НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА,
ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

С. С. СЛИВКА

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Том 8

СИСТЕМАТИЧНИЙ КУРС

Ексклюзивна модуляція

Підручник
Природно-правова реальність

Київ, 2025

УДК ….
С…

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національного університету «Львівська політехніка» (Протокол №78 від 15 травня 2024р.)

Рецензенти:

Гураленко Н. А. – докторка юридичних наук, професорка;
Балинська О. М. – докторка юридичних наук, професорка;
Гарасимів Т. З. – доктор педагогічних наук, професор.

Сливка С. С.

С47 Філософія права: Т. 8. Систематичний курс. Ексклюзивна модуляція: підручник. Природно-правова реальність. / С. С. Сливка. Вид. 4-те, переробл. і допов. Київ: «Видавництво Людмила», 2025. ??? с.

ISBN …

У підручнику представлено унікальні та глибині інноваційні підходи до осмислення природно-правових основ людини, суспільства і держави. Видання гармонійно поєднує філософсько-правові аспекти, зосереджуючи увагу на метагармонії правової сутності, соціальних цінностях і державно-правовому розвитку.

Книга адресована науковцям, викладачам, докторантам, аспірантам, студентам, юристам-практикам та всім, хто прагне зрозуміти правову реальність крізь призму духовності

ISBN …. УДК …

© Сливка С. С., 2025,
зі змінами і доповненнями

ЗМІСТ

Анонс від автора 5

Передні зауваги 6

Передмова 7

Вступне слово 10

Вступний методологічний матеріал: нові горизонти духовного мислення у праві 14

ЕКСКЛЮЗИВНА МОДУЛЯЦІЯ
ПРИРОДНО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ

Розділ I. Метагармонія правової сутності людини 22

1.1. Природно-правові та надприродно-правові основи буття людини 22

1.2. Чесноти і мораль у внутрішньому регулюванні людської сутності 32

1.3. Органічний наратив у видимому та невидимому житті людини 40

1.4. Позитивне право як імператив метагармонії в антропології людини 51

Розділ II. Природні соціальні цінності суспільства 59

2.1. Онтологічні закони природи у суспільстві 59

2.2. Органічно-деонтологічні закони суспільства 67

2.3. Еволюція суспільних законів 74

2.4. Філософсько-правові засади громадянського суспільства 87

Розділ III. Вищі природно-правові цінності держави 93

3.1. Моральні пріорітети у конституційному розвитку держави 93

3.2. Державні екзистенціали 103

3.3. Духовно-правові вартості держави 110

3.4. Розвій природних цінностей держави 116

Розділ IV. Онтологічне призначення позитивного права в державі 123

4.1. Закономірний процес утворення позитивного права 123

4.2. Ментальні атрибути позитивного права 127

4.3. Апологія позитивного права 137

4.4. Акмеологія позитивного права 147

Розділ V. Природна структура позитивного права 150

5.1. Природне панування цивільного права в соціальній структурі 150

5.2. Герменевтика та інтерпретація адміністративного права 154
5.3. Суспільні та державні інтереси у кримінальному праві 157
5.4. Феноменологія кримінального процесу і криміналістики 166
Розділ VI. Філософсько-правовий скарб людини 174
6.1. Поняття людського природного скарбу та його джерела 174
6.2. Ордологічні цінності правомірних життєвих нагромаджень людиною 182
6.3. Екзистенціальні коштовності правового життя людини 190
6.4. Духовно-правова скарбниця людського майбуття 198
Узагальнення 207
Висновки 208
Рекомендована література 209

АНОНС ВІД АВТОРА

Підручник є рушійною силою для умілого розв'язання складних ноосферних питань. Саме тому цей підручник отримав назву «Ексклюзивна модуляція», що означає унікальний, неповторний процес зміни параметрів у відповідь на нову інформацію. Це не просто книга, а інтелектуальний простір, у якому філософія права постає як жива, глибоко духовна і багатогранна система.

Особливість філософії права полягає у її здатності до глибокого аналізу та розуміння утаємничених питань права. Унікальні аспекти цього дослідження представлені з особливою деталізацією та суттєвістю, що дозволяє читачеві заглибитися у невидимий дух права, його духовний вимір та метафізичні основи. Цей матеріал є не просто текстом, а своєрідною інтелектуальною програмою, яка подібно до прошивки, оновлює правовий світогляд і збагачує розуміння правової реальності.

Право в цьому підручнику постає як *музика Всесвіту* – гармонія, побудована на природно-надприродних законах (як нотах), але водночас змінювана людським вибором (як солістом). Тому філософія права подібна до *живого організму*, що розвивається, адаптується та реагує на виклики часу. У своїй глибинній сутності право є *невидимою архітектурою суспільства*, що формує людське життя так само, як фундаментальні закони фізики формують Всесвіт. У ньому завжди існує боротьба світла і тіні: позитивне право висвітлює явні аспекти нашого буття, тоді як у тіні залишаються його глибші, духовні значення, що потребують розкриття.

Підручник пропонує інноваційний підхід до вивчення філософії права, відкриваючи перед читачем *нові горизонти духовного, філософського та правового мислення*. Він стане цінним інструментом для всіх, хто прагне глибше зрозуміти правові реалії сучасності та їхній духовний вимір – від науковців і викладачів до юристів-практиків та студентів.

Це видання не просто подає знання – воно розширює мислення, розкриває особливе право у його найглибших аспектах і дає змогу відчути його справжню суть. Крім того, сприяє духовно-правовому вихованню, інтелектуальному розвитку та зміцненню філософського-правового духу. Кожен розділ є частиною системного навчального процесу, що спрямований на набуття навиків осмислення права, його аналізу та застосування у практичному та духовному житті.

Запрошую читачів до глибокого пізнання природно-правової реальності – простору, в якому право розкривається як велика духовна місія людства.

ПЕРЕДНІ ЗАУВАГИ

Ексклюзивна модуляція філософії права відображає становлення природно-правової реальності. Ця реальність відбувається завдяки інформації про досягнення людини у земному житті - набути метаантропологічного скарбу: ордологічного, екзистенціального, трансцендентального. Як цього досягнути у практичному житті, в якому добро перемішане із злом?

Видається, що необхідно уміло налагодити процес зміни параметрів, тобто потенційно здійснити унікальну модуляцію із такими інституціями як *органічне суспільство, ціннісна держава, позитивне право*, які обмежать вплив зла на добро і тоді можна здобути бажаний метаантропологічний скарб. Такий підхід дозволяє розглядати філософію права як складний процес, що включає в себе взаємодію різних соціальних інституцій та реалізацію важливих цінностей і принципів.

Взаємодія цих інституцій створює умови для здобуття життєво-важливого скарбу, який включає в себе не лише матеріальні блага, але й духовні цінності та розвиток особистості. Тому ексклюзивна модуляція філософії права допомагає людству не лише реагувати на виклики сучасності, а й виробляти ціннісно-орієнтовану парадигму, що сприяє стабільності, розвитку та гармонії.

Фактично, у підручнику здійснюється продовження Тому 7, як фундаментального дослідження, спрямованого на розкриття глибинних взаємозв’язків між людиною, суспільством, державою та природним правом.

Адже у сучасному світі, де моральні й правові виклики стають усе складнішими, важливим є не лише вивчення права як системи норм, а й осмислення його духовної та природної сутності. Це видання спонукає до переосмислення філософії права, надаючи читачам нові теоретичні та методологічні інструменти для аналізу правових явищ.

Підручник базується на кількох ключових принципах:

1) метагармонія правової сутності людини: розкриття природно-правових, надприродно-правових та морально-чеснотних основ, які формують правосвідомість;

2) органічна єдність суспільства: дослідження природних і соціальних цінностей, які визначають стабільність і розвиток громадського суспільства;

3) природна структура позитивного права: обґрунтування ієрархії й гармонії між основними галузями права: цивільного, адміністративного, кримінального права, кримінального процесу і криміналістики;

4) духовно-правовий скарб людини: усвідомлення особистості свого правого потенціалу як важливого аспекту духовного розвитку.

Слід вважати, що підручник створено з метою стати основою для нових дискусій у філософії права, формування цілісного підходу до правових явищ та інтеграції духовних цінностей у правову науку.

ПЕРЕДМОВА
Шановні читачі-спудеї[1]!

У підручнику висвітлюється важливість філософії права як науки і навчальної дисципліни та наголошується на його унікальності й значущості для українського суспільства.

Тому із великим задоволенням автор представляє студентам, магістрам й аспірантам цей підручник з філософії права, присвячений вивченню ексклюзивної модуляції в цій важливій галузі науки. Підручник є результатом більше як тридцятирічної праці й досліджень автора спрямованих на розуміння фундаментальних принципів та цінностей, що лежать в основі правової системи нашої держави.

Автор у цьому підручнику досліджує концепцію філософії права як не лише науки про правові принципи і норми, але й як виявлення процесів, які формують правову культуру суспільства. Хочеться вірити, що право не лише регулює взаємовідносини між людьми, а й відображає глибокі цінності та ідеали, що визначають авторське бачення справедливості і гармонії.

Цей підручник пропонує читачеві відкрити для себе нові горизонти в розумінні права та його ролі в сучасному суспільстві. Слід сподіватися, що він стане надійним компаньйоном у вашому вивчення філософії права і допоможе вам розкрити аспекти цієї захоплюючої та важливої галузі науки.

У справі осмислення права разом із поціновувачами автор відправляється подорожувати у світ філософії права, де стандартні норми і традиційні підходи залишаються поза межами, а відкриваються нові горизонти для осмислення та розуміння правових явищ.

Запрошую вас переступити поріг цього нетрадиційного світу, де *право перестає бути просто набором правил*, а стає живою істотою, що пронизує кожен аспект нашого існування. Тут здійснюється пошуки однозначних відповідей, а розкривається намагання розкрити сутність права у всій його метафізичній красі.

Мета підручника – не лише розуміти, але і відчувати право як втілення вищих цінностей та ідеалів, які лежать в основі нашої культури. Ми співаємо пісню про справедливість, красу і гармонію, запрошуючи вас долучитися до цього великого та захоплюючого творчого процесу.

У рамках філософії права існує надзвичайно важливе й актуальне питання, яке стосується вивчення природи людської діяльності в контексті природно-правових норм, принципів і цінностей. Такий підхід забезпечує **праксеологічна онтологія філософії права**, що дозволяє глибше осмислити ефективність правових дій, аналізуючи їх через призму природно-надприродних норм та універсальних принципів, які забезпечують правову діяльність на різних рівнях соціальної реальності.

[1] Спудеї – це українське скорочення від слів «студенти й учні».

На лекціях та семінарах переднакреслено подати студентам, що **праксеологічна онтологія філософії права – це науковий напрям, що вивчає природу людських дій в аспекті їх ефективності в праві, зокрема з урахуванням впливу природно-надприродних норм.**

Ця наука базується на вивченні загальних умов, методів і принципів людської діяльності, аби визначити шляхи до її максимальної результативності у правовому просторі. Тобто праксеологічна онтологія філософії права з'ясувати, як людська діяльність у праві, підкоряючись певним моральним, етичним і правовим нормам, може забезпечити стабільність, справедливість і гармонію в соціумі.

Основою метою праксеологічної онтології є встановлення ефективності правових дій у реальному світі, а також розробка практичних рекомендацій для вирішення складних правових ситуацій, що виникають в умовах динамічного суспільства.

Метагармонія верховенство праксеологічної онтології є основою всього життєдіяльного процесу. Вона спрямована на створення ідеального балансу між духовними, моральними і правовими вимогами, що визначають межі людської діяльності у праві. Враховуючи, що кожна правова дія є частиною гармонійної цілісної системи, необхідно особливо увагу приділяти питанням практичної реалізації цих принципів у реальному житті.

Практичне відношення до світу – це не лише філософські роздуми, теорія, а й конкретні кроки у правовому просторі, що стосуються взаємодії з правовими нормами. Людина, яка діє в правовій сфері, має використовувати певні механізми й методи для забезпечення ефективності своєї діяльності. Інакше кажучи, правова діяльність – це постійний процес впливу на світ, а точніше на соціальні відносини, з урахуванням правових і моральних принципів.

Важливим аспектом є також *типологія помилок й порушень у діях, словах, почуттях і думках.* Кожен неправомірний вчинок, кожне відхилення від норм і принципів знаходить своє негативне відлуння у Всесвіті і стає сигналом для корекції правової практики. За допомогою праксеологічної онтології філософії права правова система стає чутливішою до таких помилок, щоб забезпечити правову безпеку та справедливість для всіх громадян.

Раціональна й ефективна діяльність з розуміння ірраціональної буттєвості також є частиною дослідження праксеологічної онтології. Раціональність у праві дозволяє максимально ефективно вирішувати правові питання, однак не можна ігнорувати правові питання, аспкти буття – людські почуття, емоції та інтуїцію, які також здатні чуттєво впливати на прийняття правових рішень.

Важливим також є *практичні буттєвості філософії права*, які стосуються реальних, практичних ситуації, у яких застосовуються правові норми. У кожній ситуації необхідно враховувати всі аспекти – від етичних принципів до правових норм, щоб дійсно досягти максимального результату в розв'язанні нормативних проблем.

Морально-чеснотний вимір у праві є ще одним важливим елементом праксеологічної онтології. Чеснотність і моральні принципи визначають, якими мають бути правові норми, і що є правомірним в кожній конкретній ситуації.

Також не менш важливим є *нормативно-ціннісний аспект* правової діяльності. Важливо, щоб нормативи і цінності, на яких базуються правові норми, відповідали духовним і моральним принципам суспільства. Тільки в такому випадку правові акти дійсно сприятимуть створенню гармонійного і справедливого суспільства.

Максимальна доцільність правових рішень, *грамотність природно-надприродних дій, почуттів і думок*, що стосуються правової діяльності, дозволяє забезпечити ефективність і результативність правових рішень у реальних життєвих ситуаціях.

Завдяки *забезпеченню реального існування права за допомогою духу*, правова система отримує живу силу, що дозволяє їй адаптуватися до змінюваних умов, вирішувати нові й складні правові ситуації.

Застосування праксеологічної онтології у конкретних правових ситуаціях дає можливість сформулювати рішення, які враховують всі аспекти людської діяльності, взаємодії соціуму з правовими та моральними нормами, що виникають у реальному житті.

Існування і використання ірраціонально-правових аспектів є ще однією важливою частиною цієї дисципліни. Враховуючи, що правова діяльність здійснюється людьми, **які мають емоції, переконання та інші особистісні аспекти**, необхідно досліджувати й ці фактори для забезпечення ефективності правового процесу.

Праксеологічна онтологія філософії права є ключовим інструментом для глибшого розуміння правових реалій, що виникають у сучасному світі. Вона дозволяє не тільки вивчити теоретичні основи права, але й розвинути практичні навики для застосування правових норм у реальних ситуаціях, що чекають на студентів у навчальних аудиторіях.

Ця дисципліна відкриває нові горизонти для вивчення філософії права, моральних та етичних аспектів правових відносин, дозволяючи майбутнім правникам стати справжніми творцями справедливості в суспільстві.

Зауважимо, що має право на існування таке твердження: *якщо існує праксеологічна онтологія філософії права, яка стосується передбаченого задуму (переднакреслення), то існує й праксеологічна деонтологія філософії права, яка стосується реального стану справ.*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Філософія права завжди викликала інтерес своїми складними питаннями, глибокими аналізами та розгорнутими дискусіями про природу права, його роль у суспільстві і взаємодію з моральними, політичними, економічними аспектами життя. У цьому підручнику автор запрошує вас на захоплюючу подорож у світ філософії права, де кожен розділ відкриває нові горизонти розуміння та вивчення цієї захоплюючої узагальнюючої науки.

Перед вами відкривається унікальна можливість вивчити природно-соціальні цінності суспільства, які становлять основу правової системи та визначають її розвиток. Виходячи з онтологічних законів природи, досліджуються органічно-деонтологічні закони суспільства та їхній вплив на правові норми й відносини. Наша подорож також охопить еволюцію суспільних законів' та філософсько-правові засади громадянського суспільства, допомагаючи нам зрозуміти сутність і значення правових норм у сучасному світі.

Запрошую вас спільно досліджувати ці захоплюючі теми і відкривати нові глибини розуміння права та його місця у суспільстві. Нехай ця подорож стане для вас важливим етапом у розумінні правових явищ та сприятиме вашому особистому професійному зростанню.

Сучасна філософія права стикається з проблемою пошуку та утвердження гармонії людської сутності (перший розділ), що виходить за межі суто юридичних або етичних категорій. «Метагармонія людської сутності людини» пропонує підхід, за яким інтеграція різних аспектів буття людини – фізичного, душевного й духовного – створює основу для регуляції правового життя людини на землі. У цьому контексті **метагармонія стає методологією**, що визначає, як надприродне, природне, морально-чеснотне й позитивне право впливають на земне існування людини, забезпечуючи гармонію між видимою й невидимою частинами життя.

Історично філософія права фокусувалася на забезпеченні суспільного порядку, але меншою мірою – на підтримці внутрішньої гармонії особистості. Концепція метагармонії відкриває нові можливості для систематичного інтегрування всіх аспектів людського буття. Вона розглядається як методологія, яка формує не тільки моральні, а й правові основи життя. Це забезпечує злагоджене існування видимої і невидимої сторін людського життя.

Природне право як елемент метагармонії допомагає вбачати право як процес, що відображає єдність фізичної і духовної природи людини. Водночас надприродне право (божественне або універсальне) стає джерелом етичної основи, на якій базується чеснота. Це поєднання природного і надприродного права визначає методологічні принципи метагармонії для правового життя, утверджуючи буття людини як єдність законів природного і вищого порядку.

Метагармонія передбачає, що чесноти не є продуктом людських зусиль, а є надбанням через звернення до Вищої сили, служачи регуляторами невидимої частини

життя. Мораль, своєю чергою, є створеним людиною регулятором видимого життя, що виявляється у міжособистісних відносинах та поведінці в суспільстві. Водночас *метагармонія як методологія дозволяє поєднувати мораль і чесноти як основу правової реальності, що здатна охоплювати всі аспекти людської сутності.*

Суспільство виступає посередником, що сприяє збереженню цілісності й гармонії між видимою і невидимою частинами життя через свої органічні закони. Воно відіграє ключову роль у метагармонії, забезпечуючи гармонію в соціальних нормах і цінностях. Так суспільство підтримує принципи метагармонії, які стають методологічною основою для життя людини.

Держава, відповідно до концепції метагармонії, зобов'язана через позитивне право підтримувати єдність усіх вимірів людської сутності, забезпечуючи законодавчий порядок, який регулює тіло, душу і дух. *Таке підґрунтя визначає методологічну роль держави у підтримці земного правового життя*, що відповідає вимогам гармонійного розвитку особистості.

Тому метагармонія підтримує рівновагу між видимою та невидимою частинами життя. Ця концепція визначає методологічні основи правового життя, інтегруючи моральні, соціальні та державні закони у систему, що охоплює цілісну людську природу.

Другий розділ присвячений природно-соціальним цінностям суспільства, оскільки філософія права первинно отримує розвиток у ньому.

Онтологічні закони природи у суспільстві визначають основні принципи та закономірності, які лежать в основі функціонування суспільства як цілісної системи. Ці закони відображають внутрішній порядок і структуру суспільних явищ і процесів. Дослідження цих законів допомагає нам краще розуміти природу суспільства та його взаємодію з «нерукотворними» законами. Важливо пам'ятати, що хто сповідує онтологічні закони, той застрахований від зла.

Органічно-деонтологічні закони суспільства відображають внутрішній порядок і принципи його функціонування, базуючись на поняттях моралі, справедливості та етики. Ці закони визначають основні норми поведінки, які регулюють взаємодію між індивідами і групами в суспільстві. Дослідження органічно-деонтологічних законів допомагає нам краще розуміти механізм формування правових норм і цінностей суспільства.

Еволюція суспільних законів є процесом постійної трансформації та адаптації правових норм до змін у суспільстві. Цей процес включає в себе зміну підходів до регулювання взаємовідносин, виходячи з нових вимог, потреб та цінностей суспільства. Дослідження еволюції суспільних законів дозволяє нам зрозуміти динаміку розвитку правової системи та її вплив на суспільство в цілому.

Філософсько-правові засади громадянського суспільства визначають основні принципи й цінності, які мають в основі правової системи, що регулює взаємовідносини між громадянами і державою. Ці засади відображають моральні,

політичні й економічні уявлення про справедливість, свободу і державу, які спрямовують розвиток правової системи та її вплив на суспільство.

Важливе місце займає розділ «Вищі природно-правові цінності держави», де підкреслюється, що держава зобов'язана добиватися прийняття таких нормативно-правових актів, які б максимально наближалися до онтологічних норм.

Так, конституційні моральні цінності є основою для формування правової системи кожної держави. Вони відображають найважливіші принципи, які лежать в основі правової системи та відносини між державою і громадянами. Дослідження конституційних моральних цінностей дозволяє нам краще розуміти цінності, на яких ґрунтується правова система держави.

Державні екзистенціали відображають основні аспекти існування країни, такі які є своєрідним душевним механізмом. Державу визначають не тільки територія, населення, суверенітет, хоча вони є важливими для збереження стабільності й функціонування, а й Вищі норми, які регулюють їх дієвість, тобто екзистенціали.

Духовно-правові цінності держави визначаються системою цінностей, які відображають духовний і моральний облік суспільства та його відношення до правових норм. Дослідження цих цінностей допомагає нам зрозуміти що вважається найважливішим для держави та її громадян, крім матеріальних статків.

Розвиток природних цінностей держави включає в себе збереження природних ресурсів, охорону довкілля та раціональне використання природних багатств. Цей процес відображає важливість збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства є забезпечення майбутніх поколінь.

Приступаючи до четвертого розділу «Онтологічне призначення позитивного права в державі» та аналізуючи існування позитивного права, наголосимо на важливості прийняття нових норм для розв'язання проблем правового регулювання суспільних відносин.

Відомо, що закономірний процес утворення позитивного права включає в себе ряд етапів і механізмів, які визначають формування та розвиток правової системи. Цей процес відображає необхідність адаптації правових норм до змін у суспільстві, відповідності їх потребам й цінностям.

Ментальні атрибути позитивного права відображають внутрішній світ індивідів та їх сприйняття правових норм і цінностей. Ці атрибути включають в себе культурні, психологічні, біологічні та інші аспекти, які впливають на сприйняття є застосування правових норм у практичній діяльності.

Апологія позитивного права відображає систематичне вивчення і захист позитивного права як основи функціонування суспільства та гарантії захисту прав, свобод громадян. Цей підхід визначає значення і роль позитивного права у сучасному суспільстві та відзначає його важливість для забезпечення правопорядку й стабільності.

Акмеологія позитивного права вивчає висоти і вершини досягнень правової системи держави. Цей підрозділ аналізує найкращі і найбільш ефективні практики у

правовій сфері, розглядає історичні прецеденти й успіхи, а також досліджує причини, які сприяли їхньому досягненню. Акмеологія позитивного право ставить за мету визначення оптимальних стратегій і шляхів розвитку правової системи для досягнення її максимального потенціалу.

Найбільш практичний є п'ятий розділ «Природна структура позитивного права», який досліджує раціональні підстави та цільовість розбиття правознавства на окремі сегменти або галузі. Таке дослідження допомагає краще розуміти філософію права в суспільстві і сприяє її подальшому розвитку.

Панування цивільного права відображає важливість та вплив відповідного законодавства на суспільство і економіку. Цей підрозділ досліджує основні принципи й концепції цивільного права, його роль у регулюванні відносин між громадянами та юридичними особами, а також вплив на розвиток підприємництва й інші сфери життя суспільства.

Герменевтичний дискурс адміністративного права вивчає методи внутрішнього глибинного тлумачення і розуміння норм і принципів адміністративного законодавства. Цей підрозділ досліджує процеси та принципи тлумачення адміністративного права, ролі і значення герменевтики у вирішенні правових питань у сфері державного управління.

Приділена певна увага підрозділу, який вивчає поняття інтересу у кримінальному праві, його роль у формуванні та застосуванні відповідного законодавства. Дослідження інтересів у кримінальному праві дозволяє краще розуміти мотивації суб'єктів правовідносин у злочинній сфері і впливати на запобігання відповідним правопорушенням.

Феноменологія кримінального процесу і криміналістики вивчає особливості цих наук, їх методи з точки зору філософського аналізу. Цей підрозділ досліджує фундаментальні аспекти кримінального права та методів, які використовуються криміналістикою для розслідування злочинів. Феноменологічний підхід спрямований на розуміння сутності кримінального процесу, його мети та механізмів функціонування, а також на аналіз впливу кримінологічних методів на здійснення правосуддя й забезпечення законності і справедливості. Феноменологія кримінального процесу і криміналістики сприяє глибокому розумінню правової системи та її ролі у суспільстві, а також вдосконаленню методів розслідування злочинів і забезпеченню прав людини.

Одним із онтологічних обов'язків людини є здобуття її філософсько- правового скарбу. Тому необхідно дослідити сутність цього скарбу та визначити онтологічні джерела. Аналізуються різноманітні аспекти скарбу, виключаючи матеріальні й духовні цінності, які є важливими для людини у сфері права.

Ордологічні цінності виникають у процесі правомірних життєвих нагромаджень людиною. Виникає потреба дослідити значення та вплив цих цінностей на формування особливості та її ставлення до правової системи.

У підрозділі «Екзистенціальні коштовності правового життя людини» аналізуються їх поняття, розглядаються основні аспекти і значення цих коштовностей для формування особистості та забезпечення її гармонійного розвитку у природно-правовому просторі.

Розглядаючи духовно-правову скарбницю людського майбуття, зазначимо, що вона включає в себе сукупність духовних цінностей і правових принципів, що накопичені людством протягом історії. Розглядаються перспективи використання цієї скарбниці для розвитку суспільства та забезпечення його гармонійного функціонування.

Отже, вступне слово до цього підручника засвідчує не лише ***трепетне очікування*** *розкриття ексклюзивної модуляції у природно-правовій реальності, а й відображає глибоке інтелектуальне зацікавлення у вивченні філософії права як* ***ціннісної науки****. Воно* ***відкриває двері у світ, де філософія права перестає бути простою теоретичною дисципліною, а стає інструментом для розуміння глибинних закономірностей суспільства та правової системи****.* Це вступне слово звертається до тих, хто прагне поглибити розуміння права, збагатити свій інтелектуальний багаж і долучитися до важливого діалогу про сутність і майбутнє правової науки.

Нехай цей підручник стане для читачів-студентів важливим кроком у світі високої наукової думки та філософсько-правової мудрості!

ВСТУПНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ МАТЕРІАЛ: НОВІ ГОРИЗОНТИ ДУХОВНОГО МИСЛЕННЯ У ПРАВІ

Сучасний науковий дискурс перебуває на перетині численних інтелектуальних та духовних традицій, які вимагають переосмислення базових понять права і моралі в умовах глобалізації та постмодерну. У цьому контексті розглядуваний інноваційний гештальт постає як інтегративний підхід до осмислення правового наративу й імперативу в синергії з духовним мисленням. Це не лише новий формат діалогу між правом і духовністю, але й крок до створення гармонійної моделі правового мислення, що враховує як традиційні канони, так і сучасні наукові досягнення.

Метафізична глибина зосереджується на дослідженні права як феномену, що виходить за межі земної реальності. Надприродне право з усією його трансцендентальністю не тільки структурує правові системи, але й відкриває людині нові горизонти осмислення свободи, відповідальності та цілісності буття. Це дозволяє впроваджувати інноваційні підходи до формування правових норм, які гармонізують з духовними основами людського існування.

Міждисциплінарний потенціал надприродного права розкривається через його здатність стати сполучною ланкою між філософією права, богослів'ям, канонічним правом, соціологією права та метаантропологією права. Така інтеграція сприяє формуванню нових концепцій, які відповідають викликам сучасного світу. Зокрема, пропонується синергетичний діалог між правовими і духовними традиціями, що здатен відкрити нові шляхи для досягнення гармонії між вірою, мисленням і дією.

Філософія права, представлена в інноваційному ключі, дає можливість переосмислити базові категорії свобідної волі та відповідальності. Тут особливий акцент робиться на деонтології, що розглядає людину як цілісну духовну істоту здатну гармонізувати свої раціональні, емоційні та духовні аспекти. Це доповнюється концепцією психології права, яка інтегрує ірраціональні аспекти людської природи у правовий дискурс, надаючи йому глибшого виміру.

Зосередимо свою увагу на гармонії між розумом і духом, враховуючи, що *розум належить до екзистенціальної сфери буття, а дух – до трансцендентальної*. У життєдіяльності людини тільки **онтологічний дух повинен керувати розумом**, формуючи поняття «праведного духовного мислення». Таке мислення спрямоване не лише на розуміння, але й на внутрішнє духовне перетворення, де синергія між правовими нормами та духовними цінностями стає ключовою для досягнення гармонійного життя.

Праведне духовне мислення культивується через взаємодію надприродних, природних і штучних (позитивних) правових норм. Надприродні норми регулюються чеснотно-духовними аспектами буття. Природні норми відображають морально-громадські вимоги, тоді як позитивні норми впорядковують державно-суспільне життя відповідно до історичних та культурних умов. Поєднання

цих рівнів формує підґрунтя для усвідомлення духовної відповідальності, яка є основою праведного мислення та його сенсу.

Сенс духовного мислення полягає в пошуку істини, гармонії та правди. У правовому контексті сенс відображає не лише раціональне тлумачення норм, але й їх морально-духовний вимір. Через це духовне мислення стає орієнтиром для створення законів, які забезпечують не лише справедливість, але й відновлення духовної гармонії у світі.

Праведне духовне мислення є основою духовного життя, яке включає споглядання Вищих, надприродних сил, слідування їхнім законам і визнання трансцендентальної природи людського існування. Це мислення спрямовує людину до осмислення свого буття у світі, де всі закони мають слугувати гармонії та справедливості.

Звичайно, духовне мислення сприймає світ як систему, що має надприродне походження законами Божої премудрості. Гармонія світу відображає порядок, створений Богом, і вимагає від людини не лише розуміння, а й активної участі у його збереженні через праведне життя.

Людина часто не усвідомлює, що у її бутті панує закон духовного мислення.

Вважаємо, що **закон духовного мислення – це об'єктивно існуючий синергетичний зв'язок між екзистенційними характеристиками та онтологічними компонентами трансцендентальності людини.**

Цей закон синергетичний. Він регулює необхідність праведного життя, де кожна дія, слово чи думка співвідносяться із Вищими духовними принципами.

Аналіз цієї дефініції дозволяє виявити, що духовне мислення є не лише механізмом пізнання, а й шляхом до збереження гармонії між внутрішнім світом людини та зовнішньою реальністю. Це мислення спрямовує людину до активної реалізації законів духовного життя та втілення їх у практичному бутті.

Зв'язок між екзистенціальною сферою буття, яка охоплює людські повсякденні реалії, та трансцендентальною сферою, що відображає абсолютні духовні цінності, є синергетичними за своєю природою. Цей зв'язок виникає з гармонійної взаємодії елементів, що спрямовані на досягнення єдиної мети з формуванням праведного духовного мислення. Найбільш очевидними формами цього зв'язку є наративний та імперативний підходи, які взаємодіють, доповнюючи одне одного.

Наративний зв'язок є трансцендентальним, що реалізується через оповіді, життєві історії, сакральні тексти, ідеї, не тільки пояснює сенс духовного буття, але й пробуджує у людині здатність до співтворчості з Богом. У правовому контексті – це потенційний наратив, який виступає як синергетичний засіб передавання ідей та принципів через метафори, символи й етичні уроки, створюючи синергію між індивідуальним розумінням та універсальними духовними законами.

Правовий наратив – це своєрідний метафізичний код або «надприродний чіп», який впливає на людські дії, почуття та думки, формуючи їх через соціально-нормативні конструкції.

Синергетичний наратив виконує певні функції: *об'єднання різних рівнів свідомості* (через наративи формується зв'язок між чуттєвим та раціональним сприйняттям духовного); *збагачення мислення духовними сенсами* (синергія між оповіддю та внутрішнім досвідом допомагає людині глибше усвідомити свою місію у світі); *побудова гармонії між екзистенціальним і трансцендентальним* (через історії, що відображають моральні істини, наратив з'єднує буденне життя з Вищими духовними цінностями).

Імперативний зв'язок проявляється через категоричні вимоги та правила, які встановлюють чіткі моральні й правові орієнтири. Правовий імператив у синергетичному контексті слугує інструментом, що гармонійно регулює відносини між екзистенціальними потребами людини та її духовними прагненнями.

Існують певні характеристики синергетичного імперативу. Це зокрема: *поєднання особистої свободи і закону* (імператив не лише наказує, а й мотивує до добровільного виконання через усвідомлення його сенсу); *забезпечення цілісності життя* (завдяки імперативам людина досягає єдності між зовнішніми правилами та внутрішніми духовними переконаннями); *взаємодія із наративом* (імператив отримує силу через пояснення, яке надає наратив, тоді як наратив набуває практичної реалізації через імперативи).

Наратив й імператив діють як два боки єдиного процесу духовного розвитку, їхня взаємодія формує синергетичний зв'язок, що дозволяє екзистенціальному та трансцендентальному гармонійно співіснувати. Наприклад, наратив про Заповіді Божі розкриває їх духовну глибину, а імперативна сила Заповідей формує реальні поведінкові норми. Разом вони створюють систему, де духовне і правове мислення працюють в унісон, синергійно.

Тому синергійний зв'язок між наративом та імперативом є основою гармонійного поєднання екзистенціального й трансцендентального у духовному мисленні. Через цю взаємодію людина отримує змогу не лише усвідомити сенс свого буття, а й жити у відповідності до універсальних духовних законів. Наратив забезпечує сенсову наповненість, тоді як імператив встановлює порядок і напрям дій, утверджуючи праведність як основу людського життя.

Доцільно розглянути наукові об'єкти, які впливають на формування праведного духовного мислення. Особливо це стосується їхніх правових наративів й імперативів. Це, зокрема, психологія, антропологія, деонтологія, соціологія, держава і окремо богослів'я.

Всі ці науки мають наративи, імперативи, але для цього з кожної науки створимо по три похідних концепції. Так, утворюється (умовно): *право науки, наукове право, правова наука; право психології, психологічне право, правова психологія; право антропології, антропологічне право, правова антропологія; право деонтології, деонтологічне право, правова деонтологія; право соціології, соціологічне право, правова соціологія; право держави, державне право, правова держава.*

Право науки – це поняття, що стосується регулювання діяльності науки, досліджень і впровадження наукових досягнень у суспільне життя. Воно включає захист прав вчених та наукових установ, встановлення етичних норм у наукових дослідженнях, регулювання інтелектуальної власності на наукові відкриття, гарантії державного фінансування наукових проєктів та ін.

Наукове право – це система юридичних норм, які забезпечують функціонування науки як суспільного інституту. Його основними аспектами слугують: визначення правового статусу наукових установ й організацій, регулювання доступу до наукових ресурсів, забезпечення захисту наукової інформації від недобросовісного використання, сприяння міжнародному співробітництву в науковій сфері тощо.

Правова наука – це галузь науки, яка займається вивченням права як соціального феномену. Вона охоплює: теоретичне осмислення природи права, його джерел і функцій, дослідження правових систем різних країн, розробку методології правового регулювання, аналіз практичного застосування права та його впливу на суспільство.

Звідси випливають конкретні науки. Так, *філософсько-правова наука* – це галузь правознавства, яка займається вивченням філософських основ права, його принципів, природи та функцій. Вона досліджує право як явище, що тісно пов’язане з іншими соціальними інститутами, а також із моральними, етичними і культурними аспектами людського життя. Це не тільки теоретичне осмислення права, але й аналіз його ролі в суспільстві. Зокрема, філософія права досліджує природу права, взаємозв’язок права і моралі, займається вивченням історії розвитку правових ідей та концепцій, аналізує, яким чином право сприяє забезпеченню соціального порядку і справедливості в суспільстві, охоплює міжнародне право (його морально-правові принципи), є критичною щодо існуючих правових систем.

Тобто філософсько-правова наука дає глибоке теоретичне обґрунтування правовим системам, дозволяє розуміти не лише формальні норми, але й їх моральну та етичну основу. Вона сприяє формуванню правових концепцій, що визнають як право повинно організовувати суспільне життя та який вплив має на розвиток людської цивілізації.

Право психології – це система правових норм, що регулюють діяльність психологів, психологічну допомогу, а також права та обов’язки осіб, які піддаються психологічному впливу. Цей напрям досліджує юридичні аспекти психологічної практики та взаємодії психологів з іншими соціальними інститутами, зокрема у таких сферах, як: захист приватності та конфіденційності під час проведення психологічних досліджень та консультацій, правове регулювання діяльності психологічних установ, а також сертифікація та ліцензування психологів, визначення правових аспектів, застосування психологічних методів у судовій практиці, наприклад, при оцінці психічного стану осіб.

Психологічне право – це специфічна галузь, що охоплює вплив психології на формування та застосування правових норм, а також взаємодію права та психічного стану людини. Вона вивчає, як психологічні фактори можуть впливати на правову

поведінку особи, зокрема на її рішення, сприйняття правових норм, а також на емоційну та когнітивну складову правопорушень або правомірної поведінки. Психологічне право займається такими питаннями: вивчення психології правопорушників та постраждалих осіб, врахування психологічних факторів при прийнятті судових рішень, використання психологічних методів для оцінки ризиків, які пов'язані з правовими рішеннями.

Правова психологія – це міждисциплінарна галузь, яка поєднує психологію та право і досліджує психічні аспекти правової поведінки. Вона вивчає взаємозв'язок між психологічними процесами та правовими нормами. Зокрема: психологія правопорушника: як психологічні чинники (особисті характеристики, емоційний стан, соціальні умови) впливають на поведінку осіб, що порушують закон; психологічний аспект правосуддя, психологія суддів та адвокатів, використання психологічних тестів та експертиз. Сюди можна віднести різні ключові напрями правової психології: психологія свідчень та доказів, психологія правопорушників, психологія судового процесу, оцінка ризику та прогнозування поведінки правопорушників.

Всі ці галузі взаємодіють й доповнюють одна одну, і їх розвиток сприяє більш глибокому розумінню механізмів правової поведінки, а також ефективності правового процесу.

Право антропології – це сфера правового регулювання, що вивчає вплив антропологічних знань на право та правову практику. Це поняття зосереджене на правових аспектах вивчення людської природи, соціальних структур, культурних особливостей та фізичних характеристик людей. Право антропології включає: використання антропологічних досліджень у судовій практиці, наприклад, для визначення статусу особи або для розв'язання конфліктів, пов'язаних з етнічними, культурними чи генетичними особливостями; правове регулювання збереження антропологічних досліджень, наприклад, етика досліджень, що стосуються людських тіл чи генетичних даних; розгляд прав людини в контексті антропології: питання генетичної ідентичності, соціальної та культурної належності.

Антропологічне право – це комплекс правових норм і принципів, що стосуються взаємодії між правом й антропологічними аспектами людського життя. Воно фокусується на взаємозв'язку між правом й антропологічними характеристиками людей, зокрема культурними, етнічними та соціальними. Антропологічне право охоплює такі питання: захист культурних прав та прав етнічних меншин, зокрема в контексті прав на самовизначення, збереження культурної спадщини та уникнення дискримінації; вивчення впливу антропологічних факторів на формування правових норм, зокрема на закони, що стосуються традиційних спільнот та їхніх звичаїв; оцінка впливу соціальних і культурних умов на юридичні інститути, зокрема судочинство та права людини в різних культурних контекстах.

Правова антропологія – це міждисциплінарна галузь, що вивчає право як соціальний феномен в контексті антропологічних аспектів людської діяльності. Вона поєднує антропологічні і правові дослідження, досліджуючи, як культурні, соціальні,

економічні та психологічні особливості впливають на право і правопорядок. Основними напрямами правової антропології є: право і культура, порівняльне право, роль права у суспільстві, право і гендер, право в традиційних суспільствах та ін. Основними підходами і напрямами правової антропології виступають: порівняння правових систем, звичаєве право, інтерпретація правових явищ через культуру, глобалізація і право і т. д.

Отже, правова антропологія є важливою складовою для глибшого розуміння взаємозв'язку між правом і людською природою.

Право деонтології – це галузь правової науки, яка вивчає правові аспекти деонтології, тобто моральних обов'язків, етичних стандартів і правил поведінки, особливо у професійній діяльності. Це право регулює ті етичні норми та вимоги, які повинні виконуватися у певних сферах діяльності, наприклад, в юридичній, медичній, педагогічній, науковій та інших професіях. Основні напрями правового регулювання деонтології включають: правові норми, що встановлюють вимоги до професійної етики та поведінки в певних сферах, зобов'язання дотримуватися вищих моральних норм у професійній діяльності, щоб забезпечити права та інтереси осіб, з якими працюють професіонали, санкції за порушення професійної етики та деонтологічних стандартів, які можуть бути закріплені в законодавстві або статутах професійних асоціацій, визначення правових аспектів взаємодії між професіоналом і клієнтом або суспільством, коли виникають морально-етичні дилеми.

Деонтологічне право – це система правових норм, що регулює професійну етику і моральні обов'язки людей у різних професіях та соціальних ролях. Це поняття охоплює правові норми, які визначають і захищають моральні права і обов'язки, що мають бути виконані в межах конкретної професійної діяльності. Деонтологічне право може включати: норми, що вимагають від професіоналів дотримуватися високих етичних стандартів і відповідати за своєчасне виконання моральних обов'язків. Правові принципи, що вимагають поваги до людської гідності, конфіденційності, довіри та чесності у професійній діяльності. Правові підстави для покарання або дисциплінарного впливу на осіб, які порушують деонтологічні норми у своїй професійній практиці. Взаємодія між етичною та правовою відповідальністю, коли деонтологічне порушення стає підставою для юридичних санкцій.

Правова деонтологія – це філософсько-правова наука, що досліджує метаантропологічні аспекти внутрішнього імперативу права, які виражаються через належне виконання людиною онтологічних обов'язків життєдіяльності у контексті ноосферного права.

При цьому зазначимо, що під *ноосферним правом* ми розуміємо *систему інтелектуального імперативу, що ґрунтується на законі ноосфери та визначає методику гармонізації взаємодії людини, суспільства і Всесвіту у правовому вимірі*. А *закон ноосфери є відображенням взаємодії інтелектуальної діяльності людини з біосферою та планетою в цілому*. Цей закон визначає правову відповідність із загальними законами розвитку розумного життя.

Тоді наука правової деонтології формує основи для усвідомлення як внутрішніх, так і зовнішніх велінь права, спрямованих на гармонізацію особистісних і суспільних цінностей у правовій реальності. Метаантропологічні аспекти підкреслюють філософську спрямованість та зв'язок із широким онтологічним й антропологічним контекстами. Внутрішній імператив права інтегрує ідею духовної основи права, духовне мислення людини як внутрішнього веління, що спрямовує її діяльність. А контекст ноосферного права додає акцент на глобальний й етичний вимір, що є важливим у сучасній правовій філософії. Взагалі, у дефініції збережено увагу на гармонізації обов'язків, індивідуальних і соціальних аспектів, які є ключовими для правової деонтології.

Поняття правової деонтології претендує на методологічну основу для філософії права, оскільки виконує функцію вступу до цієї дисципліни і досліджує базові онтологічні та антропологічні аспекти права, взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх імперативів. Правова деонтологія пропонує спосіб праведного духовного мислення, забезпечує основні поняття, підходи та інструменти, необхідні для розуміння глибших філософських питань, роблячи її невід'ємною складовою методології філософії права. Крім того, правова деонтологія збагачує філософію права поняттям ноосферного права. Адже людський розум і духовність стають головними силами еволюції, що виходить за межі суто позитивістського розуміння (тобто закон як формальна норма), що прагне до інтеграції морально-етичних і духовних компонентів. Наголосимо, що правова деонтологія є основною у реалізації правового наративу й імперативу у духовному мисленні людини, оскільки вона відображає відношення до дійсності.

Право соціології – це соціальний феномен, що виникає і функціонує як механізм регуляції суспільних відносин через систему формальних (юридичних) і неформальних норм, відображаючи інтереси, цінності та конфлікти різних соціальних груп, з метою підтримання соціального порядку, справедливості та стабільності у суспільстві.

Тобто в соціологічному контексті право багатогранне, воно включає свій динамічний і контекстуальний характер. Право завжди існує в конкретному соціальному контексті, воно формується через взаємодію між суб'єктами, такими, принаймні, як законодавці, суди, поліція, науковці та громадяни. Право розглядається як інструмент для досягнення певної мети, для вирішення соціальних конфліктів тощо.

Соціологічне право – це концепція в соціології права, яка розглядає право не лише як формальну систему норм, встановлених державою, але й як живий механізм регуляції суспільних відносин, що виникає із соціальної взаємодії, практик, традиції і моральних переконань.

Тобто *соціологічне право* – це жива система соціальних норм і механізмів регуляції, яка виникає із суспільної взаємодії та відображає реальні потреби, цінності та інтереси різних соціальних груп у конкретному соціокультурному контексті.

Ця концепція важлива для розуміння того, як право функціонує в реальному житті, поза межами формальних законів.

Правова соціологія – це галузь соціології, яка вивчає право як соціальний феномен, його роль у суспільстві, взаємодію з іншими соціальними інститутами та вплив на суспільні відносини. Вона фокусується на аналізі того, як право створюється, функціонує, застосовується і змінюється в реальному житті.

Основними аспектами правової соціології є: право як соціальний інститут (правова соціологія розглядає право як механізм соціальної регуляції, який формує порядок і стабільність у суспільстві), право і суспільство (аналізується, як право відображає цінності, інтереси та конфлікти соціальних груп, а також як воно впливає на поведінку індивідів), фактичне функціонування права (на відміну від формального підходу, правова соціологія досліджує, як закони застосовуються на практиці, які фактори впливають на їх реалізацію і як вони сприймаються суспільством), динамічність права (досліджується, як соціальні зміни впливають на право, зокрема на його зміст, структуру і функції), роль неформальних норм (правова соціологія визнає важливість звичаїв, традицій та інших неформальних правил, які часто доповнюють або замінюють офіційне право).

В цілому, можна сказати, що правова соціологія, як наука, вивчає соціальну природу права, його роль у регуляції суспільних відносин, функціонування в реальному житті та взаємодію з іншими соціальними інститутами. Ця дисципліна допомагає зрозуміти, як право працює на практиці, а також забезпечує інструменти для вдосконалення правових систем.

Право держави – це сукупність норм і принципів, які визначають функціонування державної влади, її органів та відносини між ними. Воно відображає загальну правову систему країни, закріплюючи основи організації влади, взаємодії її гілок і регулювання державної політики. Право держави є базою для забезпечення стабільності суспільства, захисту прав громадян і підтримки законності. Основними джерелами права держави є конституція, закони, підзаконні акти та міжнародні договори.

Державне право – це галузь права, яка регулює відносини між державою, її органами та громадянами. Воно зосереджується на визначенні основ функціонування державної влади, встановлення її меж і забезпеченні основ функціонування державної влади, встановленні балансу між інтересами громадян та держави. До предмету державного права належать питання конституційного ладу, виборчих процесів, розподілу повноважень між органами влади, а також гарантій основоположних прав і свобод громадян. Державне право є фундаментальною галуззю правової системи, на якій базуються всі інші правові інститути.

Правова держава – це концепція організації державного управління, за якої влада обмежена правом і підпорядкована закону. У правовій державі права і свободи людини є пріоритетом, а всі органи влади діють у межах, встановлених законодавством. Основними принципами правової держави є верховенство права, поділ влади, правова рівність громадян та ефективний захист прав людини. Такий підхід забезпечує прозорість діяльності держави, знижує ризик зловживання владою і сприяє створенню справедливого суспільства.

Розглянувши по три виміри: науки, психології, антропології, деонтології, соціології, держави, ми маємо можливість здійснити розмежування та взаємодію між наративом (як смисловий рівень) та імперативом (як примусовий рівень) у різних дослідницьких концепціях.

При цьому враховуємо, що смисловий рівень концепції забезпечує дух людини, який з'єднує її з Вищими цінностями, Божим задумом, додаючи її життю сенс (підставу, рацію, суть), що перевищує матеріальне існування. Дух спрямований на пошук істини, гармонії, добра, які об'єднуються в єдине буття, онтологію. Тому смисловий рівень завжди унікальний, ексклюзивний для кожної особи.

Примусовий рівень є вимушений, силуваний, підневільний, приневолений, який здійснюється через натиск за допомогою владних повноважень, в категоричній формі шляхом веління та настійної вимоги. Ці характеристики притаманні людському розуму як наказ, навіть правило, що регулює дії, які є деонтологічними, які мали бути покладені в основу чеснот, моралі, права. Тобто людський розум функціонує на основі чітких принципів і логіки, він створює структури, визначає причинно-наслідкові зв'язки і формує закони мислення, різні імперативні веління.

Через імператив розум керує поведінкою людини, вимагаючи відповідності до об'єктивних істин, морально-чеснотних принципів або виважених соціальних норм. Розум прагне раціоналізувати реальність, шукає аргументи і докази, щоб упорядкувати навколишній світ й приймати обґрунтовані рішення.

Отже, виникає цікава ситуація: як, маючи розмежування смислових та примусових рівнів різних наукових концепцій, їх вимірів, можемо здійснити їх гармонію (злагодженість, благозвучність, консонанс), взаємну відповідність якостей?

Тобто, виникає необхідність здійснити гармонію між наративом й імперативом. Почнемо з того, що наратив (дух) формує сенс і напрям життя, а імператив (розум) забезпечує засоби і правила для досягнення цього сенсу. Наратив прагне до вічного й абсолютного, а імператив працює з конкретним і тимчасовим. Їхнє поєднання дозволяє людині одночасно мати мету й інструменти для її досягнення.

Але буття (деонтологія) людини полягає в тому, що дух (наратив) і розум (імператив) повинні доповнювати одне одного створюючи цілісність людської особистості: *дух як джерело сенсу, а розум як засіб реалізації цього сенсу через правила і структури.*

Існують певні *види наративів*: *налаштувально-очікувальні* (у праві психології, праві антропології, праві деонтології, праві соціології, праві держави), *теоретико-декларативні* (у психології права, антропології права, деонтології права, соціології права, державному праві) і *повсюдно-безупинні* (у правовій психології, правовій антропології, правовій деонтології, правовій соціології, правовій державі). Крім того, *третій вид концепцій має ще й імперативи, які поділяються на внутрішні і зовнішні.*

Розкривши зміст кожного наративу й імперативу, ми виявимо їх синергію як сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня

дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми.

Звідси й виникає така наука як *наратологія*, яка висвітлює суб'єктивні (внутрішні) і об'єктивні (зовнішні) права людини.

ЕКСКЛЮЗИВНА МОДУЛЯЦІЯ
ПРИРОДНО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ

РОЗДІЛ І. МЕТАГАРМОНІЯ ПРАВОВОЇ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

1.1. Природно-правові та надприродно-правові основи буття людини

Філософія права у своїй природі є системою ціннісних орієнтирів, що визначають основні принципи людського існування, інтегруючи правові, моральні та духовні основи буття. Сучасне розуміння права вже не обмежується лише позитивними нормами; воно охоплює глибші природно-правові й надприродно-правові аспекти, які формують підґрунтя людської сутності та її зв'язку зі світом. Природно-правові основи охоплюють принципи, що випливають із самої людської природи, відображаючи внутрішню схильність до справедливості, порядку та добра. Надприродно-правові аспекти, у свою чергу, відкривають доступ до сакрального та трансцендентного виміру права, що виходить за межі емпіричного досвіду й охоплює вищі етичні та духовні ідеали.

У рамках цього розділу пропонується дослідження онтологічних модуляцій буття і сутності, яке дозволяє краще усвідомити роль природного і надприродного права у житті людини. Взаємодія цих двох сфер, їх метагармонія формує цілісну картину буття, де людське прагнення до правди й добра зустрічається з балансуванням моралі й чеснотності в її сутності. Онтологічні модуляції – це, по суті, структуроване бачення буття людини, яке об'єднує її внутрішні цінності з зовнішніми обставинами, розкриваючи глибинний взаємозв'язок між природою людини, її духовним пошуком та суспільними законами.

Така онтологічна перспектива є не лише теоретичною, а й має практичне значення для сучасної філософії права. Вона допомагає побачити, як природне й надприродне право здатні забезпечити основу для практичної філософії права, яка враховує як реалії людського життя, так і її духовні прагнення.

Цей вступний розділ відкриває перед читачем шлях до глибшого розуміння правового буття, де природні та надприродні засади допомагають визначити роль права в особистому й колективному житті, а також віднайти метагармонію між буттям та існуванням, між буттям і сутністю, між правовим порядком та людською сутністю.

Онтологічні модуляції буття людини – це основоположні елементи, що формують людське існування на рівні як природного, так і надприродного права. Це поняття охоплює не лише зовнішні чинники, але й глибинні, внутрішні основи, які визначають напрям розвитку людської сутності. Людина, як суб'єкт права, не просто функціонує в межах суспільства, а й творить свій внутрішній світ, який відображає її особистий зв'язок з вищими моральними ідеалами та цінностями.

Онтологічні модуляції містять у собі як природні (емпіричні) аспекти буття, так і надприродні (трансцендентальні) компоненти. Природні аспекти включають об'єктивні закономірності природи, моральні принципи та правила, що утворюють

природну основу буття людини. Надприродні ж аспекти містять у собі сакральне знання, глибинні релігійні й духовні ідеали, що підносять людське існування над суто матеріальним світом. Таким чином, буття людини визначається сукупністю цих модуляцій, де природне і надприродне право знаходяться в постійній взаємодії, створюючи збалансований порядок.

Цей гармонійний порядок не є механічним, а метагармонійним; він потребує активного вибору з боку людини, яка свідомо звертається до своїх природних і надприродних основ. Таким чином, онтологічні модуляції надають права людині не тільки як соціально значимі норми, але і як внутрішні орієнтири, що дозволяють реалізувати її духовний потенціал у світі. У цьому контексті право набуває статусу не просто регулюючого механізму, але й трансцендентного інструмента, що допомагає людині підноситись до вищих рівнів морального й духовного розвитку.

Буття людини має метафізичну методологію. Вона спрямована на вивчення глибинних основ, що визначають сутність її існування, виходячи за межі суто фізичного та емпіричного. У контексті права метафізична методологія звертається до фундаментальних питань: що означає бути людиною, як поєднуються природне і надприродне у формуванні правових основ буття, яким чином правові та моральні принципи формуються в людський свідомості? Вона прагне не лише дати відповідь на ці питання, але й вибудувати модель розуміння правових засад буття, яка би враховувала духовну природу людини.

Метафізика буття людини пропонує нам бачення світу, де право виступає як інструмент для реалізації її онтологічної мети. Воно допомагає визначити шлях, яким людина наближається до своєї істинної сутності, що виходить за межі матеріальних обмежень. З метафізичної точки зору, буття людини не обмежується прагненням до виживання чи матеріального благополуччя; воно передбачає розвиток свідомості, духовної гармонії та розуміння своєї ролі у світобудові.

Таким чином, метафізична методологія буття людини виявляє в праві важливий інструмент не тільки регулювання суспільних відносин, а й засіб набуття внутрішньої гармонії та особистої досконалості. Правові норми, що ґрунтуються на метафізичній методології, стають не просто зовнішнім приписом, а внутрішнім принципом, що веде людину до гармонійного співіснування з собою та навколишнім світом. Цей підхід створює передумови для розуміння права як екзистенціального елементу, що об’єднує природні й надприродні аспекти буття, забезпечуючи єдність фізичного і духовного в житті людини.

Зазначимо, що для буття людини важливою є ексклюзивна модуляція природного права.

Вважаємо, що **ексклюзивна модуляція природного права – це особливий аспект філософії права, що підкреслює унікальне його значення у формуванні людського буття.**

Природне право, як ідея, що виходить з природи людини та універсальних чеснот, онтологічної моралі, її принципів, має фундаментальне значення для розуміння

людської сутності. Воно втілює неписані, але внутрішньо усвідомлені норми, які згідно з природою людини, визначають орієнтири в її житті.

Крім дефініцій, поданих у всеосяжній модуляції (том 7), видається, що під **природним правом можна вважати сукупність морально-чеснотних правових принципів, що випливають із самої людської природи та існують незалежно від позитивного права**, що формується чинним законодавством і свідомістю.

Ці принципи ґрунтуються на етично-моральних засадах, властивих людському розуму і совісті. У філософії права воно виступає як первинний, непохитний елемент, що регулює стосунки між людьми та їхні дії.

Ексклюзивність природного права полягає у його здатності спрямувати людину до розуміння власного буття у гармонії з довкіллям та іншими людьми.

На відміну від позитивного права, яке часто змінюється, природне право у своїй природі залишається в основному незмінним, відображаючи постійні морально-чеснотні імперативи. У філософському сенсі воно спонукає людину розвивати свою особистість, прагнучи до ідеалу справедливості, співчуття та добра.

Природне право виступає базою для онтологічної ідентичності людини, оскільки воно, будучи вплетеним у її внутрішній світ, допомагає їй визначити свою місію, роль у суспільстві та у світобудові загалом. Це право пов’язане з природними властивостями людського буття: моральною відповідальністю, розумом, прагненням до свободи та істини. Людина не лише підкоряється природному праву, а й втілює його в собі, реалізуючи свій потенціал і досягаючи внутрішньої гармонії.

В ексклюзивній моделі природного права для буття людини підкреслюється його ключова роль як системоутворюючої основи, що дозволяє усвідомити внутрішню гідність і цінність кожної особистості. Ця гідність визначає фундаментальну рівність і взаємоповагу між людьми, незалежно від соціальних чи політичних обставин. Природне право слугує первісною формою *права на життя, свободу, справедливість*, що мають універсальний характер, але водночас їхнє сприйняття і втілення залежать від унікальних особливостей кожної особистості.

Таким чином, ексклюзивна модуляція природного права не тільки створює основу для особистого і суспільного порядку, але й визначає зв’язок між природним і надприродним у правовому бутті людини. У цьому контексті право постає як інструмент для реалізації людиною її онтологічної сутності, допомагаючи їй втілити внутрішні морально-чеснотні цінності та духовні прагнення у конкретних соціальних діях і стосунках. Цей підхід дозволяє праву стати справжнім містком між емпіричними та трансцендентними вимірами буття, відображаючи філософську ідею права як основоположного елементу людської сутності та гармонійного співіснування у світі.

Надприродне право можна визначити як систему морально-чеснотних і духовних принципів, що виходять за межі фізичного світу та спираються на ідеї про Вищі істини, Правду й божественне походження людського буття.

Це право включає ті норми, які існують не завдяки людському розуму або досвіду, а через зв’язок із трансцендентними законами та об’єктивними духовними цінностями.

Надприродне право є невід'ємною частиною філософії буття, в якій особистість реалізує своє призначення в рамках як природного, так і надприродного порядку.

Ексклюзивна модуляція надприродного права – це спосіб осмислення надприродних правових норм у контексті буття людини.

Ця модуляція наголошує на важливості духовного виміру, який додає праву значущості як елементу, що інтегрує людину в універсальну гармонію буття. **Надприродне право не замінює природне**, а *доповнює його незмінними невидимими феноменами*, звертаючи увагу на важливість морально-чеснотного вибору, духовного розвитку та прагнення до вищих цінностей.

Таким чином, природне і надприродне право в поєднанні створюють комплексну систему орієнтирів, яка спрямовує людину в її пошуку справедливості й правди.

Особливість надприродного права полягає в тому, що воно не обмежується земними буттям і матеріальними обставинами, а спрямоване на досягнення вищої мети – **злиття людського з божественним**, набуття людиною духовної зрілості та гармонії з універсальними законами. Це право, через свою невидиму природу, виявляється в таких явищах, як **совість**, **віра** та **містичний досвід**, що спонукають людину до самоосмилення та прагнення набуття моральної досконалості.

Надприродне право є також основою для онтологічного обґрунтування людської гідності, адже воно постулює, що людина створена на образ, а потім й подобу Божу та покликана до вищого, божественного призначення. Це підхід надає праву метафізичну значущість, визначаючи його як засіб, завдяки якому людина може досягти гармонії з Божественним законом і подолати обмеження матеріального світу. В ексклюзивному тлумаченні, надприродне право розглядається не тільки як набір принципів, але і як процес духовного розвитку, що триває протягом життя і веде до кінцевого з'єднання з Вищою силою.

У рамках філософії права надприродне право допомагає людині усвідомити свою роль як учасника Божественного плану, де кожен її вибір має моральну і трансцендентну вагу, ця модуляція дозволяє подивитися на правове буття людини як на духовну подорож, яка допомагає їй зрозуміти сенс власного існування, керуючись не лише природними інстинктами, але й вищими Божественними істинами.

Таким чином, ексклюзивна модуляція надприродного права стає важливою складовою у правовій онтології, надаючи праву роль інструменту для досягнення божественної гармонії, що виводить правові норми на рівень духовної необхідності. Це право, у своєму надприродному вимірі, забезпечує людину орієнтирами, які допомагають їй не тільки в реалізації її земного призначення, але й у встановленні зв'язку з Вищою реальністю, що породжує практичну філософію права.

Видається, що **практична філософія права – це галузь філософії, що розглядає право не лише як систему абстрактних принципів, а як реальність, що діє у повсякденному житті людини та суспільства**.

Закономірність появи практичної філософії права зумовлена потребою у розумінні права як інструменту, що забезпечує *зв'язок між моральними принципами*,

закладеними у природному і надприродному праві та *конкретною юридичною практикою*. Зокрема йдеться про галузі права: цивільне, кримінальне, адміністративне, кримінальний процес і т. д.

Практична філософія права постає як наслідок взаємодії людини із соціальними нормами і цінностями. Вона дає змогу осмислити, як право, сформоване з огляду на вищі морально-чеснотні ідеали, реалізується у суспільному житті, а також визначити, яким чином правові норми можуть сприяти створенню справедливого та морального суспільного порядку.

Поява практичної філософії права є закономірною ще й тому, що вона розвивається як відповідь на об'єктивну необхідність адаптації права до мінливих обставин соціального життя. Ідея *правового реалізму* стає важливим фактором у формуванні правових концепцій, оскільки вона стверджує, що право повинно орієнтуватися на реальні потреби суспільства. У цій перспективі практична філософія права прагне до того, щоб юридичні норми не тільки відповідали моральним ідеалам, але й були здатні досягти конкретних результатів у реальному світі.

Згідно з практичною філософією права, *ефективність права* залежить від його здатності відповідати людським потребам та інтересам, забезпечувати порядок і захист прав людини, а також сприяти соціальній гармонії. Таким чином, ця філософія надає праву не тільки теоретичний, але й практичний вимір, роблячи його не просто набором норм, а й інструментом реалізації фундаментальних людських цінностей.

Закономірність розвитку практичної філософії права також обумовлена пошуком балансу між ідеалами і реальністю. Право має розглядатися як практичний механізм, що забезпечує моральний розвиток особистості та гармонійне співіснування у суспільстві. Воно надає людині можливість діяти в рамках визначених норм, які забезпечують її гідність, безпеку та право на вільний розвиток. Таким чином, практична філософія права допомагає людині не лише виконувати норми, але й розуміти їхнє глибоке значення, що корениться у природному і надприродному праві.

Отже, практична філософія права є важливим інструментом у системі права, що дозволяє поєднати етичні, правові та соціальні компоненти у гармонійному сприйнятті правової реальності. Вона закликає до осмислення права як засобу для досягнення моральної досконалості та суспільного блага, перетворюючи його у сферу, де природне, надприродне і позитивне право об'єднуються задля побудови справедливого суспільного порядку, породжуючи стан надемпіричності.

Надемпіричність позитивного права є необхідною засадою практичної філософії права. Надемпіричність (від лат. – досвід) у позитивному праві означає здатність цього права виходити за межі даних реалій, спираючись на загально-людські цінності, моральні ідеали та інтуїтивне сприйняття справедливості. Надемпіричність надає позитивному праву особливу значущість як засаді практичної філософії права, оскільки дозволяє йому виконувати функції, що виходять за рамки конкретних історичних і культурних обставин та орієнтувати людину на досягнення вищої духовної і моральної мети.

Позитивне право утворене з усвідомлення людиною набору правових норм, створених суспільством для забезпечення порядку, але завдяки надемпіричності воно здатне набувати більшої глибини. Надемпіричність дозволяє позитивному праву служити не тільки регулятором соціальних відносин, але й засобом досягнення моральної досконалості, спираючись на вищі етичні принципи, які людство розглядає як загальноприйняті істини.

У практичній філософії права **надемпіричність є необхідною умовою, оскільки саме вона дозволяє поєднати позитивне право з природним і надприродним правом**, забезпечуючи тяглість розвитку морально-чеснотного порядку. Надемпірична природна позитивного права вказує на його здатність до універсальності та стабільності, що зберігається, незважаючи на суспільні зміни і зрушення у світоглядних цінностях. Саме завдяки цій властивості позитивне право може виходити за межі конкретного правового досвіду і резонувати з глибинними моральними потребами людства.

Вважаємо, що **надемпіричність позитивного права – це здатність правових норм перевищувати емпіричні межі і відображати духовні та етичні цінності, що є основоположними для людського суспільства**.

Взаємозв'язок надемпічності і практичної філософії права є важливим аспектом у побудові гармонійного суспільства. Надемпіричні принципи, такі як повага до людської гідності, свобода та рівність, стають не лише орієнтирами для встановлення правових норм, але і основою, на якій позитивне право може розвиватися і вдосконалюватися. Практична філософія права, спираючись на ці принципи, формує у людини уявлення про правову систему як про щось більше, ніж набір зовнішніх норм: вона бачить у праві шлях до морально-чеснотного та духовного розвитку.

Отже, надемпіричність позитивного права є необхідною засадою практичної філософії права, оскільки вона дозволяє праву виконувати не тільки регуляторну, але й етичну функцію, об'єднуючи світ емпіричного з ідеалами трансцендентного. Таким чином, позитивне право, що враховує надемпіричні цінності, сприяє гармонізації людського буття з універсальними принципами і підтримує моральну стійкість суспільства навіть у мінливих умовах.

У практичній філософії права існує надемпіричний дух.

Фактично, *надемпіричний дух – це концепція, яка охоплює ті аспекти філософії права, що виходять за межі суто емпіричного досвіду, звертаючись до трансцендентальних, духовних принципів, які надаючи праву глибшого сенсу*. У практичній філософії права надемпіричний дух відіграє ключову роль, адже він формує уявлення про право як про інструмент, що орієнтує людину не лише на виконання норм, але й на досягнення морально-чеснотних і духовних ідеалів.

Надемпіричний дух є своєрідним містком між конкретними правовими нормами і вищими морально-чеснотними та духовними принципами, закладеними у природному і надприродному праві. Його присутність дозволяє розглядати правову систему не лише як набір норм, але як простір для розвитку людської моральності, чеснотності, де

право виступає виразом вічних морально-чеснотних цінностей, таких як справедливість, гідність і милосердя.

Безумовно, що **надемпіричний дух – це духовний елемент у праві, який орієнтує юридичні норми на вищі морально-чеснотні та етичні принципи, що не можуть бути цілком охоплені емпіричним досвідом**.

У практичній філософії права надемпіричний дух проявляється як необхідний елемент, що об'єднує природне право з конкретними позитивно-правовими нормами. Він дає можливість праву виконувати свою соціальну функцію не тільки через обов'язковість норм, але й через стимулювання внутрішньої моральної мотивації у людей. Таким чином, надемпіричний дух забезпечує зв'язок між правом і духовною культурою суспільства, допомагаючи праву залишатися актуальними та впливовими навіть у швидкоплинних умовах соціальних змін.

Наявність надемпіричного духу також дозволяє практичній філософії права звертатися до фундаментальних питань людського буття і моральних засад правового порядку. Це сприяє формуванню особливої правової культури, де право розглядається не тільки як зовнішня система регулювання, але і як духовна сфера, що допомагає людині досягати внутрішньої гармонії та осмисленого життя.

Заключний аспект надемпіричного духу полягає у тому, що він створює основу для діалогу між правом і моральністю, сприяючи вироблення правових норм, які відповідають вищим ідеалам і принципам. Він дозволяє праву вийти за межі регулювання і стати моральним орієнтиром, що стимулює особистість до духовного вдосконалення і служіння суспільству.

Отже, надемпіричний дух у практичній філософії права є фундаментом, на якому право може стати інструментом як особистого, так і суспільного морального розвитку. Він надає праву глибшого змісту і сприяє тому, щоб юридичні норми відповідали вищим морально-чеснотним вимогам, орієнтуючи суспільство на шлях морального зростання і духовної зрілості.

У межах практичної філософії права природне і надприродне право набувають особливої цінності завдяки своєму **практичному спрямуванню**. Це спрямування передбачає, що правові принципи не тільки закладені у фундаменті людського буття, але й мають реальний вплив на повсякденне життя людини, її моральні вибори та духовні прагнення. Обидва ці рівні права спрямовані на підтримку гармонії в особистому та соціальному житті, надаючи людині можливість вибудовувати відносини, що відповідають ідеалам, справедливості, доброчесності та любові до ближнього.

Природне право є відображенням основоположних моральних і правових принципів, закладених у людській природі. Ці принципи орієнтують людину на розуміння та дотримання справедливості, пошуку загального добра та досягнення згоди у суспільстві. Природне право закликає людину до здійснення правових вчинків, що базуються на її внутрішньому кодексі, на загальнолюдських цінностях і совісті.

Надприродне право, у свою чергу включає принципи, що виходять за межі емпірично доступного світу, спираючись на релігійний і трансцендентний досвід людства. Воно орієнтує людину на досягнення вищих духовних ідеалів, такий як наближення до Бога, спасіння душі та здійснення добра. Надприродне право є тією основою, яка закладає духовний напрямок у діях людини, закликаючи її до прагнення безумовної любові, милосердя та правди.

Вважаємо, що **практичне спрямування природного і надприродного права – це застосування морально-чеснотних і духовних принципів у реальному житті для досягнення гармонії та морального вдосконалення особистості й суспільства.**

Практичне спрямування природного і надприродного права дозволяє праву бути не просто певними вимогами, а вищою етичною настановою для життя. Таке право спонукає людей не лише виконувати формальні вимоги, але й прагнути до самовдосконалення, дотримуватися високих моральних стандартів у буденних справах і відносинах. У цьому контексті право набуває особливого сенсу, стаючи інструментом, який допомагає людині не лише жити за правилами, але й розвиватися духовно, досягаючи гармонії із собою, суспільством і світом.

Звичайно, практичне спрямування також створює умови для злагоди у суспільстві, оскільки природне і надприродне право здатні гармонізувати індивідуальні й колективні інтереси. Ці принципи виступають об’єднавчим фактором, що сприяє досягненню спільного блага та формуванню суспільства, орієнтованого на морально-чеснотні цінності та справедливість.

Отже, практичне спрямування природного і надприродного права є важливим аспектом філософії права, що дозволяє реалізувати вищі духовні й морально-чеснотні цінності повсякденному житті. Це спрямування перетворює право на засіб морального розвитку, допомагає людині усвідомити своє призначення та роль у світі й сприяє формуванню гармонійного суспільства, заснованого на засадах справедливості, доброти та духовної стійкості.

Одним із найглибших і найзагадковіших аспектів правової філософії є утаємничений феномен права, оскільки ідеться про безпосередній вплив на практику правозастосування. Він виходить за межі простого виконання правових норм і торкається питання внутрішньої сутності права, що має сакральну та надемпіричну природу. Цей феномен поєднує в собі ідеї природного і надприродного права, утворюючи цілісний і водночас прихований від поверхневого погляду вимір права, який відображає його онтологічну сутність.

Філософсько-практичні аспекти утаємниченого феномену права полягають у тому, що право не може бути повністю охоплене лише формальними, раціональними чи емпіричними засобами. Право як феномен містить у собі надемпіричні, а подекуди і метафізичні аспекти, що надають йому особливого значення як в практичній діяльності, так і в моральному житті людини. Утаємничений аспект права розкриває не лише його роль як соціального регулятора, але і його синергетичну здатність впливати на духовне зростання та моральний вибір особистості.

Звідси випливає, що **утаємничений феномен права – це синергетичний, внутрішній, прихований аспект права, який містить надемпіричні та духовні компоненти, що виявляються через морально-чеснотний вплив права на людину та суспільство.**

Практичне значення утаємниченого феномена права полягає в тому, що воно забезпечує місток між абстрактними морально-чеснотними принципами і їхньою синергетичною реалізацією у правовій сфері. Це проявляється у здатності права не лише обмежувати дії індивідуума, але й спонукати його до самоаналізу, морального розвитку і внутрішнього самовдосконалення. Таким чином, право, залишається утаємниченим і нерозкритим до кінця в основному через синергетичні, але метагармонійні впливи. Це надихає людину шукати істинні сенси, надаючи її життю глибини й сприяючи формуванню відповідальності перед суспільством.

Крім того, утаємничений феномен права допомагає формувати особливу правову культуру, яка базується на усвідомленні глибокої відповідальності перед Вищими принципами. Зокрема, в практичній філософії права цей феномен виступає основою для осмилення правової системи як засобу досягнення морального блага і духовного росту особистості. Така правова культура дозволяє не лише регулювати суспільні відносини, але й формувати духовні цінності, що закріплюють право як систему, здатну надихати на самовдосконалення.

Філософсько-практичні аспекти утаємниченого феномену права мають важливе значення також для формування гармонійного суспільного порядку. Оскільки право несе в собі надемпіричні компоненти, воно здатне створювати ідеал справедливості, що слугує орієнтиром для всіх членів суспільства, сприяючи створенню умов для реалізації загальнолюдських цінностей і розвитку духовної культури.

Отже, утаємничений феномен права є важливим аспектом, що поєднує право як регулятор поведінки з духовною і морально-чеснотною реальністю. Цей феномен відкриває нові горизонти для розуміння права, показуючи, що право є не просто інструментом контролю, а вищим морально-чеснотним і духовним принципом, який здатний утримувати людську сутність в онтологічних вимірах, що й визначає буття.

Практичне ставлення до філософії правового буття людини передбачає глибоке усвідомлення того, що правова реальність є системою цінностей, які формують буття людини як істоти соціальної та духовної. Ми розглядаємо як природне та надприродне право інтегруються у життя індивіда, впливаючи на його вчинки, соціальні зв’язки та здатність до самореалізації у гармонії із суспільством і духовною реальністю.

Доходимо висновку, що **правове буття людини – це існування індивіда у правовому полі, що містить природно-правові та надприродно-правові основи, спрямовані на реалізацію морально-чеснотних і духовних цінностей**.

Практичне ставлення до філософії правового буття визначається тим, наскільки глибокого людина розуміє мету та сутність права, як не лише регулятора суспільних відносин, але і як інструмента для досягнення особистої і соціальної гармонії. Тут формується прагнення до поєднання власної волі з Вищими правовими та етичними

принципами, що визначає її поведінку, відносини з іншими і навіть ставлення до самої себе. Це ставлення відображає прагнення до метагармонії – єдності людського буття з ідеями, які визначають сенс права і забезпечують його значущість для людського існування.

Думається, що **метагармонія у праві – це стан досягнення єдності людського буття з природними, надприродними правовими принципами буття, що забезпечує синергетичну взаємодію людини і світу.**

У філософії права поняття метагармонії набуває особливого значення, адже саме вона забезпечує синергетичні процеси дії тіла, душі й духу, завдяки яким буття людини стає цілісним і осмисленим. Ці процеси виявляються у прагненні людини гармонізувати свої дії з Вищими правовими і духовними ідеалами, що, своєю чергою, сприяє її моральному та духовному зростанню. Синергетичні процеси, які виникають у межах цієї гармонії, надають правовій реальності здатність бути живим та динамічним полем, що підтримує баланс між людською свободою і відповідальністю, між особистим та загальним благом.

Таким чином, практичне ставлення до філософії правового буття є також частиною онтологічної структури людини, її здатності до вибору на основі етичних засад, що виходять за рамки емпіричного права. Людина, котра усвідомлює цей вимір, здатна не лише слідувати правилам, але й осмислювати їхній сенс, а також відчувати глибинний зв’язок з надемпіричними основами права. Це розуміння сприяє формуванню відповідального ставлення до права, що спрямоване на захист і підтримання справедливості.

Філософія права досліджує також і метаантропологізацію сприйняття позитивного закону для формування ексклюзивного права. Поняття метаантропологізації позитивного закону формує духовні й соціальні підвалини його існування. Це дозволяє людині бачити у позитивному законі засіб особливо, ексклюзивного права, який сприяє її морально-чеснотному та духовному самовдосконаленню.

Вважаємо, що **метаантропологізація у праві – це процес усвідомлення людиною закону як частини її ордологічного, екзистенціального і трансцендентального досвіду, що дає змогу розвивати не лише соціальні, але й надемпіричні аспекти свого буття.**

Відповідно до метаантропологічного підходу, позитивний закон не зводиться лише до зовнішніх приписів і санкцій, а стає носієм глибинної філософської ідеї, яка відображає духовні ідеали та морально-чеснотні цінності. У цьому сенсі він є ексклюзивним правом – особливим усвідомленням системи норм, що має виняткове значення для людини, оскільки відображає найглибші цінності її буття і формує зв’язок із надприродними принципами, що лежать в основі права.

На нашу думку, **ексклюзивне право – це усвідомлення позитивного закону, сприйняте як особливий засіб для розкриття норми, сприйнятої як особливий**

засіб для розкриття сутності людського буття, інтеграції його вищих духовних і моральних цінностей.

Метаантропологізація закону також передбачає розуміння його як простору для синергетичних процесів, де здійснюється зустріч людських прагнень до морально-чеснотного вдосконалення та прагнень, до соціальної справедливості. Позитивний закон у такому підході набуває значення не лише засобу регулювання, але й засобу досягнення метагармонії між особистим буттям людини та всесвітньою правовою реальністю.

Синергетичний процес у праві – це взаємодія правових і морально-чеснотних принципів, яка сприяє гармонізації людського буття в контексті права самоорганізаційне і самореалізаційне, що забезпечує досягнення онтологічної метагармонії.

Таким чином, метаантропологізація позитивного закону перетворює його на глибокий філософський феномен, через який людина усвідомлює свою належність до природного та надприродного права, поєднуючи свої індивідуальні права з універсальними правовими ідеалами. У результаті ексклюзивне право виступає як привілей для кожної особистості – можливість реалізувати себе через дотримання справедливих, морально значущих норм, які зміцнюють її внутрішню гармонію та допомагають встановити зв’язок із надемпіричними основами буття.

Отже, закон стає частиною метагармонії, яка сприяє синергетичному взаємозв’язку між людською сутністю та правовою реальністю, допомагаючи особистості досягти гармонії з соціальною, природною і надприродною реальностями.

У філософії надприродного права має місце людиноцентризм. Філософія людиноцентризму у позитивному праві акцентує на тому, що закон має бути зосереджений на потребах, гідності та сутності людини як найвищої цінності. У цьому підході людина є не лише об’єктом правових норм, але й головною метою та змістом правової системи. Закон стає засобом реалізації людських прав та цінностей, орієнтуючи суспільний розвиток та створення умов для духовного і морально-чеснотного зростання особистості.

Вважаємо, що **людиноцентризм – це філософський принцип, згідно з яким людина є центральною та найвищою цінністю у всіх сферах буття, зокрема у праві.**

Цей підхід підкреслює, що позитивне право має служити благу людини, сприяти її захисту та розвитку як автономної і гідної істоти. У філософії людиноцентризму позитивне право перестає бути лише інструментом соціального контролю. Воно стає моральним і духовним феноменом, що відповідає потребам та інтересам людини, забезпечуючи їй умови для реалізації свободи та творчого потенціалу.

У людиноцентричному підході позитивне право пов’язане з ідеєю метагармонії, яка досягається завдяки глибокій синергії правових, моральних і духовних компонентів буття людини. Це дозволяє розглядати закон як явище, яке інтегрує соціальні норми з надприродними принципами справедливості та моральності.

Людиноцентризм також означає повагу до унікальності та невідчужуваних прав кожної особистості. У цьому контексті позитивне право повинно не лише узгоджуватися із загальними принципами соціальної справедливості, а й підтримувати індивідуальний розвиток кожної людини, допомагаючи їй у досягненні гармонії з навколишнім світом і власною сутністю.

Завдяки цьому підходу людиноцентризм стає основою для формування нового розуміння закону як практичного засобу захисту людської гідності. Позитивне право починає сприйматися не лише як інструмент забезпечення суспільного порядку, але і як моральний компас, який спрямовує людину на шлях до духовної зрілості та соціальної відповідальності.

Отже, філософія людиноцентризму у позитивному праві сприяє формуванню метагармонії між соціальними нормами та екзистенціальним й трансцендентальними потребами людини. Це дозволяє позитивному праву виконувати не лише регулятивну функцію, але й глибоку філософську місію – підтримувати моральний і духовний розвиток суспільства через служіння людині як центральній цінності правової системи.

Філософія права відіграє ключову роль у формуванні людського буття, оскільки вона пропонує не лише теоретичні засади для розуміння закону, а й практичні принципи, що формують морально-чеснотні орієнтири і духовну основу особистості. Право, з цієї перспективи, стає метафізичним важелем, який визначає взаємодію людини із соціальною і природною реальністю.

Надбання філософії права для людського буття полягає в тому, що вона розширює межі розуміння закону, об’єднуючи позитивні та надприродні принципи. Цей синтез дає змогу людині набувати глибшого розуміння власного місця у світі, забезпечуючи метагармонію. Філософія права також допомагає людині усвідомити її природні права та обов’язки, надаючи їй внутрішню стабільність та здатність до саморозвитку. Через інтеграцію надемпіричних цінностей, таких як справедливість, гідність та свобода, право стає засобом збагачення духовного буття людини, закладаючи основи для досягнення гармонії з соціальними і надприродними реальностями.

Отже, поєднання природних і надприродних засад дозволяє не лише розкрити глибокий зміст правової системи, але й осмислити право як метафізичне явище, що забезпечує зв’язок між матеріальними і духовними аспектами життя. Філософія права у цьому контексті виступає не просто як сукупність норм, а як система принципів, що направляє людину до Вищих цінностей і забезпечує метагармонію – цілісне поєднання позитивного, природного та надприродного у правовому полі. Це збагачує правосвідомість людини, надаючи їй внутрішню стабільність та морально-чеснотні орієнтири для життя у суспільстві. Надемпірична природа права стає основою для побудови гармонійного та справедливого суспільства, де людина є центральною цінністю, а закон спрямований на реалізацію її гідності і свободи. Тобто, філософія права набуває особливого значення у бутті людини, сприяючи розвитку її духовного потенціалу та забезпечуючи цілісність людського існування.

1.2. Чесноти і мораль у внутрішньому регулюванні людської сутності

Сучасна філософія права ставить перед собою складні завдання дослідження гармонійного поєднання моральних, чеснотних та правових аспектів людської сутності. Виникає необхідність здійснити аналіз зв'язку між видимими та невидимими регуляторами людської поведінки. Ці регулятори формують унікальний внутрішній світ людини, що базується на моральних принципах, правових нормах і чеснотах, які, у свою чергу, взаємодіють з природно-правовою реальністю.

Дослідимо явище ексклюзивної модуляції, як одного з центральних аспектів у формуванні метагармонії, де людська сутність отримує можливість гармонійного розвитку через вплив філософських, деонтологічних, повсякденних, душевних та трансцендентних елементів.

Покажемо, як *мораль, чесноти і право* стають фундаментом внутрішнього регулювання людини та сприяють досягненню метагармонії, що є вищим етапом у структурі природно-правової реальності.

Філософія права, як наука про фундаментальні принципи буття, мислення та людської сутності, має особливу роль у визначенні змісту внутрішнього регулювання. Це регулювання є складним багатовимірним процесом, у якому поєднуються моральні, етичні, правові та духовні аспекти. Вони визначають, як людина взаємодіє з власною природою, суспільством і світом загалом.

Філософський вимір цього регулювання полягає в аналізі тих універсальних принципів, які забезпечують гармонію між природною свободою особи та обмеженнями, що накладаються суспільними нормами. Важливу роль у цьому відіграє баланс між **внутрішньою автономією** та **зовнішнім впливом**. Внутрішнє регулювання виступає не лише як процес контролю власної поведінки, але й як форма самопізнання, що допомагає людині зрозуміти своє місце у світі.

Вважаємо, що основними складовими внутрішнього регулювання є **моральні принципи, етичні зобов'язання, правові засади, духовні цінності**.

Моральні принципи є ядром внутрішнього регулювання, яке формує здатність людини оцінювати свої вчинки з позицій добра і зла. Моральні принципи є універсальними, але їх інтерпретація залежить від культури, традицій та індивідуального досвіду.

Етика як практична філософія розширює поняття моралі (в науці), вводячи систему зобов'язань перед собою та іншими. Це особливо важливо для внутрішнього регулювання, адже саме етичні принципи допомагають людині знаходити компроміс між власними інтересами та суспільними потребами.

Право забезпечує зовнішні рамки для внутрішнього регулювання, але ці рамки тісно переплітаються з особистими переконаннями. *Людина не лише підкорюється правовим нормам, але й інтегрує їх у свою внутрішню систему цінностей.*

Особливий вплив на внутрішнє регулювання здійснює духовна сфера, яка пов'язана з вірою, чеснотами та усвідомлення вищого сенсу життя**. Ці цінності створюють**

невидимий, але потужний механізм, який спрямовує людину на шлях гармонії з собою і світом.

Філософський підхід до регулювання людської сутності розкриває його як джерело гармонії, що виникає на перетині різних вимірів буття. Це гармонія між індивідуальним і колективним, між матеріальним і духовним, між природним і надприродним. **Внутрішнє регулювання виступає як джерело метагармонії**, фундаментом для розвитку моральності, становлення правосвідомості та реалізації чеснот, які виводять людину на шлях досягнення метагармонії.

У регулюванні людської сутності розкривається роль обов'язків та етичних норм, тобто деонтологія.

Деонтологія (в даному випадку – правова), як наука про обов'язки і зобов'язання, займає ключове місце у формуванні внутрішньої структури людської сутності. Цей напрямок філософської думки зосереджується на етичних принципах, які спрямовують людину на правильні дії, незалежно від їх наслідків. У межах внутрішнього регулювання деонтологія виступає як моральний компас, що допомагає особі узгоджувати свої прагнення із загальнолюдськими цінностями.

Слід наголосити, що **правова деонтологія – це практично-філософська наука, яка досліджує здатність людини усвідомлювати сутність онтологічного імперативу жити згідно з природно-надприродними нормами**. Вона ґрунтується на внутрішньому переконанні у цінності такого імперативу, що поєднує філософські засади, моральні принципи та правові регулятори.

У межах внутрішнього регулювання правова деонтологія виступає як засіб гармонізації природного та надприродного вимірів людського буття. Вона визначає онтологічний імператив як основу морально-правового регулювання, допомагаючи людині усвідомлювати та реалізовувати свій обов'язок у відповідності до універсальних норм.

Онтологічний імператив формує уявлення про обов'язок, що виникає не лише з раціонального аналізу, але й із глибинного зв'язку людини з природним і надприродним світом. Він спрямований на узгодження з природним порядком, на пошук надприродної гармонії, на морально-правовий інтегритет.

Так, визнання та дотримання законів природи, які відображають основи людського існування, є частиною цього імперативу. А надприродні цінності – чесноти, духовні принципи – служать орієнтиром для піднесення людини над буденними обмеженнями. Звідси й випливає, що правова деонтологія визначає, що обов'язок перед суспільством і Всесвітом є неподільним і формує цілісну систему переконань, що відображають як моральні, так і правові аспекти регулювання.

Важливим елементом правової деонтології є усвідомлення людиною цінності імперативу. Це усвідомлення ґрунтується на *особистісній відповідальності*, оскільки людина добровільно приймає власний внутрішній обов'язок як частину свого життєвого шляху і *духовному зростанні*, через те, що імператив стає основою для розвитку чеснот і досягнення гармонії з природними і надприродними законами.

Правова деонтологія надає людині практичний інструмент для впорядкування поведінки відповідно до вищих моральних і правових ідеалів. Вона стимулює формування внутрішнього балансу між особистими переконаннями й зовнішніми вимогами, дозволяючи зберігати цілісність особистості навіть у складних умовах.

Філософія видимого і невидимого регулювання це два ключові аспекти. Видимий, який проявляється через зовнішні норми, закони та соціальні інститути, і невидимий, що функціонує через внутрішні переконання, духовні принципи й надприродні чесноти.

Соціальні норми й закони формують зовнішній каркас поведінки людини, встановлюючи чіткі правила, які забезпечують соціальний порядок. Етика й загальноприйняті моральні стандарти у видимих аспектах допомагають спрямовувати поведінку особистості, забезпечуючи її відповідність суспільним очікуванням. Також правові регулятори (закони та підзаконні акти) стають виразниками загальної волі, об'єднуючи індивідуальні та суспільні інтереси.

Невидиме регулювання базується на духовно-етичних засадах, які мають глибокий вплив на внутрішнє життя людини. Це стосується, перед усім, духовних імперативів. Адже людина, керуючись глибокими переконаннями, діє відповідно до внутрішнього відчуття обов'язку, часто незалежно від зовнішніх умов. Такі як віра, надія й любов спрямовують людину до досягнення гармонії з Божими законами та самою собою. Також сумління виконує роль внутрішнього судді, спрямовуючи людину до прийняття морального правильних рішень.

Гармонійне поєднання видимого та невидимого регулювання формує збалансовану систему людської поведінки: видимі регулятори задають чіткі межі, допомагаючи уникати штучного хаосу в суспільстві, а невидимі регулятори забезпечують глибокий сенс і моральну основу для прийняття рішень.

Філософія регулювання підкреслює, що лише через гармонійне поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів можливо досягти повного розвитку людської сутності. Видимі й невидимі аспекти повинні доповнювати одне одного, забезпечуючи баланс між зовнішнім впливом і внутрішньою свободою.

Мораль завжди була й залишається одним із ключових інструментів регулювання поведінки людини. Її вплив можна розглядати на двох рівнях *елементарному* та *вищому*, що відображають ступені розвитку моральної свідомості людства.

Елементарна мораль є базовим рівнем, що забезпечує мінімальні вимоги до соціальної поведінки людини. Вона має щонайменше ти характеристики:

Суспільний консенсус. Елементарні моральні принципи, як-от: заборона вбивства, крадіжки чи зради, підтримують суспільством як основа порядку.

Природність і простота. Ці принципи часто випливають із базових людських інстинктів самозбереження, прагнення до співіснування та уникнення конфліктів.

Практичність. Елементарна мораль спрямована на вирішення безпосередніх проблем у взаєминах між людьми, забезпечуючи мінімальний рівень довіри і стабільності.

Вища мораль виходить за межі базових норм і орієнтована на духовний розвиток і досягнення ідеалів. Її характеристики такі:

Самопожертва. Людина, керуючись вищими моральними принципами, здатна діяти всупереч власним інтересам заради добра іншим.

Духовні цінності. Досягнення гармонії з Божими законами, прагнення до справедливості, милосердя та любові визначають цей рівень моралі.

Трансцендентальність. Вища мораль спрямована на піднесення людини до надприродних ідеалів, забезпечуючи зв'язок між земним і небесним вимірами.

Обидва рівні моралі є також й видимим регулятором, оскільки вони відображаються в поведінці людини, суспільних інституціях і культурних нормах: *елементарна мораль* гарантує базовий рівень суспільного порядку й безпеки, а *вища мораль* мотивує до духовного вдосконалення й слугує орієнтиром для особистого й колективного розвитку.

Підкреслюючи значення для людської сутності, зазначимо, що елементарна й вища мораль разом утворюють багаторівневу систему, що допомагає людині орієнтуватися в складному світі соціальних і духовних взаємодій. Видимий характер цієї системи забезпечує її дієвість, слугуючи прикладом для наслідування й джерелом практичної мудрості.

Чесноти є важливим компонентом внутрішнього регулювання людської сутності, що виступають невидимим регулятором поведінки. Їхній вплив поширюється на три основні рівні: *ордологічний* (*тілесний), екзистенціальний (душевний) і трансцендентальний*.

Ордологічні тілесні чесноти – це чесноти, пов'язані з фізичним існуванням людини та її матеріальним буттям. Їхні основні риси:

- *практична дисципліна*. Це стосується самоконтролю, поміркованості, дотримання здорового способу життя, які допомагають людині підтримувати фізичне здоров'я, необхідне для повноцінного життя;
- *фізична витримка.* Тобто здатність переносити труднощі, працювати над собою й розвивати силу волі на тілесному рівні, що формує базу для морального й духовного зростання.

Екзистенціальні (душевні) чесноти. Цей рівень чеснот охоплює сферу емоцій, думок, характерів тощо. Основними рисами слугують:

- *мудрість і розсудливість* як здатність аналізувати ситуації, приймати онтологічні раціональні рішення й діяти з урахуванням добра для себе та інших;
- *стійкість і смирення*, що дозволяють зберігати рівновагу в складних обставинах, сприяють подоланню емоційних викликів;
- *справедливість і милосердя*. Мається на увазі орієнтація на ці чесноти, людина формує гармонічні стосунки із суспільством і розвиває співчуття до інших.

Трансцендентальні чесноти – це чесноти, пов'язані з духовним і надприродним виміром людської сутності. Тут треба зосередитися на:

- *вірі*, як основі духовного життя, яка забезпечує зв'язок із Божою волею та Вищими принципами буття;
- *надії*, що мотивує людину до дій, спрямованих на досягнення вищої мети, незважаючи на труднощі;
- *любові*, що є найвищою чеснотою, яка об'єднує земне й небесне, слугує основою для розвитку всіх інших чеснот.

Чесноти діють як невидимий регулятор, оскільки вони формують внутрішню структуру особистості, спрямовуючи її дії й вибір у бік добра. Їхній вплив не завжди помітний, але його результати проявляються в довгостроковій перспективі. **Гармонія між ордологічними (тілесними), екзистенціальними (душевними) та трансцендентальними чеснотами визначає метагармонію** у регуляції і забезпечує повноту людського життя. Ці чесноти сприяють інтеграції фізичного, емоційного та духовного вимірів особистості, роблячи людину цілісною та здатною досягати високих ідеалів.

Слід наголосити, що метагармонія ордологічного (тілесного), екзистенціального (душевного) й трансцендентального життя потребує не лише присутності чеснот, але й їхньої правильної пропорційності. Кожна з груп чеснот має своє місце і значення в структурі людської сутності, однак ситуації життя часто вимагають від нас акцентувати увагу на певній групі.

Розглянемо пропорційність як основу метагармонії.

Так, ордологічні (тілесні) чесноти створюють основу для практичної діяльності. Наприклад, у періоди фізичних випробувань або праці, що вимагає витривалості, тіло має бути максимально дисциплінованим і здоровим. Екзистенціальні (душевні) чесноти сприяють соціальній і психологічній стабільності. У конфліктних ситуаціях під прийняття важливих рішень, розсудливість, милосердя та справедливість мають виходити на передній план. Трансцендентальні чесноти є провідниками вищого сенсу життя. У часи духовного випробування або пошуку істини, віра, надія й любов допомагають людині залишатися цілісною та спрямованою на абсолютні ідеали.

Чи варто віддавати перевагу певній групі чеснот?

У деяких випадках життєві обставини дійсно вимагають тимчасового посилення уваги до однієї групи чеснот.

1. *Критичні обставини*. У ситуаціях фізичної небезпеки ордологічні (тілесні) чесноти, як-от витримка й самодисципліна, виходять на перший план.
2. *Емоційні виклики*. У кризові моменти, що потребують емоційного балансу, домінують екзистенціальні (душевні) чесноти, такі як стійкість і милосердя.
3. *Духовна боротьба*. Коли мова йде про вибір між добром і злом, трансцендентальні чесноти стають вирішальними, ведучи людину до правильного рішення.

Надання переваги певній групі чеснот у конкретних обставинах не порушує загальної гармонії, якщо *чесноти підтримують одна одну.* Тобто посилення однієї групи чеснот не повинно відбуватися за рахунок повного ігнорування інших.

Наприклад, тілесна витримка має бути врівноважена душевною стійкістю та духовною вірою. Але потрібне ще й повернення до балансу. Після вирішення нагальної ситуації, необхідно повернутися до рівноваги, де всі три групи чеснот співіснують гармонійно.

Отже, пропорційність чеснот є основою метагармонії людської сутності. У кожному життєвому виклику людина має прагнути не до односторонньої переваги, а до інтеграції ордологічних (тілесних), екзистенціальних (душевних) і трансцендентальних чеснот, які в сукупності забезпечують природно-надприродну рівновагу та цілісність особистості.

Внутрішнє регулювання людської сутності завжди ґрунтувалося на гармонійному поєднанні моралі, чеснот і права. Ці три основи взаємопов'язані, доповнюють одна одну та формують фундамент для духовного і соціального розвитку людини.

Так, мораль – це сукупність норм і принципів, що визначають, як людина повинна діяти з точки зору добра, справедливості та самовідданості. Вона є основою для формування чеснот і правових уявлень. Адже, мораль формує внутрішній переконливий імператив; сприяє розвитку чеснот через оцінку правильного та неправильного; впливає на правову систему, задаючи їй етичні орієнтири.

Чесноти є, насправді, життєвими орієнтирами. Вони слугують практичним утіленням моральних принципів і допомагають людині реалізувати свій потенціал. Ордологічні (тілесні), екзистенціальні (душевні) та трансцендентальні чесноти сприяють формуванню гармонійної особистості. Вони регулюють мотивацію людини до добрих вчинків; поведінку в міжособистісних стосунках; ставлення до закону як до морального обов'язку.

Право є зовнішнім регулятором для впорядкування суспільного життя. Однак його ефективність залежить від того, наскільки воно ґрунтується на моральних засадах і підтримує чесноти. Тому основними функціями права є забезпечення справедливості в суспільстві; стимулювання виконання морально обґрунтованих обов'язків; забезпечення захисту людської гідності та свобод.

Зв'язок моралі, чеснот і права ґрунтується на їхній спільній меті: забезпеченні порядку і гармонії в суспільстві та у внутрішньому світі кожної людини. **Цей обов'язок можна уявити як трикутник**, у якому мораль задає загальні принципи, чесноти допомагають втілити ці принципи у практичному житті, а право забезпечує зовнішню підтримку і захист цих принципів.

Інколи між мораллю, чеснотами та правом виникає напруженість: право може віддалятися від моральних ідеалів, люди можуть зловживати чеснотами, не усвідомлюючи їхньої межі, мораль може не відповідати реаліям часу.

Отже, поєднання моралі, чеснот і права створює стійку основу для внутрішнього і зовнішнього регулювання життя людини. Це триєдинство формує метагармонію, яка допомагає людині не лише жити в суспільстві, а й досягти особистої досконалості.

У регулюванні поведінки людини має місце ексклюзивність. Вона полягає у здатності особистості вибудовувати унікальний баланс між моральними, чеснотними та правовими принципами, пристосовуючи їх до конкретних життєвих обставин. Це

поняття охоплює індивідуальну свободу волі та відповідальність за вибір, який впливає на внутрішнє і зовнішнє життя людини.

Ексклюзивність у регулюванні – це вміння особистості обирати найкращий шлях до гармонії, зважаючи на обставини, власний світогляд і духовні орієнтири. Вона передбачає унікальність внутрішнього регулювання, заснованого на моральних принципах, здатність адаптувати чесноти та правові норми до конкретних ситуацій, свободу вибору без порушення загальнолюдських і божественних цінностей.

Ексклюзивне регулювання поведінки формується під впливом кількох ключових чинників. Це *духовність* (рівень духовного розвитку впливає на те, як людина розуміє та застосовує мораль і чесноти), *освіченість* (знання про право, етику та мораль, які допомагають людині краще оцінювати ситуації й приймати обґрунтовані рішення), *досвід* (практичний досвід формує здатність передбачати наслідки своїх дій).

Кожна людина має індивідуальний спосіб реалізації чеснот. Наприклад, для однієї людини домінантним може бути милосердя, що регулює її відносини з іншими. Для іншої – мудрість, яка допомагає робити обдумані рішення. Ця унікальність не суперечить природно-надприродній рівновазі, якщо зберігається загальна гармонія.

Можна розглядати ексклюзивність як прояв свобідної волі. Адже свобідна воля дозволяє людині обирати власний шлях у житті. Ексклюзивність у цьому контексті означає, що людина має право робити вибір, керуючись моральними і правовими нормами; її рішення відображають і внутрішню гармонію (або навіть дисгармонію); кожне рішення сприяє її духовному зростанню або занепаду.

Хоча мораль і чесноти є внутрішніми регуляторами, право відіграє важливу роль як зовнішній контроль. Воно сприяє захисту моральних і чеснотних виборів від зовнішніх загроз, гарантує, що ексклюзивні рішення людини не порушують права інших.

Отже, ексклюзивність у регулюванні поведінки людини є невіддільною частиною її внутрішнього розвитку. Це прояв духовної зрілості, свобідної волі й здатності поєднувати мораль, чесноти та право. Такий підхід допомагає людини зберігати баланс між особистими переконаннями та загальними нормами, сприяючи гармонії в суспільстві та власному житті.

Основою для розуміння людського буття та його внутрішнього регулювання виступає природно-правова реальність. Вона об’єднує природні закони, які закладені у людській природі, з надприродними нормами, що спрямовують людину до духовної досконалості. Це поєднання слугує компасом у моральному, чеснотному та правовому вимірі людської сутності, забезпечуючи гармонію між особистими прагненнями та божественними принципами.

Природно-правова реальність включає: *природні закони*, що є відображенням вічних істин, вписаних у людське серце, таких як прагнення до істини, справедливості, добра, *надприродні норми*, які ґрунтуються на Божественному Об’явленні та спрямовують людину до вищої мети – обожнення; *гармонійне поєднання двох вимірів*, яке дозволяє людині віднайти баланс між земним і небесним.

Природно-правова реальність діє як фундамент для морального вибору людини, її поведінки та розвитку. Вона: *формує моральні орієнтири*, тобто вказує людині, що добре, а що погано, допомагаючи розрізняти правду від хибності, *укріплює чесноти*, зокрема надихає людину до милосердя, терпливості, справедливості та мудрості, які виступають внутрішніми регуляторами поведінки, *спрямовує до надприродного*, оскільки природні прагнення до щастя та добра інтегруються з духовними ідеалами, такими як любов до Бога і ближнього.

Людина як істота тілесно-духовна має потребу поєднувати обидва виміри своєї природи. З одного боку, природні закони допомагають вирішувати повсякденні завдання, забезпечуючи сталість і логіку у виборі. З іншого боку, надприродні норми підносять людину до вищих духовних цінностей, розширюючи межі її існування.

Наприклад, у ситуації, коли особистий інтерес суперечить загальному добру, природно-правова реальність пропонує людині: звернутися до совісті як внутрішнього голосу природного закону і обрати альтруїзм (безкорисливість), опираючись на надприродний імператив любові.

Людина нерідко стикається з труднощами у реалізації природно-правових норм. Серед основних викликів є: *етичні дилеми*, коли вибір між природними й надприродними принципами здається суперечливими, *зовнішній тиск*, що змушує людину йти на компроміс із совістю, *вплив гріха*, який затемнює природний закон у серці людини та послаблює її духовну силу.

У сучасному світі, де зростає індивідуалізм та секуляризація (одержавлення), природно-правова реальність виступає як противага дезорієнтація. Вона: *сприяє відновленню гармонії*, зокрема, повертає людину до істинних цінностей, допомагаючи їй уникнути морального хаосу, *єднає суспільство*, оскільки загальнолюдські природні закони стають основою для мирного співіснування, а надприродні цінності сприяють єдності в духовному вимірі, *підтримує самореалізацію*, тобто допомагає людині відкривати свої таланти й спрямовувати їх на благо інших, водночас зберігаючи свою духовну цінність.

У громадянському суспільстві природно-правова реальність виступає моральним і правовим фундаментом людських взаємин. Вона сприяє формуванню таких основоположних принципів, як справедливість, рівність, солідарність і повага до гідності кожного індивіда. Через механізми суспільної згоди природно-правова реальність проникає у правові системи, створюючи умови для захисту прав і свобод, які є невід'ємними від людської природи.

Отже, природно-правова реальність є ключовим елементом внутрішнього регулювання людини та функціонування громадянського суспільства. Вона об'єднує природне і надприродне, гармонізуючи земні ідеали. У її основі лежить усвідомлення того, що людина створена за образом Божим і покликана до досконалості. У контексті громадянського суспільства природно-правова реальність забезпечує етичний базис для розробки законів і моральних норм, які гарантують баланс між індивідуальною свободою та спільним добром. Таким чином, її застосування в суспільному та

особистому житті допомагає досягти метагармонії у міжлюдських стосунках, моральному виборі та духовному розвитку.

Розглянемо метагармонію морального, чеснотного і правового регулювання людської сутності, що є синтезом людських прагнень. Адже така метагармонія є вищим рівнем гармонізації внутрішньої сутності людини. Вона забезпечує взаємодію між моральними нормами, які керують поведінкою, чеснотами, що формують духовну основу, та правовими принципами, які впорядковують соціальне життя. Ця гармонія не є статичним станом, а динамічним процесом, що постійно змінюється залежно від обставин, особистих переконань і суспільного контексту.

Мораль виступає внутрішнім регулятором, який виховує у людині почуття відповідальності та здатність до самоконтролю. Чесноти, такі як милосердя, терпіння і любов, є проявом духовного зростання, яке надихає людину до досконалості. Право, у свою чергу, створює зовнішні рамки, що запобігають хаосу і захищають основоположні цінності. Взаємодія цих елементів породжує цілісність, яка формує не лише особистість, а й суспільство.

Метагармонія вимагає пропорційного співвідношення між моральними, чеснотними і правовими регуляторами. Неправильний акцент на одному з них може призвести до дисбалансу. Наприклад, надмірна юридизація життя без урахування моральних принципів може зробити закони бездушними, а надмірний акцент на чеснотах без правової підтримки може перетворити ідеали на абстракції.

Важливо розуміти, що у різних життєвих ситуаціях домінувати може певний регулятор. У кризових моментах мораль стає орієнтиром для прийняття рішень, у той час як чесноти допомагають людині вистояти у випробуваннях. Право ж гарантує безпеку і стабільність у суспільстві. Проте метагармонія полягає у поєднанні цих регуляторів, які разом утворюють фундамент для усвідомленого і відповідального життя.

Метагармонія сприяє становленню цілісної особистості, яка усвідомлює свій онтологічний обов’язок перед собою, ближніми і Творцем. Для суспільства вона є гарантією миру, справедливості і розвитку, оскільки спонукає до пошуку спільного блага.

Таким чином, метагармонія морального, чеснотного і правового регулювання є ідеалом, до якого повинні прагнути як індивіди, так і суспільство загалом. Її досягнення можливе через взаємодію внутрішнього усвідомлення, зовнішніх норм і духовної досконалості.

У цьому підрозділі було розглянуте фундаментальні аспекти внутрішнього регулювання людської сутності, що охоплюють мораль, чесноти та право. Встановлено, що гармонія між цими елементами є основою особистісного і суспільного розвитку. Особливу увагу приділено природно-правовій реальності як джерелу балансу між природним і надприродним у житті людини.

Ключовими акцентами виступають: *моральний вибір*, адже мораль як внутрішній регулятор формує особисту відповідальність і мотивує до етичної поведінки,

чеснотний вимір, де чесноти, як милосердя, терпіння і любов, є основою духовного зростання, що допомагає людині долати виклики життя, *правовий вимір* полягає у праві, яке створює необхідні рамки для забезпечення справедливості та захисту прав людини, метагармонія, яка полягає у взаємодії цих трьох вимірів, що дозволяє людині жити *цілісним життям*, у якому поєднуються індивідуальні прагнення та суспільні потреби.

Гармонійне співіснування морального, чеснотного і правового регулювання особливо важливе в умовах сучасного світу, який стикається з численними етичними викликами. Це забезпечує не лише індивідуальний розвиток, але й сприяє створенню справедливого і гуманного суспільства.

Отже, метагармонія морального, чеснотного і правового регулювання є фундаментальною концепцією, що поєднує філософське і практичне розуміння людської сутності. Вона дає людині можливість досягти гармонії між своїм внутрішнім світом і зовнішньою реальністю, що є основою для її самореалізації та суспільного прогресу.

1.3. Органічний наратив у видимому та невидимому житті людини

Суспільство – це живий організм, наратив який функціонує на основі складної системи видимих та невидимих регуляторів. Ці регулятори є не лише механізмами підтримки порядку, а й тонкими нитками, які сплітають наш світогляд, моральні та духовну основу. Людина, як частина цього організму, постійно взаємодіє з його органічною сутністю, формуючи власну ідентичність у балансі між видимим матеріальним світом і невидимим виміром духовності.

Уявімо суспільство як своєрідну «іонізовану атмосферу», де мораль і духовність виступають позитивними іонами, що взаємодіють, створюючи гармонію або розлад. Ми будемо досліджувати ці процеси, зокрема, як органічні регулятори формують не лише життя суспільства, але й кожного індивіда, розкриваючи перед нами незвідані горизонти видимого і невидимого.

Думаємо, що **органічні суспільні регулятори – це системи взаємодії, які виникають природно, без жорсткого впливу зовнішніх структур, і базуються на моральних, культурних, релігійних та соціальних цінностях.**

Їх головна функція – забезпечення цілісності та стабільності суспільства через непомітне регулювання поведінки людей. Ці регулятори працюють у двох площинах: *видимій*, що охоплює закони, норми та традиції, і *невидимій*, де домінують етика, віра та інтуїція. Разом вони формують «соціальний магніт», притягуючи або відштовхуючи індивідів залежно від їхньої відповідності загальній моральній атмосфері.

Органічні суспільні регулятори, як явище завжди існували в основі людської цивілізації. Вони базуються на природному механізмі впорядкування суспільного життя, яке відображає баланс між свободою індивіда та потребою в колективному порядку. Ідея «органічності» у суспільстві бере початок ще з античних часів, коли

мислителі, такі як Платон і Аристотель, розглядали суспільство як живий організм, де кожна частина має свою функцію.

Сучасна теорія органічних регуляторів є своєрідним синтезом класичної філософії, природничих наук і соціології. Вона передбачає, що суспільні механізми саморегуляції схожі на біологічні процеси у природі. Наприклад, у фізиці вивчають природні закони, що регулюють поведінку часток, так і в суспільстві діють невидимі моральні та культурні закони.

Звернемо увагу на філософські основи органічних регуляторів. У центрі концепції органічних регуляторів лежить ідея гармонії. Людське суспільство не є механічною конструкцією, яка може бути повністю керована законами, створеними штучно. Воно скоріше нагадує біосистему, де кожен компонент перебуває у динамічній взаємодії. Філософія органічності виходить із трьох певних ключових постулатів.

У богослів'ї суспільні регулятори часто описуються як Божественна гармонія, де видиме і невидиме об'єднані через Божий промисел. Наприклад, заповіді, дані людству, виконують функцію духовного регулятора, який має морально-правову природу. Вони органічно вписуються в суспільство, стають частиною його природного укладу.

Особливо цікавим є зв'язок між духовними принципами та фізичними законами. Як фізичні процеси є результатом Божественного задуму (космологічний порядок), так і суспільні регулятори – це прояв морального закону, вписаного у людське серце (Рим. 2:15). Таким чином, ми можемо бачити гармонію між небесним і земним порядками.

Право, як видимий інструмент регулювання, виконує роль зовнішньої оболонки, яка захищає суспільну гармонію. Але лише видима правова система без внутрішнього морального стрижня не здатна забезпечити стабільність. Органічні регулятори – це саме той «духовний скелет», який додає праву життєздатності.

Правова система повинна враховувати органічні аспекти суспільства, такі як традиції, культурні особливості та релігійні переконання. Наприклад, закони, які базуються лише на штучних ідеях, не вкорінюються в суспільстві і стають джерелом штучного хаосу.

Тому органічні суспільні регулятори – це явище, що лежить на перетині права, моралі, природознавства і богослів'я. Вони нагадують невидимі сили природи, які постійно працюють для підтримання рівноваги. Як фізичні іони заряджають атмосферу, так і морально-правові регулятори наповнюють суспільство енергією гармонії та духовного розвитку.

Видимі регулятори – це зовнішні, чітко окреслені механізми, такі як закони, рішення, ухвали, інститути, державні та громадські організації. Їх можна порівняти з кістяком організму, що тримає форму суспільства.

Наприклад, правові норми або конституційні основи є фундаментом стабільності. Водночас, традиції та звичаї, які мають фізичні прояви (святкування, ритуали), є живими свідченнями культурного обміну між поколіннями.

Як у фізиці закони природи забезпечують стабільність і передбачуваність процесів (гравітація, термодинаміка), так у суспільстві видимі регулятори створюють структуру, яка забезпечує стабільність.

Закони можна порівняти з фізичними константами. Наприклад, закон тяжіння діє незалежно від нашого бажання, але ми його визнаємо і використовуємо для розрахунків будівництва. Так само суспільні закони забезпечують основу для «архітектури» соціального порядку.

Інший фізичний аспект – дія традицій. Вони схожі на резонанс у хвильовій фізиці: повторюючись, традиції підсилюють свої ефекти, створюючи міцний культурний фундамент.

Філософія розглядає видимі регулятори як результат колективного розуму, що еволюціонує разом із суспільством. Іммануїл Кант наголошував, що закони та норми повинні відповідати принципу універсалізму: «Дій так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом природи».

Однак регулятори можуть змінюватися, адаптуючись до нових умов. Це нагадує тезу діалектики: єдність і боротьба протилежностей. Наприклад, закони, які підтримують свободу, можуть зіткнутися з потребою забезпечити порядок і між цими двома полюсами знаходиться динамічна рівновага.

У богослів'ї видимі регулятори часто описуються як прояв Божественного порядку у світі. Наприклад, заповіді Мойсея є архетипом видимих суспільних регуляторів. Вони стали основою багатьох правових систем, відображаючи волю Бога у видимій формі. Цікаво, що видимі регулятори не обмежуються лише законами. Релігійні обряди, такі як шлюб, є також суспільним регулятором, який має видиму форму, але несе глибокий духовний зміст. Шлюби не тільки організовують життя окремих осіб, але й об'єднують спільноту.

Право як видимий регулятор є інструментом, через який суспільство підтримує баланс між індивідуальними правами і колективними інтересами. Конституція, наприклад, діє як «головний мозок» правової системи, визначаючи рамки для всіх інших законів.

Водночас, видимі регулятори можуть набувати різних форм залежно від культурного середовища. У країнах, де домінує релігія, закони часто інтегрують релігійні принципи, тоді як у секулярних державах вони базуються на раціональних підходах.

Однак основна функція права – забезпечувати справедливість. Юридичні системи, які ігнорують моральні принципи, часто стають джерелом корупції та нестабільності, тому баланс між видимими і невидимим аспектами регулювання є ключовим.

Розглянемо приклад традиційного звичаю святкування Різдва Христового. Це видимий регулятор, який забезпечує збереження сімейних і духовних цінностей. Водночас цей звичай нагадує суспільству про необхідність милосердя та підтримки ближнього.

Ще один приклад – державні інституції. Школи, лікарні, суди є вищими регуляторами, які виконують свої функції для підтримки загального добробуту. Але ефективність цих регуляторів залежить від того, наскільки вони відповідають невидимій моральній основі суспільства.

Отже видимі органічні регулятори – це матеріалізація суспільних цінностей. Вони нагадують зовнішню оболонку, яка захищає внутрішню духовну сутність. Їхня ефективність залежить від гармонії з невидимими регуляторами. Без духовного наповнення вони стають порожніми формами, які не здатні підтримувати стабільність у довгостроковій перспективі.

Невидимі регулятори формують приховану, але потужну основу суспільного життя. Вони діють на рівні ідей, вірувань, цінностей та емоцій, впливаючи на поведінку людини зсередини. Якщо видимі регулятори – це зовнішні механізми, то невидимі є їхнім джерелом і сенсом. У цьому підрозділі ми дослідимо їхній вплив, використовуючи багатовимірний підхід – від фізики до богослів'я.

Невидимі регулятори діють на рівні духовної та емоційної взаємодії. Це віра, етичні переконання, колективна пам'ять і навіть підсвідомі механізми, які визначають нашу поведінку. Вони нагадують коріння дерева: невидимі, але життєво необхідні для його зростання.

Наприклад, віра у справедливість та милосердя може підтримувати моральний порядок у суспільстві навіть за відсутності жорстких юридичних рамок.

Органічна суспільна мораль буває видимою і не видимою. Вона виступає містком між матеріальним і духовним вимір нами. Видима мораль – це наші вчинки, які можна оцінити, виміряти, побачити. Невидима мораль – це внутрішній стан душі, де змагаються голоси добра і зла.

Як у природі існують позитивно та негативно заряджені іони, так і в суспільстві існує мораль, яка будує (позитивна) або руйнує (негативна). Позитивна мораль веде до гармонії, підтримки спільних цінностей, тоді як негативна породжує розбрат і штучний хаос.

У фізиці існує поняття полів – наприклад, електромагнітного або гравітаційного, які є невидимими, але визначають взаємодію між об'єктами. Аналогічно у суспільстві діють «поля впливу» – моральні, духовні, релігійні, культурні, які визначають поведінку людей.

Можна порівняти невидимі регулятори з квантовими процесами. Як у квантовій механіці, де стан частинки залежить від спостереження, так і в суспільстві моральні ідеали впливають на поведінку, навіть якщо вони невидимі й не завжди усвідомлюються. Цей механізм формує колективну «енергію» співжиття.

Філософи наголошують на фундаментальній ролі невидимих регуляторів. Платон вважав, що істинний порядок існує у світі ідей, а видимий світ – лише його відображення. Аналогічно в суспільстві невидимі регулятори – це ідеї справедливості, любові, свободи, які керують видимими законами та традиціями. Фрідріх Ніцше, натомість, бачив небезпеку у прихованих регуляторах, які нав'язують суспільству

«мораль рабів». Він закликав розрізняти автентичні цінності, які сприяють розвитку, від негативних.

У християнстві, богослів'ї невидимі регулятори часто розглядаються як дар Божої благодаті, що діє через совість, віру і Святого Духа. Як сказав апостол Павло: «Невидиме від створення світу через розглядання творінь стає видиме» (Рим. 1:2). Цей принцип підкреслює, що невидимі регулятори пронизують видимий світ. Молитва, як невидимий акт, є яскравим прикладом. Вона не лише підносить душу до Бога ,а й впливає на спільноту, зміцнюючи її моральну та духовну основу.

Право не завжди діє через видимі норми – його невидимий аспект включає принципи, які керують створення і застосуванням законів. Так, концепція справедливості часто є невидимим регулятором, який стоїть за судовими рішенням, хоча самі ці принципи не завжди можна формалізувати.

Наприклад, суддя, приймаючи рішення, враховує не лише текст закону, а й моральний аспект ситуації, керуючись принципами людської гідності та рівності. **Це невидимий процес, який формує видимий результат**.

У природі діють невидимі закони, такі як еволюція чи симбіоз, які забезпечують баланс у екосистемах. Вони можуть слугувати аналогічно для розуміння суспільних регуляторів: наприклад, довіра та співчуття діють як симбіотичні механізми, які зміцнюють соціальні зв'язки.

Ці невидимі механізми часто працюють поза увагою, але їхній вплив стає очевидним, коли вони порушуються, як це видно в періоди соціальних криз чи конфліктів.

Розглянемо деякі приклади і застосування.

1. *Моральна відповідальність* – це невидимий регулятор, який впливає на поведінку навіть за відсутності контролю. Людина, яка повертає знайдене, керується саме цим внутрішнім регулятором.
2. *Етичний кодекс професій* – лікар, який допомагає пацієнту поза робочим часом, діє під впливом невидимих регуляторів професійної честі.
3. *Віра у загальне добро* – волонтерство під час війни чи природних катастроф є проявом невидимих суспільних цінностей.

Отже, невидимі органічні регулятори – це джерело сили суспільства, його «серце» та «душа». Вони формують моральну тканину, на якій базується зовнішня структура. Гармонія між видимими та невидимими регуляторами забезпечує стійкість та розвиток суспільства.

Суспільна мораль і, як будь-який складний соціальний феномен, є багаторівневою системою, що постійно взаємодіє з природними, надприродними та суспільними законами. Щоб глибше зрозуміти її структуру та механізми функціонування пропонується **модель атома моралі**, яка відображає органічний зв'язок основоположних принципів і змінних моральних норм.

Подібно до атома у фізиці, **суспільна мораль складається з ядра та орбіт**, на яких «рухаються» моральні норми (а також й чесноти). Ядро є стійкою, непорушною

частиною, що акумулює універсальні природні й надприродні принципи, які утворюються фундамент суспільного життя, а також надприродні чесноти. Орбіти ж представляють різні рівні застосування цих принципів у конкретних соціальних умовах.

Ядро містить найстабільніші елементи моралі – природні та надприродні закони, чесноти. Це моральні імперативи, які незалежні від суб'єктивних людських бажань і відображають загальнолюдські цінності, такі як добро, справедливість, любов і чесність.

До ядра також входять усвідомлені домовленості між членами суспільства, що базуються на цих цінностях. Вони виступають як своєрідна «енергетична основа», яка притягує моральні норми на орбітах.

Орбіти символізують пласти соціальних взаємин і динаміку розвитку моралі. Норми, які перебувають ближче до ядра, є більш стабільними і важливими для суспільства. Наприклад, повага до людського життя або принцип свободи. Чим далі норма розташована від ядра, тим менш вона є інтегрованою в загальну систему і більше піддається впливу зовнішніх факторів. Ці «віддалені» норми можуть змінюватися або переходити до інших систем моральних координат.

Моральні норми діють як «електрони», що обертаються навколо ядра. Вони перебувають у постійному русі, зумовленому соціальною динамікою. Їхній «заряд» може бути позитивним або негативним, залежно від впливу на суспільство.

Існують *доцентрові сили* як ті моральні принципи, які зміцнюють зв'язок норми з ядром (наприклад, релігійна віра, моральна відповідальність, природні закони, чесноти). *Відцентрові сили* – це фактори, що послаблюють зв'язок із ядром і відштовхують норму до периферії (наприклад, соціальні кризи, спокуси, ідеологічні конфлікти).

Подібно до фізичних іонів, моральні норми *можуть втрачати або набувати «заряд»,* вступаючи у взаємодію з іншими суспільними системами. Вона ілюструє, чому одні норми стають стійкими і незмінними, а інші – тимчасовими й мінливими. Це також відкриває нові перспективи для аналізу суспільної динаміки, враховуючи принципи фізики, права, філософії й богослів'я. Ця концепція закладає основу для подальшого дослідження атомістичної структури моралі та її функцій у регулюванні життя людини.

Після визначення структури атома суспільної моралі ми маємо зосередитися на ключових силах, що забезпечують стабільність цієї системи. Однією з фундаментальних складових є доцентрова сила – рушійний механізм, який об'єднує моральні норми, забезпечує їхню інтеграцію в ядро суспільної моралі та сприяє гармонії видимого й невидимого життя людини.

Доцентрова сила органічної суспільної моралі – це потужний імпульс, що формує і зміцнює зв'язки між основними цінностями суспільства та їхнім практичним втіленням у повсякденному житті. Її розуміння відкриває шлях до аналізу того, як

суспільства регулює свої моральні засади, зберігаючи свою ідентичність і життєздатність.

Це поняття є необхідним для подальшого дослідження, адже саме через доцентрову силу мораль стає рушійною основою сталого розвитку суспільства.

Вважаємо, що **доцентрова сила органічної суспільної моралі – це внутрішній імпульс, який спонукає елементи моральної системи спрямовуватися до її ядра, тобто до базових природних і надприродних норм, до надприродних чеснот.**

Вона забезпечує стабільність, гармонію і тяглість суспільного життя, об'єднуючи норми у спільне органічне ціле. Ця сила є відображенням універсального принципу єдності. У фізиці доцентрова сила спрямовує об'єкти до центру їхнього руху, запобігаючи їхньому розсіянню. У суспільній моралі аналогічна дія проявляється через:

а) утвердження загальноприйнятих етичних стандартів;

б) прагнення до колективної відповідальності;

в) відчуття духовного тяжіння до основоположних цінностей.

Доцентрова сила діє на мікро- та макрорівнях суспільства. Вона спонукає особистість інтегрувати власну мораль у контекст загальнолюдських цінностей, а суспільство-прагнути до збереження морального ядра, яке забезпечує стабільність.

На практиці видима сила проявляється у таких аспектах: *збереження традицій*, адже моральні норми передаються з покоління в покоління, як електрони обертаються довкола ядра, так і суспільні норми тяжіють до центральних цінностей; *колективна єдність*: суспільство об'єднується навколо моральних принципів через культурні, релігійні й соціальні практики; *утримання індивідуума в межах соціального порядку*, оскільки моральні норми виконують функцію орієнтира, не дозволяючи людині порушувати суспільну гармонію.

Невидима дія доцентрової сили включає духовні, психологічні та енергетичні процеси. Вона впливає на підсвідомий рівень, формуючи в людині почуття відповідальності, співпереживання та любові до ближнього. У цьому контексті можна вести мову про *духовне тяжіння до вищих ідеалів*, які лежать у ядрі моралі; *підсвідомий зв'язок із надприродним*, який зміцнює моральні орієнтири; *постійне переосмислення етичних норм*, що підсилює їхнє значення.

Доцентрова сила виконує важливу функцію у стабільності морального порядку. Вона забезпечує баланс у моральній системі: протидіє руйнівним тенденціям, що виникають через негативні впливи; підтримує взаємодію між видимими та невидимими аспектами моралі; сприяє адаптації суспільства до нових викликів, не руйнуючи базових цінностей.

Отже, доцентрова сила органічної суспільної моралі є універсальним принципом, який забезпечує єдність і цілісність суспільства. Її розуміння дозволяє осмислити, як мораль не лише регулює видиме й невидиме життя людини, але й створює умови для її розвитку у гармонії з природними та надприродними законами, чеснотами.

Здійснимо аналіз протилежної дії – відцентрової сили, яка відкриває динамічний аспект моралі. Зрозуміло, що природа відцентрової сили така, що у суспільній моралі вона діє у напрямку, протилежному доцентровій. Вона розриває зв'язки між моральними нормами та їхнім ядром, спричиняючи дезінтеграцію морального порядку. У фізиці це можна порівняти з відцентровим рухом, який віддаляє елементи від центру. У моралі та суспільстві цей принцип виявляється у послабленні суспільних цінностей, втраті взаємозв'язків між особистістю і спільнотою, руйнуванні гармонії через соціальні та індивідуальні відхилення.

Які причини відцентрованості? Відцентрованість у моралі виникає під впливом низки причин, які можуть бути як внутрішніми (особистісними), так і зовнішніми (соціальними, економічними, політичними і т. д.).

До **внутрішніх причин** слід віднести:

а) *егоїзм й індивідуалізм*. Людина може ставити власні інтереси вище за суспільні. Це призводить до порушення балансу між «я» і «ми»;

б) *невігластво щодо природних і надприродних законів*. Відсутність розуміння сутності моралі та її зв'язку з вищими законами може спричинити віддалення від морального ядра;

в) *моральна слабкість*. Люди, які не здатні протистояти негативним впливам, часто стають джерелом моральної нестабільності.

Зовнішні причини містять у собі:

а) *соціальні конфлікти*. Війни, економічна нерівність, політична корупція руйнують спільні моральні цінності, створюючи штучний хаос;

б) *вплив негативних ідеологій*. Пропаганда егоїзму, споживання чи агресії сприяє відцентрованості моралі;

в) *технологічний прогрес*. Надмірна автоматизація та цифровізація можуть віддаляти людей від морального ядра, змінюючи духовні зв'язки технократичними стандартами.

Часто відцентрова дія виникає не через одну людину, а як наслідок сукупності дій або бездіяльності багатьох. Наприклад, *державна система*. Якщо вона нехтує моральними принципами, це може спричинити розпад суспільної моралі. *Сім'я*. Ослаблення сімейних цінностей підриває фундамент морального виховання. *Спільнота*. Пасивність громади щодо боротьби з негативними явищами сприяє їхньому поширенню.

Відцентрова сила призводить до моральної атомізації суспільства, коли кожна людина живе за своїми правилами, не враховуючи потреб інших. Це створює середовище, де розриваються зв'язки між ядром і моральними нормами; зростає недовіра, конфлікти, відчуження; формується основа для штучного хаосу та соціального розпаду.

Хоча відцентрові сили загрожують моральній цілісності, їх можна подолати шляхом *посилення духовних та етичних орієнтирів*, тобто пропагування універсальних цінностей у всіх сферах життя, *зміцнення доцентрової сили*, йдеться про підвищення

ролі природних і надприродних норм, чеснот у моральному вихованні, *колективної відповідальності*, адже лише спільними зусиллями можна відновити моральний баланс.

Отже, відцентрова сила органічної суспільної моралі – це виклик для сучасного суспільства. Вона нагадує, що моральний порядок не є сталим явищем, а вимагає постійного догляду, оновлення та підтримки. Розуміння причин відцентрованості відкриває шлях до її подолання і повернення до морального ядра, яке здатне об'єднати суспільство.

У моралі існує таке природне явище як іонізація. Вона виникає в результаті зміни енергетичних станів частинок, що відбувається при взаємодії з іншими елементами чи силами. Застосовуючи цей принцип до моралі, можна побачити, як моральні норми, подібно до атомних частинок, здатні «іонізуватися» або змінювати свій стан залежно від впливів, що виникають як всередині особистості, так і в суспільстві.

У фізиці іонізація відбувається, коли атом чи молекула набуває чи втрачає електрони, змінюючи свій заряд. У моральному контексті цей процес можна порівняти з трансформацією моральних норм або цінностей, коли вони «заряджаються» новими соціальними чи духовними впливами.

Подібно до того, як атоми стають позитивними чи негативними іонами через зміну свого енергетичного стану, моральні норми можуть змінюватися залежно від того, як вони сприймаються або адаптуються в різних соціальних умовах.

Тому *іонізація моралі – це процес, коли моральні норми, закріплені в суспільстві, або набувають нових значень, або залишаються незмінними, проходячи через зміни, які можуть бути як позитивними, так і негативними.*

Іонізація моральних норм відбувається як результат реакцій на зовнішні стимули – зміни в соціально-економічних умовах, нові культурні тенденції чи зовнішні каталізатори. Усі ці фактори можуть виступати як каталізатори для змін у суспільних переконаннях.

Це стосується, зокрема *соціальних впливів*, коли у суспільстві зростає рівень конфліктів чи дезінтеграції, моральні норми починають піддаватися трансформації, іноді навіть втраті своїх базових характеристик. Це може призвести до руйнування моральних «ядер», що утримують цілісність морального порядку.

Впливи мають й *економічні зміни*: нерівність, соціальна мобільність та інші економічні чинники можуть спричинити відчуження певних груп населення від традиційних моральних норм, що веде до їхнього іонізованого стану – тобто до зміни їхніх основних моральних переконань.

Певним каталізатором є *культурні зміни*: розвиток глобалізації та нових медіа не лише викликає трансформацію традиційних моральних норм, але й дає змогу породжувати нові ідеї, які можуть бути або утвердженням нової моральної норми, або її відмовою.

Як і природних процесах, де іонізація дозволяє атомам адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, так і моральні норми, від впливом змін у суспільстві,

зазнають «перезарядки». Цей процес адаптації дозволяє моральним нормам пристосовуватися до нових умов, водночас зберігаючи певну цілісність.

Однак, подібно до того, як не всі атоми можуть адаптуватись, не всі моральні норми виявляються здатними до адаптації в умовах різких соціальних змін. Іноді ці норми втрачають свою моральну значущість або набувають форми, які відходять від основних цінностей суспільства. Тому *іонізація моралі – це, по суті, процес, який може вести як до розвитку, так і до руйнації моральної структури*.

Іонізація моралі – це не лише реакція на соціальні виклики, а й частина еволюційного процесу морального розвитку. Вона дозволяє змінювати акцент у моральних нормах, зберігаючи при цьому їхню основу. Це природний процес, в якому зберігаються або трансформуються певні моральні ідеї, що дозволяє суспільству рухатися вперед, враховуючи нові умови та виклики.

Іонізація не завжди призводить до руйнації, але може бути перехідним етапом, коли моральні норми змінюються та пристосовуються до нових умов. Це своєрідна «перезарядка» морального поля, що дає нові можливості для його розвитку.

Отже, іонізація моралі – це явище, яке дозволяє нам зрозуміти, як моральні норми адаптуються до змін у соціальному середовищі. Подібно до фізичних процесів, де іонізація змінює енергетичні стани частинок, так і в моральному світі відбувається зміни, що ведуть до трансформації норм, їх адаптації або руйнування. Це постійний процес, що дозволяє моральним нормам, перезаряджатися, пристосовуючись до нових соціальних викликів. Водночас, як в природі, ці зміни не завжди є позитивними. Тому важливо контролювати цей процес, аби не втратити моральну цілісність суспільства.

У фізиці визначається іонізаційний потенціал як кількість енергії, необхідної для того, щоб відокремити електрон від атома чи молекули. Перенісши це поняття у сферу моралі, ми можемо аналізувати наскільки енергетичними і стійкими є моральні норми в суспільстві, які фактори здатні викликати їхній «розрив» або зміну, а також яка енергія потрібна для утримання або руйнування цих норм.

У контексті моралі **іонізаційний потенціал – це рівень етичної енергії, необхідної для того, щоб змінити або зруйнувати неонтологічний зв'язок між ядром моральних норм (базовими цінностями) та їхніми орбітами (поведінковими стандартами).**

Високий іонізаційний потенціал означає, що моральна норма є стійкою, захищеною від зовнішніх впливів, і може довго зберігати свою значущість у суспільстві. Натомість низький іонізаційний потенціал вказує на те, що така норма є вразливою до змін чи руйнувань.

На іонізаційний потенціал впливають деякі фактори. Зокрема:

а) *природність норми*: норми, які вкорінені в природних чи надприродних основах, мають вищий іонізаційний потенціал, оскільки вони відображають глибинну структуру людського буття;

б) *соціальний консенсус*: чим ширше суспільство підтримує певну норму, тим більше енергії потрібно для її зміни чи виключення з морального поля;

в) *культурна спадщина*: норми, що формувалися впродовж багатьох поколінь, є більш стійкими та енергетично захищеними. Вони мають вищий іонізаційний потенціал через глибоке вкорінення в свідомість і підсвідомість суспільства;

г) *зовнішні виклики*: економічні, політичні чи технологічні зміни можуть як підвищувати, так і знижувати іонізаційний потенціал певної моральної норми.

Якщо енергія зовнішнього впливу перевищує іонізаційний потенціал, норма може бути «відірвана» від свого ядра. Це не обов'язково веде до руйнівної моралі, адже відірвана норма може стати частиною іншої моральної системи або створити нову.

Наприклад: у періоди соціальних трансформацій (революції, війни, економічні кризи) деякі традиційні моральні норми можуть втрачати актуальність, оскільки суспільство переоцінює свої цінності, а також інновації чи нові технології можуть сприяти появі нових норм, які даремно адаптуються до сучасних викликів.

Норми, які базуються на духовних чи релігійних переконаннях, часто мають найвищий іонізаційний потенціал. Вони отримують енергію з глибоких екзистенційних джерел, таких як віра, надія чи любов. Такі норми майже не піддаються руйнівним впливам, оскільки їхнє ядро є максимально стабільним.

Проте, навіть духовні норм можуть бути піддані трансформації через: відсутність живої віри, що підтримує ці норми, зовнішній тиск секуляризованого суспільства, невірне розуміння або викривлення духовних істин.

Отже, іонізаційний потенціал моралі визначає стійкість норм до зовнішніх і внутрішніх викликів. Він є індикатором того, наскільки глибоко вкорінена моральна норма в суспільстві і як вона може адаптуватися до змін. Суспільство має працювати над зміцненням «енергетичного поля» моралі, щоб вона не лише виживала у часи випробувань, а й ставала основою для нових соціальних досягнень.

Мораль, як соціальний феномен, подібна до фізичних процесів, зокрема явищ іонізації, що відбуваються у світі матерії. Уявімо, що іони в моралі – це частки енергії або цінності, які можуть бути позитивними чи негативними залежно від їхнього впливу на суспільство. Позитивні іони сприяють утвердженню гармонії, розвитку та збереженню морального порядку, тоді як негативні іони здатні руйнувати соціальні зв'язки, провокувати штучний хаос і кризу.

Позитивні іони можна порівняти з етичними взірцями, нормами, які забезпечують стабільність суспільства. Їхні основні риси:

а) *гармонізуючий вплив*: позитивні іони з'єднують членів суспільства через взаємну довіру, чесність і підтримку. Вони створюють моральний «магніт», який притягує різні суспільні групи до ядра спільних цінностей;

б) *зміцнення морального ядра*: завдяки позитивним іонам ядро моралі зберігає свою стійкість, оскільки такі іони наповнені енергією природних і надприродних істин;

в) *адаптивність*: позитивні іони не лише укріплюють існуючі норми, але й сприяють їхній адаптації до нових викликів, таких як технологічні зміни чи міжкультурні взаємодії.

Прикладом слугують моральні іони, засновані на любові до ближнього, справедливості чи піклуванні про слабких, є фундаментом для стабільного функціонування суспільства.

Негативні іони є своєрідними «аномаліями», які виникають у суспільній моралі. Вони здатні відштовхувати моральні елементи від ядра або послаблювати зв'язки між ними. Основними рисами негативних іонів є:

- *деструктивність*: негативні іони руйнують усталені моральні норми, провокують конфлікти і створюють умови для морального вакууму;
- *розрив зв'язків*: під їхнім впливом певні моральні елементи можуть відірватися від ядра і почати функціонувати поза етичною системою;
- *паразитизм*: негативні іони нерідко використовують енергію морального ядра для своєї деструктивної мети, що ще більше послаблює систему моралі.

Наприклад, корупція, маніпуляція суспільною свідомістю чи поширення недостовірної інформації є прикладом дій негативних моральних іонів.

У суспільній моралі позитивні й негативні іони перебувають у постійній взаємодії, створюючи динамічний баланс. Їхня взаємодія може бути як *конструктивною*, так *деструктивною.*

Конструктивна взаємодія полягає в тому, що у деяких випадках негативні іони допомагають виявити слабкі місця у моралі та стимулюють її переосмислення.

Деструктивна взаємодія виявляється тоді, якщо негативні іони переважають, це може призвести до моральної деградації, утрати довіри до суспільних інститутів і занепаду суспільної моралі.

Суспільство відіграє ключову роль у підтримці балансу між позитивними й негативними іонами. Це, зокрема, *в освіті й просвітництві* формування у людей здатності розрізняти етичні норми, які є позитивними, від тих, що завдають шкоди; серед *законів й традицій* створення механізмів, які зміцнюють позитивні іони моралі і обмежують поширення негативних; у *релігійно-духовних практиках* внесок релігії в утвердження морального ядра через плекання чеснот, такий як любов, віра та милосердя.

Тому розуміння природи позитивних і негативних іонів моралі дозволяє аналізувати етичні процеси у суспільстві з точки зору їхньої стабільності, адаптивності та потенціалу до змін. Збереження балансу між цими іонами є фундаментальним завданням суспільства, яке прагне до гармонії та прогресу.

Отже, суспільство виконує фундаментальну роль у регулюванні видимого та невидимого життя людини через механізми органічної суспільної моралі. Ця регуляція базується на взаємодії різноманітних сил – доцентрових і відцентрових, які забезпечують баланс між стабільністю та динамікою морального розвитку. Органічна суспільна мораль діє подібно до атома: ядро, що складається з природних і надприродних норм, чеснот, утримує орбіти моральних норм, які обертаються навколо нього.

Процес іонізації в моралі, подібний до фізичного, є природним явищем, що дозволяє моральним нормам отримувати «заряд» відповідно до впливу зовнішніх обставин. Ця іонізація може бути як позитивною, що сприяє гармонізації суспільства, так і негативною, яка створює дисбаланс і деструкцію.

Доцентрові сили органічної моралі сприяють зміцненню суспільних зв'язків, підтримці гармонії і розвитку спільних цінностей. Водночас відцентрові сили, спричинені особистими чи груповими інтересами, викликами глобалізації чи кризами, можуть порушувати цю гармонію. Саме суспільство, через інститути освіти, культури, релігії, права та інших регуляторів, відповідає за утримання рівноваги між цими силами.

Таким чином, суспільство як органічний регулятор виконує функцію створення, адаптації та підтримки моральних норм, які є основою соціального порядку і розвитку. Це постійний, складний і динамічний процес, що вимагає уваги до глибинних взаємозв'язків між фізичними, природними та духовними аспектами людського життя. Завдяки усвідомленню цієї ролі суспільство можна створювати більш гармонічні умови для розвитку кожної особистості та спільноти в цілому.

1.4. Позитивне право як імператив метагармонії в антропології людини

У сучасному світі, де антропологічні виміри людської сутності нерідко піддаються кризі, зростає потреба у переосмислені правових систем. Позитивне право, яке традиційно розглядається як результат людської творчості, набуває нового значення у контексті метагармонії, що об'єднує онтологічні аспекти людської природи.

Через призму біблійних наративів і метафізичних категорій людської сутності цей текст пропонує альтернативний погляд на взаємодію між правом і антропологією. Висвітлюючи органічний обов'язок держави забезпечувати онтологічний обов'язок людини та необхідний добробут (не тільки матеріальний) своїх громадян, ми прагнемо окреслити контури справжньої правової держави, здатної існувати у природно-надприродному правовому просторі і здійснювати ексклюзивні позитивно-правові модуляції.

1. Позитивне право є невід'ємним, допоміжним елементом упорядкування людського суспільства, проте його справжній сенс і цінність розкриваються лише через онтологічний вимір. У цьому контексті важливо розмежувати природний закон і природне право. Природний закон, закладений у самій сутності буття, є первинним і незмінним. Він виступає фундаментом для гармонійного співіснування всіх елементів світу.

На противагу цьому, природне право, створене людиною, є вторинним. Воно лише відображає природний закон у конкретних умовах і прагне наблизити людські відносини до гармонії, встановленої Творцем. У той же час позитивний закон – продукт державного устрою – несе в собі подвійний характер: як прагнення до справедливості, так і ризик відхилення від істини через людську обмеженість.

Природний закон і, значить, природне право – первинне, позитивне право – вторинне. Саме цей порядок є основою метагармонії. Без визнання первинності природного закону жодна правова система не здатна досягти справжньої гармонії. Держава, як механізм створення позитивного закону і спонукає до створення суспільством позитивного права, повинна служити інструментом відображення цього закону, а не замінювати його, якщо він відповідає природному закону.

Метагармонія полягає у збереженні балансу між природним і позитивним правом. Коли держава нехтує цим балансом, суспільство втрачає фундамент для розвитку. Тому важливо усвідомити, що позитивне право має бути не лише імперативом організації суспільства, але й вираженням духовної та моральної гармонії.

Зауважимо, що метагармонія – це не просто ідеал, а реальний принцип, що має регулювати взаємодію між природним і позитивним правом. Позитивне право, яке не враховує природного закону, стає механічним і відчуженим від людської сутності. Відсутність метагармонії можна спостерігати в багатьох сучасних державах, де законодавство стає інструментом маніпуляції, а не інструментом справедливості.

Приклад із Біблійного наративу. Книга Вихід дає нам яскравий приклад того, як Бог надає ізраїльському народу Закон. Це не просто набір імперативів, а наративів, система, що забезпечує гармонію в стосунках між людьми, а також між людьми і Творцем. Цей Біблійний закон можна розглядати як взірець ідеального співвідношення природного і позитивного права.

Держави, що нехтують природним законом, створюють правові системи, які не підтримують довіру суспільства. У таких умовах позитивне право перестає бути засобом метагармонії, перетворюючись на інструмент тиску. Щоб уникнути цього держава повинна усвідомити свою роль як провідника онтологічних принципів, а не їх замінника.

Отже, позитивне право має служити не лише інструментом регулювання суспільного життя, а й засобом збереження гармонії між тілом, душею і духом людини. Без цього елемента будь-яка правова система приречена на поверховість і втрачає здатність підтримувати істинну справедливість.

2. Природний закон, закладений у буття, є тим підґрунтям, без якого будь-яка правова система втрачає свій сенс і значення. У філософії права він розглядається як абсолютна норма, яка походить від Божественної мудрості та відображає гармонію світу. Цей Закон є первинним і не залежить від держави чи людських інституцій, на відміну від права, створеного людиною.

Відповідно до Біблійних текстів, природний закон має сакральне походження. У книзі Буття ми читаємо про створення світу і людини, де гармонія між усіма створіннями є невід'ємною частиною Божого промислу. Природний закон – це прояв цієї гармонії, закладений у саму природу речей і людської сутності. Він не лише регулює відносини між людьми, але й визначає їхню відповідальність перед Богом і світом.

Природне право є спробою людини адаптувати і застосувати природний закон у реаліях соціального буття. Наприклад, принципи рівності та справедливості, що лежать в

основі природного закону, перетворюються у нормах природного права на закони про права людини. Проте, на відміну від природного закону, природне право не є універсальним і незмінним. Воно може відображати певні культурні, історичні чи релігійні особливості, що інколи призводить до його викривлень. Але, здебільшого, природне право є шедевром людського розуму й мудрості.

Позитивний закон, тобто закон, створений державою, є ще більш віддалений від первинності природного закону. Його первинна функція – це забезпечення порядку і стабільності, але залежність від політичної волі нерідко спотворює цю мету. Держава, яка ставить свої інтереси вище за природний закон, ризикує втратити свою легітимність, адже її позитивне право перестає слугувати суспільству.

Однією з головних причин відходу від природного закону є матеріалізм, який домінує у сучасному світі. Для державних осіб – це пастка. Матеріальні цінності часто стають пріоритетом для держав, а духовна і моральна складові відходять на другий план. Це створює дисбаланс, що руйнує гармонію між тілом, душею і духом людини. Як результат, позитивний закон стає інструментом не справедливості, а експлуатації.

У відповідь появляється метагармонія. Природний закон є основою для відновлення метагармонії у суспільстві. Держава, яка усвідомлює це, має створювати закони, що сприяють гармонії між природним і позитивним правом. Наприклад, запровадження законів, які захищають права людини, навколишнє середовище є проявом такого підходу.

Наприклад, Біблійний принцип полюбити свого ближнього є універсальним і втілює ідею метагармонії, яку має відображати як природне, так і позитивне право.

Сучасний світ часто потрапляє у пастку матеріалізму, який стає головним рушієм суспільного і державного розвитку. Матеріалізм, як надмірне захоплення матеріальними благами, призводить до ігнорування духовних цінностей, що у свою чергу, руйнує метагармонію в антропології людини. Ця проблема особливо гостро відображається у правових системах, які схильні слугувати інтересам матеріального, а не духовного добробуту.

Історично держави часто використовували законодавство для захисту власності та матеріальних благ. Це породило нерівність, коли пріоритет надається економічним інтересам певних класів чи груп, а духовні потреби залишаються поза увагою. Як наслідок, такі закони не лише віддаляються від природного закону, але й сприяють дисгармонії між тілом, душею і духом людини.

Прикладом цього є сучасна споживацька культура, яка стимулює надмірне виробництво і споживання, ігноруючи екологічні та моральні наслідки. Закони, що підтримують цей матеріалістичний підхід, часто не враховують довгострокових інтересів суспільства і природи.

Матеріалізм викривляє антропологію людини, зводячи її сутність до фізичного й економічного виміру. Тіло і матеріальні блага стають головними об’єктами уваги, тоді як духовність і моральність вважаються другорядними. Це суперечить природному закону, який спрямований на гармонійний розвиток усіх аспектів людської сутності.

Наприклад, спотворення людських відносин у сфері праці, де людина стає «ресурсом», а не особистістю, є проявом матеріалістичного підходу. Закони, що підтримують такі відносини, сприяють дегуманізації і втраті духовних орієнтирів.

Протиставлення матеріалізму можливе лише через побудову правової держави, яка визнає пріоритет духовних цінностей над матеріальними. Така держава має спрямовувати свої закони на забезпечення гармонії між фізичними і духовними потребами людини. Важливу роль у цьому відіграють органічні закони, які базуються на природному праві і враховують як матеріальні, так і нематеріальні аспекти людського існування.

У Біблії матеріалізм часто виступає як загроза духовному життю. Існують наративи, які підкреслюють необхідність вибору на користь духовних цінностей, які є основою природного закону і метагармонії. Такий приклад наводиться про багатого юнака, якому Ісус запропонував продати все, що має, і слідувати за Ним. Цей заклик до відмови від матеріального для досягнення вищої мети відображає конфлікт між матеріалізмом і духовністю, який держава має враховувати у своїй правовій системі.

Отже, матеріалізм є серйозною пасткою, яка перешкоджає досягненню метагармонії в антропології людини. Держава, що ігнорує цей виклик, не може бути правовою у повному сенсі цього слова. Відновлення балансу між матеріальними і духовними аспектами можливе лише через побудову законів, які визначають пріоритет природного закону і сприяють гармонії між тілом, душею і духом людини.

Держава та її інститути повинні бути інструментом служіння людям, а не засобом панування над ними. Влада, яка віддаляється від свого первинного покликання, перетворюється на механізм пригноблення, що руйнує метагармонію суспільства. Замість забезпечення духовного добробуту і матеріальних статків, така влада стає інструментом реалізації вузьких інтересів еліт чи правлячих груп.

В історії людства існують приклади держав і правителів, які ставили перед собою мету служіння загальному благу. Наприклад, у Біблійному наративі про царя Соломона йдеться про те, як він просив у Бога мудрості, щоб справедливо правити народом, а не багатства чи довголіття. Цей приклад показує ідеал влади як служіння, коли правитель ставить на перше місце інтереси народу, а не власні амбіції.

Протилежним прикладом є багато автократичних режимів, які використовували владу для власного збагачення чи панування над іншими, ігноруючи потреби суспільства. Такі системи породжують не лише соціальну несправедливість, а й духовну деградацію.

Влада – це відповідальність, а не привілей. Згідно з природним правом, влада наділена органічним обов’язком забезпечувати гармонійний розвиток суспільства. Вона повинна слугувати платформою для реалізації природних і надприродних прав людини. Влада як відповідальність має формувати законодавчі акти, що спрямовані на захист найуразливіших верств населення, підтримку духовного добробуту і збереження природного середовища.

Сучасні держави часто нехтують цим принципом, що призводить до концентрації влади в руках вузьких груп і збільшення нерівності. Це суперечить не лише природному закону, а й базовим принципам правової держави.

У Новому завіті Ісус Христос закликав своїх учнів до служіння, наголошуючи, що коли хтось хоче бути першим, нехай буде всім людям рабом. Цей принцип можна перенести на державне управління: правителі і влада мають бути «слугами народу», тобто працювати на благо кожного громадянина, а не використовувати свою позицію для маніпуляцій чи гноблення.

У Біблійному контексті влада завжди була пов'язана з відповідальністю. Наприклад, пророки постійно нагадували ізраїльським царям, що їхня влада є даною Богом для служіння народу, а не для власного збагачення чи гоніння опонентів.

Правова держава має органічний обов'язок забезпечити баланс між владою і народом. Цей обов'язок включає: підтримку соціальної справедливості, забезпечення прав і свобод кожної людини, сприяння духовному і моральному розвитку громадян.

Тільки така держава здатна досягти метагармонії у суспільстві, забезпечуючи гармонійний розвиток фізичних, душевних у духовних аспектів людської сутності.

Якщо виділяти онтологічні принципи влади у контексті метагармонії, то вони полягають в тому, що людина не є ресурсом чи інструментом, а унікальною особистістю з невід'ємними правами, що держава існує для служіння людям, а не для їх контролю, що законодавчі акти повинні сприяти збереженню і розвитку як матеріального, так і духовного добробуту суспільства.

Отже, влада для служіння людям є необхідною умовою існування правової держави. Відхід від цього принципу призводить до кризи державності і втраті її онтологічної сутності. Влада, яка базується на відповідальності, а не привілеях, сприяє досягненню метагармонії, забезпечуючи гармонійний розвиток людської особистості та суспільства в цілому.

Правова держава повинна виконувати свій органічний обов'язок, який є невід'ємною частиною її онтологічної сутності. Цей обов'язок полягає у гармонізації суспільних відносин, забезпеченні добробуту і правової стабільності для всіх громадян. У контексті метагармонії органічний обов'язок держави набуває нового значення, оскільки передбачає взаємозв'язок між природними, соціальними і духовними аспектами буття людини.

Органічний обов'язок держави можна порівняти з основними законами природи, які забезпечують сталість і розвиток екосистеми. Так само і держава повинна діяти як гармонійний механізм, що підтримує законність і правопорядок – основи соціальної гармонії, соціальну справедливість – рівність можливостей і захист вразливих верств населення, духовний розвиток – створення умов для реалізації внутрішнього потенціалу людини.

Цей обов'язок є не лише правовим, але й етичним і духовним імперативом, який визначає мету існування держави. В історії політичної думки і права поняття

органічного обов'язку держави можна знайти в ідеях мислителів, які наголошували на гармонії між владою і народом.

Наприклад, Аристотель вважав, що держава існує для досягнення доброчесного життя, що є вищим благом. Хома Аквінський говорив про божественний порядок як основу законів і обов'язків правителів. Джон Локк підкреслював, що головним завданням держави є захист природних прав людини.

Сучасні держави часто нехтують органічним обов'язком, що призводить до зростання соціальної нерівності, руйнування духовних і моральних основ суспільства, екологічних і гуманітарних криз.

Щоб повернутися до принципів метагармонії, держава повинна інтегрувати у свою діяльність концепції природного і надприродного права, що дозволить їй виконувати функцію гармонізації суспільних процесів.

У Біблії органічний обов'язок можна побачити в настановах щодо праведного суду, про бідного, сироту, смиренного і нужденного, які беруть участь у судових процесах. Це нагадування про те, що влада повинна діяти в інтересах народу і служити його благу.

Органічний обов'язок держави передбачає, що її функції мають відповідати *трьом рівням людської сутності*: *матеріальний рівень* – забезпечення економічної стабільності, справедливого розподілу ресурсів; *соціальний рівень* – формування законів і політик, які захищають права людини; *духовний рівень* – створення умов для розвитку моралі, етики і духовності.

Тільки тоді держава може стати платформою для досягнення метагармонії, де людина знаходить баланс між своїм фізичним, душевним і духовним вимірами.

Онтологічний аспект обов'язку держави полягає у її спроможності підтримувати природний порядок і створювати умови для надприродної перспективи. Це включає визнання божественного походження людських прав, забезпечення умов для реалізації людиною свого духовного покликання, гармонізацію матеріального і духовного розвитку суспільства.

Отже, **органічний обов'язок держави – це невід'ємна складова її онтологічної сутності, що виражається у гармонізації суспільних відносин через забезпечення духовного, соціального та матеріального добробуту.**

Він включає етичний, правовий і духовний виміри, спрямовані на досягнення метагармонії людської сутності. Виконання цього обов'язку визначає державу як правовий і моральний інститут, здатний підтримувати природний порядок і створювати умови для надприродного розвитку суспільства. Нехтування цим принципом веде до кризи державності і втрати довіри громадян.

Наука філософія права доводить, що неправова держава є викликом метагармонії. Адже ідея неправової держави є однією з найбільших загроз досягненню метагармонії в суспільстві, оскільки вона суперечить природно-надприродним принципам гармонійного існування. Держава, що не визнає або ігнорує правові засади свого існування, руйнує не лише соціальний порядок, а й моральну та духовну основу суспільства.

Неправова держава – це система влади, яка діє поза межами права або свідомо порушує його, ставлячи в пріоритет інтереси окремих груп чи лідерів замість загального блага.

Така держава нехтує принципами верховенства права, соціальної справедливості та людської гідності.

Причинами існування неправової держави слугують:

а) матеріалізм і жадоба влади – прагнення до матеріального збагачення та необмеженої влади часто стають основними причинами переродження держави у неправову;

б) відсутність моральної основи – держава, позбавлена духовності, не здатна створити гармонійне суспільство;

в) ігнорування природних і надприродних законів – відхід від надприродних і природних принципів породжує штучний хаос.

Ознаки неправової держави полягають у: порушенні фундаментальних прав людини; корупції на всіх рівнях влади; відсутність прозорості та підзвітності інституцій; свавілля у прийнятті законів, що суперечать природним і надприродним засадам.

Люди часто задумуються над запитанням: чому неправової держави не повинно існувати?

Держава, яка не виконує функцію правового забезпечення, стає джерелом розпаду суспільства. Вона руйнує довіру громадян, провокує конфлікти та зводить нанівець перспективу метагармонії. Як зазначено в Біблії, що коли праведники правлять, то народ радіє, а коли нечестивий панує, народ стогне.

Правова держава є альтернативою хаосу. Лише вона, яка функціонує в рамках природно-надприродного правового простору, може забезпечити метагармонію. Вона ґрунтується на принципі верховенства права, поваги до людської гідності та свобод, забезпеченні соціальної рівності.

Отже, неправової держави не повинно існувати, оскільки її функціонування руйнує основи метагармонії людської сутності. Тільки правова держава, яка визнає і дотримується принципів природного і надприродного права здатна створити умови для гармонійного розвитку суспільства та кожної особистості. Її функція полягає не лише у підтриманні зовнішнього порядку, але й у забезпеченні внутрішньої людини через захист онтологічної єдності матеріального і духовного. Правова держава стає гарантом того, що суспільство рухатиметься до вищих ідеалів, побудованих на надприродних і природних принципах гармонії.

Природно-надприродне суспільство є основою для правової держави. Існування правової держави неможливе без суспільства, яке функціонує на основі природних і надприродних принципів. Саме природо-надприродне суспільство є джерелом метагармонії, здатної забезпечити єдність матеріального і духовного, земного та небесного.

Природно-надприродне суспільство – це спільнота, яка базується на законах природи, визнаних людським розумом, і надприродних законах, відкритих через надприродне Одкровення.

До основних рис природно-надприродного суспільства належать: *природний закон як фундамент* – загальновизнані етичні принципи, які відповідають людській природні, наприклад, прагнення до добра, справедливості, любові та істини; *надприродне доповнення* – віра у Вищу духовну реальність, яка дає людині сенс існування та надихає на досягнення Вищих ідеалів; *метагармонія матеріального і духовного* – баланс між потребами тіла і душі, між прагненням до достатку і моральними принципами; *повага до людської гідності* – визнання кожної особи як унікального носія Божого промислу.

У правовій державі природно-надприродне суспільство відіграє певну роль. Це, зокрема: *джерело легітимності держави*, оскільки правова держава отримує свою легітимність через відповідність природним і надприродним принципам. Якщо держава ігнорує ці основи, вона стає неправовою; *забезпечення духовного і матеріального добробуту*, через те, що природно-надприродне суспільство вимагає від держави створення умов для розвитку як матеріальних, так і духовних аспектів людського життя; *формування правосвідомості*, адже у такому суспільстві громадяни усвідомлюють не лише свої права, але й обов'язки, що базуються на моральних і правових принципах.

Звичайно, відбуваються виклики формування природно-надприродного суспільства. Передусім, це стосується *матеріалізму* як домінування матеріальних здобутків над духовними. Також це стосується нерозумного *ігнорування надприродного*, тобто відмови від Вищих ідеалів заради прагматичних інтересів. *Панує недовіра до держави* у плані невиконання державою своїх органічних обов'язків, що підриває віру суспільства у належний правовий порядок.

Отже, правова держава не може існувати без природно-надприродного суспільства, яке є її основою та джерелом метагармонії. Лише гармонійне суспільство, що визнає і підтримує єдність природного і надприродного, здатне забезпечити стійкість державних інституцій і сприяти онтологічному добробуту кожної людини.

Зосередимо свою увагу на понятті онтологічного добробуту як меті правової держави.

Видається, що **онтологічний добробут – це гармонійний стан людини, в якому забезпечено єдність її матеріального і духовного існування у розумних межах.**

Він охоплює не лише фізичне здоров'я та економічний добробут, але й внутрішню рівновагу, духовне зростання та реалізацію власного життєвого покликання. Правова держава повинна не лише захищати права людини, а й створювати умови для її онтологічного добробуту, адже саме він забезпечує стабільність суспільства і розвиток людської сутності.

Онтологічний добробут має такі складові: *матеріальний аспект* – це гарантія базових потреб харчування, житла, доступу до медичної допомоги, справедливий розподіл ресурсів у суспільстві, це також – *духовний аспект* як можливість для особистісного і духовного розвитку, підтримка моральних і етичних цінностей, закорінених у природному і надприродному праві, звичайно, важливим є *соціальна гармонія*, що

зводиться до зменшення соціальної нерівності, формування довіри між громадянами і державою.

Безумовно, що у забезпеченні онтологічного добробуту ведучу роль відіграє держава. Її роль зводиться до *гаранту прав і свобод*. Тут держава повинна створити правові механізми для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян. *Захищаючи моральні основи суспільства*, держава має підтримувати моральні принципи, які сприяють єдності суспільства, зокрема через освітні та культурні програми. Не можливо обійтися без *сприяння духовності*. Правова держава забезпечує умови для вільного сповідування віри, розвитку духовних практик і пошуку сенсу життя.

Існують, однак, і виклики для забезпечення онтологічного добробуту. Це *матеріалізм і споживацтво*, де здійснюється домінування матеріальних цінностей, що часто нівелює духовні потреби людини. Небажаним є *ігнорування духовного*. Тому у сучасних правових системах недостатньо враховано аспекти, які стосуються духовного добробуту. На жаль, побутує в людей і *недовіра до деяких інституцій*. Це, зокрема, відсутність належної ефективності державних інституцій, що може зруйнувати основу онтологічного добробуту.

Звичайно, найкращим варіантом є той, коли онтологічний добробут перебуває у контексті метагармонії. Адже метагармонія полягає у синергії між матеріальним і духовним, де жоден із аспектів не переважає над іншим. Держава повинна працювати на створення балансу, в якому людина відчуватиме гармонію із собою, суспільством і Вищими законами.

Отже, онтологічний добробут є не лише індивідуальною метою кожної людини, а й фундаментом для побудови правової держави. Його забезпечення є органічним обов’язком держави, яка повинна сприяти гармонії між матеріальним і духовним. Тільки через визнання важливості онтологічного добробуту можна досягти стійкості та процвітання суспільства.

Онтологічна сутність держави полягає у виконанні нею природних обов’язків перед людиною, суспільством. Коли держава втрачає здатність реалізовувати ці обов’язки, вона перестає бути правовою і скочується до штучного хаосу чи диктатури. Це руйнує гармонію між людиною, суспільством і природним правом.

Головними причинами деградації онтологічної сутності держави є матеріалізм як споживацька мета, корупція та зловживання владою, відсутність метафізичної основи в управлінні, авторитаризм чи анархія, криза ідентичності суспільства, залежність від зовнішніх впливів, невідповідність закону і справедливості, деградація освіти та культури. Ця державна криза в повній мірі є не так часто, проте окремі елементи є майже у кожній державі.

Після появи причин деградації настають наслідки втрати онтологічної сутності держави: поглиблення соціальної нерівності та конфліктів, втрата довіри громадян до державних інститутів, зниження рівня духовного розвитку суспільства, руйнування метагармонії між людиною, суспільством і державою.

Існують шляхи відновлення онтологічної сутності держави. Це: повернення до природо-надприродного права як основи законодавства, формування етичного керівництва, яке слугуватиме суспільству, відродження онтологічної освіти та культури з метою духовного і морального виховання громадян, сприяння соціальній гармонії через справедливий розподіл ресурсів і можливостей; зміцнення національної ідентичності та традицій.

Отже, втрату онтологічної сутності держави можна подолати лише через повернення до її першопочаткового призначення забезпечення метагармонії, захисту прав і свобод людини, а також дотримання природних і надприродних законів. Органічний обов'язок держави полягає у служінні суспільству, а не у володінні ним. Тільки така держава здатна забезпечити гармонічне існування людини і суспільства.

Важливо наголосити, що держава повинна черпати мудрості у Біблії, яка не є набором категоричних імперативів, а глибоким наративом, що вказує на шлях до метагармонії. Її вплив поширюється на всі аспекти життя – від особистого до державного. Для держави Біблія є не лише духовним, а й надприродно-правовим орієнтиром, який допомагає знайти баланс між матеріальним і духовним, людським і Божественним. Застосування Біблійних принципів у державотворенні є гарантією її відповідності природному і надприродному правовому простору.

2.1. Онтологічні закони природи у суспільстві

Закони природи – це різноманітні системи норм: світла, простору, часу, рослинного світу, Сонячної системи, водоповітряного простору, розвитку природи, наземного простору, земні закони спокою. Ці закони онтологічні і змінам не підлягають. Людина лише реалізує їх у своїй життєдіяльності – дотримується, виконує, використовує, застосовує. Проте в самому організмі, екзистенції людини діють також онтологічні закони, які є незмінними, тобто органічними.

Відомо, що існує *три джерела* природно-надприродних законів:

1) онтологічні закони функціонування Всесвіту;
2) синайське духовно-моральне законодавство;
3) нагірне духовно-моральне законодавство.

Перше джерело – створення світу в шість етапів, *друге джерело* – це становлення норм для людини, а *третє джерело* – це оновлення цих норм і методологія їх реалізації в усіх її формах та різних аспектах життя. Тобто ми маємо *три групи законів* – для самої живої і неживої Природи, людської душі та людського духу, що забезпечують онтологічне життя на землі. Вони (закони) вічні та незмінні і мають своєю метою регулювати природу і земне життя. Ці три джерела законів доповнюють одне одного, надаючи комплексне розуміння нормативного співжиття людини з суспільством та природою.

Звернемо особливу увагу на метаантропологічні закони, які випливають з другого та третього духовно-моральних джерел. Тут метаантропологічну, онтологічну силу мають закони духу людини, які є основою формування трансцендентального, надприродного, духовного права. Зосередимось на дев'ятьох міркуваннях, тлумаченнях, а скоріше герменевтичних діях. Мова йтиме про трансценденталії духу, які випливають із нагірного духовно-морального законодавства.

Міркування 1. Трансценденталія *бідності духом* пропонує і гарантує (при дотриманні й інших норм) блаженство, онтологічне добро, фактичне щастя. Для нього необхідно відкинути гординю самозадоволення, відчути що власне життя містить багато порушень природного і надприродного права .

Міркування 2. Трансценденталія *засмученості* за свої провини. Це душевний плач за скоєне зло іншим людям , Всесвіту і т.д. Тобто здійснюється каяття і отримується смуток.

Міркування 3. Трансценденталія *лагідності* висвітлює скромність, задоволеність отриманими статками, витривалість у доланні труднощів.

Міркування 4. Трансценденталія тяжіння до *правди*, підкреслює, що людина ніколи не може змиритись з брехнею, несправедливістю, оскільки це викривлення картини довколишнього світу, деформація свідомості і т.д.

Міркування 5. Трансценденталія *милостивості* відображає дієве мистецтво співчуття, співпереживання своїм ближнім. Ідеться не тільки про духовну, душевну, а й

матеріальну допомогу, доброчинність, позбавлення осуду інших за скоєні помилки в житті.

Міркування 6. Трансценденталія *чистоти серця* це не наявність чи приховування справжніх думок і почуттів, а самозбереження своєї особистості, не бажання брати участь в облудних світських хитрощах.

Міркування 7. Трансценденталія *миротворчості* дуже потрібна у земному житті. Адже вічні незгоди, конфлікти, небезпеки, ворогування потребують негайного примирення опозиційних сторін.

Міркування 8. Трансценденталія *страждальності за правду*, істину досить поширена у земному житті. Але потрібно формування у собі витримування переслідування, покарання за відстоювання правди, істини у суспільстві (державі). Це буде мати позитивні наслідки.

Міркування 9. Трансценденталія *переслідування* за віру не повинна панувати у державі, якщо суспільство до цього відноситься з розумінням. Негативні приклади – заборона викладання у середній школі християнської етики, недоброзичливе відношення до викладання у вищій школі канонічного права і т.д.

Над цими міркуваннями треба задуматися, бо людина не знає, що її чекає, коли вона закінчить земне життя. Але знаємо, що будуть онтологічні «подарунки» за природно-праведне життя. Таких основних подарунків, скоріше системи подарунків, буде щонайменше дев'ять. Тому держава повинна допомагати суспільству, кожному його члену формувати для себе вище згадані трансценденталії.

Розглянемо органічні закони прав і свобод людини, які входять до системи законів гідності людини. Існує умовна природна формула:

закони гідності людини = закони прав + закони свободи + інші.

Ці закони органічні, тому порушення прав і свобод людини є порушенням її гідності. Це аксіома і доведенню, перегляду чи втручанню зовнішніх людських сил не підлягає. На все життя формула закону гідності людини перебуває в основі метаметодології її земної життєдіяльності. Виникає потреба в дослідженні законів прав і свобод людини.

Для початку зауважимо, що треба свідомо прийняти думку *про антропологічну будову людини і метаантропологічну сфери її життєдіяльності:* ордологічну, екзистенціальну, трансцендентальну. При цьому не слід застосовувати позитивістські підходи, оскільки вони призведуть до абсурду. Націлюватися потрібно на метафізичну органіку людини, її метаметодологічну дію впродовж цілого життя.

Антропологічна будова людини міститься також в умовній формулі:

Тіло = душа + дух.

Звідси можна виводити похідні формули: душа = тіло + дух, дух = тіло + душа. Щоб заперечити скептицизм у таких міркуваннях, зауважимо, що математичне міркування тут недоречне і що тіло, душа і дух не є матеріальними, а надприродними, метафізичними. Також варто пам'ятати, що дух хоча і є надприродним поняттям, але це Святий Дух, який обґрунтовує канонічне право. Святий Дух міститься в

макрокосмосі, а людина є мікрокосмосом, тому й має свій мікродух, який обґрунтовує філософія, зокрема й метафізика, філософія права.

Метаантропологічні сфери життєдіяльності людини визначаються відповідними середовищами: тіло умовно перебуває в ордологічному середовищі, душа – в екзистенціальному, а дух – у трансцендентальному.

Ордологічне середовище – це побутова сфера, яка визначає земний порядок життя і фізичних дій, тому тут допустиме регулювання позитивним правом, яке не повинно суперечити природному праву. Екзистенціальне середовище є сферою почуттів. Звичайно, позитивне право не регулює почуттів і для цього не створене. Хоча наслідки впливу позитивного права на ордологічну сферу можуть мати відлуння і в екзистенціальній сфері. Зокрема, це позначається на настроях, різних мотивах тощо. Трансцендентальне середовище – це сфера думок, різних промислів, планувань, які часто є непомітними, але підсвідомо впливають на душу й тіло людини. Позитивне право у цій сфері також прямо не діє, щоправда, незначний його вплив все-таки можливий (навіть протилежного змісту).

Взявши до уваги вищенаведені міркування, можна приступити до формування метаметодології пізнання органічних законів прав і свобод людини, які визначають своєрідний закон її гідності. Саме такий гносеологічний підхід здебільшого домінує у філософсько-правовій школі Львівської політехніки. Однак є й альтернативні гносеологічні інтенції.

То що таке органічні права людини і як вони утворюють закон?

Права людини – це низка основоположних морально-правових норм, що формулюють принципи відносин між індивідом та суспільством в особі інституційної влади. Вони окреслюють сферу негативних і позитивних зобов’язань, які бере на себе правова держава. Права людини є дуже важливою категорією природного права та філософії права загалом. Основним предметом дискусій довкола проблеми прав людини традиційно було питання щодо того, чи суб’єктивні права вкорінені у природі людини та невід’ємно належать їй від народження (юснатуралізм), чи, навпаки, вони набуваються лише внаслідок законодавчої діяльності держави (т. зв. юридичного позитивізму).

Видається, що права людини мають двояке походження: природне і позитивістське. На таку думку наштовхує філософія обов’язку. Адже для виконання обов’язку потрібна внутрішня природно-надприродна потуга, певна інтенція (прагнення, намір) – це з одного боку. А з іншого – реалізація обов’язку потребує й визнаних зовнішніх загальнообов’язкових правил. Тобто людині надається можливість реалізовуватися як активній особі природними силами і суспільно-державним життєвим алгоритмом. Тому, щоб життєвий лад людини був онтологічним, людина повинна, зобов’язана повною мірою використовувати свої і приховані можливості, таланти, і не приховані, відображені у визначеному суспільно-державному місці, зокрема державній посаді. Тобто талант і посада є основними детермінантами прав людини. Хоча елементи таланту містяться і в посадах (суспільних і державних). Але

більш чіткіше можна пізнати філософію прав людини в метаантропологічних сферах життєдіяльності, де права людини є обов'язковою активністю, онтологічною спрямованістю, реалізацією таланту, що набирає форми природного, органічного закону.

Так, в ордологічній сфері органічний закон прав людини забезпечують природжені потреби на життя. Людина має право жити, але за правилами побутового співжиття.

Будемо вважати, що **органічний закон прав людини в ордологічній сфері – це її прагнення повноцінно реалізувати свої обов'язки для налагодження матеріального повсякденного життя.**

Повсякденне життя охоплює способи, якими люди зазвичай діють, Відчувають і думають щодня. Це рутинне, буденне, звичне, природне життя.

Воно існує поза виробництвом, де людина розкриває свої здібності у повсякденних відносинах щодо задоволення матеріальних і духовних потреб.

Ці відносини формують певну групу правил, що регулюються традиціями, звичаями, мораллю, етикетом, а також державно-нормативними актами.

Щоденний побут, його активний розвиток згідно з природними можливостями людей забезпечує життєдіяльний процес, невпинний життєвий потік. Щоденний побут є наслідком своєрідного мікросвіту, складеного з людських потенційних можливостей, талантів, активних станів свідомості.

Органічний закон прав людини в повсякденному житті – це насправді більшою мірою моральний закон. Саме права людини продукують виникнення і розвиток моральних норм. Тому повсякденне життя намагається розвиватися за своїми моральними законами, за своїм порядком, що задовольняє умови реалізації прав людини.

Однак людині в її прагненні повноцінно реалізувати свої обов'язки в повсякденному житті має допомагати держава. Тому, крім морального, звичаєвого права, в ордологічній сфері цивілізованого світу повинно панувати позитивне право.

Тоді ордологічний закон прав людини відображатиме єдність природного закону зі суспільно-державним. Цей зв'язок перебуває в одній системі повинностей, обов'язків, внутрішніх і зовнішніх, природних і державних.

Звернемо увагу, що ордологічний закон прав має вплив не тільки на тілесні, елементарні, моральні дії, а й на душевні, духовні і вищі моральні почуття й думки. Цей вплив не є прямий, а дотичний. Виконання онтологічних обов'язків людиною пов'язане з проявами її метафізичних властивостей.

Виконання обов'язку, обітниці вимагає певного почуття, думки, перспективи.

Це життєвий алгоритм, який обов'язковий для людини як мікрокосмосу, оскільки життєва енергія мікрокосмосу має позитивне або негативне відлуння в макрокосмосі. При цьому враховується, що життєва енергія поширюється не тільки від людських дій, тілесних рухів, а й від її почуттів, думок, тобто вищих моральних норм

природно-надприродних чеснот. Таке міркування приводить до формування думки про органічний закон прав людини в екзистенціальній сфері.

Екзистенціальна сфера земного життя людини відрізняється від ордологічної сфери тим, що для неї матеріальна повсякденність хоча й потрібна, але не є основною, провідною, не настільки життєздатною, як духовна повсякденність та її наслідки на ціле життя.

Видається, що органічні закони прав людини в екзистенціальній сфері – **це її прагнення повноцінно реалізовувати свої обов'язки для налагоджування духовного життя у двох вимірах: наявного і перспективного.**

Людина має право проявляти й реалізовувати свої природні почуття під контролем розуму. Це їй потрібно для повсякденного життя і для подальших життєвих циклів. Така природа людини є аксіомою, і це істотно відрізняє її від інших живих організмів, які живуть одним днем, дотримуючись найпростіших норм мирного співіснування. Вінець природи міститься в людині, а охопити природу і впливати на неї фізичними діями, матеріальними інтересами в теперішньому часі (сьогодні) і бути байдужими до майбутнього часу (завтра) - це порушення онтологічних обов'язків. Виконання цих обов'язків потребує активної реалізації органічних прав, почуттів.

Філософія почуттів полягає в тому, що це специфічні людські, узагальнені переживання, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні чи негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. Почуття визначають екзистенціальну сферу і є центральною детермінантою душі.

У сучасній філософії, етиці, педагогіці зміст поняття душі розкривається у взаємозв'язку з феноменами душевності – термін та позначення близькості, єдності духовної й чуттєвої складових життя, внутрішніх порухів, поривань, афектів, пристрастей, настроїв, схильностей тощо.

Почуття відрізняються від емоцій і бувають позитивні й негативні.

До позитивних почуттів людини, які визначають її онтологічну екзистенціальну сферу, належать: любов, повага, толерантність, радість, щастя, задоволення та ін. У процесі життя позитивні почуття формуються вищими моральними категоріями - чеснотами, тобто тими вищими моральними нормами, які не суперечать природним і надприродним законам. У філософії права вони мають назву – екзистенціали. Звичайно, чесноти й екзистенціали є метаметодологічними. Установки чеснот й екзистенціалів націлюють людину на пізнання органічних законів життєдіяльності, серед яких перебувають і закони прав та свобод.

Органічність чеснот й екзистенціалів обґрунтовує екзистенціальні прагнення людини реалізовувати свої обов'язки. Адже чесноти, які сповідує людина, максимально наближені до онтологічних законів природи. І якщо людина помістила чесноти у свою органіку, то вона почала глибше розуміти свою гідність, своє призначення на землі. Уже не тільки дії, а й почуття, а потім і думки налагоджують людське життя. Людина під дією чеснот живе саме так, як вимагають

природно-надприродні приписи, які стосуються земної й позаземної цивілізації, тобто наявного раціонального й ірраціонального вимірів.

Філософія твердить, що людина є мікрокосмосом, який має взаємозв'язки з макрокосмосом. Отже, людина має в собі надприродні властивості, які й визначають ступінь міркування про перспективні, ірраціональні відносини. Такі думки не є однозначними серед дослідників філософії права, але вони є.

Відповідь на такі пруденції дає сповідування органічного закону прав людини, визнання його дієвості. Сумніви тут недоречні.

Ще складніше із трансцендентальною сферою. Чи коректно говорити про закон прав людини у цій сфері? Чи буде цей закон органічним для всіх людей?

На ці складні питання існує проста відповідь – ірраціональний, надприродний, земний і позаземний світ існує для людини. Місце людини в такому світі визначають відповідні природні й надприродні закони, серед яких й органічний закон прав людини в позаземній, трансцендентальній сфері.

Трансцендентальні права людини позитивне право не в силі регулювати.

Воно хоча й може деякою мірою впливати на думки людини, але практичного виходу на трансцендентальну онтологічність не має.

Згідно з теорією Канта, речі в собі є непізнавані, які він називає трансцендентальними, тобто потойбічними. Ми розглянемо органічний закон прав людини в потойбічному світі. Зауважимо, що такого дослідження людина зробити не може через обмеження своїх прав як мікрокосмосу. Можна лише здійснювати гносеологічні дослідження про набуття перспективних умов до набуття трансцендентальної дійсності. Це свого роду ПДЧ (план дій у членство). Що потрібно для набуття такого членства? Це виконання умов найвищих моральних норм – трансценденталій, які регулюють не тільки дії, почуття людини, а й її думки, наміри, плани, промисли на ірраціональне майбутнє. Для цього існує спеціальний метафізичний органічний закон, який доводить, що кожна людина має право на трансцендентальне буття.

Під **органічним законом прав людини в трансцендентальній сфері** варто розуміти **внутрішній зв'язок внесених екзистенціалів духовним і матеріальним життям людини у відповідні ступені реалізації нею трансценденталій.**

Це зв'язок матеріальних і духовних реалій з наддуховними потребами. Саме наддуховні потреби є онтологічними для людини, але матеріальні, тілесні похоті гублять, знищують їх. Часто цьому сприяють фальшиві моральні норми, які люди бездумно визнали ніби необхідними регуляторами.

Мудрою необхідністю в органічному законі прав людини є накопичення екзистенціалів (вищих душевних моральних норм), які з переходом у духовну, трансцендентальну сферу утворюють досконалі трансценденталії. Людина має природне право на таку трансплантацію (пересадження). Але це право потрібно здійснювати за онтологічними правилами, тобто трансцендентальними законами.

Трансцендентальні закони існують не тільки у філософії права. Спочатку вони виникли в математиці як закон однорідності; у фізиці - як закон інертності, прискорення, протидії; у біології – як біогенетичний закон тощо. До трансцендентального закону належить й закон періодичної системи метаантропологічних духовно-моральних елементів. Тобто в захисті прав людини є закони трансцендентальних горизонтів, які сформовані на герменевтиці найвищих моральних норм – трансценденталій, онтологічних почуттів і практичних дій людини. Ці закони досліджує не тільки філософія права, а й інші засадничі, фундаментальні науки, які й визначають основний зміст метаметодології.

Розглянувши три метаантропологічні закони прав людини, доходимо висновку, що вони є органічними, невід'ємними, біогенетичними тощо.

Нехтувати ними аж ніяк не можна, оскільки вони генерують онтологічну дорогу життя, ведуть до майбуття. Тому ці закони є одними з основних метаметодологій буття і формування людської гідності.

Ще одним є *органічний закон свободи людини в метаантропологічному вимірі.*

Метаметодологія пізнання органічних законів свобод людини випливає з глибини, здатності гносеологічних інтенцій причин існування людини. Або можна так поставити запитання: що потрібно для існування людини у світі?

Звичайно, перелік умов існування буде чималий. Але якщо його звести до метафізичних умов, то виявиться, що, крім прав людини, потрібна ще й свобода для її реалізації.

Суть поняття свободи зводиться до того, щоб людина могла вільно розпоряджатися собою, своєю волею; бути незалежною; досягнути душевного спокою тощо. Тоді свобода створює передумови для онтологічних життєвих установок відповідної методології. Якщо свободу розглядати з позицій метаантропології, то доцільно звернути увагу на ордологічну свободу (свободу тіла), екзистенціальну свободу (свободу душі), трансцендентальну свободу (свободу духу).

Ордологічну свободу варто розглядати як метафізичну оцінку побутового життя людини. Це метафізика в побуті без обмежень, яка органічно пов'язана з буттям людини. Для наочності можна зіставити для себе ситуацію: яке місце мікрокосмосу в побуті? Що робить мікрокосмос у повсякденному житті? Ці складні запитання потребують простої відповіді – захист і примноження насущного добра.

Отже, припускаємо, **органічний закон свободи людини в ордологічній сфері – це внутрішній зв'язок між здатністю панування людини над собою для здійснення спонукальних дій проти проявів зла в повсякденному житті та онтологічною відповідальністю за аморальні прояви своїх інтересів.**

Зауважимо, що реалізація цього органічного закону стикається з великими труднощами. Адже земне життя людини є вічною боротьбою проти зла, а боротьба передбачає панування над злом, інакше не відбуватиметься такого явища свободи як самовизначення. Панування над злом вимагає від людини жити згідно з вимогами вищої моралі і бути вільною у виборі об'єктивних умов своєї діяльності. Але ще є

суспільна мораль і державні закони (позитивне право). Треба виконувати і їхні вимоги для свого панування над собою й ухвалювати збалансоване рішення, пам'ятаючи про увідповідальнення. Закон свободи людини виявляється в її виборі між законами природи, суспільними і державними законами. Хоча суспільні закони наближені до природних, вони більше є регуляторами органічних законів свободи людини в ордологічній сфері. А що робити з державними законами, які часто віддаляються від природних законів? Виконання їх обов'язкове, але як бути з духовним увідповідальненням за вимушену аморальність? Такі проблеми в ордологічній, повсякденній, матеріально-тілесній сфері трапляються доволі часто. Тому свобода людини вимушено засмічується аморальністю: відповідними діями, словами, почуттями, думками.

Вихід із такого становища є. Річ у тім, що людина як мікрокосмос. В ордологічній сфері діє хоча й зі своїми інтересами, але для пізнання об'єктивної необхідності прагне скеровувати повсякденне життя до онтологічної мети – гармонійного збереження світу. Тому якщо й виникають певні вимушені аморальності, але умисел скерований на світову рівновагу, то ступінь увідповідальнення зменшується. Для повного очищення вимушених провин існує екзистенціальна і трансцендентальна сфери життєдіяльності людини.

В екзистенціальній сфері людина плекає свою органічну свободу більш наближено до конкретної (а не відносної) свободи, скеровує в метафізичне середовище дійсного (а не можливого), ухвалює рішення зі знанням справи, з метаметодологічною вірою, з онтологічними почуттями. Для цього в кожної людини має панувати власна вольова обітниця – активно формувати в собі екзистенціали на основі простої, елементарної моралі. Тоді забезпечуватиметься реалізація екзистенціальної сили вибору метаметодологічних шляхів боротьби зі злом.

Отже, **органічний закон свободи людини в екзистенціальній сфері – це зв'язок цілісної природженої будови сутнісних властивостей людини з її свідомістю та основними психічними станами дійсності.**

Свідомість людини універсальна і визначається інтелігібельними, розумовими здатностями. Але свідомість не діє ізольовано від сенсибельності, почуттєвості. Між ними існує природний зв'язок, який є природженим.

У розмовній мові свідомість і почуття визначають ступінь душевності людини.

Синергійна дія свідомості і почуття регулюються природно-надприродними законами. Первинність першого чи другого визначається психічним станом дійсності. Рушієм свідомості здебільшого виступає почуття і навпаки – рушієм почуття може виступати свідомість. Який варіант кращий – підказує життєва ситуація.

Співвідносний зв'язок свідомості і почуття нерідко буває неонтологічним. Почуття й почуттєві явища можуть витіснятися у підсвідому зону і проявлятися в деяких життєвих ситуаціях пізніше. Своєрідним контролером цього законного зв'язку виступають екзистенціали, які сформовані на основі моралі в ордологічній сфері й

«опрацьовані» вищими ступенями свідомості й почуття. Тобто свідомість і почуття формують для себе регулятори-екзистенціонали.

Перелік екзистенціоналів є практично невичерпним і виражається особистісними характеристиками кожної людини зокрема. Тому виникають різноманітні екзистенціональні ситуації, навіть ніби подібні між собою, але не збіжні. Ідентичними ці ситуації не бувають. У цьому й суттєва ознака екзистенціональної свободи людини.

Ведучими екзистенціоналами є *віра, надія і любов.* Їхній зміст достатньо висвітлений у філософській, зокрема у філософсько-правовій літературі.

Стосовно їхньої метаметодологічності варто сказати, що це душевно практичні виміри буття людини, душевна самореалізація, вінець всього сущого, правильна оцінка дійсності.

Метаметодологічні установки *віри, надії, любові* екзистенціальної свободи дають:

а) реальне відчуття майбутнього;

б) перспективне бачення світових проблем і творче їх розв'язання;

в) почуття й усвідомлення людиною необхідності державно-суспільних змін;

г) гармонізацію всієї сутності людини.

Ці основні екзистенціальні характеристики можна доповнювати й іншими установками метаметодології. Але всі вони є потребами душі і заперечують часто дивне відчуття майбутнього людини. Екзистенціальна можливість є ймовірною, потенційною наявністю, сприянням отримання шансу створити перспективне бачення суспільного розвитку людства. Цьому сприятиме органічна трансцендентальна метаметодологія.

Метаметодологія пізнання органічних законів свободи людини у трансценденталній сфері полягає в тому, що дух людини як надприродна сила діє під впливом мислення і скеровує людське життя до онтологічної сутності за допомогою трансценденталій.

Наголосимо, що духовні трансценденталії керують людським життям. До них належать: любов, радість, мир, довготерпіння, благість, милосердя, віра, лагідність, стримування та ін. Важливе місце у трансценденталіях займають простір, час, смертність, необхідність, причинність тощо. Із кожної трансценденталії випливають інші, серед них суще, істина, добро, які людина повинна розуміти бездоганно.

Реалізація (дотримання, виконання, використання, застосування) трансценденталій здійснюється в повній свободі. Закони реалізації свободи є органічними як надприродний дар. Людині потрібно лише їх реалізовувати.

Адже закони людського духу діють незалежно від інших людських законів (крім, звичайно, надприродного духу). Річ у тім, що ніхто з інших людей не знає думки одне одного. не знає планів на життя, хоча догадуватися може, стежачи за діями реалізації душевних і повсякденних законів.

Думка людини рухається від конкретного до абстрактного. Цей ментальний учинок людина спрямовує на досягнення особистої духовності, набуттю якої ніхто не заважає. Звичайно, впливи сторонніх осіб, різні виховні, дидактичні процеси можуть

позначатися на неоднозначному, навіть не онтологічному сприйнятті вимог органічних законів особи. Тому людину потрібно навчити завжди мати свою думку, яка наближена до духовного абсолюту. Нові бачення дійсності, нові життєві обрії повинні постійно випливати з надприродної сутності. Кожна людина має духовно бачити свої онтологічні трансцендентальні горизонти свободи, які визначають смисл її життєдіяльності.

Зауважимо, що трансцендентальні закони існують не тільки у філософії, філософії права, а й у канонічному праві, правовій деонтології та в інших правових теоріях. Відрадно заявити, що навіть у математиці існує трансцендентальний закон однорідності. Те саме стосується й фізики, природознавства та інших наук. Деякі науки, наприклад етика, естетика, сформували трансцендентальну методологію, яка створює життєві імперативи, наративи для онтологічного життя. Варто задуматися над відродженням органічних законів свободи у трансцендентальній сфері, які попередній державний режим зневажав і замінював різними штучностями, відкидалися небесні ініціативи.

Розглянувши закони прав і свобод людини можемо висловити загальну думку.

По-перше. Закони прав і свобод людини є органічними, а не набутими в суспільстві чи державі. Тому їхня реалізація є онтологічно необхідною. Інакше матимемо порушення природно-надприродних норм.

По-друге. За порушення прав і свобод людини настає не тільки відповідальність перед природно-надприродними законами Всесвіту, а увідповідальнення, де враховуються ще й наміри, мотиви правопорушення.

По-третє. Права і свободи в гідності є основними компонентами. Інші компоненти другорядні, але у великій кількості впливають на гідність людини. Наприклад, завідомо неправдиві факти про поведінку людини.

По-четверте. Метаметодологія пізнання прав і свобод людини потребує *відповідних установок (засад), методів і методик,* які сповідує дослідник. Позитивістські підходи до метаметодології результатів не дадуть.

По-п’яте. Філософія права разом із спеціальним вступом до неї – канонічним правом і вступом – правовою деонтологією найефективніше досліджується за допомогою *метаметодології.* Крім того, важливо висвітлити ще й думки про реалізацію людиною природного права у суспільстві і державі. Людське життя протікає в суспільстві, в якому панує зло, яке негативно впливає на відповідну консолідацію. Тому для людини важливим є природно-правова підтримка рівноваги між тілом, душею і духом, а для суспільства – національно-духовна безпека.

Адже більшість людей хоче жити за онтологічними природними законами. Фактично відсутність такої умови не розвиватиме суспільство у праведному конституційному напрямі, а значить Всесвіт зазнаватиме природно-надприродної руйнації.

Отже, людина керується сенсибельним (почуттєвим) правом, що на підсвідомому рівні впливає на формування правового менталітету, який має силу протистояти злу.

Однак держава на такі факти не звертає достатньої уваги. Більше того, не врахування сенсибельного права, яке переросло у ментальне право, веде до поширення неприродної, навіть ненависницької ідеології . Це породжує нові джерела антидуховних, антиприродних сил. Відбувається явище прямого, відкритого знущання антиправа над правом взагалі. Тому держава повинна спасати людей , суспільство шляхом реалізації природного права благоговійного трепетання перед Всесвітніми онтологічними законами.

2.2. Органічно-деонтологічні закони суспільства

Більшість людей всі свої зусилля скеровують на онтологічне життя, на найменшу кількість порушень правових, моральних і духовних норм, які є природними. Адже невиконання природних норм, природних законів приносить метаантропологічну шкоду, тобто руйнує тіло, душу і дух людини і взагалі природну рівновагу. Крім того марнуються природні багатства, появляються різні душевні кризи, розпачі, посилюється пристрасть до матеріального життя і т.д. Тобто вкорінюється, агресує зло, обманює весь світ, бо має мало часу на володарювання. Від такого кипіння зла псується суспільство і виникає проблема національно-духовної безпеки. Але ці всі злі справи-це людські діяння, у яких відсутні благоговійні трепетання перед природно-надприродними законами

Людина є коронована надсвітовим творінням, тому вона вимушена підкорятись законам природи, які створені протягом шести днів творіння світу. Ці закони формують індивідуальне, суспільне природне право, яке повинно відображатись у державних нормативно-правових нормах.

Суспільство – це земне царство людини, зворотній бік небесного царства, якому повинна допомагати держава. Людина, живучи в суспільстві не повинна блукати своєю душею, серцем, а діяти згідно створеного природного й надприродного права, з підтримкою держави.

Суспільство функціонує за всесвітніми законами життя, онтологічними законами Природи. Відбувається онтологічна зустріч суспільства з природно-надприродними законами. При цьому мета і плідність суспільства полягає у збереженні онтологічної гармонії. Адже закони Природи, її сили без участі суспільства впливають на розвиток рослинного тваринного світу, погоди, всієї біосфери. Ці життєдайні сили суспільство намагається реалізовувати (дотримуватись, виконувати, використовувати, застосовувати) і навіть розвивати. Це заставляє членів суспільства глибоко вникати у природно-надприродні закони. В результаті такої онтологічної дії виникають різні внутрішні сили самого суспільства, його потенційної здатності, які скеровуються на підтримання цінності людського життя.

Але онтологічна реалізація розвиток суспільством породжує природні, закономірні проблеми: не всі члени суспільства адекватно усвідомлюють, розуміють, що відбувається у Всесвіті. Така недосконалість пояснюється незавершеним проектом над людиною. Тому очікування на деонтологічність реалізації всесвітніх законів життя

має певні природні допуски, межі неповноцінного розвитку. Тобто у функціонуванні суспільства появляються різноамплітудні, не гармонійні, не акордні імперативи. Звичайно, такий триваючий вплив причин на розвиток суспільства входить у певну інерційність як незмінний стан рівномірної прямолінійності. Звичайно, при появі додаткових діянь людини інерційність набуває нового стану. В результаті маємо випадок, що суспільний імператив, інерційність суспільства переходить в органічність (нерозривність, внутрішня цілісність) як риса чи характер суспільства.

Поява деонтологічних законів суспільства, які переходять органічність, є допустимим у природі (але з певними межами) і таємничим (не простим, як нам інколи видається) особливостями. Адже всі всесвітні закони життя є метаантропологічними, оскільки людина – вінець природи, який ще продовжує вбирати у себе можливі «прикраси». Метаантропологія визначається не тільки тілом, душею і духом, але й відношення впливають на індивідуальні властивості суспільства, які міцно входять в його органіку. Число цих властивостей, якостей у суспільстві нескінченне, але їх характеристика забезпечує буття та існування суспільства. Це означає, що суспільство це культурологічний, а не онтологічний продукт Всесвіту. Тобто суспільство творить людина як мікрокосмос з її свобідною волею одночасно у трьох сферах: *матеріальний, почуттєвій і духовній.* Це творіння здійснюється на власний колективний розсуд за своїми традиційними органічними законами. Звичайно, свобода творіння породжує певні відхилення від онтологічних законів, тому всі суспільства диференційовані. Суспільство, таким чином, у Всесвіті треба розглядати не тільки як об’єкт, а й як суб’єкт. Причому суб’єктивність суспільства безпосередньо впливає на Всесвіт і визначає якість буття й існування одного і другого. Тому для підвищення такої якості потрібно розглянути й проаналізувати можливі органічно-деонтологічні закони суспільства. Скоріше всього не самі закони (їх сформулювати складно через диференційованість суспільств), а їх герменевтичне обґрунтування.

По-різному можна дефініювати **поняття суспільства***,* але основний зміст зводитися до того, що це **інтелігібельна й сенсибельна сфера об’єднана природними і надприродними законами з безпековим вектором розвитку**.

Це визначення суспільства має **три складові частини: інтелігібельна й сенсибельна сфери природні і надприродні закони.**

Земне життя людей немислиме без певних угрупувань, спільності соціальних інтересів, які мають синергетичну, самореалізаційну дію. Таке угрупування це сфера, яка має інтелігібельні (розумові) та сенсибельні (почуттєві) властивості. Адже для синергетичного розвитку такої життєдіяльності сфери потрібен розум і почуття. Звернемо увагу, що ми маємо справу з суб’єктивністю життєдіяльної сфери, яка мусить існувати визначати суспільне буття, відображати якесь людське прагнення. Таким закономірним прагненням є розвиток і досягнення повноцінної дії своєї нації, тобто національної ідеї.

Будь-яка сфера, в тому числі й людська, не може існувати, розвиватись без законів, без об'єктивності. Об'єктивний бік суспільної сфери визначають: синергетичні закони (природні та надприродні). Тут важливо наголосити, що об'єктивні закони людина не створює, а реалізовує їх в обов'язковому порядку. Крім того, на ці закони неможливо впливати, доповнювати чи змінювати їх, а тільки реалізовувати (дотримуватись виконувати, використовувати і застосовувати).

Суспільна інтелігібельна й сенсибельна (суб'єктивна) сфери життєдіяльності зміцнення природними надприродними законами більше нічого не потребує, особливо не вимагає втручання, модернізації, шкідливої цивілізації і т.д. Розвиток здійснюється синергетично.

Реалізація природних і надприродних законів призводить до утворення природного і надприродного прав. Це право має захисний (від зовнішніх впливів) компонент і незворотний рух вперед.

Зауважимо, що еволюція суспільних законів не має зворотного деліствиницького процесу. Здійснена корисна природна іонізація національної енергії, яка розвиває суспільство, може призупинитись, вибухнути, але не розіонізуватися. Такої зворотної дії природно-іонізованої ліствиниці не може здійснити й президент, ні уряд, ні впертий агресор тобто ніякі людські зусилля. Не можливо також позбавити суспільство духовного минулого. Таке суспільство щеплене Божим благословенням. Богонатхнення суспільства завжди терпеливе, бажає, щоб панував найвищий життєвий природний закон, а не примхлива доцільність чи людина. Тому є всі підстави вважати, що доленосна Україна переможе і не розмінюватиметься на безцінні дрібниці чи гріховні матеріальні стани.

Вважаємо, що існує три сфери основних органічно-деонтологічних законів суспільства:

I сфера – матеріальні межі поширення добробуту людини у суспільстві (*ордологічна культурологія*);

II сфера – почуттєві детермінальні відповідності буття й існування (*екзистенціальна культурологія*);

III сфера співвідношення духовної ірраціональності з чеснотою (*трансцендентальна культурологія*);

Розглядувані сфери характеризується диференційованою, індивідуальною природою індуктивних (впроваджених членами суспільства) аргументів (доказів, доведень). Ці аргументи або збуджують, або гальмують буття й існування суспільства, мають у собі, або не мають онтологічні імперативи, або мають їх у недостатній, не повній кількості, що частіше всього таке існує у суспільстві.

Розглядаючи **ордологічну культурологію суспільства**, слід сказати, що вона зводиться щонайменше до таких індуктивних аргументів: ставлення суспільства до реалізації природних ресурсів; організація захисту та економії природних запасів; забезпечення розвитку навколишньої природи, здійснення матеріальної добродійності

та природної непорочності віднайдення критеріїв для набуття необхідного добробуту: очікування різноманітних невдач в існуванні.

Кожне суспільство володіє певними природними ресурсами: рослинний та тваринний світ , корисні копалини та інше, тобто сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компонентів природного середовища, що оточують людину. Це природні запаси для матеріального життя, які функціонують за об'єктивними законами і до них потрібно ставитися з онтологічних позицій.

Ордологічна культура суспільства полягає у реалізації цих ресурсів відповідно не порушуючи законів їх функціонування і одночасно уміле відтворення їх.

Слід сказати, що природні компоненти та сили природи існують для людини. Їхні закони діють на утримання цілісності Всесвіту. Тому важливою умовою існування суспільства є усвідомлення того, що наявність природних дарів-це духовний дарунок Природи, тобто матеріальні ресурси є духовними. Звідси й випливає, що природа цілого дарунку міститься у кожній частині ресурсу. Множина цих ресурсів не тільки формує ордологічну сферу з нормативною економікою у добробуті, економічною рівновагою, а й впливає на розум і почуття (як чиста енергія) для управління матерією, природними ресурсами. Тобто закони свідомості людини, суспільства не повинні перебувати поза тілом, поза матерією, а були разом з нею і відповідати за її збереження. Закони організації захисту та економії природних запасів це одне із завдань суспільства, яке воно виконує не в силу зовнішніх імперативів, а з внутрішніх. Тут природно діє безпековий вектор розвитку. Безпековий вектор розвитку може гарантувати тільки природне і надприродне право, а не позитивне право здебільшого замасковане для матеріальних вигод одної верстви чи групи населення. У реалізації природного і надприродного права суспільство об'єктивно рухається у духовному, трансцендентальному напрямі, ведучи за собою національну ідею.

Подібні міркування можуть насторожено сприймати рух безпекового вектору у трансцендентальний світ. Однак треба пам'ятати, що земне життя людини еволюційне. Але революційне життя пов'язане із злочинними симптомами, в той час коли еволюційне з безперервною, поступовою, кількісною зміною. Еволюційний процес не визнає матеріальний фактор визначальним: він допоміжний для духовного чинника. Тим більше, що природне і надприродне право скероване для регулювання духовної сфери людини. Такий розвиток, ніби непомітний, здійснює поступову заміну старого новим без руйнації майбутнього, без насильства, повстання тощо фактично старе відмирає поступово через недоцільність, що свідчить про більше непоєднання з природою.

Безпековий вектор розвитку здійснює опіку суспільства шляхом зміцнення органічних законів. Ідеться про ті природні закони, які належать цьому і тільки цьому суспільству природно, ментально, нерозривно. Органічні закони гарантують безпеку у будь-якому випадку, рано чи пізно оскільки вони є гештальтними, цілими з суспільством. Без цих законів суспільство недієве. Адже приглушений або відсутній ритм Бога, ритм екзистенціальних й трансцендентальних законів корінної, титульної

нації, народу. Крім того, недієвість органічних законів позбавляє суспільство еволюційної «ліствиниці» як піднімання то життєдіяльних онтологічних шаблях вгору.

Наступним завданням суспільства є внутрішня потреба забезпечувати розвиток навколишньої природи. Для такого розвитку у суспільстві стихійно утворюються органічні норми методики здійснення цього процесу. Якщо суспільство розвивається під впливом природних законів, без варварського втручання державних органів та різних комерційних структур, то навколишня природа не знищується, а творчо використовується. Тоді ордологічна культурологія у царині навколишнього природного середовища має цінності. Фактично розвиток навколишньої природи може відбуватись без участі людини, суспільства, хоча онтологічно. Але відновити те, що знищено потрібно людини здійснити.

Здійснення матеріальної добродійності та природної непорочності належить до матеріально-побутового життя людини у суспільстві. Добродійність означає давати добро, приносити матеріальну (і не тільки) користь, допомагати членам суспільства, які не мають елементарного матеріального достатку. Онтологічні закони добродійності дають можливість набувати необхідного добробуту за рахунок його щедрот, моральної чистоти та природної діяльності. Тобто добродійність і непорочність суспільства забезпечують йому не тільки певну непричинність до зла, яке панує у світі, а й високу ступінь буття й існування.

Закони віднайдення критеріїв для набуття необхідного добробуту найперше містять у добросусідстві, дружбі. Самостійне, ізольоване від інших суспільство виживає досить складно. Саме добросусідство, як переконалось українське суспільство (та і багато інших), сприймають нарощування добробуту, а не використання коштів на зброю.

Існують десять законів добробуту: сила підсвідомих переконань; сила всепоглинаючого бажання; сила ясності намірів; сила продуманого плану дії; сила спеціальних знань; сила наполегливості; сила контрольованих видатків; сила чесності; сила віри; сила добродійності. З цими законами можна погодитись, оскільки вони визначають напрями розвитку суспільного добробуту для створення прийнятих умов повсякденного життя.

Очікування різноманітних невдач в існуванні для суспільства повинно бути закономірним. Дослідники вважають, що існують неочевидні причини, через які постійно невдача переслідує суспільство. Це, зокрема: невідповідність до мети і можливостей; відсутність мети як такої; недолік мотивації; токсичне оточення; боязнь успіху; прагнення до помсти. Наявність хоча б однієї з цих причин не дає можливості повести суспільні реформи, які щоразу є необхідними. Тому суспільство хоча й розвивається еволюційно, але його інституції повинні створювати такі умови (норми), які б могли долати очікувані різноманітні невдачі в існуванні.

Отже, матеріальні межі поширення добробуту людини у суспільстві формують своєрідну ордологічну культурологію. Матеріальна забезпеченість суспільства (заможність, достаток, забезпеченість побутом, дохід) це результат дії ордологічних

законів. Вимірювання добробуту людини є складним питанням, але легкість його все-таки існує. Вона міститься у системі вимірювання, імітації відчуття задоволення. Адже корисність для суспільства у добробуті міститься у законах його здобуття: законним чи незаконним способом. Довговічність добробуту випливає із природно-правових дій його набуття, чесності набуття. Тоді можна уникнути суспільних небезпек як від Всесвіту, так і від інших суспільств. Тому міра добробуту повинна мати природно-правове схвалення, високу ордологічну культуру, яка випливає лише із онтологічних зусиль.

Індуктивними елементами **екзистенціальної культурології суспільства** є внутрішня детермінація кожної людини. Ідеться про визначення, причини виникнення, появи онтологічно життєвих явищ в суспільстві, які зумовлюють моральну якість, природну буттєвість та існування. Тобто суспільство має свою природно-почуттєву (умовно-сердечну) орієнтацію, органічні екзистенціальні закони. Основний зміст цих законів міститься у таких поняттях: *національна пам'ять та історична культура; збереження суб'єктності; суспільна мудрість; суспільний екзистенціальний акорд; моральний захист нації.*

Закони національної пам'яті та історичної культури є органічними для кожного суспільства. Національна пам'ять здебільшого зберігається у підсвідомості, оскільки вона передається суспільству із покоління в покоління неперервно. Можливо національна пам'ять як чинник духовної сфери дещо стирається, проте історична культура час від часу нагадує суспільству про свій етнонаціональний феномен. Тому національна пам'ять в суспільстві зберігається надійно і її сила проявляється в органічних законах. Однак суспільство самостійно, еволюційно проявляє своє покликання реалізовувати компоненти української нації, активно переводити їх із дрімучої підсвідомості у свідомість, заставляє працювати пам'ять.

Важливим законом екзистенції є *збереження суб'єктності,* у якій містяться практично усі проблеми. Адже йдеться про визнання суспільства, яке має свою світоглядну позицію, є джерелом активності у життєвому просторі, перебуває у визнанні та ін. Суб'єктність суспільства означає, що з ним рахуються інші суспільства, які впевнені, що органічний закон носія активної діяльності діє.

Про закон *суспільної мудрості* відповідає екзистенція кожного члена суспільства. Це випливає з того, що мудрість є соціокультурний феномен як абстрактне поняття. Мудрість здобувається розумом, який має визнання у суспільстві. Мудре суспільство завжди розсудливе і грамотно використовує природні закони у своїй діяльності, проникливо заглядає у майбутнє. Звичайно, закон суспільної мудрості зазнає певних утисків, оскільки здійснюється заперечення зла. Мудре добро бере верх. Не розум управляє суспільством, а мудрість, в якій вже існує розум. А в цілому це є саме життя.

Суспільство здійснює *моральний захист нації* шляхом життя в чеснотах у сфері духовно-морального оздоровлення. Існує суспільна мораль, дух якої позитивно впливає на членів суспільства. Це, зокрема, стосується захисту гідності та чесності члена суспільства, компенсації різноманітної моральної шкоди. Основний зміст цього

ордологічного закону полягає в тому, що суспільство саме створює моральні норми, які його захищають всередині.

Отже, почуттєві детермінальні відповідності буття й існування формують екзистенціальну культурологію. Людина створює для себе екзистенціальні чесноти, мораль, чим гармонізує себе. А людська гармонія впливає на гармонію суспільства.

Третя сфера відображає співвідношення духовної ірраціональності чеснотою раціональністю *(***трансцендентальна культурологія***)*. Вона продукує такі органічні закони, які є завершальними. Якщо ордологічна екзистенціальна культурологія суспільства є відповідно початковою і визначальною сферою, то трансцендентальна культурологія завершальною, тобто підсумковою. Тут змінити щось вже не вдасться. До цієї сфери суспільство діяло як могло, тепер треба пожинати плоди.

Органічні закони трансцендентальної культурології мають такі основні індуктивні елементи: *природна єдність раціонального та ірраціонального, духовна субстанція, часова сутність суспільства, суспільні конотації самості.*

У суспільстві панує *природна, раціональна та ірраціональна єдність, наративи.*

Вони утворюють онтологічну єдність душевних і духовних чеснот, тобто екзистенціалів і трансценденталій, їхніх сил. Чесноти мають велику душевну і духовну силу. Початок цих сил міститься ще в ордологічній моралі, а потім переходить у вищу природу чесноти. Суспільство зацікавлене в тому, щоб його члени набували якнайбільшу кількість вищих чеснот (душевних і духовних).

Душевні чесноти слід вважати раціональними, оскільки видимими є їх результати. Адже людина, яка приносить суспільству любов і все, що з нею пов’язане, стає очевидним, а така людина одобрюється громадою, приносить велику користь, згуртовує, єднає людство.

Духовні чесноти-ірраціональні, вони визначають позамежове життя, інобуття, яке міститься лише як перспектива. Те, що людина думає, може стати реальністю, якщо існує міцна онтологічна віра. З цієї парадигми утворюють раціональне суспільство. Ірраціональні чесноти породжують раціональні чесноти (і навпаки). Розбіжностей тут не буває, існує природна єдність.

Великою заслугою суспільства є те, що воно своїми органічними законами веде людство до духовної субстанції. При цьому онтологічний підхід до матеріальної сфери суспільство також скеровує людину у духовну субстанцію. При цьому онтологічний підхід до матеріальної сфери суспільство також скеровує людину у духовну субстанцію. Ця субстанція починає народжуватися в екзистенції людини, де міститься фактично дві субстанції матеріальна і духовна, а також відбувається в подальшому перехід з першої у другу. Духовна субстанція як єдина основа всього існуючого, основа буття, все суще, є Вищою Реальністю для людини, її метою життя. Адже все що існує є в перспективі трансцендентальним. Якщо члени суспільства усвідомлюють таку істину, то суспільство стає якісним, онтологічно зорієнтованим.

Доцільно задуматися над таким індуктивним елементом органічних законів як *часова сутність суспільства.* Ідеться про його темпоральний вимір, який

характеризується особливим взаємозв'язком минулого, теперішнього та майбутнього часу. Цією темпоральністю суспільство живе і розвивається. Хоча сучасне суспільство розвивається прискореним часом, світоглядними (часом поверхневими) імперативами, однак часова сутність присутня і враховується. Не може суспільство невраховувати час своїх змін. Кожна зміна у часі відображається на суспільстві: вона передує або деградує. Це залежить від врахування чи неврахування фактору часу й розсудливості.

Суспільні конотації самості обов'язково притаманні органічно-деонтологічними законам суспільства. Адже самість як внутрішність, середина, самототожність хоча і органічно перебуває в суспільстві, одна самовідповідальна перед суспільством і Всесвітом. Незважаючи на свою індивідуальну ментальність семіотичність людина несе певний смисловий відтінок, герменевтичність свого буття у загальний суспільний терраріум і одночасно відповідальна за це внесення. Здебільшого це стосується емоційного, душевного стану самості, які змінюються, іонізуються, але є потрібними, якщо не суперечать онтологічності. Суспільне життя самостей є колоритним і надихає членів суспільства на щось нове й оригінальне.

Отже, органічно-деонтологічні закони суспільства стосуються співвідношень між фізичною поведінкою людини, її почуттями, думками, словами, ідеями. При цьому ці детермінанти не є онтологічними. Людина творить їх у процесі життя у минулому, теперішньому і буде творити далі. Тому вчорашні норми є сьогоднішніми і це віддзеркалюється на суспільстві дивовижним чином, оскільки важко усвідомити і появу цих норм, їх органічність, що творіння цих норм пов'язано з людською свободою, яка не завжди є зрозумілою цінністю.

Людина, яка уособлює органічні закони суспільства, не завжди задумується над тим, що вона на підсвідомому рівні є творцем культурологічного процесу іонізації норм, які в результаті стають збалансованим механізмом її буття й існування. Якщо у Всесвіті існують поведінкові, життєдіяльні константи, догми, то вони є обов'язковими й у суспільстві, яке утворює людина у своїй синергетичній діяльності. В результаті гармонізаційна організація суспільства відповідає точному і впорядкованому Всесвіту.

Пошук суспільного балансу призводить до інтересів метаантропологічного розуміння добра і зла, їх невикінченої органічності, оскільки встановити межі добра і зла не може. Все, що є у суспільстві є цінним. Якщо добро, то приносить взірець як потрібно діяти, якщо зло то як не потрібно діяти. Така природа добра і зла міцно вкорінена у метаантропології людини, а значить є органічно-детоонтологічним законом суспільства. Головне є в тому, щоб підтримувати природний компас суспільства і не збивати його з онтологічного шляху, не вести його у стан псування.

Виходить, що громадяни, суспільство на підсвідомому ріні утворюють природне право, яке переростає у правовий менталітет, а держава заставляє жити природну ментальну спільноту за своїми штучними, надуманими, хитрими, часто антиприродними законами. Тим самим держава, не задумуючись, пропонує людино-суспільно ненависницьку ідеологію, яка породжує ворогування зі своїм

народом, породжує джерела антидуховної сили, національно-державницької злочинницькі системи.

У злочину систему, яку породжує антиприродна дія державної влади, входить: безпідставний звинувачувальний підхід правоохоронної діяльності, «ручна судова система», антиприродна олігархізація, накопичення державного бюджету за рахунок суспільства, а не олігархічних структур, злодійська митна діяльність, фальшиві антиприродні комерційні структури і т.д. Це знущання антиправа над правом, панування зла над добром і безпорадність влади вихід вбачаємо в реалізації природно-надприродного права.

Отже. держава не повинна руйнувати природного права суспільства, а навпаки-спасати людей від зла, оберігати від споживацького культу, допомагати суспільству підніматись по «драбині» християнських доброчесностей. У суспільстві держава повинна підтримувати творення нового народу, який би виконував своє онтологічне призначення. Державі це буде зараховуватись у природній актив.

2.3. Еволюція суспільних законів

Спочатку зауважимо, що *суспільні* закони та *органічні* закони – це різні поняття, мають не однакове значення.

Суспільні закони, це закони, прийняті в суспільстві або державі для регулювання поведінки людей та забезпечення порядку. Це, фактично, спонтанне національне законодавство.

Органічні закони, зазвичай вказують на основний закон (конституцію держави), який визначає структуру правління, права та обов'язки громадян, а також основні принципи функціонування суспільства. Цей закон є фундаментальним документом, на якому ґрунтується весь законодавчий порядок держави. Органічні закони є лише частиною суспільних законів. В цілому суспільні закони вважаються можливими для свого функціонування і спільного добробуту при умові, якщо вони відповідають (не суперечать) природному праву. Тоді мають місце природні соціальні цінності суспільства, моральна спадковість суспільства, громадські доброчесні інгредієнти, що є важливими у еволюції.

Еволюція, як відомо, це уявлення про поступові, тривалі, кількісні зміни в конкретному стані будь-якої системи. Тобто, ми розглядаємо процес поступової зміни живих організмів протягом певного часу. Для поглибленого дослідження важливо вияснити як проходять ці зміни, чи якісь загадки, таємниці. Основна причина полягає у початку еволюції життя на Землі. Існують різні теорії, але остаточної відповіді поки-що немає. Адже живі організми, в тому числі й людина, повинні пристосовуватися до земних умов. Також не виясненим є причина швидкості еволюції. Вона може відбуватися повільно або швидко в залежності від навколишнього середовища та інших факторів і клімат, ландшафт, добір і конкуренція в природному середовищі. Одне добре відомо, що існує сила еволюційної дії, яка визначається взаємодією таких факторів, як спадкова мінливість, природний відбір, середовище,

різноманітні мутації (генна теорія). Ці та інші фактори визначають шляхи та інтенсивність еволюційних змін у природі.

Зрозуміло, що в еволюції основну роль відіграє незмінний, незворотній людський фактор. Люди розвивалися у природному середовищі і пропонували свої варіанти як активності, так і пасивності. Перші люди були мисливцями-збирачами, живучи в гармонії з природою. З часом вони освоювали нові навички, такі як виробництво інструментів і вогню, що дозволило їм здобувати їжу та захищатися від небезпеки.

Поступово люди стали сільськими господарями, розвиваючи відповідне господарство. Це призвело до формування постійних суспільств та розвитку культури. З часом первісні суспільства стали складнішими й індустріалізованими, змінюючи природні ресурси та впливаючи на навколишнє середовище. Це привело до питань екології та збереження природи.

Сучасна людина продовжує еволюцію, пристосовуючись до технологічних та соціокультурних змін. Розуміння зв'язку з природою та відповідальність за неї стають важливими аспектами нашого існування.

У процесі еволюції люди приймають для себе певні норми поведінки, які стають глибинними, суспільними. Еволюція суспільних норм відображає процес розвитку суспільства, вони адаптуються до нових умов та потреб. В цьому чітко прослідковуються духовні аспекти еволюції.

Духовна еволюція в суспільстві – це процес розвитку та зростання духовних цінностей, переконань та свідомості людей у колективі. Цей процес може включати в себе релігійний, в тому числі й канонічний, етичний, метаантропологічний, філософський розвиток. Духовна еволюція сприяє більш глибокому розумінню життя, підвищенню моральних стандартів та спільному прямуванню до покращення як суспільства, так і кожної окремої особи.

Для філософії права важливими є природно-надприродна еволюція, оскільки вона породжує суспільні закони. Це важливий аспект філософії права, оскільки він відображає еволюцію правових концепцій та норм. Філософія права розглядає різні аспекти розвитку правової системи та правових ідеалів.

Природно-надприродна еволюція у філософії права включає в себе розглядання того, як правові концепції розвиваються від суспільних законів, які в житті часто схожі на загальні моральні принципи, до більш надприродних або трансцендентних ідеалів, які можуть базуватися на метафізичних переконаннях.

Результати природно-надприродної еволюції впливають на правову еволюцію взагалі. В міру розвитку суспільства правова система зазнає змін, включаючи нові норми, закони, інституції, що відповідають потребам і цінностям суспільства.

Для суспільства цінним є еволюція її внутрішніх законів. Звичайно, цей процес є складний, оскільки він містить у собі розвиток моральних норм, звичаїв, традицій, загальнолюдських цінностей, різних суспільних інститутів та структур. Суспільство еволюціонує постійно і змінюється непомітно. Якщо розглядати, що суспільство розвивається спіралеподібно по синусоїді під різним кутом до горизонту, то стадії

розвитку (аграрний, індустріальний, постіндустріальний) містять у собі багато інновацій, догматичності, модернізації, прогресу і регресу, накопичення кількісних і якісних змін та багато інших чинників. Адже еволюційний процес непередбачуваний, хоча залежить як від природних факторів, так і від людських. Важливо встановити причини, фактори еволюції суспільних законів.

Вважаємо, що на еволюцію суспільних законів впливають різноманітні правові ідеї, які «організовують» відповідну трансформацію, перетворення. Для вираження процесу поступових суспільно-правових змін в суспільстві існують такі основні правові ідеї: *екології, менталітету, звичаїв, традицій, лібералізму, справедливості, сталого розвитку, міжнародного права, місцевого самоврядування, національного права, синергетики права* та ін.

Відомо, що *екологія* – це наука, що вивчає взаємозв'язки між організмами та їхнім оточенням, включаючи інші живі організми та неживу природу. Екологія відіграє важливу роль в збереженні природи та забезпеченні безпеки на планеті.

На формування суспільних законів мають вплив різноманітні екосистеми, охорона середовища від забруднення повітря, води, виснаження природних ресурсів. Основні правові концепції екології містять у собі:

а) принципи запобігання; спрямовані на попередження екологічних порушень і зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище;

б) принципи обов'язку відшкодування; винуватці екологічних руйнувань мають нести відповідальність і компенсувати завдані збитки;

в) принцип гласності; забезпечення доступу до інформації про стан навколишнього середовища та рішень, що впливають на екологію;

г) принцип участі громадськості; забезпечення участі громадськості в прийнятті рішень, пов'язаних з охороною навколишнього середовища;

д) принцип екологічного правосуддя; забезпечення доступу до судового захисту для осіб та організацій, що дотримуються екологічних норм.

Ці принципи є суспільною основою багатьох міжнародних та національних правових актів, спрямованих на охорону довкілля.

Людський фактор еволюції суспільних законів суспільства починається з *менталітету*, який є складним поняттям, що відображає спосіб мислення, цінності, переконання і культурні особливості певної групи людей або суспільства в цілому. Він може визначати, як люди реагують на різні життєві ситуації і взаємодіють один з одним. Менталітет формується під впливом історії, культури, традицій та інших факторів.

Правові ідеї менталітету відображають уявлення суспільства про право, справедливість, обов'язки та права громадян. Осмислення цих ідей допомагає краще зрозуміти *правовий менталітет* конкретного суспільства.

У певній мірі менталітет впливає не стільки на еволюцію суспільних законів, скільки на спосіб сприйняття і використання органічних законів. Самі суспільні закони кардинально не змінюються через менталітет, але менталітет впливає на те, як ми

взаємодіємо з органічними законами. Тому ментальне нехтування органічними законами може призвести до негативних наслідків, різних проблем, що впливають на середовище і життя на Землі. *Еволюція стосується більше суспільних законів*, а не органічних законів, що є соціальною цінністю.

Правові ідеї звичаїв часто включають в себе поняття права народів і права спільнот. Звичаї можуть бути основою для формування правил і норм, що регулюють поведінку в певній громаді. Вони можуть відображати соціокультурні цінності та традиції.

Звичаї можуть мати правову силу в певних контекстах, іноді їх визнають суди або органи влади як важливе джерело права. Проте, це може варіюватися від країни до країни і від спільноти до спільноти. Важливо розуміти, що в сучасних правових системах звичаї не завжди мають таку саму вагу, як закони та конституційні норми, але як природні соціальні цінності впливають на еволюцію суспільних законів.

Аналогічно можна підійти до *правових ідей традицій*, які можуть варіюватися в різних культурах і суспільствах. Однак загалом вони відображають спосіб, яким спільнота регулює своє повсякдення та взаємовідносини. Такі ідеї можуть включати в себе концепції справедливості, власності, відповідальності, прав та обов'язків громадян. Правові ідеї традицій можуть бути закріплені у звичаях, релігійних текстах, звичаєвому праві або інших формах культурної спадщини і можуть впливати на структуру та функціонування правової системи кожної конкретної громади.

Конкретні *правові ідеї* містять *лібералізм*. Адже лібералізм – це політична та ідеологічна концепція, яка покладає акцент на індивідуальні права та свободи. Основні правові ідеї лібералізму включають:

а) права людини; ліберали вважають, що кожна людина має фундаментальні права, такі як свобода слова, релігії, об'єднання, право на справедливий судовий процес та ін.;

б) демократію; ліберали підтримують демократичну систему уряду, де влада належить народу через вибори і захищають принципи конституційного правління;

в) рівність перед законом; ідея рівності перед законом передбачає, що закони мають застосовуватись рівно до всіх громадян незалежно від їхньої раси, релігії, статі чи інших характеристик;

г) ринкова економіка; ліберали вважають, що ринкова економіка з мінімальними обмеженнями сприяє економічному зростанню та інноваціям;

д) громадянські свободи; ліберали підтримують громадянські свободи, такі як право на приватну власність, свободу вибору релігії і віросповідання, свободу вираження думки.

Звичайно, існують ще різні відтінки цієї ідеології залежно від контексту та країни. Все це впливає на еволюцію суспільних законів.

Справедливість як правова ідея є фундаментальним поняттям у багатьох правових системах. Ця категорія зрозумілою є завжди. Але крім відомих понять слід звернути увагу на сучасні категорії:

а) справедливий розподіл ресурсів; забезпечення рівної можливості доступу до освіти (комерційна основа), до охорони здоров'я (платна основа), до житла (купівля за власний рахунок) та інших потреб, які допомагають підтримувати якість життя;

б) захист незалежності судової та правоохоронної системи; забезпечення того, щоб суди були незалежними від політичних тисків;

в) врегулювання конфліктів; можливість вирішення їх шляхом мирного переговорного процесу або судового розгляду;

г) співробітництво на міжнародному рівні; розвиток міжнародного права та співпраця між країнами для розв'язання глобальних проблем, таких як виборча система, кадрова політика, торгівля, права людини та багато інших.

Забезпечення хоча б цих аспектів справедливості допомогло б підтримувати порядок не тільки у національному суспільстві, а й сприяло б збереженню миру та стабільності у світі.

Філософія економіки немислима без *правових ідей сталого розвитку*, який полягає у відкритості економіки, природному її характері, де публічна власність передує приватній власності, де перевага надається не матеріальному, а духовному фундаментові існування людства.

Тому, слід вважати, що сталий розвиток суспільства – це концепція, яка передбачає збалансований розвиток економіки, соціальних сфер і екології, з метою задоволення потреб сучасного покоління, враховуючи інтереси майбутніх поколінь. Сталий розвиток без еволюції суспільних законів повноцінним не буде. Повинні діяти довгострокові комплексні програми з вивіреними правовими ідеями.

Правові ідеї сталого розвитку базуються на принципах, які сприяють збалансованому економічному, соціальному і екологічному розвитку, забезпечуючи довгострокову стійкість суспільства. Деякі ключові аспекти включають:

а) принцип справедливості; забезпечення рівної доступності ресурсів та можливостей для всіх груп населення, незалежно від їхньої соціальної, економічної або екологічної позиції;

б) забезпечення природних ресурсів; закони і політика спрямовані на збереження природних ресурсів, зменшення викидів та заохочення використання відновлювальних джерел енергії;

в) захист навколишнього середовища; забезпечення охорони природи та екосистем, відповідального використання природних ресурсів;

г) участь громадян; залучення населення до процесу прийняття рішень та контролю за реалізацією сталого розвитку через участь прийнятті рішень і відкритий доступ до інформації; глобальне співробітництво; співпраця між країнами для розв'язання глобальних екологічних та економічних викликів.

Для сталого розвитку потрібна еволюція суспільних законів, щоб гармонізація, узгодженість економічної стратегії здійснювалася у таких основних взаєминах: людина

– людина, людина – суспільство, людина – природа, суспільство – природа. Причому ці взаємини мають прямий і зворотній процеси, тобто існують **взаємовпливи.**

Найбільш відчутним в еволюції суспільних законів є *правові ідеї місцевого самоврядування*. До органів самоврядування належать сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст; районні у містах ради та їх виконавчі органи. Вони потребують онтологічної, природної, а не штучної еволюції (скоріше революції) суспільних законів, оскільки саме місцеве самоврядування відображає тільки суспільство.

Місцеве самоврядування – це важливий аспект організації суспільства та держави. Існують різні правові ідеї та принципи, які стосуються цього питання. Основними правовими ідеями еволюції норм органів місцевого самоврядування слугують:

а) принципи автономії; місцеві органи влади мають мати певну ступінь незалежності і права приймати рішення щодо місцевих питань;

б) прозорість і участь; забезпечення доступності інформації та можливості громадян брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні;

в) децентралізація; передача влади та ресурсів на місцевий рівень для ефективного управління місцевими питаннями;

г) законність; місцеве самоврядування повинно ґрунтуватися на законах та конституційних нормах;

д) спеціалізація; місцеві органи влади повинні бути спеціалізовані у вирішенні конкретних місцевих проблем;

е) фінансова стабільність; забезпечення фінансування місцевих органів влади для виконання їх функцій.

Ці та інші ідеї слугують основою правового регулювання місцевого самоврядування в багатьох країнах і сприяють розвитку демократії на місцевому рівні.

Еволюція суспільних законів відображає найбільші *правові ідеї національного права* в цілому. Національне право включає в себе різноманітні правові ідеї, які визначають основні принципи та цінності правової системи кожної країни. В кожному так би повинно бути, адже кожне суспільство природно «бере приклад» з інших суспільств і пристосовує їх до свого законодавства. Однак правові ідеї національного права тісно пов’язані з етнічними, моральними, ментальними та іншими своїми специфічними ідеями. Тому такі ідеї, як суверенітет, рівність перед законом, презумпція невинності, гарантовані права і свободи, законність та інші, мають свої особливості і відрізняються від інших суспільств. Звідси і вектор еволюції національних суспільних законів, повернутий в індивідуальний бік і швидкість еволюції різна. Тому правове життя кожного суспільства різне. Це все відображено в національних конституціях, який потрібно дотримуватися, але еволюція однак відбувається і в конституційному процесі.

Правові ідеї міжнародного права стосуються в основному таких основних принципів: суверенітет держав, обов’язки та права держав, заборона втручання,

міжнародні договори, міжнародна відповідальність, міжнародні організації, права людини, право морського простору та ін. Вони існують для створення рамок і сприяння порозумінню конфліктів між державами. Проте у XXI столітті практично правові ідеї міжнародного права грубо порушуються. Запанувала глибока зневага до міжнародного права і відчувається що еволюція світових, міждержавних суспільних законів відбувається у зворотному (до природи) напрямі. В чому причина?

Зміна балансу сил у світі в бік зла почала породжувати геополітичні конфлікти. Держави неначе втратили природну орієнтацію: почали пред'являти претензії до своїх кордонів, порушувати права держав і укладених рішень міжнародних організацій. Почалося їх невизнання. Деякі держави відмовляються визнавати авторитет міжнародних організацій, таких як ООН, і можуть ігнорувати їх рішення.

Ніби появилася негативна тенденція утверджувати і пропагувати тероризм і транснаціональні загрози. Сучасні терористичні виклики, кібератаки та поширення зброї масового знищення порушують традиційні норми міжнародного права. У багатьох випадках відсутні адекватні міжнародні санкції або механізми для забезпечення виконання правових норм. Наступила глобалізація та складність відносин, що, на жаль, поглиблюється. Глобальні проблеми та складність міжнародних відносин можуть робити виконання правових ідей складним завданням. Щоразу втрачаються взірці прямування до правової держави, і навпаки – появляється зневіра до міжнародного права.

Конфлікти, кризи, загрози безпеці світу не сприяють вирішенню конфліктів шляхом діалогу та дипломатії. У світовому масштабі еволюція суспільних законів набирає невідомого напряму. Адже розвиток, еволюція права не завжди просте і може включати в себе виклики і ризики. Треба пристосовуватися до змін у суспільствах і нових пропозицій.

Видається, що еволюцією суспільних законів найкраще можна пояснити з позицій *правових ідей синергетики права*. Синергетика права – це дослідницький підхід, який досліджує, як різні елементи правової системи взаємодіють та спільно визначають розвиток права. Цей підхід може бути корисним для розуміння того, як правова система реагує на зміни в суспільстві та як її компоненти взаємодіють між собою. Для цього розглянемо зв'язок між правовою еволюцією і синергетикою права у процесі розвитку суспільних законів.

1. Синергетика права досліджує взаємодію компонентів, тобто обґрунтування і засвоєння людиною норм в складних системах. Суспільні закони і взагалі розвиток самого суспільства можуть розглядатися як система, різні закони та чинники взаємодіють між собою. Еволюція суспільства може бути розглянута через призму синергетики як процес, де взаємодія різних чинників може призвести до специфічних результатів. Тобто системність і розвиток синергетики права та еволюції суспільних законів взаємопов'язані.

2. Синергетика права вивчає самоорганізацію в системах, коли вони досягають більшої ефективності через внутрішні взаємодії. У суспільствах еволюція законів і

соціальних систем також може бути залежною від само організаційних явищ і взаємодії між різними групами та інституціями. Як і в синергетиці права, так і в еволюції суспільних законів діють атракторні, притягуючі процеси.

Атракторні процеси в еволюції суспільних законів відображають тенденції до стабільності та утвердження певних правил у суспільстві. Ці процеси можуть мати наступні впливи: сприяти консолідації певних соціальних норм та цінностей, які стають домінуючими в суспільстві; приведення до змін у законодавстві та правових нормах, які відображають нові потреби та цінності суспільства; впливають на поведінку людей, сприяючи поширенню певних соціальних моделей та стандартів; позначаються на культурних змінах в суспільстві, включаючи мову, мистецтво, релігію та інші аспекти.

Звичайно атракторні процеси можуть бути динамічними і змінюватися з часом, але вони допомагають створити стійкі та передбачувані моделі в суспільстві.

3. Синергетика права враховує нелінійність в системах, коли навіть невеликі зміни можуть призвести до суттєвих наслідків. Суспільні закони та їхні зміни також можуть мати нелінійний характер і не може відображати еволюцію суспільства.

4. Іонізація правового явища синергетичної еволюції призводить до втрати або приєднання необхідних нормативних компонентів. В явищі іонізації правова норма або правовий акт призводить до появи певних наслідків або впливів на сторони відповідно до встановлених правил. В інших словах, це означає, що через дію певних норм або правових актів стверджуються правові обов’язки, права або інші юридичні наслідки для суб’єктів правовідносин. Інтенсивність цієї іонізації може варіюватися в залежності від конкретного правового регулювання.

В еволюції суспільних законів панує ідея природно-правового іону як переходу суспільних норм з правової системи до іншої. Цей перехід виникає при зміні політичного режиму, колонізації, анексії або інших подібних ситуаціях, коли норми та закони суспільства змінюється або перебудовуються. Цей процес може супроводжувати значні зміни в правовій системі та нормах суспільства, які можуть викликати дискусії, конфлікти та потребу у розробці нового законодавства або адаптації існуючого до нових умов.

Явище іонізації випливає з умовного періодичного закону духовно-моральних елементів, який корисний для порівняння та аналізу правових систем суспільних законів різних країн або для вивчення їх еволюції та взаємодії. Також появляється допомога структурувати і розділяти схожості, відмінності між різними правовими системами та нормами суспільних законів.

Буття людини зобов’язує її здійснювати культурологічну діяльність, займатися продукуванням, тобто щось творити, «фабрикувати», імпровізувати своє життя в узгодженні з природою. Ідеться не про самопрезентацію, саморекламу, не очікування чи отримання позитивної реакції від інших, а *олюднення* себе (набуття або повернення людських якостей), що буде рефлексуватися у Всесвіт.

Отже, ми розглядаємо особливий, ексклюзивний випадок – *виробню олюднення* як форму екзистенціальної творчості, самовираження, встановлення власних етичних стандартів або принципів, які відображають наші переконання і цінності. Зауважимо, що виробня олюднення онтологічна і недотримання її природно-надприродних вимог призводить не стільки до відповідальності, скільки до *увідповідальнення,* тобто глибинного, екзистенціального, надприродного покарання.

Виробню олюднення можна назвати метафізично фабрикою чеснот з відповідними *цехами*, корпораціями, які працюють над розвитком етнічних стандартів. Ця назва відображатиме ідею систематичного формування й підтримки моральних вагомостей, цінностей і принципів у суспільстві.

Вважаємо, що **фабрика чеснот – це надчуттєва форма таємничого вироблення надприродних екзистенціальних вартостей, законів, принципів і цінностей для олюднення людини, трансцендентального терпіння, здобуття нектарного щастя.**

Місцем виробні чеснот є надприродно-правова сфера як своєрідна дизайнерська студія, а *метою* – удосконалення людини, подолання життєвих труднощів завдяки правильній тактиці і зміцненню елементарної духовної сили.

Тут онтологічну роль відіграє чеснотодія, яка земний біль перевтілює в небесну радість, змушує розум слухати мудрість (яка краща від сили) і не шукати щастя в земному житті. Крім того, чеснотодія налаштовує на онтологічний лад імпровізовану фабрику шлунку, дає умовну їжу для духу, формує стратегію для метафізичної фабрики думки людини тощо. Чеснотодія наводить людину на міркування, що вона володіє елементарною, природною мораллю, яка є в земному житті, а ще є вища, надприродна мораль (чеснота) – у трансцендентальному житті. І мудрість тут зводиться до того, що людина повинна мати силу волі дочекатися *найвищої нектарної властивості чесноти.* Ці чесноти мають найбільшу силу і є *надчеснотами, нектарочеснотами.*

Звичайно, у природно-надприродній правовій сфері словосполучення «фабрика чеснот» використовується в переносному сенсі, описуючи, як правило, природно-правові процеси або «механізми», які сприяють вихованню і розвитку певних моральних якостей, що переходять до вищих цінностей природи, тобто в чесноти. Скажімо, фабрикою чеснот (у надприродно-правовій сфері) можна назвати такі природні детермінанти: *екосистему, синергетику, еволюцію, адаптацію і надприродну взаємодію*, які є своєрідними цехами.

Екосистема відображає природно-правову співпрацю із Всесвітом. Працюючи з природними системами, людина вчиться взаємодіяти з ними гармонійно та з урахуванням їхніх потреб. Це може сприяти розвитку в людини вищих моральних якостей, таких як співчуття, дбайливість та ін. Погляд на природу як на цінність сам по собі може вплинути на набуття людиною чеснот як вищих, якісніших, міцніших моральних якостей. Розуміння важливості збереження й захисту природи може викликати в людини бажання діяти відповідально.

Синергетика – це наука про природно-правову взаємодію систем, яка досліджує явища, що виникають в результаті спільної роботи окремих компонентів системи. У контексті переходу від моралі до чесноти синергетика може відігравати важливу роль у таких аспектах:

- вона показує, як різні моральні якості можуть взаємодіяти і посилювати одна одну, створюючи в такий спосіб синергію між ними;
- синергетика вивчає принципи самоорганізації систем. У контексті розвитку моралі це означає, що система моралі може організувати себе, регулюючи й адаптуючись до змін у середовищі, а відтак – формувати більш стійку моральну систему;
- синергетика вивчає, як зміна умов або параметрів системи може зумовлювати виникнення нових явищ і властивостей, тобто чеснот шляхом взаємодії різних елементів системи.

Природна *еволюція* моралі може сприяти переходу до чеснот через кілька «механізмів»:

- процеси еволюції, природний відбір може сприяти розвитку і зміцненню моральних якостей, які сприяють виживанню і розмноженню;
- культурні зміни й еволюція суспільства також впливають на розвиток моральних цінностей. У процесі культурної еволюції виникають нові моральні норми й цінності, які можуть іменуватися первинними чеснотами;
- співвідношення індивідуального і колективного благополуччя породжує вищі моральні якості – чесноти (за певних умов і зусиль людини).

Природна *адаптація* в контексті моралі сприяє переходу до чесноти такими способами:

- вибір оптимальних стратегій. Людина адаптує свою мораль до змін у середовищі, що викликає в себе соціальні, економічні і культурні чинники. Адаптація дає змогу людям вибирати оптимальні моральні стратегії для досягнення своєї мети, враховуючи чесноти;
- узгодження зі змінами в середовищі. Адаптація моралі дозволяє людині узгоджувати свої уявлення і дії з новими вимогами й обставинами;
- розвиток нових якісних моральних норм, зокрема витребуваних стандартів, як відповідь на нові виклики і проблеми. Створені моральні норми мають більшу ймовірність стати цінностями.

Розглянуті природні цехи фабрики чеснот відображають потреби й цінності прогресивного суспільства у сфері природного права. Адже ця сфера стосується царини права, яка досліджує взаємовідносини між людиною і природою, а також права й обов'язки щодо природних ресурсів і екосистем. Однак для правомірної життєдіяльності цього ще недостатньо, оскільки людина є надприродною особою (мікрокосмом) і перебуває у сфері надприродного права. Тож *виникає особлива ситуація взаємодії.*

Взаємодія між мікрокосмом і макрокосмом як вищою надприродною правовою силою в контексті утворення акмеологічної моралі (чесноти) відбувається так:

1) усвідомлення ставлення до Вищої сили. Взаємодія з Вищою надприродною правовою силою (макрокосмом) сприяє формуванню почуття обов'язку, усвідомленню ордологічних (тілесних) й екзистенціальних (душевних) моральних обов'язків, демонструючи належну відповідальність й увідповідальнення. Мікрокосм відчуває потребу діяти відповідно до отриманої екзистенціальної моралі, яка є вищою і регулює почуття, а тому і є чеснотою;

2) духовний розвиток і самореалізація. Віра у Вищу правову надприродну силу сприяє духовному розвитку й самореалізації людини.

Який алгоритм дій у перетворенні моралі на чесноти? Передусім зауважимо, що це перетворення є природним і надприродним. Водночас тут є важливі застереження. Якщо мораль – творіння мікрокосму, то чеснота – творіння макрокосму. Є перша стадія моралі і чесноти та друга стадія у вигляді своєрідного духовного нектару. Нектару моралі мікрокосм досягає самостійно, а от чесноти – за допомогою макрокосму (отримує як дарунок). Цей дарунок можливий тоді, коли людина досягнула другого ступеня моралі (нектару) як забарвленої метафоричною ідеєю солодкості. Другого ступеня чесноти можна досягнути тільки у трансцендентальному світі. Це вже досконалий духовний нектар майбутнього.

Отже, фабрика чеснот разом зі своїми цехами доводить мораль до приємного, благополучного стану нектару, з отриманням чесноти, а потім розвиває і чесноту до такого ж стану.

Термін «нектар моралі» відсилає до Вищих, чистих, ідеальних моральних цінностей або принципів, які слугують як джерело натхнення і відправна точка для пошуку морального вдосконалення. «Нектар» у цьому контексті символізує щось виняткове, найсолодше, найкраще і найчистіше. Такий термін може використовуватися для описування взірцевої, десертної, локричної моралі, яка вважається найважливішою цінністю для суспільства або індивідуума. Термін «нектар» також може вказувати на джерело морального натхнення або морального розвитку, яке допомагає людям жити згідно з високими моральними стандартами і принципами. Тобто *солодко-кореневий нектар моралі – це вища форма моральних цінностей, яка є основою для вдосконалення духовної поведінки і дає можливість фабриці чеснот набувати дарунок для екзистенціального розвитку.* Тоді нектар чесноти вказує на найвищу точку – акмеологію того, чого людина може досягнути у трансцендентному житті. Ось це і є

щастя людини в надприродній сфері. Досягнути цього у практичному (ордологічному) житті людині не вдається.

І нарешті, синергетика міститься в античеснотах, у її майстерні зла: філософія права досліджує не тільки закони добра, а й закони зла. Мета цього дослідження: недопущення впливу внутрішніх і зовнішніх руйнівних сил на свідомість і підсвідомість людини, руйнації суспільства і держави.

Існує необхідність дослідити питання того, які принципи деонтології (внутрішнього імперативу обов'язку) можуть бути використані для забезпечення або навіть збільшення зла через правові механізми. Дослідження такої теми включає аналіз етичних аспектів дії законів, нормативів або правових систем в цілому, які незважаючи на їхню законність, можуть призводити до негативних соціальних наслідків або порушення антологіями засад людини.

Відомо, що добро генерує умовну фабрику чеснот шляхом інтенсивного його реалізації. Цим зумовлюється діяльність суспільства та його членів. Тобто, щоб суспільство сформувало для себе моральні норми, воно повинно творити добрі справи, впроваджувати у життєву практику онтологічні засади. Тоді члени суспільства набуватимуть надприродних чеснот.

Однак панування зла у земному бутті викликає зворотню реакцію на появу великої порції добра, чеснот. Це можна розглянути з різних точок зору.

Зокрема, у філософії та етиці існує концепція, за якою протилежності та боротьба є рушійними силами розвитку. За цим підходом , наявність зла може стимулювати появу добра, античесноти - чесноти, античеснотних властивостей - чеснотних тощо. В цьому контексті можуть створювати різноманітність та динаміку в розвитку особистості та суспільства.

Ця ідея може бути відображена у поняттях боротьби між добром і злом, де наявність зла спонукає людей до добра та навпаки.

Інша точка зору може полягати в тому, що відношення між злом і добром є більш складним і не обов'язково виражається у прямому зв'язку «зло породжує добро». Деякі філософи та мислителі вважають, що зло не завжди призводять до розвитку добра, а може спричинити лише подальше поширення зла або загострення конфлікту.

Крім того, існує думка, що чесноти і античесноти, можуть існувати незалежно одна від одної, і вони розвиваються через різні чинники. Наприклад, люди можуть розвивати чесноти через внутрішню мотивацію, освіту, виховання тощо, а античесноти можуть виникати через зовнішні тиски, неправильний приклад тощо.

Розглянувши деякі варіанти співвідношення добра і зла, зосередимо увагу на іншому аспекті, на співвідношенні їх плодів: закони добра і закони зла, чесноти і античесноти. Важливо задуматися над процесом утворення цих плодів, духовним механізмом їх появи та інше.

Добро творить духовна фабрика із природно-надприродними цехами: екосистема, синергетика, еволюція, адаптація, надприродна взаємодія. Тоді зло творить протилежні антиприродні сили: штучна майстерня, якою управляє неприродна ідеологія. При

цьому штучними умовними цехами цієї ідеології є реакційні державні установи, компіляційні виробники, імперативні поставники, могильні пропагандатері та ін.

Під законами зла можна розуміти набір принципів, які притаманні або спонукальні до неонтологічно-інтенційної, пагубної поведінки. Здебільшого до зла відносять аморальні, античеснотні, реакційно-компеляційні принципи у вигляді штучних норм, які замасковано завдають шкоди іншим, порушуючи їх буття, спричиняють страждання, скеровують свобідну волю на руйнування онтологічних засад.

У свою чергу під плодами законів зла вбачається антимораль, античесноти, тобто моральні античесноти. Ці плоди вказують на певний набір характеристик або поведінки, які суперечать загальноприйнятим моральним нормам або цінностям. Це можуть бути дії, що руйнують довіру, сприяють шкідливому впливу на оточуючих, дезорганізовують суспільство. Наприклад, обман, жорстока поведінка, бездумна експлуатація інших, зловживання владою можуть називатися антиморальними чеснотами, компелятивним злом.

Вважається, що *майстерня античеснот – це керована, хитра конструкція, яка перевершує античутливі моральні й честотні норми, інтегруючи їх у правову систему для підтримки неординарної ідеології через революційні механізми з метою маніпуляції суспільством.*

Аналізуючи цю дефініцію, наголошуємо, що майстерня античеснот є втіленням зла, оскільки в ній здійснюється реальне перекручення правових, онтологічних цінностей та природно – надприродних ідеалів. Це місце, де використовується хитрі конструкції та створюється штучні, спотворені витвори норм, що замінюють істину мораль і здійснюють негативний вплив на суспільство, скеровуючи його шлях у відплив від добра та чеснот.

Ця конструкція підриває античутливі моральні чеснотні норми, замінюючи штучними стандартами, які сприяють поширенню й утвердженню зла та морального розпаду, перекручує чесноти, що втілюються у шкідливій майстерні, впливають на правову систему держави, зокрема шляхом компеляції та інтеграції таких створень у законодавство. Це може призвести до підірвання діючих норм і стандартів, що загрожує стабільності та розвитку суспільства.

Утворена правова компеляція зла може підтримувати неординарну ідеологію держави за допомогою реакційних механізмів. Це означає, що шляхом законодавчих дій або правових втручань можуть посилюватися та закріплюватися некоректні, неправильні чи шкідливі погляди, що відображають державну ідеологію. Така дія має негативний вплив на суспільство та порушує основні принципи справедливості та правосуддя. Відбувається стихійна маніпуляція суспільством, оскільки правова система й античеснотна ідеологія держави сприяють поширенню зла та викривленню моральних цінностей. Суспільство (як об’єкт маніпуляції) відчуває вплив зовні, спрямовані на зміну його переконань, цінностей й поведінки відповідно до державної ідеології чи інших інтересів.

У багатьох випадках стихійна маніпуляція суспільством може виявитися складною до оперативного врегулювання. Це може бути зумовлено великими соціокультурними або політичними факторами, які потребують комплексного підходу для вирішення. Однак, здійснення дієвих заходів щодо запобігання маніпуляціям та відновлення моральних цінностей можливе за умови активної співпраці між громадськістю, правоохоронними органами та іншими зацікавленими інстанціями.

Доцільно звернутися до аналізу умовного, штучного цеху неприродної ідеології та його особового складу.

Реакційні державні установи (називати не будемо) сприяють утриманню та підтримці неприродної ідеології через свої дії, законодавчі акти або політичні рішення, що протистоять прогресивним чи етичним змінам у суспільстві. Така установа може використовувати свій вплив для збереження статус-кво або підтримки шкідливих практик, що відображають надприродну ідеологію.

Розглянемо основні її функціональні обов'язки кожного із членів особового складу реакційних цехів майстерні античеснот.

Компеляційні виробники активно поширюють надприродну ідеологію серед населення шляхом засобів масової інформації, політичних промов та інших форм впливу. Створюють тиск на особистості та групи, щоб вони підкорялися неприродній ідеології. Використовують пропаганду й розповсюдження дезінформації для зміни уявлень та переконань суспільства.

Імперативні поставники забезпечують матеріальні, фінансові та інші ресурси для підтримки і поширення неприродної ідеології. Організовують компанії, заходи та події, спрямовані на просування неприродної ідеології в суспільстві. Укладають угоди та співпрацюють з іншими установами та групами для сприяння реалізації мети неприродної ідеології.

Могильні пропагандори метафорично шляхом підвищення рівня життя у суспільстві готують штучний, багатоярусний та глибинний кар'єр на трясовині як символ темряви або негативного впливу. Готують недоступні місця, де відбуваються негативні явища або дії, що містить замасковану небезпеку або загрозу, яку несе майстерня зла. Забезпечуючи дію трясовини зла, де людина символічно втрачає контроль, опиняється у складній або небезпечні ситуації, або стикається з внутрішньою боротьбою, або душевними труднощами.

Отже, у деонтологічній, неорганічній майстерні античеснот відбувається правова компеляція зла як антидія на добро. Зло у праві є чутливою трясовиною, яка вказує на місце, область що є особливо вразливою або значущою. Вона символізує чутливі, вразливі аспекти суспільства або людини, де кар'єр зла може мати особливо шкідливий вплив або приховано проникати спричиняючи негативні наслідки. Така метафора може використовуватися для підкреслення необхідності бережного ставлення до таких чутливих аспектів та унікальності їх природи. У будь-який час або в будь-якій ситуації людина може стати жертвою або бути вплутаною у трясовину зла. Це може статися

через негативний вплив навколишнього середовища, соціального тиску, поганих рішень або морального занепаду.

Тому важливо навчитися впізнавати потенційні загрози (умовні, могильні перспективи) та ризики, які можуть призвести до потрапляння у трясовину зла, і розвивати стратегії і навики для їх уникнення. Також важливо прагнути до моральних та етичних цінностей, які допоможуть уникнути потрапляння в подібні ситуації та зберегти власний інтегритет (цілісний, невід'ємний і безпорушний стан) і благополуччя. Це стосується як людини і держави в цілому, що є внутрішнім імперативом їхніх обов'язків.

В цілому, правові ідеї синергетики права можуть сприяти розумінню еволюції суспільних законів як системної та нелінійної динаміки, де важливу роль відіграють взаємодії та самоорганізація. Ці ідеї корисними будуть для аналізу розвитку правової системи в суспільстві.

Отже, еволюція суспільних законів відображає різні історичні та культурні контексти. Під час аналізу стало очевидним, що закони суспільства виникають і змінюються відповідно до потреб і цінностей суспільства. Важливо розуміти, як ця еволюція впливає на сучасні суспільні норми та регулювання. Знання про еволюцію суспільних законів допомагає нам краще розуміти сучасний правовий ландшафт і сприяє удосконаленню законодавства для відповідності сучасним вимогам і цінностям суспільства.

2.4. Філософсько-правові засади громадянського суспільства

Природні соціальні цінності суспільства містяться у його філософсько-правових засадах. Філософія визначає основні ідеї, мету та принципи, які керують життям суспільства. Правові засади визначають, як ці ідеї та принципи втілюються у законодавстві та регулюють взаємодію людей у суспільстві. Таким чином, природні соціальні цінності існують у контексті цих філософсько- правових засад, виливаючи на форму та розвиток суспільства.

Відомо, що найвищою цінністю в суспільстві є людина, це онтологічна цінність. Тому соціальна цінність є значимістю явищ і предметів реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особистості. Без сумніву, що соціальні цінності не можуть повноцінно існувати у будь-якому суспільстві, а тільки у громадянському, яке обумовлене природним правом, імплементованим у позитивне право.

Виникає необхідність дослідити філософсько-правові засади громадянського суспільства. Видається, що філософсько-правові цінності здебільшого пов'язані із надприродними чеснотами, які є базовими принципами. Однак практичні засади цих принципів також містяться в культурних, інтелектуальних, етнічних, сенсибельних переконаннях членів суспільства. Сюди ж слід віднести різні онтологічні ідеології, світогляди, ідеї справедливості, свободи, рівності, права людини, взаємодії, процес

збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі тощо, які формують громадянське суспільство.

Поняття громадянського суспільства має історичний розвиток , протягом якого постійно здійснювалося переконання у тому, що воно асоціюється з державою, де існує юридичний зв'язок між індивідами , з політичним ладом , з механізмом правового адміністрування тощо. Сучасне розуміння громадянського суспільства відрізняється від держави, навіть від ринкової економії. Воно передбачає систему потреб, онтологічного буття людини, існування цивілізаційного договору, узгодження з природним правом та інші форми людського спілкування та існування, які досліджували авторитетні мислителі минулого. Так поступово зароджувалися філософсько-правові засади громадянського суспільства, де відображена активна участь родових членів суспільства, а не високих посадових осіб.

В Україні до інститутів громадянського суспільства відносять громадські організації, релігійні організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, творчі спілки, асоціації, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації, інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. Тому вважається що громадянське суспільство це – суспільство в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів.

Звичайно, Україна в деяких аспектах громадського суспільства відстає від розвинутих європейських суспільств, але й в дечому переважає. Особливо в даний час активно розвиваються такі інститути як волонтерство, «майданні» дії та ін., що підкреслює необхідні природні соціальні цінності суспільства.

Філософія громадянського суспільства в Україні ґрунтується на природно-правових засадах. Вона базується на тих началах, які визнаються важливими для розуміння прав та обов'язків громадян у суспільстві. Зокрема, права людини, дані їй від народження, вважаються незалежними від позитивно-правових законів і суспільних угод. Філософська концепція соціального договору вважає, що люди об'єднуються в громадянське суспільство, укладаючи договір або угоду, щоб захищати свої права та створювати уряд, який буде діяти на користь всіх. Філософія громадянського суспільства визнає важливість правового порядку, який регулює відносини між громадянами та державою. Це передбачає формування правових норм і принципів, які обмежують владу уряду та захищають права громадян. Наголошується на важливості громадянської відповідальності перед суспільством та іншими громадянами. Громадяни повинні дотримуватися правил й обов'язків, щоб забезпечити гармонію та співіснування.

Природна взаємодія філософії та права визначається різними чинниками, імперативами включаючи *культурно-ментальні, культурно-етнічні, культурно-історичні, культурно-правові, культурно-економічні, культурно-соціальні,*

культурно-політичні, міжнародно-правові, індивідуальні і колективні права та ін. Філософські погляди та цінності можуть впливати на створення та інтерпретацію законів, а в свою чергу, правові системи відображають культурні та соціальні цінності суспільства. Така взаємодія допомагає формувати і розвивати правові структури громадянського суспільства, відображаючи його потреби та цінності.

Додаючи до визначальних аспектів слово «культурно», ми підсилюємо практичну значущість творіння людини в тій чи іншій галузі. Наприклад, якщо ментальність людині і суспільству в цілому дається від природи , то слід і врахувати творіння , деяке видозмінення цієї ментальності. Дані природи не є незміненою догмою. Вона є догма, але іонізована догма, до якої долучається людське творіння, деяке причому не завжди пов'язане з добром.

Так, *культурно-ментальний чинник* (як фактор, умова, рушійна сила) має прямий вплив на поточну діяльність громадянського суспільства) вказує на вплив культури, цінностей і психології громадян та їхню участь в суспільних справах і громадській активності. Цей чинник визначає, які цінності та переконання формують участь людей у політичному, соціальному та громадянському житті, а також впливає на їхні ставлення до прав та обов'язків.

Культурно-ментальний чинник може включати релігійні переконання, національну ідентичність, історичні досвіди націй та інші аспекти культури, які формують громадянське суспільство. Це стосується й формування громадянської свідомості й активних громадян, ставлення до держави громадян та демократії.

Важливо звернути увагу на ментальну ідентичність, уподібнення, що формується в людини на рівні її сприйняття, способу мислення, ставлення до себе та інших людей, навколишнього світу. Ментальність дається взнаки й у правовій діяльності, оскільки вона є внутрішнім нарративом прийняття рішення і відображає ступінь справедливості громадянського суспільства.

З повагою слід ставитися до *культурно-етнічних імперативів* громадянського суспільства. Сюди відносяться моральні і культурні здобутки людей, відповідні цінності та норми, які визначають, як повинні діяти громадяни в суспільстві. До них можуть входити такі принципи, як повага до прав і свобод інших людей, добросовісність, солідарність, толерантність, відповідальність і багато інших. Ці імперативи сприяють розвитку громадянського суспільства та підтримують гармонійні відносини між громадянами.

Особливістю культурно-етичних імперативів є те, що суспільство само, на підсвідомому рівні відповідно до свого менталітету формує для себе такі моральні , елементарні й вищі моральні норми, які вона заслуговує. Звичайно, такі норми будуть цінними й ефективними у регулюванні суспільних відносин, оскільки вони не містять у собі зовнішніх , можливо й імперських впливів. Таке громадянське суспільство завжди буде у повазі на світовому рівні.

До *культурно-історичних чинників* громадянського суспільства треба ставитися з обережністю, виваженістю і надзвичайною справедливістю. Це болюче питання

практично у кожного суспільства, що є причиною частих конфліктів, навіть війн. Тому слід враховувати такі фактори:

а) історична спадщина: історичний досвід, події і традиції попередніх поколінь мають вплив на розвиток сучасного громадянського суспільства. Наприклад, реформи, революції, збройні повстання та інші історичні події можуть сформувати ставлення громадян до демократії, прав людини тощо;

б) культурні цінності: норми, вартості, упевнення визначають, які ідеї та мета підтримують громадяни споконвічно. Наприклад, релігійні переконання , етика та інші аспекти культури впливають на громадську активність та готовність приймати участь у суспільних справах;

в) інтелектуальна спадщина: наявність освічених інтелектуалів, публіцистів, вчених, філософів, істориків, правників та інших допомагати формуванню громадського суспільства, оскільки, вони сприяють обговоренню громадських питань та розвитку громадської системи, засоби масової інформації політичної партії тощо, також грають важливу роль у створенні громадянського суспільства.

Узагальнюючи культурно-історичні чинники наголосимо, що вони формують цінності, ставлення та готовність громадян брати активну участь у суспільних процесах, що визначає розвиток громадянського суспільства в конкретній країні чи спільноті.

Для громадянського суспільства вагомим є *культурно-правові чинники*, які включають в себе низку аспектів:

а) природно-правові цінності: відображають важливі природно-надприродні цінності, а природне право панує над позитивним правом. У громадянському суспільстві існує верховенство природного права. Позитивне право постійно поповнюється природно-правовими нормами;

б) культурні цінності і норми: культурні надбання суспільства визначають стандарти елементарні та вищої моралі й етики. Це впливає на спосіб сприйняття прав, свобод й обов’язків громадян;

в) чинне законодавство та правова система; існуючі закони та правова система забезпечують реалізацію конституційних прав, свобод та обов’язків громадян. Ці норми формують культурну основу громадянського суспільства;

г) громадянська свідомість: культурний вплив може формувати здатність осмислено сприймати навколишні права, свободи і обов’язків громадян, а також до важливості дотримання закону;

д) громадські організації й активізм: культурні переконання можуть підтримувати або обмежувати активність громадських організацій та активізму громадян.

Культурно-правові чинники громадянського суспільства відображають правову культуру суспільства в цілому. По суті відбувається оцінка ролі права у реалізації філософських концепцій у суспільстві.

Тому, правова культура суспільства – це різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності даного суспільства. Серед правових цінностей-активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання і якісні закони, досконала юридична техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок. Систему цінностей в галузі права, що існують реальному функціонуванні в суспільстві, називають правовою реальністю, яка у структурному відношенні збігається з поняттям «правова система».

Зрозуміло, що кожне громадянське суспільство має свою правову систему і свої правові цінності, які забезпечують свій варіант онтологічного функціонування.

Необхідними у громадянському суспільстві є *культурно-економічні чинники.* Це важливі складові громадянського суспільства, без яких воно існувати не може. Культурні цінності, освіта, економічний розвиток і рівень життя громадян взаємодіють і впливають на формування й функціонування громадського суспільства. Культурна різноманітність, громадська свідомість і економічна стабільність можуть сприяти його успішному розвитку. У громадянському суспільстві повинна панувати висока економічна культура.

Під економічною культурою розуміють комплекс уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства й пов’язані з економічною діяльністю. Економічна культура одночасно функціонує не лише у сфері економіки, але й у сфері соціальних відносин. Вона є підсистемою загальної національної культури й тісно пов’язана з іншими її складовими: політичною культурою, правовою, моральною, релігійною та іншими. Тобто це багатовимірне явище, яке складається як із раціональних, та й ірраціональних компонентів.

Невід’ємними *чинниками* у будь-якому громадянському суспільстві є *культурно-соціальні*. Серед них:

а) історія і традиції: культурна спадщина та історія формують цінності й ідентичність громадян, які впливають на їхнє ставлення до суспільства;

б) освіта: доступ до освіти та рівень освіченості впливають на свідомість та громадянську активність;

в) засоби масової інформації: медіа впливають на формування громадянської думки та сприяють поширенню інформації про суспільні події;

г) культурні цінності: сукупність цінностей включаючи свободу, рівність, толерантність, формують підґрунтя громадянського суспільства;

д) соціальна солідарність: взаємопідтримка та рівність в соціумі сприяють розвитку громадянського суспільства;

е) громадянська активність: активна участь громадян у громадському житі та політичному процесі важлива для розвитку громадянського суспільства;

є) цивільні права і свободи сприяють активному громадянському суспільству, де громадяни можуть висловлювати свою думку та впливати на прийняття рішень.

В цілому, соціальна культура – це сукупність норм, цінностей, звичаїв і способів взаємодії між людьми в суспільстві. Вона включає в себе елементи як взаємовідносин, мову, етику, традиції, релігію, політику та інші і визначають ступінь розвитку громадянського суспільства.

У громадянському суспільстві не слід нехтувати *культурно-політичними чинниками*. Це, насамперед:

а) культурні цінності й ідеологія: суспільні цінності, переконання та ідеології визначають, яка мета та інтереси переслідують громадянське суспільство;

б) політична культура. Рівень політичної освіченості: зацікавленість у справах громадськості і рівень довіри до політичних інститутів вливають на активність громадян у політичному житті;

в) суспільна організація: наявність та активність громадських організацій, неурядових організацій та інших громадянських інститутів грають важливу роль у формуванні громадянського суспільства;

г) засоби масової інформації: ЗМІ впливають на формування громадської думки і рівень інформованості громадян про політичні процеси;

д) політичні лідери та партії: характер лідерів і політичних партій впливає на політичне середовище та сприйняття громадянами політичних рішень;

е) історичний контекст: історія країни або регіону може мати великий вплив на сучасну політичну ситуацію та громадянське суспільство.

Інтерес до життя спонукає громадянське суспільство розвивати *міжнародно-правові чинники.* Це залежить від конкретних ситуацій і пріоритетів. Деякі можливі причини цього інтересу включають:

а) права людини: громадянське суспільство може бути зацікавлене в захисті прав людини на міжнародному рівні, зокрема, у випадках порушення прав людини в інших країнах;

б) співпраця та розвиток: організації громадянського суспільства можуть докладати зусиль для сприяння співпраці між країнами та підтримки розвитку за допомогою міжнародних договорів й угод;

в) екологічні питання: захист навколишнього середовища та боротьба зі зміною клімату стають все важливішими на міжнародному рівні і громадянське суспільство може відігравати важливу роль у цих питаннях;

г) гуманітарна допомога: організації іноземної гуманітарної допомоги можуть мобілізувати громадянське суспільство для підтримки гуманітарних ініціатив та міжнародних програм;

д) міжнародні конфлікти: громадянське суспільство може проявляти інтерес до міжнародних конфліктів і миротворчих зусиль, сприяючи мирним рішенням проблем.

Ці інтереси можуть бути реалізовані через лобіювання, активізм, публічні кампанії та інші засоби впливу на прийняття міжнародних рішень та створення міжнародних норм.

Слід зауважити, що філософсько-правові засади громадянського суспільства обумовлені *індивідуальними та колективними* факторами, впливами на його формування й розвиток. Це стосується вільного обміну ідеями, думками, незалежності ЗМІ, діяльності громадських організацій, а також правову систему, яка гарантує виконання прав і свобод кожного громадянина та спільноти. Взаємодія між індивідуальними та колективним правами важлива для забезпечення рівноваги та гармонії у громадянському суспільстві.

Отже, філософсько-правові засади громадянського суспільства становлять важливий фундамент для сучасного соціуму. В контексті природних соціальних цінностей суспільства, ці засади відображають дотримання прав і свобод індивідів, а також забезпечення участі та взаємодії громадян у прийнятті рішень. Громадянське суспільство відзначається різноманіттям і плюралізмом, що виховує різні погляди та інтереси громадян.

3.1. Моральні пріорітети у конституційному розвитку держави

Моральні пріоритети у конституційному розвитку держави визначають її органічний духовний вектор, спрямовуючи законодавчі процеси до істинної справедливості та блага народу. Конституція, як правовий фундамент нації, має не лише гарантувати права, а й утверджувати чесноти: гідність, відповідальність, солідарність та ін. Без морального підґрунтя закони стають бездумними, а держава – механізмом, що втрачає сенс служіння людині. Тому серцевиною державотворення є поєднання правової точності та етичної істини, що веде суспільство до гармонії, миру й істинної свободи.

Людина – суспільство – держава – це філософсько-правова тріада природного вчення. Інакше бути не може, адже є Всесвіт, є надприродній мікровсесвіт, є природне утворення мікровсесвітів і, нарешті, є штучні владні угрупування на землі. Всі штучності слід підкорити природному так, як природне підвладне надприродному. Чи вдається цього досягнути людині без філософсько-правових міркувань, без вбачання у проблемному чогось цінного, онтологічного? Актуальність теми очевидна. Вона полягає у дослідженні досягнення балансу між державою і природними цінностями. Цей баланс важливий для життєдіяльного процесу і для розв'язання завдання політичного розвитку.

Дослідження доцільно провести, виходячи з *академічного* й *апріорного* визначення держави.

З *академічної* точки зору відомо, що держава – це політична форма організації правління, що характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером, реалізацією своїх повноважень на певній території через систему спеціально створених органів та організацій, за допомогою яких здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління. Тобто держава є штучне утворення, формальний інститут, але потрібний для суспільства і для людини зокрема.

З *апріорних* позицій вдається, що держава є штучне владне угрупування, яке намагається чим раз сильніше, не завжди адекватно управляти природними процесами суспільства, в якому центральне місце займає надприродна особа – людина.

Апріорні знання про держану включаються у людський розум безпосередньо і вони є незалежними від конкретного досвіду. Прикладом апріорних знань можуть бути математичні або логічні істини, які ведуть до правди, вважається універсальними і не залежать від конкретних спостережень.

Як з академічного, так і з апріорного визначення держави випливає, що повинно існувати джерело позитивного права, з якого випливають вищі правові цінності. Для функціонування держави необхідним джерелом є *конституція*, як правова акмеологія.

Найвищих точок, апогеїв, тобто акмеологій у Всесвіті є багато. Ми розглянемо пік, вінець у створені норм, які регулюють фізичну та душевно-духовну поведінку

людини. Ідеться про найвищі норми, після яких вже немає інших норм чи чогось іншого. Таких олімпів є два – у надземній сфері і земній сфері. Для надземної сфери – це верхів'я законів природи, а земної сфери – законів *суспільства*, яку очолює держава. Якщо у створенні законів природи людина участі не бере, то до законів суспільства людина має причетність. Ця причетність не є прямою, активною, а синергетичною. Тобто кожна людина непомітно вносить якусь дещицю на правила, норми поведінки для інших людей. Так утворюються, утверджуються закони суспільства.

Філософія суспільства полягає в тому, що вона розглядає земне життя синергетичне, тобто без жодних офіційних впливів. Організація життєдіяльності здійснюється відповідно до інтелігібельних і сенсибельних форм людського буття. Найбільш виразною формою регулювання земного життя в суспільстві – це схилення людини або до добра, або до зла. Що таке добро і що таке зло? Це метаантропологічно – правові поняття: для тіла, душі й духу. Зрозуміло, що найвищу цінність у регулюванні антропних сфер людини мають зенітні закони природи. Але схилити людину до цих законів іншій людині доволі важко. Причина полягає в тому, що ці закони невидимі, надземні, а людина часто сама не дотримується них і не є взірцем для наслідування. Значить потрібні земні правові кульмінації.

Правові кульмінації містяться в основному законі – конституції. Це державний закон, який повинен одобрюватися суспільством. Також правові кульмінації відображені у надприродному законі. Це можна відобразити схематично двома трикутниками зі спільною основою CD та двома окремими вершинами A і B.

Розглянемо ці вершини двох трикутників, площини яких наповнені законами – один природними, інший державними.

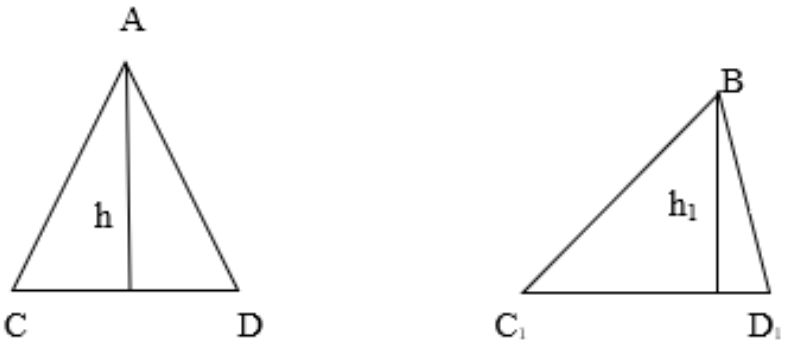

Точка A – надприродний (трансцендентний, ірраціональний, неписаний) закон; точка B – конституція (ордологічний, раціональний, писаний) закон; точка C і C_1 – сукупність суспільних законів; точки D і D_1 – сукупність підзаконних нормативно-правових актів держави; h і h_1 – висоти відповідно трикутника з вершиною A і трикутника з вершиною B. Звичайно, h більше від h_1, тобто точки A і B ніколи не співпадають, оскільки конституція ніколи не стане надприродним законом через недосконаліть людського творіння. Відрізки CD і C_1D_1 – це основи трикутників, які відображають земний життєдіяльний процес.

Накладемо трикутник BC_1D_1 на трикутник ACD.

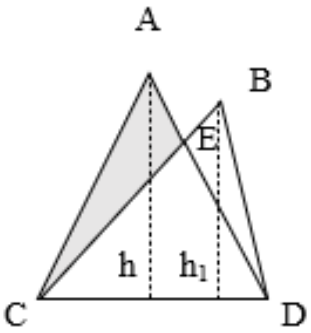

Точка C_1 зливається з точкою C, а D_1 – із точкою D.

Наше завдання полягає в тому, щоб пояснити належність інших законів до А, до В і спільно до А і В. В цьому і є сутність законотворення в державі і роль у цій сутності Конституції В.

Конституція В займає нижчий ранг по відношенню до надприродного закону А. Завдяки надприродному закону існують всі природні закони, які перебувають умовно у трикутнику ACD. Аналогічно завдяки конституції В утворюється чинне законодавство, закони якого умовно перебувають у трикутнику BCD. Зазначені трикутники перетинаються і мають спільну площу CDE і власні окремі площі ACE і BDE.

Перейшовши від математичного аналізу площ цих двох трикутників, вдамося до філософсько-правового аналізу конституції як вершини законотворення в державі.

Спільна площа трикутника складається із природних і позитивно-правових норм, які узгоджені між собою. Окремі площі складаються або з природно-правових норм, або з позитивно-правових норм. Дія законодавчої влади повинна бути скерована на розширення площі трикутника CDE і зменшення площі трикутника BDE. Все залежить від того, скільки буде використано норм надприродного закону у конституції, тобто від конституційної акмеологічності (вершинності, верховності).

По-перше. Конституція повинна бути побудована на канонічному праві. Таке вже було в Сербії 1219 року. Адже йдеться про життя суспільства у природних умовах та відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями.

По-друге. Конституція – це складний феномен, своєрідний суспільний договір, скарбниця правової мудрості, добрий і розумний супутник чинного закону. Специфіка конституції така, що вона містить у собі філософсько-правові аспекти, оскільки відображає життєдіяльну філософію даного суспільства. Конституційна енергія має нормативно-природну силу, формує природно-правові орієнтири розвитку суспільства, є герменевтом й тлумачем чинного законодавства, забезпечує духовно-правове життя суспільства. Слід пам’ятати, що суспільство ніхто з людей не орієнтував, але синергетично утворилися незалежні інституції, які стали органічними.

По-третє. Над конституцією намагається глумитися держава. Вона часто узурповує право, що стає причиною необґрунтованих змін у конституції.

Отже, конституція є природною, необхідною вершиною законотворення в державі. Держава потребує поєднання природно-правового, канонічно-правового та позитивістського підходу для ефективного розвитку суспільства.

Це промотор національної ідеї, а не догма, чи блокування, чи недопустимість різночитань.

Надприродна людина потребує онтологічного існування, обґрунтованого певним законом. Людина жити без закону на землі не може так, як без закону у просторі не може розвиватися Всесвіт. Таким законом для життєдіяльності людини є конституція, яка ґрунтується на природному праві, відображає онтологічні умови, пропагує правду, тому його можна назвати природно-конституційним.

Природно-конституційний закон – це основний закон, який безпосередньо випливає із природного права та природи держави, її призначення. Цей закон іменується конституцією (установленням). Він включає в себе основні положення щодо структури держави, прав та обов'язків громадян, а також фундаментальні принципи правопорядку. Такий закон особливо важливий і захищений від необдуманих змін або скасувань, він забезпечує стабільність і незалежність принципів. У цих принципах містяться конституційні моральні цінності.

Вважаємо, що конституційні моральні цінності – це загальні етнічні цінності та норми, які відображені у конституції держави і визначать її природні стандарти.

Природні стандарти конституції визначаються такими *імперативами: визнання первинності духовного над матеріальним, сповідування онтології світу та основної проблеми філософії, реалізація принципу верховенства, забезпечення дії принципу демократії, виконання природного розподілу влади, захищення прав та свобод людини і національних меншин, рівність всіх перед законом, надання громадянам свободи слова, дотримання соціальної справедливості, гідне сприйняття обов'язку і відповідальності держави перед своїм народом та інше.*

Ці та інші імперативи є моральними цінностями і вони повинні бути записані в основному законі держави – конституції. Без визнаних державою нравів етичності люди не будуть знати та виконувати прості правила й елементарні норми поведінки. Вони не знатимуть сутності добра і зла, яке панує в державі.

Тому *визнання державою первинності духовного над матеріальним* – це конституційна концепція, яка є важливою частиною ідеології і політики держави. Ця ідея передбачає, що духовний аспект життя, такий як моральні цінності повинні мати вищий статус і бути важливішим за матеріальні аспекти, що може призводити до впливу освітніх установ на формування законів і політики держави, а також на спосіб життя та цінності суспільства в цілому. В кожному разі людина як надприродна особа спочатку потребує щось онтологічного, природного, тобто духовно-морального, а потім біологічного – підтримання життєдіяльності організму. Адже їжа з аморальним пропонуванням її буде шкідливою.

Важливо знати як держава зорієнтована до *сповідування онтології світу та основної проблеми філософії*, що повинно випливати з конституції. Адже онтологія – це галузь філософії, яка вивчає природу буття, існування та реальності. Зокрема, визнаючи природні й надприродні закони, які регламентують онтологічний Всесвіт, держава повинна творити синергійні свої закони, які б регламентували державу як

мікросвіт. Така синергійність обов'язкова, інакше держава розвиватиметься всупереч природному Всесвіту. Тому вчення про першооснови буття, про суще, сутнісне, про субстанцію, матерію, простір, час, рух, причинність повинні підтримуватися на законодавчому рівні або хоча б не нехтувати чи заперечувати ці істини.

Основна проблема філософії пов'язана з онтологією, полягає в розумінні та визначенні того, що існує та як це існує. Достатньо розглянути такі приклади: питання про існування (що існує, а що може бути продуктом уявлення або призвести до сумнівів); питання про природу буття (які аспекти реальності визнаються фундаментальними або основними, які властивості буття є необхідними); питання про структуру реальності (які відносини між сутностями існують, як будуються різні рівні буття). Звичайно, врахування цих та інших прикладів вирішило б основну проблему держави.

Держава, маючи онтологічну конституцію, повинна *реалізувати принцип її верховенства*. Це конституційне верховенство, яке має важливе філософське значення у правовій теорії. Воно передбачає, що конституція є найважливішим і вищим джерелом права в державі, а всі інші закони і підзаконні акти повинні бути з ним у відповідності. З філософської точки зору, цей принцип виокремлює конституцію як основоположний документ, який визначає основні цінності, права свободи та обов'язки громадян. Верховенство вказує на необхідність дотримання принципів першочерговості права. Звичайно, навіть органи влади повинні підкорятися конституції.

Цей принцип допомагає забезпечити правову стабільність та захищати права людини від можливих порушень; підкреслює важливість правової держави, де закони мають бути відповідні конституційним принципам, і ніхто не повинен бути над законом.

Важливо онтологічно правильно вибрати форму політичної системи суспільства. Ідеться про *забезпечення дії принципу демократії*.

Принцип демократії можна філософськими методами, обґрунтувати з численних поглядів, але основні аргументи полягають в наступному:

а) повага до особистості: демократія базується на ідеї поваги до кожної людини, як самостійного і вільного суб'єкта, мікрокосмосу; цей принцип виокремлює важливість індивідуальних прав і свобод;

б) рівність: демократія прагне до рівності усіх громадян перед законом та участю в політичних рішеннях, що витісняє дискримінацію і нерівність;

в) участь та представництво: демократія надає можливість громадянам брати участь у прийнятті рішень або обирати своїх представників, це забезпечує широкий спектр голосів і думок;

г) гарантія свободи: демократичні системи встановлюють правила і закони, які захищають основні свободи, включаючи свободу слова, збору, віросповідання і т.д;

д) відповідальність: демократія вимагає від влади бути відповідальною перед громадянами та обліковою перед ними за свої дії.

Слід зауважити, що сучасне розуміння демократії передбачає не лише домінування влади більшості, а й захист прав меншості.

Чимало існує проблем із *виконанням природного розподілу влади*. Взагалі кажучи, природний розподіл влади є однією з ключових принципів багатьох конституцій у світі. Філософське обґрунтування цього принципу базується на кількох важливих аспектах. Зокрема:

а) запобігання тиранії: філософи аргументували, що концентрація влади в одних руках може призвести до тиранічних урядів, які порушують права і свободи громадян. Розподіл влади між різними гілками уряду (законодавчою, виконавчою та судовою) сприяє збалансованому контролю та захисту прав громадян;

б) захист прав і свобод: розподіл влади сприяє створенню системи, де кожна гілка уряду має свої функції і обмеження, що допомагає захищати права та свободи громадян. Судова гілка забезпечує незалежність судів та вирішення конституційних суперечок;

в) перевірка і збалансування влади: розподіл влади створює можливість для взаємної перевірки та збалансування різних гілок уряду. Це допомагає запобігати зловживанню владою та корупції;

г) легітимність та демократія: розподіл влади може збільшити легітимність уряду, оскільки громадяни мають можливість обирати своїх представників у законодавчій владі, що сприяє створенню демократичних систем, де влада виражає волю народу.

Отже, державна влада – це публічно-політичні відносини панування і підкорення між суб’єктами, що спираються на державний примус. Вона є різновидом соціальної влади, завжди є політичною за суттю і здійснює управління суспільством від імені народу на всій території держави за допомогою державного апарату, видання та доведення до реалізації загальнообов’язкових правових норм та представляє державу у зовнішніх відносинах.

Однак держава повинна відчувати функціонування суспільства, не віддалятися від народу, а не насильно управляти суспільством. Важливо прислухатись до того, як суспільство розвиваються еволюційно. Суспільні зміни, культурний розвиток та економічні трансформації є невід’ємною частиною життя суспільства. Спостерігаючи ті процеси, можна адаптувати політику та приймати рішення, які враховують потреби та тенденції суспільства, сприяючи його сталому розвитку.

Неухильним конституційним імперативом повинно бути *захищання прав та свобод людини і національних меншин*. Цей імператив має глибокі філософські коріння, які відображаються в основних принципах сучасної демократії та правової філософії. Це стосується, передусім:

а) гідності людини: філософське підґрунтя для конституційного захисту прав людини полягає в переконанні, що кожна людина народжується з певними

невід'ємними правами і гідністю. Така ідея базується на гуманістичних принципах, де людина є цінністю самою по собі;

б) соціальної справедливості: конституція містить ідею соціальної справедливості, що означає обов'язок конституції гарантувати рівні можливості та права для всіх громадян, незалежно від їхнього походження, статусу чи переконань;

в) правової держави: захист прав пов'язаний з ідеєю правової держави, де влада обмежена законами і конституцією, що створює систему, в якій права людини і національних меншин захищені від довільної влади;

г) плюралізму і різноманітності: враховується різноманітність суспільства, включаючи різні культури, релігії та національні меншини. Ця різноманітність вважається багатством суспільства, і конституція має забезпечувати захист всіх груп.

Тому конституційний захист прав та свобод людини і національних меншин слугує метою забезпечення гармонії та розвитку сучасних суспільств.

Рівність всіх перед законом декларується практично в кожній конституції. Конституційна рівність всіх перед законом є важливим філософсько-правовим аспектом, який гарантує, що ніхто не може бути суб'єктом нерівності або дискримінації перед законом на підставі статусу, раси, релігії, статі або інших ознак. Цей принцип сприяє створенню справедливого та рівного суспільства, де кожна особа має однаковий доступ до правосуддя та захисту своїх прав.

Конституція *надає громадянам свободу слова*. Багато конституцій у світі гарантують громадянам свободу слова як одне з основних прав. Ця свобода дозволяє громадянам вільно висловлювати свої думки і погляди, включаючи філософсько-правові, без страху перед цензурою чи переслідуванням з боку влади. Проте в межах цієї свободи можуть існувати певні обмеження з метою захисту інших прав та громадського порядку.

Дотримання соціальної справедливості відображено в конституції. Соціальна справедливість може бути включена в конституцію країни різними способами. Зазвичай це виражається в різних положеннях і статтях, які забезпечують права та свободи громадян і забороняють дискримінацію на основі таких характеристик як раса, стать, вік, віросповідання тощо. Конкретний спосіб включення соціальної справедливості в конституцію належить від її змісту та мети. Можуть бути передбачені конкретні заходи для забезпечення соціальної рівності, такі як соціальні програми, заходи проти бідності тощо.

Гідне сприйняття конституційного обов'язку і відповідальності держави перед своїм народом є фундаментальним принципом демократії. Конституція визначає права та обов'язки громадян, а також обмеження влади, щоб забезпечити справедливість та захист прав людини. Держава повинна дотримуватися цих норм і діяти в інтересах свого народу, забезпечувати права та свободи громадян, дбаючи про їх духовність, освіту, безпеку і добробут.

Форми відповідальності держави перед народом може бути різна: *цивільна, адміністративна, кримінальна, фінансова, міжнародна* та ін.

Отже, конституційні моральні цінності містяться в умовній метаантропологічній книзі, яка є еволюційно набутою інтелектуальною культурою людства, яку потрібно передусім правильно зрозуміти, Розуміння конституційної моралі зводиться до того, що вона є цінною у діяльності над поліпшенням життєдіяльності людини, поліпшення умов розвитку суспільства. Розуміння цінності конституційної моралі випливає із взаємодії держави і суспільства, із розвитку своїх цінностей, моральності і спільної екзистенції.

Природні і надприродні цінності держави містяться у конституційній моралі, яка є у тексті. Тлумачення цієї моралі хоча є прямою дією, однак вона має цю природно-правову дидактичну ідею, на основі якої формуються життєві ситуації, які випливають із повсякденних спостережень суспільного життя. Адже конституційні норми виплекані життям і дають зрозуміти, що звичайна людина і державний чиновник будуть заможними тоді, коли захочуть впровадити конституційні моральні цінності у життя, наблизити державу до природного утворення, тобто до правової держави. Всі проблеми держави у метаантропології її керівників.

Метаантропологія керівників деяких держав може зазнавати деформації у вигляді конституційної детермінації (обмеження). Таку детермінацію століттями отримувала українська нація: сусідні держави здійснювали духовну окупацію, як небезпечне явище.

Духовна окупація виникає через конституційну детермінанту (від *лат.* – причина, що визначає виникнення явища). Явище окупації (від *лат.* – загарбую, оволодію) в державному режимі не є рідкісним. Держава, на відміну від суспільства, володіє не тільки позитивними рисами, а й, на жаль, негативними, серед яких: невиправдане насильство, пригнічення, пригноблення, загарбання чужих територій, володіння монополією диктату, вседозволеність, насадження імперського вірусу.

Імперський вірус панує як збудник «інфекційних» захворювань влади. Цей збудник породжується в тих негативних рисах держави, які жадібно її полонили. Такій державі завжди всього мало, але не з позицій добра, а зла. Що є детермінантою, причиною зла в державі? На таке складне запитання відповідь дати тяжко. Але філософія права (як цариця правових наук) має основну відповідь на таке питання – це герменевтика конституції своєї держави і герменевтика конституцій держав, які є в полі зору можливого агресора. Фактично йдеться не про онтологічну герменевтику, а про неонтологічне тлумачення, фальшиве, вигідне зі здійсненням певної злочинної, загарбницької мети.

Почнімо з того, що Україна у ХХ столітті, протягом 70 років, не була повноцінною державою, хоча мала свою конституцію. Якщо враховувати думку дослідників: соціовітальна детермінація правового порядку зумовлена соціальними запитами, стан правової дійсності, позбавленої аномії та анархії, в усій її багатогранності й неповторності, то соціовітальна детермінація духовної окупації не пов’язана із

соціальними запитами. Зокрема, окупація московщиною України – це не запит нашого суспільства. Це волання визволення з-під духовного гніту, відхилення від онтологічності, антилюдяного диктату. Адже українське суспільство очима московського окупанта має неймовірне пояснення: **ми вихідці з Трипільської цивілізації, з Києва, а московити?** Ось це основна причина духовної окупації і відповідь на питання: хто кого породив та походження імперського вірусу. Для колонізації мозку України, вприскування вірусу поневолення була створена сотню років тому конституція так званої, поневоленої Української республіки. У чому ж полягає основний зміст конституційної детермінації духовної окупації? Чому «граблі» для українців стають національною історією, де справжня фундаментальна важливість?

Вважатимемо, що **конституційна детермінація духовної окупації – це органічна причинність державного насильницького акмеологічного удосконалення дій активного духовного фронту на землях поневоленого народу.**

Ідеться про агресора, для якого загарбницькі властивості є **органічними**, як говорять у народі, «у крові»! Ці дії здійснюються не обов'язково із застосуванням сили для порушення територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави, народу, нації. Імперські дії можуть бути гібридними, схрещуваними, які найбільше поширилися у XX–XXI століттях. Таке «уміння» проводити гібридизацію московщина проявила щодо України в духовній сфері шляхом інтелектуальних крадіжок. Спочатку вона вкрала у нас назву для своєї держави, потім Церкву, тоді кадровий потенціал, програми розвитку суспільства. Зазначимо, що ці крадіжки випливають з органічних закономірностей московщини, про які інші держави мовчали, оскільки проводилося це досить спритно. Адже масові війни, збройні агресії проти України нічого не дали. Зло ховається у дрібницях, а результати появляються через тривалий період. Наприклад, в Україні такий початок зла сховався в березневих статтях Богдана Хмельницького. Там «майстерно» було заховано те, що важко викорінити тепер.

Важливо вияснити **причинність** державного насильства, поневолення. Завоювання московщиною України мало і має причину не в чорноземах, надрах, ландшафті (цього і в московщині вистачає), не в працьовитому народі, не в інтелектуальних потенціалах (це можна вирішити мирним шляхом), не в закритті дороги в Європу (це для московщини не є цінністю), а у створенні штучної генотипізації. Однак поєднати український і московський народ генетично неможливо, оскільки ментальні закони різні. Закони успадкування ніколи не матимуть у нас з московщиною єдиного джерела. Хоча московщина походить з Русі (Київської), але населена вона неєвропейськими народами, зі своїм неєвропейським менталітетом. У такому разі гібридизація «єдиного» чи «кровно братнього» народництва не вийде.

Україна – європейська держава, з європейським (а не азіатським) менталітетом. Свого часу Україна була провідною державою в Європі, рівних їй не було. Такі умови створили для нас Вищі сили. А наш народ уміло використав ці умови, і тепер ми перебуваємо в синергійній єдності з Європою, але цю єдність московщина намагається

роз'єднати. Азіатські почуття, мислення, хоч і заслуговують уваги, проте для нас є чужими, недієвими. Адже відбулася **духовно-природна впорядкованість** світу, яка є онтологічною. Порушити духовно-матеріальні закономірності України людськими силами не вдасться. Ми іншими не будемо, нас навічно ніхто не підкорить. Ми – Русь зі смисловим центром у Києві і центром Європи. Україна – не московщина, а Європа. Порушення цілісності неможливе.

Даремне намагання московщини полонити нашу Церкву. Українська Церква спочатку була канонічною, визнаною Вселенським Патріархом. Це визнання було усним, оскільки письмових Томосів тоді не було. Але московщина, за всяку ціну, незважаючи на негативне голосування членів Вселенського Синоду, насильно оголосила, що московська Церква є канонічною, а Київська Церква приєднана до неї. Цей обман так міцно увійшов в «істину», що московщина розпочала духовну боротьбу про перенесення Вселенського Патріархату з Константинополя до москви. Така наглість є й тепер. Тому можна зрозуміти, що означає мати свою Церкву, особливо в державі, для якої агресивність органічна.

Третім (після назви держави, Церкви) духовним кроком поневолення після березневих статей Богдана Хмельницького була конституція. Незважаючи на те, що Конституція Пилипа Орлика була першою Конституцією у світі, вона так і не була реалізована. Натомість московська конституція розпочала своє панування в нас. Україна поступово почала говорити не своїми словами, подібно до актора. Конституційний сценарій був московський. Душа почала набрякати від духовного плачу, несприятливі духовні вібрації дисгармоніювали із всесвітнім ритмом. Духовність виявилася потужнішою за технічну зброю. Україна почала «пропадати» відтоді, як почали пропадати (тобто говорити те, що диктувала москва) основні духовні особи – священники і вчителі. Почалося нівечення людських душ.

Конституційна детермінанта, отримавши насильне акмеологічне (вершинне) узаконення, дала можливість московщині завуальовано відкрити активний духовний фронт проти українського суспільства, яке очолювала їхня Церква. Церква як велика таємниця благочестя стала центром українського суспільного життя. Внутрішня тиранія у формі безбожної влади ослаблювала духовні сили України. Імперська конституція давала можливість здійснювати, схвалювали неонтологічний алгоритм державного управління, проводити антиконституційні процедури, знецінюючи безпековий вимір та глибинні духовні основи.

Закон Божий на небі і землі, а конституція тільки на землі дають духовний вектор суспільству. Церковний Львів, духовний Київ та інші прогресивні міста України формують онтологічну вакцину для суспільства і привчають нас жити в основному без держави. Ми навіть не задумуємося, що маємо справу з **позаконституційним феноменом – життя без держави**. Адже європейська солідарність, «майданне» право, народне волонтерство, територіальна оборона, мова та інші чинники є рушійними в сучасній Україні, окремішними, але не фальшивими. Зло перемагається добром, і це українці довели. Показовим прикладом може послужити Європа. Наприклад,

європейські народи раніше століттями билися між собою, а тепер живуть практично однією державою, чого не можна сказати про відносини цих та інших держав з московщиною. Хоча останнім часом в Європі появилися життєві «тріщини».

У народі панує думка: дякувати Богу, що фальшивий «союз» держав став колишнім. Адже Україна змушена була працювати на імперію, знищуючи, забуваючи все своє. Формально вона мала конституцію, але фактично залишалася малоросійською, змушеною визнавати московське іго та прославляти московщину як продукт Золотої Орди. Імперська конституція завуальовано утверджувала формулу «успіху» московщини: наглість, несподіваність, швидкість воєнних дій у завоюванні чужих територій під надуманим мотивом образи московського населення, негайна демобілізація завойованих народів і виставлення їх на фронтову лінію іншої загарбницької війни. Ці та інші складники воєнної доктрини московщини почали непомітно проникати в Україну, але, на щастя, не повною мірою.

Україні не властива агресія, вона не звикла до диктату, не навчена визнавати несправжню історію. Фінно-угри з ординською традицією так і досі не мають свого етнічного права, оскільки воно крадене, мораль прагматична, менталітет гібридний, фольклор штучний, викривлений і т. д. Усе закріплювалося в конституції, лиш би панувати бодай в Європі, проголошуючи, що московщина нібито європейська країна. У конституції «союзу» скрито було задекларовано, що ворогів московитів (прихильників самостійності) треба притягувати до кримінальної відповідальності, а ворогів України призначати на високі державні й партійні посади. Тут не враховувалося те, що вибирати онтологічну тактику життя бажає тільки українське суспільство, а держава не може цьому сприяти. Не тільки тому, що при владі вороги України, а й через духовну окупацію, прагнення до здійснення якої було властиве автохтонній правовій культурі, яка була поза конституцією поневоленої України.

Зокрема, автохтонна культура (від грец. – корінний, місцевий) – це культура, яка розвивається на певній території настільки довго, що вступає в органічний зв’язок з природними умовами цієї території і не вважається привнесеною ззовні. Автохтонною також вважають культуру, що тяжіє до осідлості, на відміну від маргінальної. Ідеться про корінних, споконвічних, рідних й органічних цій землі жителів, які ведуть тільки свій спосіб життя і майже нічого не запозичують в інших народів. У народі їх називають аборигенами, які живуть від початку людського роду. Зокрема, на території України зародилися такі автохтони (аборигени) як слов’яни. Відомо про високий рівень слов’янської, трипільської культури, які лягли в основу козацької традиції. Тому духовні насильницькі впливи чужоземного, некорінного населення не сприймаються слов’янами.

Складним питанням є будівництво слов’янами держави на своїй багатотисячолітній території, яка має автохтонний статус. Адже входження слов’янської автохтонної культури в чужоземну імперську відбувається насильно. Добровільного входження автохтонної культури в іншу культуру не буває через різну методологію правової культури. Тобто у право вкладається різний (часом

протилежний) зміст, різні підходи, різні догми і різна мораль. Імперська держава намагається придушувати ці автохтонні порухи, але цілковито їй це не вдається. Цьому не допомагає й імперська конституція. Тому доцільно розглянути співвідношення автохтонної правової культури *народу* в розрізі конституційно-правової культури *держави*.

Вважаємо, що **автохтонна правова культура народу – це постійно пульсуюче джерело впливу підсвідомої органічно-духовної рефлексії національної ідеї на конституційно-правову культуру держави.**

Тобто все починається з дослідження прадавнього ядра народу – національної ідеї. Треба визначити ядро слов'янської ідеї в Україні: що заважало слов'янам вести онтологічний спосіб життя, що турбує слов'ян у конституційному розумінні, які закони слов'ян є органічні, а які неорганічні, яка методологія використовується під час формування духовності, як слов'яни ставляться до окупантів тощо. Із цього ядра проблем випливають конституційні засади власної держави, які не відповідають принципам окупаційної держави.

Духовне поневолення народу чітко простежується після здійснення герменевтики конституції держави, тобто з'ясування не букви конституції, а її духу. Зокрема, у конституції поневоленої України автохтонні норми не були фундаментом національної ідеї, яка призводила б до створення власної окремішної держави на своїй території, за волею українського суспільства. За думки, заклики до таких дій лідерів суспільства притягували до кримінальної відповідальності. Тому автохтонна правова культура в Україні була 70 років недієвою, навіть з небезпечними проявами. Зрозуміло, щоб піднести її на високий щабель, потрібно чимало часу, зусиль і затрат.

Отже, конституційна детермінанта духовної окупації – небезпечне явище для розвитку суспільства. Український народ є автохтонним протягом багатьох століть, а козацтво заклало фундамент майбутнього державотворення. Тому мати свою державу на власній території – це автохтонна мрія, яку намагаються затьмарити вороги української нації. Звідси випливає основне завдання для України – звільнитися від політичної, економічної та інших видів окупації. Час поки чекає, але недовго.

3.2. Державні екзистенціали

Людина при народженні була наділена всіма необхідними внутрішніми властивостями буття та існування. Ці властивості початкові, стартові, які необхідно доповнювати. Доповненням займається сім'я, родина, школа та різні виховні інституції. Звичайно, велика доля належить цьому процесові й самій людині. Але повинні існувати офіційні гарантії, які загороджували б, зупиняли б різні негативні впливи на екзистенцію людини, не порушували б її внутрішніх природно-надприродних властивостей. Адже життєдіяльний процес людини проходить складний процес, в якому злих намірів і впливів існує доволі багато. Часом батьківська, шкільна та інші педагогіки не в силі справитися із відсіччю від знищення чи псування даних людині екзистенціальних якостей. Потрібен державний гарант

недопущення впливу зла на людину. Тому, видається що повинна існувати специфічна інтерпретація, яка б віддзеркалювала б це досить складне філософсько-правове поняття. Очевидно, що таке розкриття змісту «охоронної педагогіки» міститься у понятті «державні екзистенціали».

Державні екзистенціали як онтологічні норми або принципи, пов'язані з буттям й існуванням, які держава повинна захищати не тільки від занепаду, знищення, а й сприяти набуттю цих внутрішніх властивостей. В інших словах, це може означати, що держава створює і підтримує певні філософсько-правові, етичні чи культурні принципи, які мають важливе значення для існування та розвитку суспільства.

На противагу державним екзистенціалам існують *суспільні екзистенціали*, які визначають буття та специфічні аспекти буття та існування в контексті суспільства. Вони не з'являються автоматично, але виникають як результат взаємодії та угод у суспільстві.

Ці екзистенціали можуть включати правила, норми, цінності, соціальні структури та інші аспекти, які впливають на те, як індивіди і групи існують та взаємодіють один з одним в рамках суспільства. Вони можуть бути формально встановленими чи розвиватися спонтанно внаслідок культурних, історичних та політичних процесів.

Зрозуміло, що суспільні екзистенціали відповідають на певні питання про те, як люди і суспільство функціонують і взаємодіють. Їх визначення і форма можуть різнитися в залежності від культурного та історичного контексту. Ці *екзистенціали розвиваються в суспільстві синергетично*, особлива інтенсивність цього розвитку існує у громадянському суспільстві. Крім того, суспільство організовує й своєрідний захист цих екзистенціалів у формі громадського осуду, громадської думки та ін.

Виникає логічне питання щодо співвідношення між собою державних та суспільних екзистенціалів та їх переліку. Звичайно, існують спільні та відмінні риси між ними.

До спільних екзистенціалів (державних і органічно-суспільних) відносяться ті, які притаманні людині. Тобто особисті екзистенціали буття й існування, які людина використовує в побуті, в сім'ї, в товариських відносинах, оцінюються як суспільством, так і державою. Недарма, побутує думка, що важливо, коли спеціаліст володіє високими особистими якостями, аніж професійними. Спочатку треба бути людиною у всіх відносинах і постійно олюднювати себе.

Також спільним є те, що як суспільні, так і державні екзистенціали формуються та розвиваються завдяки впливу індивідів і груп в суспільстві. Люди приймають рішення та встановлюють норми, які визначають ці концепції.

Спільним є впливи на суспільство. Якщо екзистенціали є важливими або загальними для суспільства, вони можуть впливати на його функціонування та розвиток. Те саме стосується і впливів на державу. Вони відіграють роль у формуванні соціальних, культурних, економічних і політичних аспектів життя.

Державні і суспільні екзистенціали можуть потребувати підтримки та захисту. Держава часто відіграє роль в захисті та збереженні деяких державних екзистенціалів,

таких як конституція та закони, в той час як суспільні екзистенціали можуть залежати від соціальної згоди і підтримки.

Якість і характер екзистенціалів визначаються метою і значеннями, які ставлять перед собою суспільство і держава. Вони можуть відображати цінності і принципи, які важливі для функціонування суспільства і держави.

Слід зауважити, що спільні риси можуть різнитися залежно від конкретного суспільного чи державного екзистенціала і їхнє визначення може бути об'єктом дискусії в різних контекстах.

Наголосимо, що суспільні та державні екзистенціали – це два різні типи існування, які мають відмінні риси:

Суспільні екзистенціали виникають у індивідів, які об'єднуються в групи, організації або суспільства для досягнення спільної мети або взаємодії. Їхнє призначення зазвичай полягає в соціальних аспектах життя, таких як культура, релігія, економіка та інше.

Державні екзистенціали виникають внаслідок утворення влади та інституції, які регулюють і контролюють життя громадян. Їхнє призначення полягає в допомозі суспільству, встановленні правил і законів та забезпеченні безпеки та порядку.

У сфері влади та контролю існують також відмінності.

Державні екзистенціали володіють владою та контролем над територією і громадянами і вони мають законодавчий, виконавчий та судовий апарат для забезпечення цього контролю. Суспільні екзистенціали можуть володіти владою в обмеженому контексті, такому як управління громадськими об'єднаннями або організаціями , але вони зазвичай не мають того самого рівня контролю, який мають державні структури.

Виконуючи соціальні функції, державні екзистенціали зазвичай відповідають за забезпечення загального добробуту громадян, збереження правопорядку, захист прав і свобод. А суспільні екзистенціали можуть бути спрямовані на досягнення конкретної соціальної мети, такої як віровчення, культурна спадщина або благодійність.

Загалом, основна відмінність полягає в тому, що державні екзистенціали мають більший вплив на організацію суспільства та допомоги йому, тоді як суспільні екзистенціали спрямовуються в основному на конкретні соціальні аспекти існування.

Виходячи з цих та інших міркувань, можна сформулювати дефініцію державних екзистенціалів.

Видається, що **державні екзистенціали – це задекларовані онтологічні норми внутрішньої буттєвості й існувальності людини, які влада зобов'язується не тільки законодавчо охороняти від занепаду, але й сприяти їх зміцненню.**

Що належить до онтологічних норм внутрішньої буттєвості й існувальності людини? З метаантропологічної позиції увагу слід звернути на поведінкові моделі не стільки як на зовнішні (тілесні вчинки), а як на внутрішні (душевні реакції). Ідеться про властивості душі людини – внутрішнє джерело індивідуальності та унікальності, яким володіє кожен мікровсесвіт зокрема.

Вважаємо, що основними онтологічними нормами внутрішньої буттєвості й існувальності є:

1) **дотримуватися свободи любові до метафізичного світу і віри у нього;**
2) **проявляти любов до людей і природи;**
3) **розсудливо використовувати творчість і дар слова;**
4) **удосконалювати своє природно-надприродне життя;**
5) **шанувати своїх батьків та духовних наставників;**
6) **цінувати людське буття і існування;**
7) **дотримуватися тілесної й душевної чистоти, не допускати блудодіяння та спокус;**
8) **не присвоювати чужу власність;**
9) **остерігатися чинити осуд, безпричинно критикувати, обманювати;**
10) **не врегульовувати ситуацію негативними помислами і бажаннями.**

Ці онтологічні норми є базовими людськими екзистенціалами, з яких випливає множина інших душевних властивостей, що забезпечують життя і діяльність мікровсесвітів. Без цих екзистенціалів людина жити не може: не буде людини, не буде держави. Тому суспільство одобрює їх, а держава повинна законодавчо охороняти і сприяти їх розвиткові. Неохоронюваність і заборона людських екзистенціалів державою є першою її помилкою незадоволення і яка веде до розпаду. Першочерговими заходами визнання цих екзистенціалів державними є наявність відповідних нормативно-правових актів та формування як позитивного, так і природного права. Філософія права в цьому питанні стає методологічною.

Розглянемо більш детально в чому полягає роль держави.

1. Методологічний аналіз *дотримання свободи любові до метафізичного світу і віри у нього* може включати роздуми про природу духовного і душевного життя людини, а також про співвідношення людини та Вищої сили полягає в наступному.

Дотримання свободи любові до метафізичного світу може бути розглянуто як вияв духовного пошуку і прагнення розуміти невидимий аспект існування. Ця свобода дозволяє людям досліджувати і розвивати власні духовні переконання та сприяє згуртованості спільнот, які сповідують подібні віровчення.

Щодо віри у метафізичний світ, відповідний аналіз може включати дослідження ролі віри в житті і долі людини. Це може охоплювати питання про природу Вищої сили, структуру Космосу та існування трансцендентних реалій. Віра у метафізичний, трансцендентний світ може відкривати для людини нові шляхи духовного розвитку та пошуку внутрішнього сенсу життя.

З метафізичної точки зору, цей аналіз може допомогти зрозуміти, як свобода любові та віри в метафізичний світ впливають на глибший духовний світ людини і її спільноти, допомагаючи відкривати нові шляхи розуміння існування.

Роль держави у правовій охороні та сприянні розвитку є надзвичайно важливою і може бути метафізично відповідно аналізована.

Зокрема, держава виступає як гарант прав та свобод громадян, включаючи свободу віросповідання. Це може бути розглянуто як спроба держави забезпечити гармонію і справедливість в суспільстві, щоб дозволити індивідам свобідно віддаватися духовному пошуку та виражати свої релігійні переконання без переслідування або обмежень.

Держава може сприяти розвитку культури, релігії та духовного життя громадян, створюючи умови для вивчення різних релігійних традицій та співпраці з релігійними громадами. Зокрема, вивчення християнської етики з школярами, а канонічного права зі студентами. Також сюди треба віднести підтримку релігійних об'єктів та закладів, сприяння діяльності благодійних та доброчинних організацій, пов'язаних із релігійними спільнотами.

Аналіз ролі держави в правовій охороні і розвитку може включати дослідження природи державної відповідальності перед суспільством і Вищою силою у створенні гармонії та духовного зростання громадян.

2. Метафізичний аналіз *любові до інших людей та природи* може бути розглянута як вираз духовного піднесення, де людина розуміє свою єдність з усім живим і природним. Ця любов може бути відображенням розуміння загальної духовної реальності і взаємодії всього живого.

В контексті релігійної традиції це може бути пов'язано з концепцією «любіть свого ближнього, як самого себе» і важливістю духовного об'єднання та милосердя. Це дослідження відображає сутність любові та її ролі у піднесенні духу та розвитку душі.

Любов до природи також може бути метафізичною темою, де духовний розвиток означає глибше зв'язування з природою та розумінням важливості бережливого ставлення до навколишнього середовища. Також висвітлюється тут досягнення гармонії з Вищим світом і всім, що онтологічно існує.

До охорони державою цього екзистенціала відносяться роздуми про природу влади і відповідальності держави перед громадянами та Вищим світом. Це може бути пов'язане з концепцією справедливості, правопорядку і боротьби зі злом. Охорона державою може бути розглянута як вираз державної моральної відповідальності перед Вищою силою і суспільством.

Сприяння розвитку любові до людей і природи пов'язане з концепцією духовного росту та вдосконалення людської душі. Це означає підтримку освіти, культури, мистецтва та інших аспектів, що сприяють духовному розвитку і збагаченню суспільства.

3. Необхідно *розсудливо використовувати творчість і дар слова*. Слово має матеріальну силу і може по різному впливати на інших людей. Це стосується особливо у сферах публічного виступу, літератури, журналістики та комунікацій, важливо бути свідомим та відповідальним за те, що ми говоримо і пишемо.

Ця ідея також може бути пов'язана із загальним моральним принципом обережності в усьому, що ми вирішуємо висловити, оскільки слова можуть мати сильний вплив на наші відносини з іншими та наше сприйняття в суспільстві. Такий

підхід сприяє конструктивному та розумному спілкуванню. Однак повинен панувати принцип свободи слова як екзистенціал.

Державний захист і розвиток свободи слова є важливими аспектами сучасних суспільств і демократій. Свобода слова включає в себе право громадян вільно висловлювати свої думки, погляди та ідеї без цензури чи обмежень. Але все це повинно виконуватись з вимогою онтологічних засад, виважено. Важливо зазначити декілька ключових моментів.

Держава у конституції та законах відображає гарантію свободи слова. Це означає, що громадяни мають право висловлювати свої думки, при цьому встановлюються певні обмеження для збереження громадського порядку та безпеки.

Захист засобів масової інформації (ЗМІ) відображає свободу слова, вільну можливість працювати без переслідувань чи обмежень. Незалежні ЗМІ грають важливу роль у розкритті інформації та нагадуванні владі про її обов'язки. Також держава повинна забезпечувати, щоб інтернет залишався вільним і відкритим для вираження різних точок зору.

Забезпечення свободи слова та її захист є однією з основних складових демократичного суспільства, але вимагає балансу між свободою та відповідальністю, а також захисту зловживання.

4. *Удосконалення свого природного і надприродного життя* через відпочинок від буденних справ є важливим для духовного, морального, психічного та фізичного здоров'я. Важливо знайти баланс між працею і відпочинком, щоб підтримувати загальний стан благополуччя і гармоній у своєму житті. Утримання від праці набуває сенсу особливого тоді, коли ми звільняємося для спілкування зі своєю родиною у святкові дні, вшанування знаменних дат, роздумів над своїм життям, відвідування недужих людей, участь у доброчинних організаціях.

Державний захист і створення умов для духовного відпочинку є важливими аспектами суспільного життя. Це може включати в себе забезпечення свободи віросповідання, будівництво храмів і місць культу, підтримку культурних та релігійних заходів, які сприяють духовному розвитку, а також забезпечення прав людини на свободу обрання своєї релігійної позиції.

Держава може також сприяти розвитку культурних та освітніх програм, які підтримують духовний розвиток громадян. Забезпечення цих умов сприяє гармонійному розвитку суспільства і сприяє збереженню різноманітності культур та релігійних переконань.

5. *Шанування своїх батьків та духовних наставників* забезпечує благополучному життю на землі, оскільки йдеться про важливих людських «фігур» в житті кожної людини.

Так, повага до батьків і духовних наставників є важливими аспектами моральної та етичної поведінки. Ця повага відображається в багатьох культурах та релігіях і є фундаментальною для створення гармонійних відносин в сім'ї і суспільстві. Шанування батьків означає бути вдячними за їхню турботу та виховання, а шанувати

духовних наставників – вдячно відноситися до їх мудрості та вчень, які сприяють духовному розвитку. Це сприяє підтриманню сімейного й суспільного добробуту та розумінню глибших аспектів життя.

Важливо пам'ятати, що шанування батьків і духовних наставників може виявлятися не лише словами, але й вчинками. Це означає допомагати батькам у потребах, які вони можуть мати, та дотримуватися цінностей і переконань, які вони передають. Ця повага не обмежується лише дитинством, але має існувати протягом усього життя як вияв подяки і поваги до тих, хто допомагає нам у розвитку духовності та життєвих цінностях.

Держава може сприяти реалізації шанування своїх батьків та духовних наставників шляхом різних заходів і політик. Вона може вжити: забезпечення освітніх програм , які надають інформацію про важливість шанування батьків і духовних наставників; запровадженню програм підтримки сімей та батьківства, що сприяють зміцненню відносин у сім'ї; здійснення інформаційних кампаній, що наголошують на важливості ролі батьків та духовних наслідників у розвитку дітей; підтримку релігійних і культурних заходів: сприяння релігійним та культурним ініціативам, що підтримують духовний розвиток та цінності, захист прав батьків і духовних наставників, а також забезпечення свободи релігійних переконань.

Держава може брати важливу роль у сприянні духовному розвитку та підтримці родинних цінностей, створюючи умови для шанування батьків і духовних наставників в суспільстві.

Для підтримки шанування батьків та духовних наставників можуть бути різноманітні інновації. Серед них: розвиток веб – платформ та мобільних додатків для надання батькам і наставникам доступу до поданих ресурсів, порад й інформацій з розвитку дітей та сімей; запуск інтерактивних онлайн – курсів та вебінарів і наставників, де надаються засоби та навички для кращого виконання і підтримки дітей; створення віртуальних спільнот, де батьки та наставники можуть обмінюватися досвідом і підтримувати один одного; розвиток програм і проектів, спрямованих на підтримку дітей у їхньому духовному та емоційному розвитку; збір та аналіз даних для постійного оновлення державних ініціатив та адаптації їх до змінних потреб сімей і дітей.

Значний вплив на підвищення ролі батьківства підтримку сімей може мати церква. Особливо це стосується недільних шкіл, вивчення релігійних навчальних дисциплін тощо.

6. Важливі державні екзистенціали впливають з *цінування людського буття й існування*. Ідеться про повагу кожної людської істоти й утримування від нанесення шкоди й смертельних поранень іншим та різних бійок взагалі (фізичних, усних). Адже кожна людина має право на життя, і це право повинно бути захищене та поважне.

До цього слід додати й моральне та духовне ставлення до життя, так і важливості мирного співіснування. Всі конфлікти необхідно розв'язувати мирними засобами, дотримуватися мирних і гідних стосунків між шкодами.

Захисна роль держави полягає в забезпеченні безпеки, правопорядку та захист прав й свобод своїх громадян. Це її прямі функції: військова оборона, поліцейська та правоохоронна діяльність, забезпечення законності та порядку в суспільстві, судова система, конституційні гарантії та ін. Відповідно до змінних потреб і вимог суспільства держава планує вдосконалювати свою правову систему та гарантувати права і свободи своїх громадян.

7. *Дотримання тілесної й душевної чистоти, недопускання блудодіяння та спокус* є важливим екзистенціалом, моральним принципом у багатьох релігіях і культурах, спрямований на збереження інтегритету тіла і душі. Це вказує на чесність, цінність та незмінність. В контексті людського характеру і дій, інтегритет вимагає дотримання моральних та етичних принципів, чесності і незламності в усіх справах і взаємодіях з іншими. Тобто людина зберігає свої цінності і принципи навіть у складних ситуаціях і діє відповідно до них. Це стосується й відповідального ставлення до статевих відносин.

Для захисту і розвитку цього інтегритету держава приймає нормативно – правові акти, формує правила, які стосуються етики, прозорості, боротьби з корупцією та іншими аспектами цього екзистенціалу. Уряд має обов'язок забезпечувати виконання нормативно-правових актів та боротьбу з порушеннями, що загрожують інтегритету суспільства. Громадські організації та активісти грають важливу роль у виявленні порушень екзистенціалу та в публічному нагляді. Велику користь у цьому приносить: освіта, виховання, розвиток, освітні програми та кампанії.

8. Важливим держаним екзистенціалом є *не присвоєння чужої власності*, а захист власності та прав людини на неї. Власність і права людини на неї є фундаментальними аспектами суспільства, а їх захист є однією з ключових функцій держави.

Філософія крадіжки відома як філософія власності або філософія анархії. Це філософський напрям, який вивчає поняття власності, власності на землю та інші ресурси, а також відносини між людьми в суспільстві. Суть цієї філософії полягає в тому, що вона підкреслює сумнів у моральному та етичному обґрунтуванні приватної власності та вважає, що власність є формою насильства і пограбування.

Анархісти відстоюють цю філософію, часто аргументують, що приватна власність призводить до нерівностей та соціальних негараздів і пропонують альтернативні форми організації суспільства, де власність була б спільною або відсутньою зовсім.

Важливо відзначити, що філософія крадіжки не є загально кримінальною або домінуючою позицією і сприймається багатьма як контроверсійною (існування суперечливих думок або поглядів) ідеєю. Багато людей вважають цю ідею анормальною чи навіть небезпечною через відмову від приватної власності та прав власності.

Держава повинна забезпечити правопорядок та захист власності і прав громадян. Повинні бути відповідні закони, підзаконні акти, які регулюють охорону власності. Винні обов'язково притягаються до відповідальності. Держава повинна працювати над

запобіганням крадіжок, впорядкувати конфлікти через встановлені закони та процедури.

9. Людина повинна виконувати таку потрібну онтологічну норму як *остерігатися чинити осуд, безпричинно критикувати, обманювати* і т.д. Згідно з загальними принципами моралі та етики, ці дії завдають шкоди відносинам і спричинюють негативні наслідки для інших та себе. Важливо дотримуватися принципів поваги, чесності та співчуття у взаємодії з іншими людьми.

Держава, владні органи також мають моральні обов'язки і відповідальність перед своїми громадянами та міжнародним співтовариством. Уникання недоброзичливого осуду, безпідставної критики та обману також є важливими аспектами політичної та міжнародної взаємодії. Держави, як суб'єкти міжнародного права, мають відповідати за свої дії та зобов'язані дотримуватися принципів чесності, діалогу та взаєморозуміння в міжнародних відносинах, недоброзичливий осуд, безпідставна критика та обман можуть значно погіршити взаємини між державами та порушити міжнародний мир і стабільність.

10. Людське життя – безконечна плутанина коридорів і переходів. Цю плутанину породжують нерадиві, не онтологічні думки людини. Думки не завжди мають визначений напрям. Тому вагому буттєву силу має такий державний екзистенціал, як *не врегульовувати ситуацію негативними помислами і бажаннями.*

Екзистенціалізм, як філософський напрям, підкреслює важливість індивідуальності та вільного вибору. У цьому контексті слід уникати перевантаження своєї свідомості негативними думками і бажаннями, а замість цього намагатися знайти особисту позицію і сенс у власному житті.

Негативні помисли, бажання не є онтологічними. Їх спокушають злі сили шляхом заздрощів у взаємостосунках з оточенням. Людина може заздрити чужому розуму, посаді, матеріальним статкам, навіть фізичному здоров'ю, успіхам в житті і т.д. Заздрісні помисли не ведуть людину по правильному шляху, оскільки таким способом вона нічого не досягне, а знищує себе. Звичайно, держава, позитивне право у прямому розумінні не може регулювати негативні помисли, бажання, заздрощі, але створити умови для позитивного впливу на таку людину може.

Державні умови впливу на людину, яка відчуває заздрість і негативні почуття, можуть варіюватися в залежності від конкретної ситуації та соціо-культурного контексту. Держава впливає на людей через закони, правила, етичні норми, навчання, виховання та розвиток. Всі державні інституції, громадські організації, релігійні й культурні установи скеровані на формування тих екзистенціалів, які визначають правильне буття людини. Заздрість, негативні помисли, бажання – це порушення норм елементарної та вищої моралі, умов співжиття.

У цьому випадку, держава може вжити різні заходи для забезпечення суспільної гармонії і відвернення конфліктів. Це може включати в себе консультації з юристами, психологами, педагогами, священнослужителями, спрямовувати на виконання різних державних (екзистенціальних) програм, спрямованих на зменшення негативних емоцій

і стимулювання позиційних взаємин. Однак, індивідуальне саморегулювання і внутрішній розвиток також є важливими і оскільки це допомагає керувати власними емоціями і бажаннями.

Отже, державний екзистенціал щодо врегулювання помислів і бажань думок громадян передбачає пошук балансу між законами та правилами, що регулюють суспільну поведінку, і захистом особистої свободи та самовираження забезпечення гармонії між індивідуальними правами та загальними інтересами суспільства.

Узагальнюючи філософсько – правове обґрунтування державних екзистенціалів наголосимо, що всі онтологічні надбання людства держава повинна взяти під свій захист. Це пояснюється тому, що активна діяльність злих сил перемогти добро не знає втоми. Потрібна сила позитивного права для захисту, розвитку і підтримки індивідуальних й групових онтологічних екзистенціалів для того, щоб підтримати гармонійний розвиток суспільства. Хоча суспільні екзистенціали втілюються у державні екзистенціали, але цей процес дуже повільний. Так звана владна педагогіка допускає негативний вплив в організаційні виховання суспільства через прояви своєї недосконалості, нехтуванням онтологічними екзистенціалами. Для цього необхідно зміцнювати природне співвідношення держави і суспільства.

3.3. Духовно-правові вартості держави

Поняття цінності держави є дискусійним, оскільки організація і її діяльність повинна бути онтологічно обґрунтованою. Тобто потрібно дати відповідь: чи природно виникла держава і чи природною вона існує? Ці два види природних чи не природних явищ визначають розуміння цінності як регуляторів життєдіяльності людей (громадян держави).

Зрозуміло, що кожна держава повинна утворюватися природним і навіть надприродним способом, що є онтологічною умовою. Цю умову продукує суспільство, бажано, щоб це було громадянське суспільство. Тоді при утворенні держави змінюється сутність імперативу. З’являється державний імператив, який набуває статусу насильного. Бажано, щоб імператив держави поступово випливав із морального імперативу суспільства. Тоді утворення держави відбувається з волі суспільства, що є ціннісним, а відповідне явище природним.

Друге явище – діяльність держави. Чи відповідає функціонування держави попиту суспільства на утворення власної держави? Такий попит може виникнути з бажання самовизначення, вирішення власних питань та контролю над своїм майбутнім. Це часто пов’язано з ідентичністю на потребу у більш ефективному управлінні.

На жаль, утворення держави може стати важливим кроком, але успішність її подальшої діяльності залежить від багатьох факторів, таких як духовність, інтелектуальність, якість управління, розбудова інституцій, економічний розвиток та інші. Деякі держави можуть стикатися з викликами, які ускладнюють задоволення очікувань громадянського суспільства.

Можна сказати, що успішність держави у відповідності з очікуваннями громадян часто залежить від того, наскільки держава дотримується ключових цінностей, таких як права людини, справедливість, демократія, та інше. Цінності грають важливу роль у формуванні стабільного та успішного суспільства.

Частина держави може мати явно виражені цінності, які відображаються у їхньому законодавстві та політиці. У той же час існують ситуації, коли заявлені цінності можуть не відповідати реальній дійсності, і це може призвести до розриву між віртуальними та реальними цінностями. Суспільство в такому випадку може реагувати шляхом активної участі та вимагання від влади відповідальності за втілення заявлених цінностей. Громадяни можуть взаємодіяти через громадянську активність, підтримуючи та вимагаючи дотримання принципів, які вони вважають важливими для сталого розвитку суспільства.

Зосередимо увагу на дослідженні віртуальної, ідеальної держави, яка має багато цінностей і є зразковою. Видається, що первинною групою цінностей держави є *духовно-правові*, оскільки вони найбільше створюють проблем.

Духовно-правові цінності стають критичним елементом для підтримки стабільного та етичного суспільства. В ідеальній державі з фокусом на духовно-правових цінностях можна очікувати сильну правову систему, яка гарантує формування правової держави. Саме сильна правова система держави буде тоді, коли у чинному законодавстві буде встановлено духовно правові цінності.

Будемо вважати, що **духовно-правові цінності держави – це введені у її органічну правову систему визнані нормативні регулятори, які еволюційно здобуті людством для розсудливої дії влади.**

Тобто, держава тоді цінна, коли нею управляє мудра влада, яка володіє високими інтелектуальними здібностями, які визнані суспільством. Це інтелектуальні імперативи, які еволюційно розвивалися у суспільстві і гідні бути введені в органіку правової системи держави.

Видається, що до *основних духовно правових цінностей держави належать: правова вірменисть, правова доброчесність, правове покликання, правова емпатійність, правовий самоконтроль, правова гармонійність, правова етнічність та інші.*

Правова вірменисть відображає ступінь віри чи впевненості в успішному розвитку, процвітанні чи стабільності держави у майбутньому. Це концепція позитивного віровідношення до перспектив розвитку країни. Йдеться не тільки про саму віру у майбутнє держави, але й позитивні переконання, спрямовані на сталість діяльності політики держави.

Звичайно, правова вірменисть пов’язана з довірою громадян до правової системи держави, до її інституцій, лідерів або загального оптимізму стосовно перспектив країни. Правова вірменисть може вражати на політичну стабільність та суспільний розвиток, впливаючи на взаємодію громадян і їхню готовність працювати над досягненням спільної мети.

З правовою вірменистістю тісно пов’язана правова вірогідність, яка вказує на ступінь довіри до законності чи правомірності дій, рішень або документів у правовій системі. Це означає, наскільки влада (її діяння) дотримується чи відповідає існуючому чинному законодавству та нормам правової системи взагалі.

Характерною особливістю правової вірменистості є проведення владою онтологічної політики, довіра її природній силі виливу. Адже кожна влада веде свою політику, але громадяни в неї можуть повірити або ні. Все залежить як ця політична діяльність відображає буття людини, суспільства. Чи держава визнає людину вищою цінністю у своєму володінні чи ні? Якщо так, то її політика є онтологічна і вона має природну силу. Правильна політика створює природні вимоги до поведінки громадян. Наприклад, ефективна (онтологічна) політика сприяє стабільності розвитку та загальному благополуччю. Громадяни можуть відчувати відповідальність законів, приймати активну участь у суспільстві та сприяти загальному просуванню країни. Значить, вимоги до поведінки громадян є природно виправданими.

Необхідною цінністю держави є *правова доброчесність*. Вона вказує на дотримання законів та вищих моральних стандартів в системі правосуддя та громадянському суспільстві. Правова доброчесність сприяє визначенню прав людини, справедливості та рівності перед законом. Ця цінність є основою для підтримки правопорядку та підвищення довіри до інститутів влади. Воно означає, що влада правовими засобами захищає онтологічне добро: благополуччя, справедливість, захист прав і т.д в суспільстві. Використання правових інструментів у доброчесності держави є одним з ключових аспектів формування й функціонування правової держави.

Важливим аспектом правової доброчесності є ніби невидима робота держави над забезпеченням прозорості та доступу до правдивої правової інформації. Це включає в себе доступність громадян до реагування держави на розкриття тяжких злочинів, ознайомлення з прийнятими процесуальними рішеннями, і справжньою боротьбою з корупцією в державі та ін.

Забезпечення відкритості в правовій системі сприяє довірі громадян до правосуддя, а також дозволяє їм краще розуміти та дотримуватися законів. Це важливий аспект для забезпечення ефективності та легітимності правової системи, яка пропагує правову доброчесність.

Не кожна держава має внутрішню здатність до виконання, задекларованих (переважно в конституції) намірів. Цей особливий духовний стан, пошук сенсу, відчуття свого місця серед інших держав слід назвати *правовим покликанням*.

Спочатку задумаємось над *причинами* виникнення держави, а потім над *наявністю* умов для цього виникнення (вони повинні бути онтологічними).

Відомо, що причинами виникнення держави є: безпека і захист; забезпечення порядку; потреба у допомозі суспільству; соціальний розвиток; розподіл ресурсів; розширення та розвиток політичних інституцій та ін.

Держава зазвичай виникає як соціально-політичне утворення для забезпечення управління територією та населенням. Із цим управлінням суспільство справляється

тоді, коли спеціальні, вузько-профільні напрямки виконують підготовлені, компетентні члени суспільства. Така ситуація набирає статусу лише державних аспектів, державного утворення. Для виконання особливих управлінських доручень можуть запрошуватися певні знавці з інших суспільств.

Наступне полягає в тому, чи існують онтологічні умови для виникнення держави. Зауважимо, що такі умови повинні існувати, оскільки держава є природно-правовим утворенням. Це означає, що існує природний порядок, що лежить в основі створення держави. Основна ідея полягає в тому, що існують природні принципи, які керують становленням держави та визначають її функції. Якщо суспільство сповідує онтологічний природний порядок, то за законами синергетики виникає певний принцип у вигляді правового атрактора для створення держави.

Наявність причин та умов для створення держави породжують правове покликання для такої місії. Правове покликання через деякий час зарекомендується духовно-правовою цінністю держави, що є онтологічним. Звичайно, правове покликання визначає в майбутньому долю держави: якщо таке покликання мало місце, то можна планувати формувати правову державу, якщо ні – то ця держава не буде правовою, а політично воюючою, загарбницькою, імперською і навіть терористичною. Це пояснюється тим, що духовно-правові цінності терористичної держави не мали в своєму зародку правового покликання, і не відчувають себе комфортно серед інших держав, не мають онтологічно визначеного місця у Всесвіті .

Надзвичайно витонченою духово-правовою цінністю держави є *правова емпатійність*.

Відомо, що емпатія – це розуміння стосунків, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання. Слово «емпатія» походить від римського «patho», що означає глибоке, сильне, чутливе почуття, близьке до страждання. Префікс «ем» означає - спрямований усередину. В цілому емпатія це здатність розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати їй. Тобто емпатія не є дією, а розумінням. Для людини (держави) є важливим, щоб її розуміли, надавали духовну підтримку, стурбованість. Адже людина як і держава не є ізольовані у світі. Вони повинні мати емпатичну підтримку згідно природно-надприродних законів.

Емпатійність людини (держави) – це здатність ставати на місце іншої людини (держави) з метою зрозуміти її почуття і погляди та використовувати це розуміння, щоб скеровувати наші дії. Можна зробити висновок, що емпатійність ґрунтується на принципі: «поставити себе на місце іншого»

У філософії держави слід розглянути поняття «правова емпатія» і «правова емпатійність». Тоді державна правова емпатія – це відображення концепції, за якою держава або її інституції виявляють розуміння, чуйність та врахування потреб та прав громадян у процесі створення та застосування правових норм. Це може включати у себе: чуйність до соціальних потреб, врахування діапазону переконань, розуміння значення рівності та справедливості, сприйняття відкритого та прозорого процесу, визнання адаптації до змін у суспільстві та інше. Державна правова емпатія сприяє

створенню більш справедливого та взаєморозуміючого суспільства через використання природно-правових норм. Через позитивно-правові норми розуміння державної правової емпатії буде неповним, необ'єктивним. Потрібно вдатися до природно-надприродного права.

Державна правова емпатійність як духовна дія вказує на ідею про виявлення розуміння, чуйності та врахування потреб і прав громадян у правовій сфері. Це може означати, що державні інституції чи правові структури висловлюють не лише формальні аспекти правопорядку, але й розглядають глибинні цінності, етичні питання та моральні стандарти при прийнятті рішень.

Духовна дія в цьому контексті включає в себе: етичний фундамент, врахування глибинних потреб (створення відповідних законів), пошук справедливості та гармонії, сприяння розвитку духовних цінностей через правові норми та інституції.

Це підкреслює глибокий підхід до правового регулювання, який враховує не лише формальні аспекти, але й внутрішні переконання та цінності, що можуть мати значущий вплив на гармонійний розвиток суспільства.

У життєдіяльності людини ведучу роль грає *правовий самоконтроль*, в якому також зацікавлена держава, не кажучи вже про суспільство.

Самоконтроль – це здатність контролювати свої емоції, думки і поведінку. Він ґрунтується на волі-вищій психічній функції , що визначає здатність людини приймати усвідомлені рішення і втілювати їх у життя.

Самоконтроль тісно пов'язаний з поняттям психічної саморегуляції. Оскільки право виконує крім інших функцій ще й функцію контролю. В контексті державного управління самоконтроль відноситься до духовно-правових цінностей. Особливо в цьому зацікавлена сама держава, оскільки самоконтролююча людина веде себе адекватно у створеній правовій системі.

Крім людського правового самоконтролю існує також державний самоконтроль. Тоді правова система світу змінює своє природно-правове призначення, коли кожна держава дотримується правового самоконтролю, що є всесвітньою цінністю на міжнародному рівні.

На міжнародному рівні поведінка держави і авторитет, який вона має, частково визначається її відношенням до міжнародного права та дотриманням правових норм. Правовий самоконтроль включає в себе дотримання угод, ратифікацію міжнародних конвенцій і виконання їх внутрішніми, національними законами.

Держави, які демонструють стійке дотримання міжнародних правових зобов'язань, що і є основою державного самоконтролю, можуть збільшити свій авторитет і вплив на міжнародній арені. Активна участь у міжнародних організаціях, вирішення конфліктів за правовими процедурами (а не війнами) та співпраця з іншими державами сприяють підвищенню авторитету держави на світовій арені. Для цього держава повинна себе постійно контролювати, що забезпечує зовнішню безпеку, головну функцію совісті політичних дій. Держава повинна сформувати собі природний

контроль, який притаманний психології її народу. Це допоможе уникнути негативних наслідків, зберігати міжнародний спокій.

До духовно-правових цінностей держави належить також *правова гармонійність*. Вона вказує на системний і збалансований характер її правової системи, де закони, норми і процедури узгоджені та сприяють функціонуванню суспільства. Це передбачає взаємодію правових норм, відповідність законів основним принципам справедливості, рівності та правовій визначеності.

Правова гармонійність включає в себе також коекзистентність (рухомість, заповнюваність) у законотворчості, уникання конфліктів між нормативно-правовими актами та їх адекватність вимогам часу та суспільного розвитку. Забезпечення правової гармонійності сприяє стабільності і розвитку держави, сприяючи дотриманню прав і свобод громадян, а також створенню умов для соціального і економічного прогресу.

У позитивному праві потрібно постійно підтримувати таку духовну цінність. Тут коекзистенція відображає мирне співіснування, тип відносин між державами з різним суспільним ладом, який передбачає відмову від війни як засобу вирішення спірних питань між державами, використовуючи мирні переговори, а також дотримання інших принципів у відносинах між державами, закріплених в міжнародно-правових документах.

Крім того, відчуття гармонійності коекзистенції вказує на позитивний стан взаємодії та співіснування між різними людьми, групами або елементами середовища. Це може виявлятися у взаєморозумінні, повазі, толерантності та спільній працездатності між різними елементами суспільства або природного середовища.

Гармонійна коекзистенція передбачає взаємне уваження до вирішення конфліктів конструктивним шляхом та прагнення до спільного добробуту. Це відчуття може існувати на різних рівнях, включаючи міжособистісні відносини, міжкультурне спілкування або стосунки людини з природою з дотриманням норм права.

Видається, що загальною духовно-правовою цінністю держави є дотримання *правової етнічності*.

Етнічність, етнічна приналежність – це поняття, яке в сучасній науці замінює поняття «етнос», як певну категорію, що означає існування окремих етнічних груп. Це концептуалізація поняття «етносу». Як правило, етнічна ідентичність формується й існує в контексті соціального досвіду і процесу, з якими ідентифікують себе люди, або ідентифікуються іншими, як члени певної етнічної групи. З точки зору внутрішньогрупової, ідентичність групи ґрунтується на комплексі культурних рис, якими члени однієї групи відрізняють себе від усіх інших груп, – навіть якщо вони в культурному відношенні дуже близькі. Відмінності, що їх вони можуть знаходити стосовно інших, звичайно, досить певні і багаторівневі, тоді як зовнішні уявлення про групу мають тенденцію до генералізації і стереотипних критеріїв при визначенні характеристик груп. У внутрішніх і зовнішніх визначеннях того, що складає етнічну групу (народ), присутні як об’єктивні, так і суб’єктивні критерії. І часто буває, що кровна спорідненість або інші об’єктивні критерії не грають визначальної ролі.

Етнічна реальність припускає існування соціальних маркерів як визнаних засобів диференціації груп, що співіснують у мирному полі соціальної взаємодії. Ці розпізнавальні маркери утворюються на різній основі.

Нам важливо зупинитися на такому розпізнавальному маркері як правова етнічність, що випливає із етнічного походження, а не етнічної приналежності (це самостійний вибір). Етнічне походження впливає на формування правових та духовних цінностей держави через спадкові та культурні впливи. Проте важливо врахувати, що духовно-правові цінності також формуються через інші фактори, такі як історія, політика та соціальні обставини. Такий розпізнавальний маркер може бути одним з небагатьох аспектів, які впливають на формування ціннісних орієнтації держави. Але найціннішим аспектом цінності держави є кревний аспект.

Кровність те саме, що духовна спорідненість, природність, яка ,на жаль, поступово гине. Тому віднайти кревну духовно-правову цінність будь-якої держави є складним завданням. Адже правова етнічність вказує на вплив етнічних традицій і цінностей на правову систему держави. В контексті духовно-правових цінностей це означає, що є певна природність, кревність, спадковість етнічних цінностей у правовій системі, яка віддзеркалює особливості культури та ідентичності конкретної етнічної групи. Тому відсутність певних елементів етнічної природності у праві зменшує ступінь її цінності.

Однак важливо розуміти, що сучасні правові системи зазвичай також враховують принципи справедливості, рівності та прав людини незалежно від етнічного походження. Звичайно, досягнути ціннісного балансу досить важко.

Отже, духовно-правові цінності держави відображають стан духовності її громадян, визначають основні моральні та етнічні принципи, на яких ґрунтується її правова система. Ці цінності можуть визначати підходи до справедливості, свободи, толерантності та інших ключових аспектів громадянського суспільства. Узгодження між духовно-правовими цінностями і духовним станом населення сприяє стабільності та розвитку суспільства.

3.4. Розвій природних цінностей держави

Все онтологічне – добре, позитивне, благословенне треба поширювати, оскільки воно видає природно – надприродну енергію, яка вносить гармонію в життя та оточуючий світ. Похвально, якщо це здійснює держава, адже вона практично нагромаджує багато цінного, що заслуговує світової уваги. Колективні зусилля держави в поширені позитиву та визначені досягнень сприяють підтримані сприятливого середовища для розвитку суспільства.

Кожна держава має свої унікальні аспекти, які можна підкреслити та поширити. Однак, деякі держави можуть мати важкі періоди або проблеми, які потребують вирішення. Важливо, щоб кожна держава прагнула поліпшувати свої стани та допомагала своїм громадянам.

Звідки беруться важкі періоди і проблем в держави? Здебільшого посилаються на економічні труднощі, політичні нестабільності, соціокультурні конфлікти, природні катастрофи та інші фактори. Комплексна взаємодія цих чинників може призводити до викликів, які потребують системного управління та розвіювання. Але рідко вбачається причина у праві, відповідності позитивного права природному.

Важливо наголосити, що держава це правове утворення. Тому спочатку слід шукати причини у праві, зокрема не відповідності позитивного права, чинного законодавства природному праву. Адже державні проблеми – це, здебільшого, не дотримання вищих принципів справедливості, моралі, природно - надприродних чеснот. невмілого формування вимог до діяльності людини, розподілу суспільних сил та ін. Це стосується й нерівності, незадовільної ознаки людських зусиль, втрати довіри громадян до системи правосуддя тощо. Держави, які не забезпечують справедливого та етичного правового середовища, можуть стикатися з соціальними та політичними проблемами, а також втратою легітимності очах свого населення. Тоді внаслідок незадовільної діючої правової системи в державі відбувається стрибкоподібний розвиток суспільних відносин або наявний застій чи занепад взагалі. Доцільно зупинитися на поняті розвитку держави.

Розвиток, як відомо, це дія; процес, унаслідок якого відбувається зміна якості статі, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. це незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об’єктів.

Тільки одночасно наявність всіх трьох затрачених властивостей, виділяє процеси розвитку серед інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування.

У результаті розвитку виникає новий якісний етап об’єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв’язків). Зрозуміло, що кожна держава так чи інакше розвивається. Але нам потрібно від держави отримати певні онтологічні цінності, проаналізувати і рекомендувати і реалізувати. Тоді мова йтиме не стільки про розвиток, як про розвій.

Про розвій йде мова тоді, коли потрібно розгорнути державні цінності, тобто «розмотати» з держави те онтологічне, природне, які необхідне іншим державам. Але всі держави переходять з одного стану в інший, де не завжди, на перший погляд, є з чого взяти приклад. Хоча і в тих станах (попадання і вихід з них) є щось цінного.

Якщо розглядати, що будь-який розвиток має початкову стадію стан, етап росту, етап зрілості, етап занепаду (кризи), етап відновлення (реформи), то потрібно вияснити з яких сфер життя суспільства випливає розвій. Навіть у кризових явищах є певна цінність хоча б в тому, як не потрібно робити, які правові норми слід було прийняти, щоб уникнути тимчасового занепаду. Для якісного державного розвію потрібно мати класифікацію природно-правових цінностей держави у різних сферах життя, тобто знати основні аспекти природно-правового розвитку держави.

Видається, що основну класифікацію наповнюють такі ведучі державні напрями, з яких доцільно «розмотати» природні цінності:

1. **Природно-правова реформація, оптимізація державо - владного порядку.**
2. **Природно-правовий контроль за природними і екологічними ресурсами.**
3. **Природно-правова організація розширення духовного горизонту громадян держави.**
4. **Підвищення рівня онтологічності в освіті і науці.**
5. **Природно-правова систематизація реалізації історичних пам'яток.**
6. **Природно-правове управління культурними надбаннями.**
7. **Природно-правове вдосконалення екологічного благополуччя.**

Безумовно, що ці класифікатори потребують доповнення. Крім того, вони можуть взаємодіяти та переплітатися. Тоді розвій держави буде більш динамічним процесом, який визначається різними факторами та обставинами. Але це все є закономірним.

Розвій державних цінностей у природно-правовій системі починається із *реформації, оптимізації державно-владного порядку*. Адже людина є мікровсесвітом, а державно-владні особи керують, управляють іншими, підлеглими мікровсесвітами. Можна уявити про наявні вимоги до кожного державного управлінця: він повинен відповідати всесвітнім нормам. Хто нами керує? Відповідь: найвища цінність Всесвіту – людина.

Визнання людини як найвищої цінності відображає універсальні морально- етичні й чеснотні принципи, ставлення до непорушності та значущості життя кожної особи. У філософії права важливою є онтологічна цінність людини. Вона пов'язана із її існуванням та місцем у світі. Це означає, що людина не лише існує в матеріальному світі. Але має свою унікальну духовну та моральну сутність. Онтологічна цінність людини вважається як носій істотних якостей, що роблять її особливою серед інших форм існування. Визначається її унікальність та необхідність для гармонії в суспільстві та природі.

Важливим є роль людини у державній владі. Її діяльність повинна базуватися на прозорості, відповідальності у служінні інтересам суспільства. Для цього необхідно, щоб державно-владний порядок, його система проходила цільову природно-правову реформацію. Потрібно, щоб громадяни мали можливість добитися оптимізації влади як процесу вдосконалення чи зменшення надмірності для досягнення більш ефективного результату чи функціонування.

До влади, владних осіб громадян завжди мають претензії. Як добитися їхні онтологічної цінності люди знають, але досягнути цього не можуть. Що заважає – сказати однозначно складно.

По-перше. Держава існує тоді, коли вона оптимально охороняється особистою участю кожного. Цей процес починається з виборів. І цінність держави містяться у справді демократичних виборах, на яких працює розум, чесність, розсудливість, а матеріальна вигода чи експерименти та свояківство.

По-друге. Державна цінність буде тоді, коли у реформації будуть введені постулати, що суспільство завжди старше і дорослiше від самої держави. Держава повинна поважати, любити суспільство і слухатися його, вряди-годи догоджати окремими порціями.

По-третє. Реформація, оптимізація державно – владного порядку буде онтологічно якісною і матиме цінність, коли суспільство запровадить кандидатам всі високі і нижчі посади, своєрідний тест на компетентність, інтелектуальність, розумність, чесність, патріотичність, авторитетність, духовність. Видається, що цього достатньо для влади.

Для розвію природних цінностей держави важливим є наявний *природно-правовий контроль за природними і екологічними ресурсами*. Природні ресурси й екологічні ресурси мають спільний корінь, але можуть мати різні відтінки значень. Природні ресурси – це матеріали або природні умови, які використовуються людьми. Екологічні ресурси часто вказують на ресурси, які важливі для економічної рівноваги та збереження природи. Таким чином, природні ресурси включають екологічні аспекти, але терміни можуть використовуватися із різким наголосом або інтерпретацією залежно від контексту чи автора. Наприклад, хтось може підкреслювати екологічну важливість природних ресурсів, а інший фокусуватися на їх використанні для потреб людства чи навпаки. Так чи інакше потрібен контроль і тільки природно-правовий.

Природні й екологічні ресурси бувають відновлювані і невідновлювані. Складним є питання про нерозуміння владою не відновлюваності ресурсів. Це залежить від багатьох факторів, таких як освіченість, наукові знання, політичні впливи, особисті інтереси та інші. Іноді влада може бути обмежена економічними або короткостроковими інтересами, що призводить до недооцінення проблеми невідновлюваних ресурсів.

Ефективне сприяння розуміння цих питань може включати в себе наукову експертизу, освіту громадськості та розвинену екологічно політику. Зацікавленість громадськості, суспільства у збереженні невідновлюваних ресурсів може також впливати на рішення влади у цьому напрямі.

Позитивне право не в силі на даний час зупинити грабіж природних ресурсів, нехтуючи екологічними ресурсами. Не звертається увага на можливе настання світової екологічної катастрофи. Більше того, міждержавні відносини більше уваги приділяють кількості добутих ресурсів, аніж економії їх використання, замінючи відновлювальними, невичерпними джерелами (наприклад, енергія сонця, вітру, електричного струму тощо). Питання само собою або через гоніння за матеріальними статками, шляхом безмежного використання дарів природи стало не внесення до розряду дотримання пріоритету природних цінностей держави.

Однією із важливих причин такого зневажливого відношення до природи є не використання її законів. Адже закони природи, які перебувають в основі природного

права захищають від знищення того, що не створено людиною. Однак, держава недостатньо імплементує закони природи у свої закони.

Без природно-правової організації розширення духовного горизонту громадян держави здійснювання належний розвій природних цінностей виконати складно. Адже, якщо відповідальні владні особи не володіють високою духовною культурою, то вони не знають змісту природних цінностей своєї держави. А будуть зараховувати до пріоритетних цінностей антидуховні здобутки держави.

Духовний горизонт громадян конкретної держави відображає їхні переконання, цінності, культурні аспекти та загальні погляди на життя, які пропагує влада. Це поняття охоплює все те, що формує індивідуальний та колективний світогляд громадян, включаючи релігійні переконання, національні традиції, етичні цінності та інші аспекти, які визначають їхні взаємовідносини та ставлення до спеціальних, політичних й економічних питань.

Рівень духовності владних осіб може впливати на сприйняття та визначення природних цінностей держави, але це не єдиний фактор. Духовність включає в себе особисті цінності, мораль й етичні переконання, які можуть впливати на прийняття рішення владарів.

Однак інші чинники, такі як політичні, економічні та соціокультурні умови, також грають важливу роль у формуванні природних цінностей держави. Узгоджені зусилля громадян, влади та інших соціокультурних груп можуть визначати та впливати на сприйняття та захист природних цінностей.

Духовність влади впливає на формування політики держави. Якщо владні особи мають високий духовний горизонт, це і відобразиться в природних цінностях держави та онтологічних підходах до різних аспектів управління. Високий рівень духовної культури сприяє прийняттю рішень, які вдосконалюють не лише економічні та політичні аспекти, але й соціокультурні та етичні цінності.

Однак, важливо врахувати, що формування політики держави щодо розвитку її природних цінностей є складним процесом, в якому основна роль належить природно - правовій організації.

Природно-правова організація в розвитку онтологічних цінностей держави визначає правовий фреймворк (певна структура, архітектоніка коду), який регулює взаємодію суспільства з природою. Це може включати законодавство щодо охорони природи, збереження біорізноманіття, раціонального використання природних ресурсів та інші аспекти. Природно-правову організацію треба пов’язати із духовно-правовою культурою.

Підвищенню рівня онтологічності в освіті і науці держава повинна приділяти пильну увагу. Річ у тім, що освіта і наука, будучи онтологічно вимірною, є не тільки для задоволення власних потреб, є не лише особистою справною, а й державною. Актуалізація освітньо-наукового буття є загальною, а потім професійною ґрунтовною підготовкою кадрів у владні структури. При цьому, щоб розвивалися природні цінності

держави слід використовувати *філософію дару, феномен покликання, онтологічний зміст освіти і науки, метафізичні умови самореалізації людини.*

Філософія дару людини відображають природні нахили до певної діяльності. Це відображає внутрішнє зацікавлення, потреби у конкретній культурологічній творчості. Філософія права розглядається як вираження внутрішньої гармонії та потреби в спільноті, що сприяє встановленню більш гуманної та взаємодопоміжної суспільності. Людина, яка сприйняла дар існування і діяльності, повинна обов'язково його використати і взагалі реалізувати. Звичайно, найціннішим буде той факт, коли людина свій дар розвиває. Розвій освітнього й наукового дару має різноманітні аспекти, особливості. Але розвій передусім стосується у пізнанні. Дар пізнання повинен щоразу бути скерованим у глибину світобудови та світоіснування, тоді цінність від реалізації дару буде очевидна.

Феномен покликання можна розглядати як ідею або переконання про те, що кожна людина має особистий, унікальний життєвий шлях або місію. Це може бути пов'язане з відчуттям призначення або виклику до важливої діяльності чи служіння, яке перебуває за межами звичайних обов'язків чи професійних завдань. Покликання людини проявляється в освіті та науці. Усвідомивши своє покликання, необхідно набути відповідних знань і досягти наукових здобутків (не обов'язково дисертаційних), а у вигляді раціоналізаторських пропозицій. Держава зацікавлюється наявністю феноменальних покликань кожної людини, оскільки ця людина принесе користь у розвії природних цінностей на благо суспільства.

З *онтологічним змістом освіти і науки* у кожній державі виникають проблеми. Адже повинна існувати тільки онтологічна освіта і наука, а не підлаштована під антиприродну ідеологію держави. Насправді сприйняття ролі освіти і науки інколи різниться в залежності від індивідуальних переконань керівників держави та перспектив її функціонування. Однак важливо врахувати, що об'єктивність і нейтральність є ключовими принципами наукового методу та освіти.

Онтологічна освіта і наука спрямовані на вивчення природи існування та об'єктивних аспектів реальності. Дискусії про зміст освіти і напрями науки часто відображають різноманітні підходи та світоглядні різниці в суспільстві. Зрозуміло, що онтологічний зміст освіти й науки підносить рівень розвію природних цінностей держави, авторитет та використання її здобутків.

Метафізичні умови самореалізації людини розглядається через призму екзистенціальних і трансцендентальних поглядів. Тоді буде мати місце нездійсненний потенціал в освіті і науці, здійснюватиметься трансцендентна мета людини. Адже природні як і державні наукові закони є динамічні і статичні. Використовувати динамічність і статичність, а також особливий контакт людини з природою, держава має можливість створити такі умови, в яких:

а) визначається духовний аспект людського існування і розвитку, що може включати в себе вивчення внутрішнього власного світу, пошук сенсу та сприяння духовному зростанню;

б) здійснюється відкриття і розуміння взаємозв'язку людини із загальним порядком космосу, можливість відчути свою роль у великому і цілісному сприйнятті реальності;

в) налагоджується синергія з природою: розуміння і прийняття природи як частини або цілковитості власного існування, сприйняття гармонії та взаємодії з навколишнім середовищем;

г) появляється самопізнання: здатність вивчати внутрішній світ, розуміти свої потреби, мету та цінності, що може слугувати основою для особистого розвитку.

Ці аспекти можуть бути індивідуальними, залежно від світогляду та культурного контексту, але метафізичні умови можуть визначати рамки для самореалізації та пошуку сенсу у житті.

Розвію природних цінності держави неабияк сприяє *природно-правова систематизація реалізації історичних пам'яток.*

Беззаперечним фактом є те, що кожна держава, суспільство має свою історію як філософію у прикладах, які ми не завжди цінуємо, не рахуємося з істиною вчителькою життя, а часто мовчимо. Хоча мовчання підкреслює мудру поведінку в тому випадку, коли ми вивчаємо онтологічні факти буття нашого суспільства, встановлюємо причини і начала їх появи, а потім узагальнюємо їх.

Характерно є те, що до такого наукового аналізу ми вдаємося тоді, коли все забулося, не використовувалося (або використовувалося з викривленням чи насадженням чужої ідеології). Часом страх забирає пам'ять. Але пригадування не доводить буття колишньої істини, а розповідає про те, що колись було правильним, природним, а тепер панує неправильне, не природне, фальшиве. Тоді настає час реалізувати свою природну мудрість, тоді, коли налагоджується життя, контакти, спілкування з мудрими. Тобто держава мудріє тоді, коли вона співпрацює не з агресором, не з терористом, а з тим, хто веде мудру, онтологічно політику. Настає ситуація визнання істинної історичної цінності і забуте цінне безумовно повстає.

Повстання цінностей породжує фіксацію замовчуваних пам'яток і забезпечує їх реалізацію: дотримання, виконання, використання, застосування. Ці державно-історичні цінності є мудрими і до розвалу чи бідності не призведуть, а призведуть до духовно-моральної зрілості, до опанування собою, своєю великою громадою-суспільством, яке почне підтримувати державу і принесе її авторитет на міжнародному рівні. Для цього необхідно відповідна систематизація.

Систематизація реалізації історичних пам'яток держави може включати створення централізованої бази даних, розробку освітніх програм, забезпечення консервації пам'яток та сприяння науковим дослідженням їхньої історії. Звичайно, без створення відповідної нормативно-правової бази реалізація не відбудеться.

З метою ефективної реалізації заходів зі збереженням історичних пам'яток за допомогою природно - правових норм, можна намітити такі кроки: розробити чітку юридичну структуру, що визначає права та обов'язки стосовно історичних пам'яток. Це може включати в себе нормативно-правові акти та основні веління природного

закону. Серед таких велінь є природне прагнення надприродного, второпність, розсудливість та інші природно-правові чесноти. Зауважимо, що розсудливість це чеснота і показник второпності. Тобто: треба знати що і коли використовувати із пам'яток для розвію природних цінностей держави.

Також потрібно врахувати різні аспекти, такі як власність, консервація, доступ громадськості, археологічні розкопки тощо. Визначити механізми фінансової підтримки для здійснення реставраційних та консерваційних робіт. Забезпечити можливість участі громадськості у прийнятті рішень та моніторингу стану історичних пам'яток, ввести відповідні санкції, піднести ступінь відповідальності, організовувати міжнародне співробітництво для обміну досвідом та ресурсами.

Пропагування цінностей держави потребує належного *природно-правового управління культурними надбаннями*, яке включає ряд заходів для забезпечення ефективного збереження та використання культурної спадщини. Управління цією спадщиною потребує відповідної законодавчої бази: розробки та удосконалення законів, що стосується культурних надбань, для забезпечення їх захисту, консервації та належного використання.

Потрібно створити систему оцінки та реєстрації культурних об'єктів, щоб визначити її значення та врахувати при прийнятті рішень, забезпечити консервацію і реставрацію, організувати громадську участь, міжнародне співробітництво, налагодити ведення належної документації. Поєднання цих основних елементів допоможе створити систему природно-правового управління, спрямовану на збереження потрібне використання культурних надбань.

Є підстави стверджувати, що розглянуті класифікатори, ведучі державні напрями розвію природних цінностей сприяють *природно-правовому вдосконаленню екологічного благополуччя громадян*. Це вдосконалення включає кілька ключових аспектів: бізнес-регулювання, податкова політика, захист власності, трудове законодавство, екологічна сумісність, судова система. Варто зазначити, що первинними у розвії природних цінностей держави не є високий рівень економічного благополуччя, а державний порядок, контроль за природними ресурсами, духовний розвиток, освіта і наука, історична спадщина, культурні надбання. До благополуччя треба підходити поступово, у певній послідовності.

Отже, поняття природних цінностей держави включає в себе різноманітні аспекти: екологічні, духовні, освітні, культурні, соціальні, економічні та інші. Збереження цих цінностей вимагає балансу між розглянутими напрямами. Тоді розвій природних цінностей держави відображає інтегрований підхід і буде корисним для наслідування.

РОЗДІЛ IV. ОНТОЛОГІЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА В ДЕРЖАВІ

4.1. Закономірний процес утворення позитивного права

Розвиток будь-якого суспільства пов'язаний з пошуками, знахідками полегшених способів життя за допомогою творчого мислення. З часом появилася назва евристика як правило що допомагає вирішити завдання або прийняти рішення за скорочений термін. Евристичні потреби можуть виникати у зв'язку з бажанням ефективно вирішувати завдання, шукати шляхи розв'язання проблем, чи забезпечувати швидке прийняття рішень в умовах невизначеності.

Така невизначеність може виникнути через відсутність інформації, не впевненість щодо майбутніх подій, складність системи чи невизначеність у сфері знань. Умови невизначеності можуть впливати на процеси прийняття рішень та вимагати використання евристичних стратегій для розв'язання завдань.

Рабовласницьке і феодальне суспільство перебували у невизначеності щодо впливу надприродних сил у зв'язку з недостатньою вірою, обмеженими знаннями та абстракціями того часу. Природні явища, суспільні події потребували пояснень. Через міфології та багатобожжя по-різному пояснювалися життєві факти. Засоби пояснення та контролю надприродних сил більшість сприймали з недовірою від обізнаних людей. Такий стан тривав віками і породжував певні філософські течії, де практикувалося по-новому всякі невизначеності. Особливий інтерес становить зміна течії і поява позитивізму.

Перші філософські течії виникали в стародавній Греції у VI-V століттях до н. е. Серед найважливіших течій були: Мілетська школа, піфагорізм, елейська школа, атомісти. Ці течії стали основою для подальшого розвитку філософії та науки в історії.

Позитивізм як філософський напрям виник в XIX столітті і був впливовий у другій половині XIX та на початку XX століття.

Кілька ранніх течій сприяли формуванню позитивізму: східний позитивізм (О. Конт), емпіризм (Джон Стюарт Мілль та англійська школа емпіризму) та ін. Новий науковий підхід до суспільства пропонували такі соціальні філософи як О. Конт та Г. Спенсер. Вони пропагували ідею застосування нового наукового методу до вивчення суспільства та соціальних явищ.

Ці філософські течії сприяли розвитку позитивізму, яких акцентує на значенні емпіричних даних наукового методу та відкидає абстрактні чи метафізичні концепції.

У період перших філософських течій право нерідко розглядали як частину моралі чи звичаїв і воно здебільшого визначалося такими термінами як «дікастичне (судове) право» або «принцип права». Такі визначення більше вказували на моральний чи етнічний аспект, аніж на систему правових норм, які б були сформовані та встановлені. Термін «право» у той час мав більш широкий смисл, а його конкретне значення часто визнавалося культурним та релігійним контекстом давніх суспільств.

Раннє розуміння права можна розглянути як у певному сенсі природне право, оскільки воно базується на ідеї існування вроджених, невід'ємних прав та обов'язків, які мають свої коріння в природному розумінні справедливості і моралі.

Ідеї природного права виражалися у давніх грецьких філософів, таких як Сократ, Платон і Аристотель. Вони вважали, що універсальні моральні і правові принципи можна вивчати шляхом розуму. Схожі ідеї зустрічалися в римському праві та інших давніх правових традиціях. Але «Руська Правда» належить до звичаєвого права.

Тому термін «природне право» зазвичай використовується для позначення ідеї, що існують основні, вроджені принципи права (хоча це відноситься до природженого права), *які визначаються незалежно від конкретних правових систем чи законодавчих актів.*

Термін «природне право» став широко вживаним у філософії та юриспруденції в Середньовіччі, особливо завдяки працям римських та схоластичних філософів. Але, як офіційна назва, він був формально узятим в обіг до епохи Просвітництва в XVII-XVIII століттях. Відомі філософи С. Оріховський, Г. Гроцій, Д. Локк, Ж-Ж Руссо розвивали і використовували термін «природне право». У цей час в історії філософії права природне право було ведучим та авторитетним напрямом. Однак на цей авторитет був скерований позитивізм. Філософія позитивізму не була спрямована на підтримку авторитету природного права. Позитивізм як філософський напрям вступив проти ідеї природного права та метафізичних концепцій.

Позитивізм стверджує що єдиним об'єктивним і дієвим джерелом права є закони, прийняті державою. Він відкидає ідею невід'ємних природних прав та вважає, що права і обов'язки людини повинні будуватися на конкретних, прийнятих нормативно-правових актах.

Отже, позитивізм та природне право визначають *протилежні підходи до поняття права та його джерел*. Позитивізм акцентує на конкретних правових нормах, прийнятих владою, тоді як природне право визнає існування універсальних та невід'ємних прав, які мають свої коріння в природі чи розумінні справедливості. Так появилося поняття «позитивне право».

Термін «позитивне право» вперше був введений у XVIII ст. для позначення правових норм що створені суспільством та закріплені в законах (Ж-Ж Руссо). Тому відбувалися евристичні потреби закріпити філософські розважання і обговорення у XVII-XIX століттях питання про існування природного права і запровадження позитивного права. Тобто виник закономірний процес утворення позитивного права у зв'язку із зміною поглядів та природу права та його джерела.

Прихильники позитивістської течії назвали право, яке формує державним тому, що воно на відміну від природного справжнє, зрозуміле, фактичне, корисне, добре, ясне, конкурентне, емпіричне і т.д. Тобто «небесне» право замінили «земним» правом, абстрактне реальним, духовне матеріальним. Ніби кантівці вийшли із зони невизначеності і попали у зону визначеності. Але яке право обґрунтовує закони

розвитку природи, світла, зоряної системи, синергетики, організму тварини і людини і т.д. Ці закони держава не створила і як їх називати?

Видається, що закономірний процес утворення позитивного права має місце на існування, але заперечення метафізичних законів, абстрактного, ірраціонального мислення та всього, що відноситься до «небесної» механіки (термін із курсу фізики), запереченню не підлягає. Тоді позитивізм як філософська течія породила науку теорії держави і права, а попередні філософські течії – філософію держави і права. Обидві мають право на буття, на свою ментальність, акмеологію та апологію (захист).

Важливо здійснити класифікацію позитивного права за ступенем його *вичерпності, повноти, глибинності, всеосяжності, деталізації, конкретності, динаміки та адаптивності.*

Вичерпність позитивного права – це ступінь, до якого закони визнають конкретні ситуації, аспекти та взаємодії. Позитивним у вичерпності, що норми права визначені та докладно розглянуті і можуть сприяти уникненню невизначеності та конфліктів. Крім того, позитивне право оперативне. Якщо правові норми деталізовані, суди та органи влади можуть легше застосувати їх до конкретних ситуацій. Вичерпне право може надавати ефективний захист прав та свобод осіб, якщо воно ретельно регулює різні сфери суспільства.

Однак існують й негативні вичерпності. Це, зокрема, ризик застосування. Через швидкі зміни у суспільстві, вичерпне право може стати застарілим та неспроможним враховувати нові реалії. Є елементи неефективності. Деталізація може привести до перенасичення правової системи, що ускладнює її розуміння та застосування. Витрати часу та ресурсів також має місце у вичерпності. Велика кількість конкретних норм може вимагати багато часу та зусиль для їх розгляду та застосування.

Врахування обох аспектів є важливим для забезпечення ефективності правової системи, яка забезпечує справедливість та адаптується до змін у суспільстві.

Важливою ознакою позитивного права є його *повнота*, яка вказує на те, чи охоплює законодавство всі можливі сфери життя та правові питання. Позитивне право може сприяти стабільності та прогнозованості в суспільстві, оскільки визначені норми можуть зменшити невизначеність та ризик правових конфліктів. У ньому відображається ізольованість влади. Тобто якщо право деталізоване та повне, що може допомагати у зменшенні можливостей для довільного вживання влади та вирішення правових питань за чіткими правилами. Право може ефективно захищати права та свободи осіб, надаючи чіткі стандарти і визначення обов’язків.

В той же час існує деяка перенасиченість нормами. Занадто деталізоване право може призвести до перенасиченості, ускладнюючи розуміння та застосування норм для звичайних громадян. Повне право може сприяти бюрократизації та важкій адміністративній процедурі, що може заважати ефективній реалізації законів. У повноті права можливе явище нееластичності. Так, велика кількість деталей може ускладнити зміни у правовій системі та адаптацію до змін у суспільстві.

Важливо забезпечити баланс між повнотою та простотою правової системи, забезпечуючи, щоб закони були доступними, зрозумілими та адаптованими до потреб і реалій сучасного суспільства.

Існує певна *глибинність* позитивного права, яка оцінює наскільки докладно закони регулюють певні аспекти життєдіяльності. Чим глибше законодавство, тим більше воно визначає деталі та конкретні вимоги. У глибині позитивне право відзначається точністю та докладністю у визначенні правил та стандартів, що сприяє уникненню різних тлумачень та невизначеностей. Глибинність позитивного права ґрунтується на визначених принципах та цінностях, що допомагає визначити його етнічні основи та мету. Глибинність позитивного права характеризується певною консистентністю (повторюваністю), тобто наявним є послідовне дотримання встановленого правила на ряд дій. Адже тоді право детально може визначати взаємозв'язки між різними нормами та правилами.

Однак глибинність позитивного права не завжди є застосовною до всіх ситуацій: надмірна складність права може ускладнювати його адаптацію до конкретних обставин та вимагати постійного оновлення чи змін. Також існує ризик морального абсолютизму: якщо глибинне право базується на визначених принципах, це може призвести до ризику морального абсолютизму, коли одна система цінностей застосовується до всіх без врахування контексту. При цьому глибинність позитивного права може бути менш гнучким у забезпеченні варіативності та адаптації до змін в суспільстві.

Важливо збалансувати глибинність позитивного права з необхідністю ефективності, адаптивності та збереження важливих етичних засад.

Видається, що позитивне право володіє певними властивостями *всеосяжності*, скоріше спрямованнями набути такої ознаки. Адже всеосяжність вказує на те, наскільки закони охоплюють всі сфери суспільства, включаючи економіку, соціальні відносини, культуру тощо. Ідеться про охоплення всіх аспектів суспільства, обов'язки громадян тощо. Всеосяжне право може встановлювати загальновизнані норми та стандарти, які є основою для дотримання законів та правил усіма частинами суспільства. Забезпечення всеосяжності і може дозволити створення комплексного підходу до регулювання різних аспектів життя.

Поряд з цим всеосяжність позитивного права є в деяких випадках не ефективним у вирішенні конкретних проблем чи ситуацій, оскільки воно може бути заради уніфікації загальних норм. Також існує надмірна складність. Тобто, якщо всеосяжне право стає занадто складним та великою системою, то воно може ускладнювати розуміння та дотримання для громадян. А спроба врегулювати все може призвести до втрати гнучкості та адаптивності до змін у суспільстві.

Слід мати на увазі, що треба уникати екстремальності та забезпечувати баланс між загальними нормами та специфічним регулюванням для забезпечення ефективного та справедливого правового середовища.

У позитивному праві має місце *деталізація*, яка оцінює наскільки обґрунтовані конкретні закони у визначенні правил і стандартів. У цьому позитивним є точність і конкретність. Адже деталізоване право може бути більш точним у визначенні правил та стандартів, що зменшують можливість різних тлумачень та невизначеностей. Також, якщо норми детально визначені, це може полегшити розуміння та реалізації для громадян і фахівців. Деталізоване право може обмежити свавільність у прийнятті рішень та застосування влади.

Але негативним у деталізації позитивного права є те, що воно занадто дріб'язкове і означає перенасичення, ускладнення його розуміння та застосування для звичайних громадян і фахівців. Підтримка деталізованого права може бути витратною як для влади, так і для громадян оскільки це може вимагати багато часу і ресурсів для вивчення та застосування. Деталізація може привести до втрати гнучкості системи, ускладнюючи її адаптацію до умов існування.

Тому необхідно збалансувати деталізацію так, щоб закони були достатньо конкретними для забезпечення чіткості та одностайності, але при цьому не ставали перенасиченими та надто складними для деталізації.

Конкретність у позитивному праві було первинним бажанням владних структур, держави. Тому тепер законодавча влада намагається забезпечити чіткість правил, норм, що роблять їх доступними та зрозумілими. У позитивному праві вводяться специфічні норми, визначаються конкретні правила й обов'язки, затверджується конкретні стандарти і санкції, подаються специфічні дефініції термінів, зазначаються обмежені повноваження влади, подається деяка стабільність та прогнозованість.

Звичайно, конкретизувати кожну дію людини не можливо, тому існують ці прогалини.

Динаміка позитивного права вказує на готовність правової системи змінюватися відповідно до нових умов чи вимог. Вона відображає можливість актуалізації та удосконалення законодавства, сприяє ефективному функціонування системи. Крім того, відображає певний процес сучаснізації, оскільки забезпечує відповідність правових норм теперішнім стандартам і цінностям.

Проте у динаміці можлива й нестабільність. Постійні зміни можуть створити коливання у правовій системі, що може бути важко передбачуваним. Процес актуалізації може бути затратним та часоємким, а надмірна динаміка може ускладнювати передбачення та розуміння правових норм.

До динаміки позитивного права також слід віднести роль технологій, інновацій та розвиток, участі громадськості, правові режими та ін. Часом ці ознаки приносять користь правовій системі, а інколи породжують не тільки неоднозначності, а й нові прогалини. Не завжди забезпечують очікувані результати, можуть викликати опозицію та конфлікти. Може виникати ризик популізму та невідповідності норм професійним стандартам, породжувати неоднозначності в тлумаченні. Інколи порушується принцип суцільності, простежується корисливі повноваження тощо.

Слід задуматися над тим, що природним правом людство користувалися століттями. Але бачимо, що позитивне право не повністю вирішує всі проблеми. Тому виникає питання: чи може держава в своєму регулюванні поєднати позитивне право з природним правом і як це здійснити на практиці?

Держава може поєднувати елементи позитивного та природного права в своєму управлінні для створення більш комплексної та справедливої правової системи. Зокрема:

1) держава може включати моральні, етичні, ментальні, звичаєві та інші духовні принципи у формування своїх законів та політики;
2) законодавство може бути створене таким чином, щоб гармонізувати загальні принципи справедливості та етики разом із конкретними правовими стандартами;
3) залучення громадськості у процес прийняття рішень може допомагати враховувати різноманіття поглядів, включаючи моральні аспекти;
4) створення механізмів влади, які обмежують можливість зловживати та враховують етнічні аспекти;
5) система права може бути постійно оновленою та адаптованою, враховуючи зміни в цінностях суспільства;
6) створення простору для відкритого обговорення та діалогу між різними суспільними групами для визначення справедливих та морально прийнятих правил.

Отже, цей підхід може сприяти створенню більш справедливого та збалансованого правового середовища, що враховує як конкретні норми, такі загальні принципи справедливості та моралі.

4.2. Ментальні атрибути позитивного права

У сучасному правовому полі важливо осмислити духовне мислення, яке формує основи позитивного права через усвідомлення його ментальних атрибутів. Ці атрибути відображають ексклюзивну модуляцію правової реальності, яка ґрунтується на природно-правовій основі. Саме цей підхід дозволяє віднайти гармонію між внутрішніми переконаннями людини та зовнішнім правовим середовищем, забезпечуючи цілісність правової системи в державі.

Поняття позитивного права з’явилося у 30-х роках XIX ст. внаслідок реформи філософії: штучного, насильницького звільнення філософії від інтерпретації, уникнення метафізики, віри у практичний розум людини. Перегляд специфіки філософії, переорієнтація цінностей на факти, реальні предмети, які є нібито зручними для використання здійснювали дослідники попередніх століть, але початок відліку філософської течії позитивізму започаткував французький філософ О. Конт. Звичайно, не всі вчені-дослідники цього періоду були прихильниками позитивізму, але названа філософська течія мала певний вплив на світогляд будь-якої людини. Центральним принципом позитивізму стало твердження про те, що все істинне (позитивне) знання

може бути одержане лише як результат окремих спеціальних наук та їх синтетичного об'єднання, у зв'язку з чим потреба в філософії як в особливій науці, що претендує на самостійне вивчення реальності, заперечувалась. Відкидаючи абстрактне мислення, нехтуючи почуттям природної гармонії, позитивізм породив соціологію, яка й призвела до формування позитивно-правових норм, які кожна держава іменує чинним законодавством.

Поява юридичного позитивізму в Західній Європі була закономірним явищем, оскільки значна кількість видатних філософів у період бурхливого розвитку капіталістичних відносин, масові відкриття у фізиці, біології, астрономії, хімії сприяли раціональному поясненню природного права. Не знаходячи аналогічних відкриттів у природному праві, філософи почали обґрунтовувати ідею позитивного права, яке швидко розвивалось і не встигало за летом технічного і суспільного прогресу XIX століття. Тому виникло філософське право, яке, не заперечуючи природних законів, досліджувало ідею позитивного права. При цьому пріоритети надавали етичним постулатам, моральним законам та імперативам, щоб доповнити позитивне право, доводячи його спроможність регулювати суспільні відносини. Існувала лише апріорність природного права, яку зводили до моралі, ідеї без метафізики. Пізніше усвідомлення природного права поступово змінило ситуацію: його почали адекватно сприймати і розуміти.

Позитивне право не є єдиним для всіх націй і народностей. Кожна нація має свою культуру, яка відображена у всіх інтелектуальних витворах, у тому числі й праві, у вигляді своєрідних феноменів. Фіксація різних національних феноменів у позитивному праві здійснюється на підсвідомому рівні і не віддаляє його від природного права, якщо ці феномени онтологічно не шкідливі, мають загальнолюдську цінність. Крім того, національні феномени, національний дух мають можливість забезпечити панування позитивного права, якщо вони гармонійно використані в ньому.

Ментальність як спосіб мислення, цілісний духовний образ людської спільноти, духовна інтенція життєдіяльності, своєрідність правової психіки людини, стабільність духовного життя духовно й інтелектуально налаштовує людину до певних розумових дій, які не мають аналогів. Ідеться про емоційну реакцію підсвідомості, налаштованість внутрішнього світу людини, специфічний, унікальний, неповторний спосіб бачення навколишнього світу, відчуття чужого, глибинне і складно фіксоване джерело мислення, яке добровільно й мимовільно використовується у правотворенні.

Ментальне правотворення насправді продукує відмову від монолінійного прогресивного бачення історії. Воно виконує своєрідні директиви пращурів, використовує культурні коди нації. Така виваженість у правотворенні найбільш точно знаходить точку перетину природного й культурного, раціонального й емоційного, індивідуального й суспільного світу людини. При цьому важливо вміти виділяти ознаки, властивості позитивного права будь-якої нації. Хоча найкраще використовувати атрибутивний підхід, який охоплює не тільки ознаки ментальності у позитивному праві, а й частково його властивості.

Основними *ментальними атрибутами позитивного права слід вважати: наявність захисту гідності людини; ставлення до освіти й науки; ставлення до влади; співвідношення форм власності; відродження історико-правових цінностей у національному праві; ступінь вмісту моральних норм у позитивному праві; причетність до наказового права; дотримання задекларованих зобов'язань; відображення зовнішньої мирної політики; існування взаємовигідних відносин з іншими державами, націями, що відображається на підсвідомому рівні в культурології національного права.*

Важливим ментальним атрибутом позитивного права є наявність, фіксація такої онтологічної засади у чинному законодавстві, як *захист гідності людини*, особливо коли йдеться про національну гідність. Такий духовний феномен гідності, як міра утвердження в людині особистісного начала, прояв особистісних цінностей людини, є вищим, первинним щодо матеріальних благ, духовною першоосновою, що визначає природу людини, її автономію, забезпечує погляди на життя, які притаманні нації, захищає від можливого державного свавілля, сприяє повсякденному олюдненню людини. Ментальність гідності людини найкраще відображена у розвитку вчення про національну ідею, яка має бути відтворена у позитивному праві. Саме національна ідея дає гарантії гідності, визначає цінність людини, забезпечує формальну рівність і свободу, сприяє збереженню своєї особистості й неповторності.

Ставлення до освіти й науки як ментальний атрибут позитивного права свідчить про духовну діяльність суспільства. Позитивне право повинно внормовувати ті види освіти, які притаманні даній нації, суспільству. Йдеться не так про вищу освіту, як про дошкільну, загальну, спеціальну, які формують захист проти тих сил, які знеособлюють людину, позбавляють можливостей розвитку природних задатків. Для розвитку науки важливо використовувати національні феномени, не захоплюватися впровадженням чужоземних правових інститутів. Тобто об'єктом дослідження мають бути власні культурно-цивілізаційні засади, щоб не відмежовувати право від ментальних властивостей. Загалом освіта й наука в державі повинні бути підпорядковані правовому менталітетові зі збереженням самобутньої духовної специфіки народу.

Ставлення до влади у кожній нації є різним, специфічним, особливо коли йдеться про одну із видів політичної влади – державну. Державна влада намагається свідомо контролювати всі суспільні процеси, часто нехтуючи природними механізмами. Тому виникають антропологічні конфлікти між волею людини і суб'єктом влади. У різних націях цей вольовий акт підпорядкування людини владі трактується по-різному, здебільшого тут проявляється релігійний вимір. Підкорення однієї людини через закон волі іншої, навіть при використанні насильних методів, елементів зловживання владою, свідчить про міцні ієрархічні відносини панування влади, безапеляційну субординацію, поклоніння і безумовне служіння владі, вождизм. Антропологічний аспект у такому випадку міститься у страху, боязні перед суспільними силами, які ототожнюються з природними. Такий ментальний атрибут позитивного права має своє історичне та географічне обґрунтування, релігійне пояснення, що відображено у

західних і східних цивілізаціях. При цьому важливо знайти прояв як нормативного, так і ненормативного примусу влади, наявність авторитету влади та її вплив на стабільний правопорядок, який не суперечить нормам природного права.

Форми власності – також ментальні атрибути. Власність визначає спосіб присвоєння людьми предметів виробничого й особистого споживання, які пов'язані з матеріальною чи духовною річчю, що підлягає присвоєнню. Тому кожне національне право власності скероване на захист майнових, духовних речей, які не стосуються інших суб'єктів власності. У філософії права власність не повністю відповідає присвоєнню, персоніфікації. У приватній власності можуть перебувати елементарні речі особистої гігієни. Все інше – це дари Природи або національні культурні здобутки багатьох членів суспільства. Тому процес їх присвоєння має пройти природно-правову процедуру, яка є однаковою для кожного громадянина, незважаючи на його суспільне становище. Ментальний атрибут позитивного права з питань власності проявляється у порядку присвоєння суспільних продуктів окремими особами або не присвоєння в багатьох випадках взагалі. Такий ментальний атрибут обов'язково повинен мати онтологічне обґрунтування щодо співвідношення різних форм власності.

У кожному національному праві тією чи іншою мірою *відображено історико-правові цінності.* Але проблема полягає у повноті такого відображення з метою ефективнішого еволюційного розвитку власної правової системи. Національна динаміка, філософсько-правова рефлексія формує певні історичні закони, які необхідно використовувати у синергетичному, нелінійному розвитку суспільства, зокрема позитивного права. Завдяки історико-правовим цінностям вдається природно оцінити сучасне чинне законодавство і визначити необхідні атрибути його подальшого розвитку, виробити природні закономірності його модернізації. Адже кожне модерне національне право є не тривалим у дії, якщо повністю не використані власні історико-правові цінності. Чужоземні норми права рідко приживаються у чинному національному законодавстві, оскільки часто суперечать утвердженому менталітетові.

Необхідним ментальним атрибутом позитивного права є *ступінь внесення у нього моральних норм.* Ідеться не про моралізацію права, а про гармонійні, збалансовані морально-правові норми, закріплені законодавчим органом. Позитивне право має надійний орієнтир – моральне право. Моральні віхи повинні скеровувати позитивне право до природного. Ментальність у даному випадку проявляється у використанні стійкості моральних норм, традицій народу, до яких суспільство звикло та які є авторитетом у регулюванні суспільних відносин. Відхід від власної моралі послаблює ментальні особливості, а, отже, нівелює позитивне право.

Серйозним орієнтиром у ментальності права є *причетність до наказового права.* Адже позитивне право є здебільшого наказовим, оскільки владні веління повинні мати імперативний характер. Але при цьому лінгвіністичний спосіб викладу правових норм може бути різним. Річ у тім, що окремі нації вважають, що людина здатна виконувати не прохання, застереження чи спонукання, а лише наказ, звертання до іншої особи. Це особливо відчутно у державах з диктаторським режимом. У цьому випадку

появляється наказове право, яке в даному суспільстві сприймається адекватно за відсутності альтернативи, що унеможливлює тим самим появу прецеденту.

За тим, як виконуються задекларовані державою у позитивному праві зобов'язання, можна судити про окремий вид ментальності народу – *дотримання обіцяного*. Такі обіцянки містяться, насамперед, у конституції кожної держави, присязі президентів, виборчих програмах членів органів влади, а також у нормативно-правових актах. Звичайно, державні зобов'язання бувають посильними і непосильними, своєчасними і випереджувальними (або запізнілими), але так чи інакше вони зводяться до реальних і нереальних, що відображає буття нації всередині. У нереальних зобов'язаннях право втрачає свою регулятивну силу і цінність, що демонструє менталітет нації з негативного боку. А оскільки незважаючи на те, що менталітет характеризує націю, гарантом виконання правових зобов'язань виступають державні органи, то нереальними зобов'язаннями держава може підривати авторитет нації, що є неадекватним менталітету.

Одним із важливих ментальних атрибутів позитивного права є *відображення зовнішньої мирної політики*. Це стосується невойовничості, небажання захоплювати чужі території. Прагнення війни чи миру – це головна ознака панівної ідеології. Менталітет у позитивному праві може бути відображений під виглядом миру, але насправді народ може тяжіти до війн, силового вирішення різноманітних конфліктів: як зовнішніх, так і внутрішніх. Таку націю відрізняє від інших менталітет нетерпіння, непрощення, недипломатичності та іншого, що знаходить свій прояв у позитивному праві.

У позитивному праві завжди відображений такий ментальний атрибут, як зовнішні відносини: *взаємовигідні стосунки з іншими державами та націями*. Цей атрибут повинен свідчити про ненав'язування думки іншим народам, небажання їх підкорювати тощо. Окремі ментальні ознаки національного права можуть відображати патерналізм як «батьківське» патронування економічно слабших держав, «опікування» слаборозвинутими націями. Звичайно, надання економічних благ рано чи пізно призводить до бажання отримати політичні вигоди, з одного боку, і до політичної покори – з іншого. Такі вимушені відносини не характеризують націю з позитивного боку, а, навпаки, викривають її справжнє обличчя, наявний неприродний правовий менталітет.

Важливою цінністю ментальних атрибутів у позитивному праві є *культура як результат усієї діяльності людства*. Часто культуру порівнюють із цивілізацією. Цивілізація відбирає від культури певні норми, але вони можуть бути позитивними і негативними (наприклад, обмежений лексикон у молоді). Цивілізація наближена до поняття культури, але це не одне й те ж. Вона не творить безпосередніх предметів чи речей, а побудована на ринкових засадах (вибрані елементи культури творять основу цивілізації). Визначальну роль у цивілізації відіграє мода, дух часу, тенденції сучасності. У ній є позитивні й негативні моменти. Вона примушує культуру творити. Хоча культура породила цивілізацію, проте цивілізація може знищити культуру, до

певної міри вона так і робить. Тому для реалізації культури необхідно зберегти національне мислення. Цивілізація дає напрями, ідеї розвитку культури, отже, культура і цивілізація повинні йти в ногу. Вчення про культуру, культурологічну інтеграцію у позитивному праві визначає поняття *культурології права*.

Економічні та політичні процеси, історичний досвід народу певним чином диктують вибір культурологічних напрямів дослідження права й правового явища. Економіка і політика можуть прискорити творчі пошуки культурології права. Час вимагає узагальнень, систематизації, тобто культурологічного, а не вузькопрофесійного світогляду. Людина дедалі більше заглиблюється у закони Природи, фізики, хімії, біології, у надбіологічні програми, на основі яких виробляє правильні напрями культурних процесів. Саме надбіологічні програми людини стають основою культурології права як конгломерату, нагромадження суспільних явищ про поведінку людини з використанням прафеномена історії у зіставленні з природним оточенням.

Виходячи із проблем, що виникли перед культурологією, слід застосовувати соціальний досвід у пізнанні правової дійсності, передусім права. Позитивне право є культурологічним явищем, оскільки до його творення залучені практично всі види культур, що є результатом діяльності людини. Позитивне право слід розглядати у двох аспектах: як явище культури і як акумулювання інших соціальних норм. Зокрема, соціальні норми повинні мати своєрідні фільтри, що визначають рівень культурної норми, певну збалансованість. Тобто у позитивному праві містяться норми культури як результат діяльності людського інтелекту.

Культуру творить лише людина. Її не може творити тварина, рослина, явище Природи. Тому культура має антропологічний зміст, який при цьому закладений у Природі. Тобто Природа виступає абсолютною культурою. Культура, яку творила і творить людина, – це «друга Природа» (відносна Природа, відтворення Природи), що відображає етнічно-національну належність. Це означає, що не можна вилучити з культури національні елементи, оскільки культура має національний зміст, етнічні особливості, регіональний атрибут.

Результати діяльності людини є своєрідним поповненням цінностей. Ідеться про поповнення, а не витіснення раніше набутих цінностей. Все, що створене людиною, не пропадає безслідно, а є скарбницею – надбанням нації. Значущість цих результатів неоднакова в різні періоди часу: якщо позитивної оцінки немає тепер, вона буде пізніше чи навпаки. Але цей факт уже відбувся і належить до культури.

Зважаючи на те, що право є явищем культури, то культурологію права також можна сукупно розглядати як філософію права, історію права та теорію права. Але цей перелік наук юриспруденції, пов’язаних із культурологією, далеко не повний. Культурологія права охоплює всі можливі науки про поведінку людини. Дослідження правомірної поведінки людини – це правовий аспект людської культури, людська творчість, результати і досягнення у пізнанні власної онтології і деонтології. Причому цими проблемами займається культурологія практично всіх напрямів.

Цінним у дослідженні позитивного права є те, що під різновидами культури потрібно бачити майбутні правові норми. Культурологія права містить у собі ті цінності культури, які визначає антропологія. Тобто людина і право перебувають у культурологічному центрі, який визначає правові форми існування людини, використовуючи наявні здобутки.

Культуру права слід розглядати не як будь-яку творчість людини, а творчість у сфері законодавства, у сфері творення позитивного права. У позитивні норми права включаються не тільки здобутки зі сфери юриспруденції, а й інші досягнення людства. Тобто культура права включає в себе культури всіх сфер життєдіяльності людини й об'єднує їх, утворюючи цілісну культурну норму. Ця норма свідчить про ступінь правосвідомості суспільства, соціального розвитку, утвердження серед інших суспільств. Але культура не утворюється після впорядкування, вирішення нагальних життєвих проблем. Така невпорядкованість – це вже культура, оскільки будь-які результати свідомої людської діяльності є культурою. А щодо права, воно потрібне ще задовго до згаданих зорганізованостей, бо саме на основі правових норм і відбувається відповідна організація.

Правова норма як мозаїка, спектр, дифузія культур є одночасно культурологічною нормою, скерованою на поведінку людини. При створенні правової норми можуть виникати проблеми: неврахування культурних норм відповідно до ситуації; передозування одних культурних норм стосовно інших; виникнення культурних конфліктів (потрапляння у правову норму інших культурних норм, протилежних за змістом).

Позитивне право потрібно не вдосконалювати, а окультурнювати. Людина нічого не може зробити досконалим. Окультурнення права здійснюється за такими напрямами: внесення тих культурних норм, яких бракує у правовій нормі; зміна дозування культурних норм у правовій нормі; заміна правової норми іншою або сукупністю культурних норм. Часто право вважають культурним плодом на неокультурненому дереві (подібно до щеплення дикої груші пагінцями вищого сорту). Право може утворюватися також через відсутність діалогу культурних норм, що є недоступними.

Отже, правова норма вбирає в себе культурні норми, але участь кожної з них повинна бути збалансована (мають бути збережені адекватні пропорції). При цьому жодна культурна норма не повинна бути пропущеною.

У культурологічній концепції права є такі застереження: право не може випереджати культуру; воно може бути колізійним, тобто некультурологічним (колізії утворюються через відсутність належного діалогу культурних норм). Але створене позитивне право ще не є апогеєм регуляції суспільних відносин. Воно потребує постійного окультурнення. Однак окультурнення потрібно здійснювати не так щодо права, як щодо суспільства, тобто культуризації підлягає передусім не наслідок, а його причина.

У цьому контексті необхідно пояснити роль феноменів культури у праві та в юридичній діяльності, дослідити способи набуття, збереження і передачі базових цінностей культури у правові норми. Звичайно, роль такого сенсу культури не завжди можна повністю усвідомити. Адже важко визнати, що правову норму утворюють домінуючі феномени практично всіх видів культур. Проте чим більше видів культур ми залучатимемо до нормотворення, тим з більшою точністю вона (норма) наближатиметься до природної норми. І навпаки – зменшення видів культур призводить до «відмирання» правової норми, до формування неповаги до неї. Кількість видів культур має значення у пізнанні правової дійсності й рівня справедливості, оскільки у культурі найбільше відображені онтологічні засади людини та її поведінки.

Культурні норми формують правові норми. Так, позитивне право є явищем культури. Результати культури вписують у закон, у якому відображено народний дух, що є найвищим творінням культури. Це означає, що **право – акмеологія культури.**

У позитивному праві відображений національний феномен, і якщо його замінити іноземним, то позитивне право втрачає якість, тобто втрачає силу в регулюванні суспільних відносин. Позитивне право завжди зазнає неоднозначного цивілізаційного впливу, який регулює суспільні процеси згідно з вимогами часу.

Найбільший відсоток правової норми – моральні норми. Моральна норма є універсальною, оскільки мораль уже ввібрала інші культурні норми еволюційним шляхом, а правова норма створюється «революційним» шляхом, шляхом своєрідного примусу.

Онтологія культури відіграє роль правового прасимволу, який виражає ставлення людини до зовнішнього світу. Культурні коди працюють регуляторами поведінки найчастіше на підсвідомому рівні. Тому завданням культурології права є виявлення таких потенційних культурних тенденцій і внесення їх у формування позитивних правових норм. Від якості такого культурологічного підходу залежить реальність верховенства позитивного права, гармонія людських взаємовідносин, культурна єдність народів Європи. Гармонізація суспільних відносин можлива лише на «культурній єдності». Чим більше людина творитиме штучні елементи культури, не кажучи вже про пряму шкоду Природі, тим більше порушуватиметься правова гармонія у взаємовідносинах між людьми. Позитивне право, щоб не скотитися на позиції штучності, треба постійно насичувати культурними надбаннями людства. А пізнаність правового явища буде штучною або неповною, якщо не «ввімкнуться» усі важелі культурології, не відбуватиметься культурний діалог у праві.

Завдяки діалогу культур право набирає соціальної енергії, сили в регулюванні суспільних відносин, позбавляється однобокості, вузької спрямованості. Діалог культур у праві дає можливість підходити до використання правових норм багатоальтернативно. Людина зі своєю свобідною волею сприймає право як культурологічне явище і культурологічно підходить до вирішення справи, використовуючи дії надбіологічних програм.

Свобідна воля людини дає можливість не тільки реалізувати власні надбіологічні програми, створюючи тим самим реальний, раціональний життєвий світ, а й застосовувати герменевтичний підхід до аналізу людської культури. Це, зокрема, стосується міждисциплінарних зв'язків правознавства з питань поведінки людини. Адже соціальна філософія сприяє побудові такої культурології права, яка б найоптимальніше відповідала натурі, тобто природному праву. Йдеться про розмежування двох понять – «природне оточення» і «життєвий світ». Людина, використовуючи природне оточення, різними способами реалізує свою свобідну волю у створенні життєвого світу як «другої Природи». Тому життєвий світ містить у собі не лише результати людської діяльності, а й необхідні для нього умови, надані Природою. Способи реалізації свобідної волі в освоєнні світу та процесі саморозвитку людини не повинні містити в собі мету абсолютного досягнення пізнання Природи чи створення надприродного. Це – нездійсненне.

Фактично в культурі, культурологічній інтеграції людина «вдруге» народжується, оскільки повністю себе розкриває. Щоденна правова активність виокремлює практичну цінність із творчих задумів членів суспільства. Щоправда, суспільство не завжди визнає, що людина знайшла себе в конкретній справі. Й інколи такі негативні духовно-моральні властивості, як заздрість, ревнощі, помста, страх тощо, скеровуються проти результатів творчості людини. Відбувається шкідництво у культурі – непоправний, негативний зворотний процес, адже спеціаліст, умовно народжений вдруге, з чиєїсь волі повинен «померти».

Сучасна наука дедалі інтенсивніше доводить існування триєдиної антропологічної будови людини (тіло, душа, дух) як мікроскопічної Природи, мікрокопії. Цьому сприяють всебічні культурологічні дослідження найбільшої таємниці – природи людини, пізнання нею самої себе. Звичайно, 70 років неприродної ідеології, яка панувала в нашому суспільстві, негативно вплинули на стан таких досліджень. Але здобутки інших народів різних історичних епох – це також культурне надбання, яким нехтувати не слід. Тому для України дуже важливо використовувати сучасні парадигми європейського права, які обґрунтовує культурологія.

Культурологія права вбирає у себе кращі взірці (парадигми) результатів інтелектуальної діяльності людей, їхніх індивідуальних, незаідеологізованих здібностей, які випробувані на практиці. Чим більше українське національне право буде поновлене природними, моральними феноменами, тобто ментальними атрибутами, чим активніше Україна, зі свого боку, сприятиме формуванню європейського права, тим швидше українське суспільство (як своєрідне виокремлення природи) отримує можливість стати насправді правовим.

Таким чином, ментальна природа позитивного права відображає національний дух. Тобто національний дух позитивного права повинен характеризуватися ментальністю права. Це буде акмеологічний стан, досягнення. Проте ментальність права і дух права – не завжди тотожні поняття. Між ними існує народний дух права, запроваджені форми ментальної комунікації, що відображає реальний стан речей,

реальну думку про існуюче в даний час чинне законодавство (подібно до біхевіористської норми).

У народному дусі права зменшено тональність ментальності, змінені ментальні відчуття добра і зла, можливе настання кризової ментальності як дезінтегрованої масової свідомості. Неоднорідність впливу декількох держав на однорідне ментальне право нації призводить надалі до часткових змін ментальних ознак позитивного права. Це означає, що розмежувати інтереси людини за національним духом права, змінити умови панування права в суспільстві можна насильно упродовж тривалого часу з метою нівеляції верховенства національного духу права. Така дія проти природності ментального права призводить до викоріння ментальності в діях і мисленні людини, а згодом – і до появи ментальних елементів агресивності у підсвідомості особи. Іншими словами, в результаті настає криза позитивного права як наслідок відсутності національного духу права. Адже національний дух, національне мислення формують індивідуальні, унікальні елементи поведінки особи, впливають безпосередньо на її свобідну волю, що породжує причини постійної зміни суспільних критеріїв оцінювання поведінки людини. Цим і займається народний дух позитивного права, доводячи постійно, що ментальність є сумою орієнтирів визначення поведінки особи в державі.

Ментальні атрибути позитивного права випливають із його *джерел* (основ, початків, зародків, начал), які виявляють встановлені норми. Зазвичай до джерел права відносять правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт. Кожна держава має свої особливості щодо визнання джерел національного права основними, і, як правило, таких джерел є декілька.

Для кращого розуміння ціннісної природи джерел позитивного права розглянемо одну державу – Україну. Характерним для стародавньої України основним джерелом були релігійні норми. Привнесені норми християнської релігії в окремих прецедентах були більш наближені до природного права, до здорового глузду, ніж усталене (але ще недостатньо розвинені) звичаєве право Давньої Русі. Особливо цінною була взаємодія церковної та світської систем права, що доводить спроможність християнської церкви формувати позитивістські правові норми.

Історія українського права – це яскраве свідчення його різноджерельності. Адже навіть у межах одного суспільного устрою, але на різних етапах історико-правового розвитку України діяли різні юрисдикції, які визначали поняття чинності законів особливо щодо окремих категорій осіб (у цьому аспекті ці закони можна трактувати як корпоративні норми), суспільних станів (шляхта, духовенство, цехове ремісництво та ін.), національних груп – меншин (вірмени, греки, литовці, поляки та ін.). Крім того, на території України існували державні формації окремих народів (росіяни, поляки, литовці, румуни, чехи, кримські татари). Це означає, що існувало право цих державних формацій, яке було зорієнтовано на свою (титульну для них) націю, а українці були на засадах національних меншин і вимушені були свідомо, а згодом і підсвідомо сповідувати діючі правові норми.

Тому поневолений різними державами український народ змінював свій правовий менталітет під впливом (до певної міри навіть сприятливим) іноземного права, що згодом проявилося як джерело національного права. А негативний вплив на правовий менталітет українців імперського права, навпаки, штовхав на формування більш природних джерел правових норм, які відповідають українському етнонаціональному ґрунту. Адже східних слов'ян (зокрема українців) відзначають як активних учасників і творців нового.

Радянський період у вітчизняній теорії та історії права вніс нові джерела права, серед яких основними офіційними були: конституція і галузеві кодекси. Разом з тим, чимале значення мали підзаконні нормативні акти, відомчі накази, інструкції, роз'яснення тощо. Крім того, неофіційним джерелом права були рішення партійних з'їздів, конференцій, пленумів. Згідно з цими рішеннями, формувалися своєрідні коментарі офіційних матеріальних правових норм, вироблялися відповідні процесуальні правові норми, а також вносилися відповідні зміни та доповнення до чинного національного законодавства.

У практичній діяльності часто вирішальними були неофіційні джерела права, які, на перший погляд, не суперечили конституції чи кодексові, але повертали суть справи у протилежний бік. Іншими словами, можна було прийняти різні рішення, вміло оперуючи підзаконними актами. Тому в радянський період панував не так принцип верховенства закону, як верховенства підзаконного акта, а не верховенство права.

Сучасний період розвитку права в Україні більше нагадує зловживання джерелами права. На основі принципу верховенства права підвищилась роль Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції. Ці суди починають творити нові (інколи вигідні для певної групи осіб) правової норми, їхні ухвали, звичайно, претендують надалі стати джерелами права.

Не можна не враховувати впливи окремих політичних партій на формування правових норм. Через «лобіювання» законів простежуються нові елементи джерельності права. Загалом у сучасній Україні сформувалася сприятлива ситуація до зародження прецедентного, «живого» права, до появи нових, більш природних джерел права. Очевидно, штучні джерела права поступово перетворюються на природні. Тому Україна повинна дотримуватися тих джерел права, які природно виникали в процесі історичного розвитку та які мали відповідне народне визнання. Таке «прислуховування» до природності ефективно впливатиме на суспільний розвиток України, на більше наближення її до статусу держави.

Отже, кожна нація має власні джерела права, які сформувалися відповідно до специфіки суспільних відносин і розвивалися еволюційно. Звичайно, вплив інших держав, інших правових відносин давався взнаки. Поступово новоутворені джерела права України або зникали, або трансформувалися в інші. Проте дух доцільних джерел права зберігається, і такі джерела права стають ніби приватизованими. Це означає, що в інших державах форми деяких джерел права можуть співпадати з тими, що були в Україні, але їхній зміст, дія є дещо іншими.

Позитивне право формують в основному елементарні моральні норми, які регулюють поведінку (діяльність) людини. Тому етика позитивного права досліджує ті елементарні моральні норми, які зафіксовані або мають бути зафіксовані у праві. Йдеться не тільки про етику правового впливу на поведінку людини, а й про етику формування самого позитивного права, навіть про культурологію права.

Позитивне право охоплює все те, що склалося в суспільстві, що прийняте владою і що вона, зі свого боку, змушує сприймати як догму. Часто позитивне право не враховує цінності моралі, не відкидає тимчасових негативних моральних норм, а вносить їх у правові. У цьому випадку класичним прикладом є етика римського права. Етику позитивного права слід формувати, використовуючи досягнення природознавства, математики, фізики, хімії, біології, астрології та інших наук.

Етика природного права невіддільна від онтології людини, її очікуваної етики. Фактично етика духу людини, етика розуму, етика слова, етика свобідної волі, етика формування душі людини є компонентами етики природного права, яке сприймає людина. Не можна вести мову про етику природного права як процесу його формування, тому що людина не причетна до створення природно-правових норм. Ідеться лише про етику сприйняття, пізнання, дослідження природного права. Правова етичність у цьому випадку полягає в тому, щоб своїми думками, пристрастями підтримувати гармонійність світу, щоб мікровсесвіт не суперечив Всесвітові.

Вічні суперечки навколо природного права сприяють виробленню більш аргументованих доказів **впливу онтології на деонтологію**. Значну роль у цьому відіграє етика виховання та етика зусиль у творчому пошуку.

Відомо, що правова культура має два аспекти – позитивістський і природний. При її формуванні необхідно позитивне право наближати до природного, а природним правом «розчиняти» позитивне. При цьому використовувати ті надбання людства, які називаються культурою, що забезпечить природну логіку позитивного права.

Отже, ментальні атрибути позитивного права відображають елементи природного права. У цьому особливу цінність становлять історичні джерела права та культурологія права, які формують національний дух позитивного права.

4.3. Апологія позитивного права

Апологія позитивного права – це не лише його захист, а й духовне мислення, яке підносить його до рівня суспільної необхідності. Через ексклюзивну модуляцію осмислення права відкривається природно-правова реальність, що дозволяє виявити сутність позитивного права як регулятора, здатного задовольнити як індивідуальні, так і суспільні потреби. Такий підхід підкреслює значення позитивного права як основи стабільності та гармонії в державі.

Позитивне право є необхідним атрибутом держави. Апологія (захист, виправдання) позитивного права найповніше проявляється у правовій державі, яку намагається створити людина шляхом використання власного інтелекту, доцільності й необхідності.

Правова держава у позитивному праві визначається як ідеальний тип держави, вся діяльність якої підпорядкована праву. Головне призначення правової держави – максимально повно за допомогою юридичних засобів забезпечити охорону, захист прав і свобод людини та громадянина. У такій державі досягається юридична рівність між нею і громадянином, засобом забезпечення якої є право. Наука обґрунтовує певні передумови правової держави, її головні ознаки тощо. Однак самих позитивістських доктрин для обґрунтування поняття правової держави недостатньо. Тому вдамося до філософських аспектів.

У філософському розумінні держава – це відповідним чином організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль над деякими аспектами поведінки людей на всій території з метою підтримувати лад у суспільстві. Філософи також вважають, що правова держава – це держава, в якій не видаються жодні закони, що суперечать моральній ідеї права, в якій державний інтерес, котрі постійно обходить закони, не має жодної цінності.

Не всі держави намагаються бути правовими. Але й ті, які задекларували себе правовими, не прагнуть утримувати суспільний лад у справедливих правових межах. Основна причина – людський чинник, намагання якнайдовше диктувати (з боку влади), нав'язувати свою волю народові. Причому цей насильницький процес, як правило, посилюється, а обіцянки не виконуються. В результаті держава, яка намагалася стати правовою, скочується на позиції антиправа, неправа, лжеправа. Ці та інші міркування призводять до потреби саме філософського обґрунтування можливості існування правової держави, мрія про яку зародилася ще в античні часи.

Вважається, що правова держава – це та держава, до якої не існує жодних претензій з будь-яких питань, тобто кожний елемент такої держави відповідає нормам природного права. Серед основних аспектів існування правової держави слід назвати *етнічно-національний, інтелектуальний, політичний, релігійно-моральний, економічний, правовий*. Звичайно, цей перелік характеристик правової держави далеко не вичерпний, але в ньому містяться ті, що є спільними для всіх дискусійних досліджень, базуються на різних ідеологіях держави. Тому розглянемо їх кожен зокрема.

Суть *етнічно-національної вимоги* до правової держави полягає в тому, що держава повинна будуватися на власному етносі і робити це має корінна нація. В іншому разі будь-яке етнічно-національне утворення рано чи пізно зазнає тріщини. Від чисельності етносу, території, яку він займає, залежать розміри держави. Кількість населення також визначається корінною нацією. Штучне розмивання корінної нації громадянами іншої національності успіху не принесе, саме цього не враховують тоталітарні держави.

Інтелектуальний елемент правової держави означає надання переваги еліті нації, інтелектуальним лідерам, мудрим настановам минулих поколінь. Нація, яка не має інтелектуальних вождів, яка не виплекала сучасну еліту, не спроможна побудувати міцну державу з верховенством права.

Інколи до *політичних питань* держави ставляться скептично, посилаючись на те, що політика нехтує різними суспільними нормами. Врешті це правда, але залишити невирішеним політичні питання неможливо. Йдеться про партії, їхню спрямованість, вірність нації. Навіть значна кількість політичних партій не є шкідливою, якщо вони приносять користь своєму народові (прикладом може бути Універсал національної єдності в Україні).

Виникають сумніви щодо *релігійно-морального елемента* правової держави. В принципі проти морального чинника особливих заперечень немає, а релігія зберігає моральні норми, корегує їх, пропонує нові норми, які потрібні саме в цей період. При цьому визнати основною треба ту релігію, яка була запроваджена першою, або ту, яку сповідує більшість населення.

Часто *економічний елемент* правової держави ставлять на перше місце, що є невиправданим. Справді, економіка є основним підґрунтям для розвитку всіх названих попередньо елементів. Однак ставити етнічно-національні, інтелектуальні, політичні, релігійно-моральні та інші аспекти держави у залежність від економічних відносин і форми господарювання – це тупцювання на місці.

Правовий елемент у державі не останній, а радше підсумковий. Слід вирішити всі суспільні проблеми природним шляхом, і тільки тоді створювані норми позитивного права можуть бути ефективними. Однак існує категорична умова: у правовій державі норми позитивного права узгоджуються з нормами природного права.

Одним з визначальних положень, проголошених у Преамбулі Конституції України, є прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи при цьому «відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями». Це означає, що у процесі державотворення мають бути враховані вічні настанови для поколінь, закладені у Біблії, і, безперечно, багатовікове прагнення громади мати власний край, право на самовизначення.

Філософія як найбільш глибинна і давня наука розглядає державу як юридичний феномен, що означає: держава в процесі історичного розвитку набуває властивостей правового явища, стає самостійною правовою організацією, яка бере на себе регулювання передусім свобідної волі людини. Але свобідна воля не хоче бути підвладною жодним людським організаціям, не хоче бути обмеженою ними у своїй діяльності. Тому в питаннях управління свобідною волею виникають проблеми, або, так би мовити, державні дисгармонії, що виходять за межі державних нормативів чи догм. У такому разі людина почуває себе невільником, починає шукати виходу зі становища, яке склалося.

Крім регулювання свобідної волі, необхідно вдатись до забезпечення умов для її розвитку. Природність цього полягає в тому, що людина одержує можливість не тільки для розвитку, а й для захисту своєї свобідної волі. Людина усвідомлює, що держава потребує плодів її свобідної волі, переконується, що є корисною для держави.

Безперечно, роль окремої особи в суспільстві є досить суттєвою і навіть визначальною, якщо вона обіймає керівну посаду, особливо «номер один». Проте деколи можемо спостерігати, на жаль, і таке: у боротьбі за славу і першість зусилля особи спрямовуються на приниження того, чого досягли попередники, на дискредитацію цих здобутків. У такому разі може виникнути ситуація, яка врешті-решт призведе до зміни курсу розвитку держави. Отже, можна стверджувати, що у державному будівництві перешкодою стає саме людський чинник.

Відомо, у позитивістських державах влада породжує насильницьке, наказове право. Створюється апарат насильства, примусу, держава забуває про апарат для розвитку свобідної волі. Насильницькі дії реалізуються шляхом політичних революцій, при цьому будь-яка еволюція відкидається. Відбувається «гарячкувате», надто емоційне захоплення влади, замість того, щоб надати цьому процесові цивілізованого характеру, забезпечити йому проходження природним, навіть синергетичним шляхом, який відзначався би терпеливістю і толерантністю. Саме тоді, коли захоплення влади і, тим більше, володіння нею не контролюється совістю, а гору беруть, на жаль, емоції, дії відходять на другий план, а іноді просто забувається відповідальність перед Богом і людьми. Відходить на задній план необхідність піклування про всезагальне, національне благо. Отже, можна сказати, що філософія держави – як феномен правового явища – вимагає «олюднення» державної влади. Необхідно «свавілля» держави замінити правовим почуттям, відчуттям справедливості. Тільки «олюднену» державу можна вважати наближеною до такої, де торжествує принцип справедливості, в чому й полягає її основна цінність. Філософи права саме ціннісну державу, в основі якої закладена зазначена найвища відповідальність, називають правовою.

Рецепти державотворення втілені у своєрідній «енциклопедії держави». Зауважимо: позитивістська держава як форма волевиявлення виникає із соціальних фактів. Ці факти «опрацьовує» теорія держави. Відшліфовані, випробувані життям принципи державотворення утворюють «енциклопедію держави». Однак ця «енциклопедія» потребує ще й філософського обґрунтування. Саме філософське осмислення, багатоаспектність поглядів дають різні рецепти державотворення. Але найдоцільнішими є ті з них, які можна вивести із законів розвитку Природи, Всесвіту.

Природа, Всесвіт, як відомо, можуть існувати без людини, втручання ж людини у Природу і Всесвіт може бути як позитивним, так і негативним. Коли втручання є позитивним, людина надає процесам державобудівництва характеру дій, що є синхронними до дії природних законів. Відступ від природних законів, тобто асинхронізація, призводить до втрати державою свого призначення (і навіть існування). Звідси висновок: складна і суперечлива природа держави потребує певних дій. Найефективнішими можуть бути дії за покликом совісті.

Процеси державотворення, які періодично змінюються, потребують духовної корекції, вивірення саме законом совісті, правильності обраного курсу. Тоді-то і може відбутися процес окультурнення держави.

Окультурнена держава – це така, яка вміє використовувати власні здобутки інтелектуальної та фізичної діяльності людей для їхнього ж блага, загального розвитку і максимального задоволення потреб. Якщо використовувати здобутки іншої держави, то це вже трактуватиметься як процес цивілізаційного засвоєння. Окультурнення й цивілізація характеризують співвідношення «держава – індивід».

У цьому співвідношенні важливо досягти того, щоб кожен індивід, громадянин перебував у полі зору держави. Державний механізм повинен сприяти розвиткові задатків і здібностей кожного громадянина, забезпечувати використання їх за призначенням. Ідеться, зокрема, про державне формування національної еліти, яка втілюватиме національну ідею в життя, забезпечуватиме процес державотворення і досягнення високого рівня розвитку, оскільки національна еліта – це, образно кажучи, стартовий інтелектуальний капітал будь-якої держави, який неможливо отримати ні шляхом інвестицій, ні кредитуванням. Незаперечним є те, що тільки правильна, об'єктивна кадрова політика спроможна вирішувати важливі і складні державні проблеми. Недарма кажуть: вміти управляти – це вміти вибирати.

На яких принципах базується філософія держави? Це надзвичайно важливо усвідомити, адже вони визначають, обґрунтовують стратегію держави. Цими принципами, передовсім, можуть бути: *історизм, націоналізм, оптимізм, справедливість, природність тощо.*

Зокрема, будь-якій державі, наприклад, необхідно знати *правдиву історію* свого краю, мати можливість утвердитись, визначити своє місце у контексті всесвітньої історії. Держава, яка достовірно і глибоко знає своє минуле, має перспективи для впевненої побудови майбутнього. Цьому може сприяти низка чинників (зокрема, створення умов для об'єктивного вивчення історико-архівних матеріалів, організації науково-пошукових робіт, розширення міжнародного співробітництва і т. ін).

Вироблення *національної стратегії* державотворення найбільш важливо для України. Адже досі залишаються невідомими імена національних героїв, винахідників, вчених із різних галузей науки, митців, державотворців і т. ін., оскільки багаторічне замовчування, тушування, присвоєння імен діячів української культури і науки іншою нацією – все це було притаманне колишній імперській політиці (прикладів можна навести чимало).

Принцип оптимізму філософії держави – далеко не безпідставний. Історичні та національні дослідження, науково-технічні досягнення створюють передумови для перспективного майбутнього держави. На жаль, часто можна почути: «маємо все і нічого з того не маємо». Це підкреслює лише те, що замість орієнтації на власні сили і їх активне використання, спостерігається зневіра у них, сліпе запозичення чужого досвіду і т. ін. Національно віддані кадри, справжні фахівці і професіонали можуть зіграти тут визначальну роль.

Принцип справедливості у цьому чи не найважливіший. Про справедливу державу мріяли ще стародавні філософи. Доводиться констатувати, що мрія ця виявилась недосяжною, хоч елементи справедливості іноді панували, щоправда, недовго.

Пояснити таке можна, зокрема, тим, що сама природа людини гріховна. Проте прагнення піднести якомога вище критерії справедливості вкрай необхідно. Слід пам'ятати: справедливими є ті закони Природи, які враховують всі чинники її розвитку, чого людський інтелект зробити не в змозі.

Природність як принцип філософії держави полягає у відповідності державних законів природним, духовним. Розвиток держави має бути подібним до розвитку Природи (щось на зразок синусоїдальної спіралі, яка рухається по бісектрисі I чверті системи координат). Кожен злет і падіння мають бути на ступінь вищими від попередніх, враховуючи різноманітні як людські, так і природні чинники. Амплітуда синусоїди і виток спіралі залежать від багатьох чинників.

Виходячи з принципів філософії держави, можна визначити її певні функції, серед яких виділяємо наступні: *духовна, моральна, політична, економічна, правова.* Всі вони є складовими загальної функції культури.

Щодо *духовної функції*, то зусилля держави насамперед повинні бути спрямовані на «олюднення людини». Це процес довготривалий, але результати «окупляться сторицею». Духовно багаті громадяни здатні творити якісно, зберігаючи красу, природну гармонію, дбаючи про досконалість форми і змісту.

Моральна функція спонукає людей до формування і додержання таких моральних норм, які б не суперечили духовним, природним нормам. Крім того, важливо, щоб і держава через систему позитивного права дбала про розвиток і захист позитивної моралі, тобто про розвиток й засвоєння загальнолюдських цінностей. Негативна мораль, яка суперечить духовним нормам, має пройти через щільний фільтр високого людського інтелекту, у формуванні якого й у створенні умов для розвитку якого також має бути зацікавлена держава.

Політична функція – полягає у підборі правильно виробленої зовнішньої і внутрішньої політики держави. Філософія націлює на вибір такої лінії, яка б відповідала духовно-національним інтересам. Штучна, інородна політика руйнує державу.

Традиційно вважається, що *економічна функція* є основною, генеральною функцією держави. Проте ієрархія цінностей примушує визнати: економіка визначається духовністю, моральністю, політикою. Економіку слід творити, виходячи з природних умов і ступеня розвитку людини (зважаючи і на менталітет нації). Для народу, визначальною рисою якого є працьовитість, потрібна насамперед духовна, моральна, політична й правова підтримка.

Дискусійним питанням є залежність права від економіки. Держава, здійснюючи *правову функцію*, безперечно, повинна захищати економіку, створювати умови для найбільш ефективного її розвитку. Функція права, насамперед, полягає у захисті духовних, моральних, політичних чи економічних процесів. Право, позитивні закони держава має поставити на захист суспільних процесів. Навіть негативні суспільні процеси не повинні зазнавати силових дій державного права, адже саме вони

«сигналізують» про те, що є негаразди у державному процесі, але обов'язковим при цьому є оперативне реагування правового механізму.

Можна вважати, що держава загалом виконує *культурну функцію* (або *функцію культури* – у широкому розумінні), а підфункціями виступають: духовна, моральна, політична, економічна, правова та інші.

Отже, гносеологія філософії держави – це усвідомлена відповідальність державотворців за свою діяльність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями. Аксіологія філософії держави визначається захистом свобідної волі людини, виробленням принципів історизму, оптимізму, справедливості і природності, здійсненням культурної функції. Філософія держави розмежовує правову і неправову державу, виробляє методологію побудови саме суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, як того вимагає Конституція України, об'єктивний хід історичного розвитку.

Апологія позитивного права у правовій державі вимагає філософського обґрунтування. Для цього необхідно розглянути такі важливі основні категорії, як *філософія сталого розвитку суспільства, філософія місцевого самоврядування,* що найбільш повно розкривають філософський зміст правової держави.

Для *сталого розвитку* гармонізація, узгодженість економічної стратегії здійснюється, у таких основних взаєминах: *людина – людина, людина – суспільство, людина – Природа, суспільство – Природа.* Причому ці взаємини забезпечують прямий і зворотний процеси, тобто існують взаємовпливи.

Економічні відносини типу «людина – людина» ґрунтуються на природному егоїзмі людини і постійному прагненні встановити справедливість. Кожна людина мислить здебільшого про власну вигоду, про здійснення економічної діяльності спочатку собі, а потім іншому. Причому егоїзм людини, збагачення призводить до певного розширення власних потреб з метою ніби покращити якість життя.

Така ненаситність людської природи не є онтологічною. Онтологія людини полягає у служінні собі подібним. А якість служіння, щирість допомогти, передусім іншому стає ніби наслідком, віддзеркаленням, відлунням у твореннi власної економіки. В цьому полягає економічний аспект природного права й основа сталого розвитку Всесвіту.

Власне турбота, насамперед, про ближнього, про його економічне зростання і покращення рівня життя є духовним аспектом онтології людини, її духовним ресурсом. Діючи згідно з нормами природного права, тобто надаючи матеріальну допомогу іншому, – людина підносить ступінь духовності. Тому онтологічна фраза «надання переваги духовному над матеріальним» в економічних відносинах часто нехтується. Вважається, якщо людина не намагається щось мати, чимось володіти, вона просто існує, не вміє економічно обґрунтовувати і організовувати свою життєдіяльність. Але, з іншого боку, часто спостерігається, що власне економічне благополуччя поступово знижує рівень власної духовності, навіть знищує її. Матеріально багата людина часто втрачає людські якості, нехтує нормами природного і навіть позитивного права. Настає

вседозволеність, яка пояснюється можливістю «купівлі» будь-яких предметів чи навіть правових благ. Тим самим усвідомлена матеріальна потреба стає матеріальним інтересом, а духовний інтерес втрачається. Насправді ж для забезпечення сталого розвитку економічні відносини типу «людина – людина» повинні ґрунтуватися на природному праві. Сталий розвиток економіки – це онтологічна вимога, а наявний розвиток – деонтологічна реальність. Деонтологія (як онтологія в дії) скеровує людину на першочергову економічну допомогу іншій людині, що відповідатиме вимогам онтології сталого розвитку.

Не менш складними економічними відносинами є відносини типу *«людина – суспільство»,* що також ґрунтуються на природі, філософії самої людини. Тут здійснюється державне регулювання економіки, політичний контроль над економічною логікою. Глобалізація економічних проблем, проблема економічного вибору виникають через неправильну стратегічну поведінку людини. Економічний розрахунок, правильна грошова політика центрального банку держави, турбота про приватні й суспільні блага утворюють феномен глобальних проблем, стають динамічним центром законотворення. В результаті цього виникають соціальні гарантії: страхування взаємності (спочатку в напрямі «суспільство – людина», а потім «людина – суспільство»).

Звичайно, забезпечити сталий розвиток не можливо, коли уникати проблем ринкової економіки, торгівлі. Тут економічні правила часто співпадають зі спортивними: перемагає сильніший. Але торгівля прискорює економічний ріст. Створення належних правових умов у ринковій торгівлі – це завдання суспільства, яке поверне людину обличчям до себе, утримуватиме ринкову діяльність у правовому полі.

Взагалі у ринковій економіці існує своєрідний правопорядок, пов’язаний із розподілом доходів. Очікувані доходи від ринкової економіки дають ефект для сталого розвитку, коли вони скеровані на суспільство загалом, а не на окрему людину. Людина не повинна виходити із власною економікою зі суспільства. Турбота, передусім, за суспільство, його зміцнення дасть користь і самій людині.

Людина, наділена свобідною волею, маючи природно-правовий простір деонтології життя, повинна отримати від суспільства право на використання та реалізацію економічних постулатів. Адже рано чи пізно суспільство визнає, що людині потрібно забезпечити право творити в ринковій економіці, але потрібно «заблокувати» всі можливі зловживання нормами позитивного права. Для сталого розвитку це є необхідною умовою, оскільки фінансова політика є частиною економічної політики.

Специфіка економічної поведінки людини полягає також й в умінні налагоджувати ставлення *до Природи*. Економічні відносини типу «людина – Природа» є онтологічними. Людина є частиною Природи, тому позиція «частковості» повинна зберігатися протягом усього життя. Від Природи необхідно брати лише те, без чого не можна обійтися. Йдеться, зокрема, про надра землі.

Психіка людини здебільшого налаштовується на вичерпання природних ресурсів, на підкорення Природи, що є недопустимим для сталого розвитку. Сировинні ресурси

в надрах повинні охоронятися нормами позитивного права, щоб не створювати загрози підвалинам існування людини. Адже напружена життєдіяльність людини в результаті призводить до вичерпування, а іноді й знищення надр землі, що порушує основні ознаки стійкості Природи. Тим самим людина самостійно створює природний дисбаланс, який повертається катаклізмами, нещастями у вигляді санкцій природно-правових норм.

Досягнення гармонізації й узгодженості людини та Природи вимагає знання економічних засад природного права. Тобто норми природного права потрібно розглядати під кутом зору природної економіки. Це дозволить подолати дисбаланс соціально-економічної динаміки, знайти відповіді на багато запитань природо-ресурсної політики.

Немає потреби доводити той факт, що між суспільством і Природою існує коеволюційний взаємозв'язок. Економічні відносини типу *«суспільство – Природа»* треба постійно підтримувати. У Природі є своє онтологічне суспільство, яке існує без участі людей, штучного суспільства. Там діє синергетичний принцип розвитку природної економіки, здійснюються процеси самоорганізації і самореалізації, розвиток економіки має еволюційний характер, відбуваються анонімні процеси обміну, виникає економічно виправдана продукція. Деонтологічне суспільство більше нагадує штучне утворення, де люди об'єднуються для задоволення здебільшого матеріальних потреб.

Деонтологічне суспільство має право на існування, але його розвиток повинен синхронізуватися з онтологічним (природним) суспільством. Це основна умова сталого розвитку суспільства, природно-правова гарантія суспільного життя.

Складні економічні відносини, суспільні умови, революція людських потреб, нехтування економією природних ресурсів, нестабільність фінансових ринків, проблема зайнятості людей, різноманітні демографічні процеси, поява і активний розвиток тіньової економіки та інші чинники все далі відкидають деонтологічне суспільство від онтологічного, від Природи. Фактично ми дедалі частіше спостерігаємо асинхронність суспільного розвитку з природним, руйнування коеволюційного зв'язку, ігнорування еволюційних елементів розвитку.

Тому проблема виживання, подальша життєдіяльність пов'язана не так з універсальною вигодою для членів суспільства, як із параметрами глобального соціуму, які мають природні межі. Сюди можна віднести чисельність населення, невідповідність природних ресурсів, продуктивність економіки, раціональну поведінку людини в умовах ринку та інше. Внормування цих параметрів дозволить суспільству перебувати у природно-правовому просторі, утримувати динаміку ринкової рівноваги, формувати нову світову економічну систему, де пануватиме принцип маржиналізму.

Правові норми, які людство створює для себе, повинні мати більш-менш однакові вимоги, яких вимагає не влада, а природне право. Тоді ринковий механізм регулюватиметься єдиними позитивними законами, де стабілізація цін як чинник стабілізації ринку не створюватиме передумов для зловживання.

Гранична дохідність і продуктивність скеровані проти тіньової економіки. Адже тіньова економіка є неприродним явищем, вона негативно впливає на світовий економічний простір. Прикладом цього може слугувати обмежена кількість інвестицій, блокування природно-правових технологій, неприродний розподіл матеріальних благ. У Природі немає нічого прихованого, оманливого, є лише непізнанне, а якщо суспільство намагається розвиватися за неприродними законами, воно гине, знищуючи при цьому й членів суспільства.

Досліджувані чотири типи економічних відносин, які забезпечують сталий розвиток, об'єднує *економічна етика, економічна деонтологія.*

Зокрема, *економічна етика* як філософсько-правова норма є вченням про економічну мораль. Тобто всі моральні норми, моральні категорії, створені людством, проявляються в економіці. Вплив аморальних норм на сучасну економіку є очевидним фактом, що доводить неспівпадіння економічної етики з етикою суспільного порядку. Адже правила, правові норми сучасної ринкової економіки не відповідають моральним намірам, не мають тої моральної якості, яка забезпечувала б сталий розвиток.

Те саме стосується *економічної деонтології,* яка скерована на дослідження людського духу у сфері економіки. Саме дух людини, її бажання, пристрасті та інші чинники спотворюють природні економічні закони, намагаються пристосувати ці закони до особистої вигоди, власного збагачення, що насамперед порушує природно-правову гармонію. Жодне позитивне право не врегулює ринкову економіку, якщо в ньому будуть закладені «лазівки», запрограмовані «пастки» для партнера. Такі економічні комбінації створюють зовнішню видимість сталого розвитку. Загалом людство має думати так, як вимагає Природа.

Отже, *правовий аспект філософії економіки в умовах сталого розвитку полягає у відкритості економіки, природному її характері, де публічна власність передує приватній власності, де перевага надається не матеріальному, а духовному фундаментові існування людства.* Економіку потрібно розвивати за принципами правової синергетики, за нормами природного права, що створює належні умови сталого розвитку.

Самоврядування є формою управління, що ґрунтується на праві самостійного вирішення питань внутрішнього керівництва. Українська доктрина територіального самоврядування формувалася ще з часів Давньої Русі. Особливого значення набуло козацьке самоврядування. З ХШ століття в українських містах запроваджується магдебурзьке право, яке створило нову юридичну основу для розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Зауважимо, що мають право на існування такі категорії, як *муніципальне самоврядування, регіональне самоврядування, континентальне самоврядування. Муніципальне самоврядування* – це фактично міське самоврядування (конкретного міста) або сільське (селищне) самоврядування (конкретного села або селища). Так чи інакше йдеться про один населений пункт, тому муніципальне самоврядування

становить основу місцевого самоврядування, хоча самоврядування в кожному населеному пункті має свої особливості, можливо й відмінності.

До місцевого самоврядування чинне законодавство відносить і *регіональне самоврядування*. Звичайно, для центру (столиці держави) обласні органи самоврядування є місцевими так само, як і муніципальні. Але насправді муніципальне і регіональне самоврядування є різними поняттями.

Звичайно, *континентальне самоврядування* не може бути місцевим. Для місцевого самоврядування континентальне самоврядування є метою, напрямом руху, оскільки важливо, щоб загальнолюдські засади регіонального самоврядування отримали континентальне схвалення і запозичення. Окремим видом континентального самоврядування є європейське самоврядування та самоврядування інших частин світу, на основі принципу комунітаризму.

Фундаментальна цінність регіонального самоврядування полягає не тільки в тому, що це ознака демократизму держави, а й у тому, що самоврядні інститути ґрунтуються на звичаєвому праві, хоча й регламентуються чинним законодавством.

Річ у тім, що у регіонах концентрується історичне буття народу на одній етнічній, мовній основі. Лише в регіонах здійснюється самоідентифікація людини, формуються і розвиваються традиції народу, здійснюється регіональна єдність. Феномен регіонів полягає у натуральності, врахуванні місцевих умов та особливостей, вирішенні питань місцевого значення, де наявні результати. Крім того: локальність регіонів, певна автономія, субсидіарність підвищує їхню працездатність, зацікавленість. Тому місцеве самоврядування часто розглядають як регіональну традицію, яку держава повинна підтримувати. Фактично, якщо перестають працювати на повну силу регіони, то держава стає економічно слабшою. Тобто **функції держави виконують регіони**, незважаючи на відокремленість, регіональну локалізацію, корпоративний характер місцевих органів влади. Проте самоврядне представництво найчастіше зазнає утисків з боку держави.

Регіональна політика держави часто характеризується штучністю, а не природністю. Романтично-волюнтаристський підхід до регіонів, хоча й відповідає міжнародно-правовим вимогам, проте скоріше нагадує деформоване самоврядування. Регіональна стагнація утворюється через надмірний контроль центральних органів влади.

Хоча місцева влада діє в інтересах держави, відповідно до її законів, але існує об’єктивна складність регіонів – «периферія», недовіра до самоврядування. Це спостерігається передусім у фінансовій, кадровій та політичній залежностях.

Фінансова (особливо податкова) політика часто руйнує регіональне самоврядування, створює регіональні колізії, породжує вогнища різнорівневого регіонального напруження. **Замість надання фінансової підтримки самоврядуванню держава стає сама вимагачем.**

Незважаючи на те, що регіональне самоврядування діє в межах закону й усвідомлює свою відповідальність, проте кадрову політику диктує центр через

партійні структури. Там самим порушується системний відхід у самоврядному представництві, нівелюється саме призначення регіонального самоврядування, породжуються конфлікти на регіональному рівні.

Звичайно, державний контроль, підпорядкованість, підзвітність регіональних органів самоврядування державі повинні бути, оскільки це єдина система органів державної влади. Крім того, повна безконтрольність може призвести до так званого регіонального егоїзму, непоправної духовної втрати, міжрегіональних конфліктів. Тобто регіональне питання не можна розглядати ізольовано від усієї політичної, соціально-економічної та культурної ситуації держави загалом. Правильна регіональна політика є елементом національної культури», повагою держави до самої себе. Основний акцент у цьому має відігравати право, зокрема регіональне право.

Адже кожен вид самоврядування має своє внутрішнє «законодавство». Тому має існувати муніципальне право, регіональне право, континентальне комунітарне право. Поза сумнівом є наявність муніципального, європейського, континентального права. Практично регіональне право існує, але воно поглинається загальнодержавним правом і не набуло ще широкого розвитку.

Регіональне право є ширшим від муніципального права. Відомо, що муніципальне (комунальне) право – це система норм, якою регулюються суспільні відносини з питань функціонування системи місцевого самоврядування. Воно є комплексною галуззю права, до якої входять норми конституційного, адміністративного, фінансового, господарського, земельного та інших галузей права, Існують різні концепції муніципального (комунального) права. В одних випадках воно розглядається як підгалузь конституційного (конституційне локальне право), в інших – адміністративного. Тобто муніципальне право – це правові норми, прийняті муніципалітетом, органом місцевого самоврядування, самоврядною громадою на правах юридичної особи. Ці норми регулюють суспільні відносини в місті, в конкретному населеному пункті (можуть бути й різні правові норми). За межами населеного пункту (район, область) повинно діяти регіональне право.

Відомо, що регіон – це територія, що характеризується комплексом притаманних їй ознак (фізико-географічних, економічних тощо). В Україні регіони називають областями, хоча такі назви умовні. У практичній діяльності областей відбувається процес регіоналізації. Під цим процесом слід розуміти розвиток, зміцнення економічного, політичного та інших зв’язків між областями або навіть державами, що входять до одного регіону. Виникають регіональні об’єднання областей або держав.

Певні тенденції регіоналізму проявляються і в Україні: пропозиції щодо двопалатного парламенту, лобіювання інтересів, кадровий потенціал стосовно першої особи (керівника) тощо. Ці тенденції були і раніше, хоча й у прихованій формі. Вони існуватимуть постійно.

До регіонального права очевидно слід віднести весь комплекс формування та реалізацію правових норм. Формування може здійснюватись, наприклад, на основі регіонального кодексу (чи статуту), а реалізація повинна бути скерована, передусім, на

нагляд за дотриманням законності, профілактику правопорушень, земельно-правові, господарсько-правові, сімейно-правові, сімейно-побутові та інші відносини.

Отже, рівень регіональних спільнот, регіональна самобутність, мовно-культурна сфера регіонів, регіональні (муніципальні) підприємства та інше доводять необхідність формування регіонального (комунітарного) права для регулювання суспільних відносин місцевого характеру, самостійного правового вирішення власних проблем. Українська самоврядна модель ґрунтується на традиціях, звичаях та раніше деяких і визнаних регіоном правових нормах, на належній законослухняності, розумності регіональної політики та моральній легітимності. Політичні відносини між регіонами та центром ніколи не були антагоністичними. Тому місцеве самоврядування в Україні може активніше формувати регіональне право, враховуючи те, що зникнення самоврядування призводить до послаблення дій правових норм, а регіональна самобутність є морально і психологічно нездоланною.

4.4. Акмеологія позитивного права

Акмеологія позитивного права є новаторським напрямом у конституційному процесі, що досліджує його духовне мислення та досягнення вищих ступенів розвитку. Цей підхід базується на ексклюзивній модуляції правових ідей, що розкривають природно-правову реальність. Завдяки акмеологічному осмисленню позитивне право сприймається не лише як статичний феномен, а як динамічний процес, спрямований на вдосконалення держави, суспільства та людини в контексті їхньої взаємодії.

Поняття акмеології конституційного права випливає зі ступеня зрілості суспільства, а потім – держави.

Суспільство (як олюднення Природи, природне сумісне життя і праця, синергетична поведінка членів суспільної групи) є соціальною організацією, складною, але самокерованою системою, де основним законом є усний, здебільшого спонтанний суспільний договір. У суспільстві найбільш значущим є вплив одних членів на інших. Причому, чим становище людини почесніше, авторитетніше, тим її вплив може бути сильнішим. Така природна керованість досягає певної вершини, ступеня досконалості, своєї «АКМЕ». Виправдиним є той факт, що суспільство, досягши акмеологічної точки свого розвитку, починає формувати юридичну конструкцію держави.

Держава є також організацією, навіть великою публічною спілкою, яка згуртовує дещо завуальованим насильницьким шляхом членів суспільства (можливо, не всіх) в одне ціле. Якщо розглядати атомістичну будову держави, то зв’язки між людьми впливають на міцність держави. Чим більшу кількість зв’язків має людина, тим міцніше її тримає у своїх руках держава.

Суспільство і держава – два незалежних, паралельних органи. Але незалежність є умовною, особливо, коли йдеться про економічну незалежність. Для вирішення складних суперечностей, передусім зі суспільством та іншими соціальними групами держава уклала певний договір особливої правової форми, в якому вона визначає

суспільний лад у своїх межах і обов'язково приймає засадничий закон (статут спілки), що отримав назву **конституції**. Варто наголосити, що **конституція держави має відображати систему акмеологічних принципів**, за якими розвивалося суспільство раніше. Тоді можна вести мову про те, що для конституції створене предметне поле суспільної акмеології. Прийняття конституції без такого предметного поля не гарантує успіху в державотворенні. Іншими словами, суспільство має відчути необхідність виразної кодифікації основних проблем і державних принципів, що формуються у конституції, щоб забезпечити захист природжених прав людини. Для цього встановлюється правління, влада.

У кожній державі існує власна система владних органів і державних установ, що історично склалася на основі давніх звичаїв нації і має своєрідну організацію. Врахування минулого у суспільстві створює акмеологічні умови для форми правління державою. Найбільш популярним є розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову (як основні компоненти конституції), хоча практика показує неповноту такого підходу. Зокрема йдеться про Конституційний Суд і прокуратуру, щодо яких ведеться дискусія. Але яка б система влад не існувала, вона завжди має вищу (верховну) владу і владу, що їй підпорядкована, які спільно управляють державою однієї нації.

Для законодавчої влади важливо бути центром усіх державних процесів, дотримуватися конституційного принципу – творцем права є народ. Через парламент здійснюється формування позитивного права, організовується правотворчість, усуваються прогалини і колізії у правовідносинах, вирівнюється правова логіка тощо. Особливим завданням парламенту є розгляд конституційності кожного закону. Будь-який закон не може перебувати над конституцією, не кажучи вже про саму владу, яка обов'язково має бути демократичною. Демократичність законодавчої влади полягає передусім у збільшенні конституційних законів, запровадженні правових звичаїв, прийнятті законів через всенародний референдум, сприянні саморозвиткові природної ієрархії правових норм, їхнім логічним зв'язкам.

Філософія, зокрема акмеологія правових норм, відображається також у їхній природній ієрархії. Закономірно, що ієрархічною вершиною норм права є природні закони, що впорядковують світ, буття людей, схиляють їх до цивілізованого правопорядку. Це означає, що людина повинна створити один центральний закон, який був би об'єднувальною ланкою між природними і можливими іншими законами. Таким центральним законом є конституція, яка має містити у собі найбільше природно-правових норм. Але самою конституцією складно впорядковувати людську життєдіяльність, яка є багатогранною, а іноді непередбачуваною. Потрібна ціла низка законів, які випливали б із конституції, конкретизували її і не суперечили їй.

Тобто парламент, законодавча влада має налагодити таку координацію законів, таке їх підпорядкування конституції, яке здійснювало б розподіл сфер впливів, максимально наближених до природних. Тоді утвориться своєрідне **сузір'я законів із конституційним центром**, що має природні, закономірні вертикальні властивості і

здатне налагодити функціональні взаємовідносини на кшталт «людина – людина», «людина – Природа».

Кожен закон із умовного правового сузір'я виступає сполучною ланкою між соціальними принципами конституції. Проблема полягає у кількості законів та їхній якості. При цьому не всі сфери суспільного життя мають бути внормовані державою (зокрема особиста сфера).

Загалом акмеологія позитивного права формується еволюційно конституційним шляхом, у кращому випадку – генетично, через поступовий історичний розвиток нації. Позитивне право зміцнюється і видозмінюється відповідно до волі народу, хоча конституція як вершина позитивного права має бути в основному стабільною.

Досліджуючи акмеологічну роль виконавчої влади у конституційному праві, слід наголосити, що вона здійснює, реалізовує ієрархічні відносини, де панує відповідне підпорядкування. При цьому способи підпорядковування можуть бути насильницькими і ненасильницькими. Звичайно, державне управління спонукає громадян підкорятися волі закону, а в окремих випадках і примушує. Проте у виконавчій владі найчастіше виникають зловживання з метою примусу громадян до певної покори. Такий примус може сприйматися як належне за умови панування поваги до влади, її авторитету.

Акмеологічність виконавчої влади забезпечується тим, що вона має брати під конституційну охорону все, що є в суспільстві, в тому числі звичаєве, канонічне право та ін. Наприклад, відмежування виконавчої влади від державно-церковних відносин знижує рівень акмеології позитивного права і сам авторитет держави. Конституційний режим має гарантувати священнослужителям захист їхніх прав і свобод, заробітну плату, пенсійне забезпечення. Адже відокремити релігію від суспільства, політики досить складно. Віруючі є повноцінними громадянами, вони органічно включаються у суспільні процеси, відчуваючи на собі їхній вплив, незалежно від того, сприятливі вони чи ні для діяльності релігійних організацій. Те, що відбувається у суспільстві, так чи інакше позначається й на релігійному середовищі. Церква тисячоліттями виступала єдиною сталою інституцією, що зберігала й передавала історичну традицію та духовні надбання народу. Проте останнє століття держава на теренах України неадекватно оцінює акмеологічні можливості Церкви, що є однією з причини неорганізованості в суспільстві.

Звичайно, релігійна ідеологія не може бути над державою. З історії відомі наслідки диктату окремої ідеології, партії і як керівної та спрямовуючої сили. Тому релігійна ідеологія має допомагати державі скеровувати виконавчу владу на дотримання конституційних принципів, формувати у державних чиновників природно-правовий світогляд.

Судова влада (як гілка державної влади) покликана забезпечувати верховенство конституції, реально демонструвати верховенство її юридичної сили. Акмеологія судової гілки влади полягає в остаточному встановлені гармонії у суспільстві через застосування правових норм. Виважене рішення суду є не насильством свобідної волі

людини, а її скеруванням на примирення суперечностей, встановлення суспільної злагоди. Суд як авторитетний арбітр у сфері правовідносин керується не тільки конституційними принципами, а й моральними, духовними, що випливають із природного права. Конституційною метою суду є встановлення цивілізованого правопорядку, який юридично аргументований і становить суспільну цінність.

Отже, *конституційне право є тією вершиною позитивного права, що забезпечує панування права в суспільстві, формує повагу до права і створює надійне, природно-правове підґрунтя для державної системи.*

5.1. Природне панування цивільного права в соціальній структурі

Цивільне право, як фундаментальна складова правової системи, відображає духовне мислення суспільства у його прагненні до гармонійного співіснування. Його природне панування в соціальній структурі базується на ексклюзивній модуляції правових норм, які забезпечують баланс між особистими інтересами громадян і суспільним добробутом. Через усвідомлення природно-правової реальності цивільне право стає основою для регулювання первинних людських відносин, закладаючи фундамент соціальної стабільності та правопорядку.

Відомо, що цивільне право – це галузь права, яка регулює майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майнової самостійності їх учасників. Філософія цивільного права полягає в тому, що правові відносини не вимагають надмірної імперативності з боку держави. Фактично у цивільно-правових відносинах людина живе для себе, веде приватне життя для виконання онтологічних обов'язків, намагається досягти мети у задоволенні власних потреб. Але цивільно-правові відносини до певної міри пов'язані з потребами матеріального і духовного характеру, коли реалізуються відносини між іншими людьми, суспільством, державою. На основі цього виникають спільні духовно-практичні інтереси, які й визначають філософію приватного життя.

Тобто цивільне право з усіх галузей права повністю панує, домінує (порівняно з іншими галузями права) у всіх видах правовідносин. Панування цивільного права означає, що воно не може залежати від диктату держави. Цивільне право найбільше втілене у звичаєвому, римському праві, реально існуючих стосунках, не залежить від статі, суспільного становища, національності тощо. Пануванню цивільного права передує панування національної моралі, загальнолюдських цінностей у регулюванні суспільних відносин, воно зумовлене природно-історичними правами людини і спирається на духовні й моральні засади суспільства. Для утвердження панування цивільного права потрібен час, але завдяки цьому людина впевнена у завтрашньому дні. Незважаючи на те, що держава обмежена правом, яке сама приймає, вона ще й відповідає за панування цивільного права в суспільстві. Насправді держава зацікавлена, щоб цивільно-правові відносини розвивалися природним способом, оскільки громадяни менше завдаватимуть проблем у бурхливому державному житті.

Здійснити філософський аналіз цивільного права – досить копітка справа, тому можна обмежитись окремими його інститутами. Одними з основних інститутів цивільного права, що дотичні до проблем філософії, є питання *приватності* і *правочину.*

У життєдіяльності людини питання *приватності* виникає доволі часто, тому воно відображене й у позитивному праві: поняття власності, приватне право, право власності тощо. Ці поняття хоча й мають деякі спільні ознаки, проте суттєво відрізняються від філософського розуміння приватності, онтологічно-правової

інтерпретації. Тобто суть полягає в тому, чи людина має право на приватність, в чому це право і полягає.

У філософії приватність має двоякий зміст: доконечний принцип і критерій свободи; прояв індивідуалізації як вектора і закономірності соціально-культурного й цивілізаційного режиму. Так, всі люди наділені свобідною волею, але прояв свобідної волі є приватним. Це означає, що людина сама розпоряджається своєю свобідною волею на власний розсуд, вільною від власної волі. У випадку порушення норм природного права на неї персонально поширюються його санкції. Це приватне питання кожного, і ніхто не може насильно розпоряджатися свобідною волею іншого. Цей доконечний принцип кожна людина відчуває інтуїтивно і обурюється, коли зовнішній вплив скерований на порушення цього принципу. Крім того, приватність, ступені її деонтологічності характеризують (відповідно) ступені прояву свобідної волі, дають підстави судити, як людина користується цим онтологічним правом, певною виокремленістю.

Виокремленість свобідної волі людини вимагає певного скерування людини на формування «другої Природи», яка іменується культурою. Це означає, що від кожної людини за її здібностями вимагається доконечна свобода в культурній діяльності, яка має приватний зміст. Навіть та людина, яка зробила менше, може бути оцінена вищим онтологічним балом, ніж та, яка внесла в культуру більший результат. Тут приватність відіграє роль питомої ваги, де враховані інтелектуальні засади, ступінь прояву свобідної волі і культурна цінність дій.

Приватність у всіх сферах життя є підставою, формою і наслідком здобуття окремою людиною реальних можливостей існувати автономно. Але автономність хоча й є онтологічною, проте вона не тотожна ізольованості. Адже визнання приватності ґрунтується на припущенні, що можуть існувати інтереси, властиві окремому індивідові, які співпадають з інтересами інших індивідів. Людина має право на індивідуальний простір свободи, який є автономний і не підвладний зовнішньому тиску.

Тиск на приватність межує з деспотизмом, авторитаризмом, тоталітаризмом і взагалі позбавленням особистості можливості вибору, самореалізуватися в суспільстві. В цьому полягає зміст приватного інтересу, уніфікації соціального життя. Хоча втручання у приватні інтереси допускаються на ранній стадії соціалізації й у деяких соціальних групах, де приватне є визначальним чинником загального.

Приватність є джерелом непередбачуваності, оскільки конкретизація основних прав людини (право на життя, право на житло, благополуччя, продовження роду тощо) може виходити за природно-правові межі. Тому приватна сфера повинна мати певну легалізацію з метою ненанесення шкоди суспільству. Наприклад, моральні норми здебільшого є приватними. Але право мати власні норми поведінки і керуватися ними повинні не суперечити природному праву, а інколи й суспільно державним нормам. Навіть право мати власну таємницю в окремих випадках (йдеться про злочин) є порушенням норми не тільки позитивного, а й природного права.

У багатьох випадках приватність проявляє себе методологією діяльності. Адже з приватної сфери людина привносить в інші сфери суспільства свідомість і поведінку. Тому можливі випадки негативних тенденцій у приватності: усамітнення, егоїстичність, байдужість, самоусунення від проблем суспільства, поява споживацьких інтересів та елементів корупції і т.д. Ці негативні наслідки розвитку приватності потребують певного регулювання – приватного права.

Формування природного права (як окремого виду правової культури) скероване на захист інтересів окремої особистості у її відносинах з іншими особистостями. Фактично приватне право відображає певний компроміс між природним і позитивним правом. Наприклад, людина має онтологічне право на власну діяльність у вигляді малого підприємства з вирощування овочів і фруктів і вільно розпоряджатися ними у вигляді торгівлі. Проте позитивне право утворює при цьому державні нормативи, які часто суперечать природним вимогам. Шляхом існуючих норм приватного права можна збалансувати подібні антиномії.

Природне право має також й антропологічний вимір. Якщо йдеться про приватність думки, слова, менталітету, гідності, духу тощо, то державний захист повинен бути обов'язковим. Тим самим забезпечується безпека приватності, охороняється мікропроцесуальне ставлення до існуючої державної влади.

Отже, філософія приватності відображає самоорганізуючий та самокеруючий простір з мінімальною соціальною дистанцією для реалізації свобідної волі людини у правовій державі.

У чинному законодавстві вказано, що *правочин* (угода) – це дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. На відміну від цього, договір – це угода двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав чи обов'язків.

Ці дефініції сформульовані у полі позитивного права, зокрема цивільного права. Тут загострюється увага на трьох моментах: встановлення, зміна і припинення прав чи обов'язків. У кожному конкретному випадку цивільні правовідносини завершуються юридичними наслідками.

У природно-правовому просторі також можна розглядати правочини або договори. Найбільш вірогідними у природному праві існують правочини. Це пояснюється тим, що кожен договір є правочином, хоча не кожен правочин є договором (дво- чи багатосторонні правочини– це договори).

Людина як мікрокосмос володіє самостійним природним правом на встановлення, зміну чи припинення як прав, так і обов'язків. Це означає, що правочини у природному праві бувають односторонніми, які здебільшого укладаються в усній формі. Звичайно існують і двосторонні та багатосторонні правочини, а форми укладення можуть бути й письмовими. Так, одностороннім правочином у природному праві є внутрішня природа шлюбів, де від подружжя вимагається взаємна любов й повага. Багатосторонні правочини природно укладаються між батьками і дітьми, іншими членами родини та ін. При цьому слід зауважити, що ці правочини мають велику природну силу, хоча і є

усними, безкорисливими, безкоштовними, оскільки вони підкоряються законам Всесвіту, підтримують його гармонію. Щось подібне можна сказати про дружбу, товариські відносини, добросусідські стосунки, де офіційного укладення правочину не існує, але існує звичай, природна вимога і здоровий глузд.

Суть філософії одностороннього правочину, укладеного усно, полягає в тому, що неможливо домовитися з іншими людьми про правомірні думки на свою адресу. Такі домовленості стосуються лише дій та слів, що регулюються позитивним правом. Духовні процеси (думки, почуття, пристрасті та ін.) регулюються лише природним правом. Тому людина повинна самостійно (згідно зі станом свого духу, розвитком свого розуму, проявом совісті) розташовувати свої думки у природно-правовому колі. Для цього умовно укладається усний односторонній правочин з розумом, совістю й іншими чинниками та механізмами власного духу.

Основним одностороннім правочином є така дія однієї сторони, яка дала обітницю (зокрема подумки) як добровільну угоду з власним розумом ставитися до всього з любов'ю. Обітниця надихає на формування внутрішнього особистого (індивідуального) правового і морального почуттів, які проявляються у самодисципліні та самоконтролі. Вона суттєво відрізняється від присяги та обіцянки, оскільки не є офіційним правочином (договором), і навіть не самонасильством над свобідною волею. Обітниця є основним індивідуально-моральним законом, морально-духовною нормою для особи, яка її склала. Зумовлений обітницею варіант належної й бажаної поведінки юриста здебільшого абстрактний. Тут немає того ступеня конкретизації правових вимог, який дав би змогу застосувати санкції ззовні. Санкції настають без веління інших людей, від Природи.

Оскільки життя за обітницею – це життя за велінням серця, за внутрішнім імперативом обов'язку, то людина повинна здійснювати правочин на встановлення таких обов'язків, які підтримують гармонію Всесвіту. Однак зміна або припинення цих обов'язків (або їх частини) в гірший бік призводять до природної дисгармонії, що в результаті завершується природним покаранням людини. Це означає, що людина, яка подумки вирішила (дала собі слово, пообіцяла і т.д.) зробити доброго для інших людей, для суспільства, для Всесвіту, то вона уклала правочин, який змінити на гірше не можна, можна лише покращити.

Філософія права припускає існування умовних правочинів. При цьому умови можуть бути відкладальні та скасувальні. Умовні правочини у природно-правовому просторі настають тоді, коли на момент укладення угоди невідомо, чи настануть певні умови, обставини, які зобов'язують діяти запланованим чином. Наприклад, людина обітувала здійснити благочинну акцію, якщо успішно завершиться якась власна прибуткова фінансова операція. Крім того, будь-яка прибуткова справа зобов'язує особу до обов'язкових правочинів у вигляді своєрідного податку на додану вартість. Природне ПДВ має бути постійним, оскільки не все зароблене належить самому робітникові, це не лише його заслуга. **Успіхам сприяли природні обставини, природний дар, енергетичні потоки, енергія Всесвіту** і т.п. Тому частина (як

правило, десята) повинна йти на гармонію Всесвіту, на задоволення природних потреб інших осіб, особливо тих, які постійно просять.

У природних правочинах функціонує таке соціальне явище, як кредит, що породжує поняття кредитного договору. Звичайно, у природно-правовому просторі кредит не слід розглядати як фінансову послугу, яка полягає в передачі коштів, банківських металів на засадах повернення такої ж їх кількості, наданні відтермінування або розстрочки платежу. Це духовна послуга, скерована іншим людям (або безадресно) для добрих справ, але без вимоги, повернення цих добрих послуг для кредитодавця. У цьому випадку варто наголосити на кредиті совісті та кредиті довір'я.

Кредит совісті спостерігається тоді коли людина, незважаючи на незручності для себе, творить добро, не очікуючи адекватної віддачі. Чим більшим буде кредит совісті, тим міцнішим буде кредитний договір.

Про кредит довір'я судять у тому випадку, коли одна людина без вагань довіряє іншій, вірить у неї, незважаючи на окремі моменти зради. В даному випадку може бути й двосторонній кредитний договір. Але кредит довір'я не повинен анулюватися. Рано чи пізно він себе проявить у позитивному розумінні.

Філософські аспекти правочинів охоплюють і конклюдентні дії. Так, у юридичній літературі зазначається, що конклюдентні дії – це дії особи, яка проявляє бажання встановити правовідносини, але не в формі усного чи письмового волевиявлення, а своєю поведінкою, з якої очевидно випливає такий намір. У деяких передбачених законом випадках юридичні наслідки породжує і умовчання особи, що розглядається як спосіб вираження волі цієї особи, спрямованої на виникнення прав чи прийняття на себе зобов'язань.

Для природного права поведінка відіграє не першу роль. Першість віддається намірам у думках. Фактично конклюдентні дії у природно-правовому просторі – це вже правочин, який виражає вольові (внутрішні) зусилля совісті, розуму вчинити саме так. Тобто наміри подумки виражають основу правовідносин.

Цивільне право передбачає презумпцію дійсності правочину. Недійсні правочини поділяються на нікчемні й оспорювані; фіктивні й удавані. Зокрема під нікчемними правочинами науковці вважають ті правочини, недійсність яких встановлена законом. Нікчемні правочини часто зустрічаються й у природному праві, оскільки їх недійсність визначена законами Всесвіту. Фактично кожна людина в думках складає правочини, які або заздалегідь визначаються як недійсні, або людина не усвідомлює їхню недійсність. Наприклад, це може бути тоді, коли людина планує здійснити свої наміри, чогось домогтися, покращити своє матеріальне становище будь-яким способом, заволодіти дистанційним авторитетом, принизити підлеглих чи інших людей і багато чого іншого. Всі ці правочини не укладені зі своєю совістю, вони суперечать природному праву, тому й недійсні. І що характерно, у природному праві немає оспорюваних, фіктивних й удаваних правочинів. Це пояснюється тим, що їх нема перед ким оспорювати, а фіктивність й удаваність природне право сприймає адекватно як недійсність.

Аналогічно до цивільного права, якщо природний правочин визнати недійсним, ситуація зводиться до початкового стану укладача правочину. Але природне право додатково вимагає щирого вибачення і дієвого каяття за неправильні думки. Це до певної міри слугує відшкодуванню збитків винною особою. Крім того, вибачення і каяття не визначене в часі, але чим скоріше це відбудеться, тим краще для всіх і для Всесвіту взагалі.

Також можна вести мову про відносну й абсолютну нікчемність у філософському аналізі, аналогічно до того, як у релігійних нормах є побутові гріхи і тяжкі гріхи. Все залежить від сили і спрямованості думок, об'єкта спрямування, місця укладення правочину тощо.

Складніше дати філософську оцінку правочину, який вчинила недієздатна або малолітня особа. Тут офіційні документи не беруться до уваги. Основну роль відіграє мінімальний рівень свідомості та розуму. Проте визначати критерії природної недієздатності і малолітності доволі складно.

5.2. Герменевтика та інтерпретація адміністративного права

Зміст дискурсу адміністративного права полягає в обговоренні, аналізі та розвитку принципів, норм і процедур, що регулюють відносини між державними органами та громадянами. Цей дискурс охоплює декілька ключових аспектів:

1) *принципи адміністративного права.* Вивчення основних принципів, таких як законність, правова визначеність, належна адміністративна процедура та ефективність державного управління;

2) *взаємодія між державою та громадянами.* Аналіз прав та обов'язків громадян у їх відносинах з державними органами, а також механізмів захисту цих прав. Обговорення адміністративних процедур, через які громадяни можуть оскаржувати рішення державних органів;

3) *організація та діяльність державних органів.* Вивчення структури, повноважень і функцій державних органів та установ. Обговорення ефективності та відповідальності державних органів у виконанні своїх функцій;

4) *адміністративні процедури та процеси.* Розгляд процедур прийняття адміністративних рішень, видання нормативно-правових актів та здійснення нагляду і контролю. Аналіз процедур адміністративного оскарження та судового контролю за діями державних органів;

5) *забезпечення законності та правопорядку.* Обговорення засобів забезпечення законності в діяльності державних органів. Вивчення ролі адміністративного права у запобіганні та боротьбі з корупцією та зловживанням владою;

6) *еволюція та реформи адміністративного права.* Аналіз історичних змін та розвитку адміністративного права. Обговорення сучасних викликів та необхідних реформ для підвищення ефективності адміністративного права;

7) *міжнародні стандарти та порівняльний аналіз.* Дослідження впливу міжнародних стандартів та порівняння адміністративних систем різних країн.

Обговорення найкращих практик та можливостей їх застосування у національному контексті.

Зміст дискурсу адміністративного права є багатогранним і включає в себе як теоретичні, так і практичні аспекти, спрямовані на вдосконалення правового регулювання відносин між державою та громадянами.

Адміністративне право взаємопов'язане з філософією права через низку ключових аспектів, які забезпечують гармонізацію правових норм із загальними принципами справедливості, етики та ефективного управління.

Здійснимо необхідне порівняння деяких наукових понять цих двох наук.

	Адміністративне право	**Філософія права**
1	**Принципи справедливості та етики**	
	Регулює відносини між державними органами і громадянами, забезпечуючи виконання законів та надання адміністративних послуг.	Вивчає основні принципи справедливості, етики та права, що є фундаментальними для створення справедливих адміністративних норм.
2	**Правова держава та верховенство влади**	
	Забезпечує дотримання законів та підзаконних актів, які регламентують діяльність державних органів і їх взаємодію з громадянами.	Підкреслює важливість правової держави, де всі дії державних органів підпорядковані закону, а права громадян захищені.
3	**Права людини та державне управління**	
	Встановлює процедури і механізми захисту прав громадян у їхніх взаємовідносинах з державними органами.	Наголошує на важливості захисту прав людини, що має бути основою для будь-якої системи державного управління.
4	**Ефективність та відповідальність державного управління**	
	Визначає принципи ефективності та відповідальності державних органів, забезпечуючи належне управління.	Досліджує концепти відповідальності та ефективного управління як невід'ємні елементи справедливого правового порядку.
5	**Правові норми та суспільні цінності**	
	Формує конкретні правові норми, що регулюють діяльність державних установ і взаємодію з громадянами.	Вивчає, як правові норми повинні відображати та підтримувати суспільні цінності, забезпечуючи гармонію між правовою державою та громадянським суспільством.

Таким чином, адміністративне право забезпечує практичне втілення принципів і цінностей, досліджуваних філософією права, сприяючи створення справедливого, ефективного, етичного та цивілізованого правопорядку.

Розглянемо герменевтичний дискурс адміністративного права, який стосується процесу інтерпретації та тлумачення правових текстів, норм і принципів, що регулюють адміністративні відносини. Відмінність герменевтики в контексті адміністративного права від простого тлумачення полягає в тому, що вона фокусується на глибокому розуміння змісту правових норм, враховуючи історичні, соціальні, культурні, політичні і, особливо, духовно-моральні контексти, в яких вони були створені. У герменевтиці будь-якого права відображений його дух.

Основні аспекти герменевтичного дискурсу адміністративного права включають:

1) *контекстуальний аналіз.* Врахування історичних та соціальних умов, в яких були розроблені та прийняті правові акти. Це допомагає краще зрозуміти наміри законодавця;

2) *системне тлумачення.* Розгляд правових норм у системі загального права, що включає взаємозв'язки між різними нормами, принципами та підходами;

3) *цільове тлумачення.* Визначення мети, для якої була створена та чи інша норма, і використання цієї мети як ключа до її інтерпретації;

4) *антропологічний аспект.* Врахування людського фактора в праві, що передбачає розуміння того, як норми впливають на поведінку людей і як вони сприймають ці норми;

5) *плюралізм інтерпретацій.* Визнання можливості існування кількох правомірних інтерпретацій однієї і тієї ж правової норми, що можуть бути застосовані в різних контекстах.

Герменевтика в адміністративному праві дозволяє глибше зрозуміти не тільки букву закону, але й його дух, що допомагає ефективніше застосовувати правові норм та приймати більш обґрунтовані адміністративні рішення.

Адміністративне право, як ключовий механізм управління державою, потребує осмислення через призму духовного мислення та герменевтичного аналізу. Ексклюзивна модуляція адміністративних норм дозволяє виявити глибину суспільної справедливості. Завдяки природно-правовій реальності адміністративне право розкриває свій потенціал як інструмент ефективного регулювання публічно-правових відносин і забезпечення гармонійної взаємодії між владою та громадянами.

Дослідження філософії адміністративного права доцільно здійснювати у формі дискурсу, тобто шляхом мовленнєвої практики, оскільки багато понять вже висвітлені раніше, що не потребує жорсткої цілеспрямованості, регламентації порядку висвітлення існуючих понять.

У позитивістському розумінні адміністративне право – це галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають у сфері функціонування виконавчої влади. Для філософського аналізу застосуємо герменевтичну методологію, за допомогою якої

проінтерпретуємо деякі основні адміністративно-правові поняття та явища. Це стосується насамперед понять *суспільних відносин* та *виконавчої влади*.

Герменевтична методологія *суспільних відносин* дає можливість інтерпретувати їх як зміст самого суспільства, у якому налагоджений зв'язок між усіма його членами, а також між окремим членом суспільства і соціальними групами (в тому числі з державними органами).

У суспільних відносинах здійснюється загальна і професійна соціалізація членів суспільства, розвивається їхній творчий потенціал, реалізуються інтереси у процесі людської діяльності. За допомогою суспільних відносин окремий член суспільства входить у суспільну практику, соціальність, у результаті чого виникають такі різновиди відносин (між багатьма видами сущого, що має суб'єктивну чи об'єктивну, абстрактну чи конкретну форму): *правові, економічні, політичні, духовні, професійні* та інші.

Розглядаючи правові відносини, зазначимо, що вони породжують різні галузі права, в тому числі й адміністративне право. Адміністративно-правові відносини формують органи виконавчої влади для досягнення певної мети – забезпечення ефективного функціонування механізму державного управління і порядку в суспільстві. Тому необхідно здійснити герменевтичний підхід до понять управління і порядку, які й визначають основний зміст філософії адміністративного права.

Управління здійснює виконавча влада. У теорії держави і права під виконавчою владою розуміють систему органів державної влади і управління згідно з теорією поділу влади; сукупність повноважень і функції з управління державою; систему державних органів і посадових осіб, що здійснюють ці повноваження та функції. Філософія виконавчої влади зводиться для того, щоб спрямовувати процеси, події, дії та поведінку людей у бажаному (природному) руслі. Іншими словами, виконавча влада здійснює певне насильство, підкоряючи людину законові своєї волі, подібно до авторитету. Повага до виконавчої влади свідчить про високу етичну цінність управління, що випливає з найближчих антропологічних джерел, оскільки природно людина потребує влади над собою. Але помилковим є уявлення сутності влади людини над Природою та влади людини над людиною. Органи виконавчої влади умовно інтерпретують владу людини над людиною, але при цьому мають домінувати акмеологічні концепти, зокрема ідея акмеології управління.

Акмеологія управління (управлінська акмеологія) включає в себе як загальну акмеологію, так і психологію управління та теорію менеджменту. Йдеться про впровадження вищих рівнів професіоналізму в управлінській діяльності, які регулюються природним правом. Управлінське мистецтво поєднує в собі реалізацію творчого потенціалу (особливо у прийнятті управлінських рішень), та розвиток акмеологічної концепції у формуванні управлінської команди і ведення кадрової роботи. Також важливо, щоб суб'єкт виконавчої влади усвідомлював справжню роль владних взаємин у гармонізації суспільних відносин згідно з нормами природного права.

Тобто владне управління є онтологічним поняттям, адже людські дії інтерпретуються як керовані волею, духом самої людини. У випадку впливу на поведінку іншої людини необхідно, щоб таке втручання полягало в управлінні через дух, вольові зусилля. Тобто державне управління буде ефективним тоді, коли регулюються не так дії, як дух. Управління матеріальними, виробничими відносинами має бути наслідком керованого духу у природно-правовому просторі з метою підтримання структурної цілісності Всесвіту. Тут провідна роль відводиться державним імперативам, які регулюються моральними, які можна назвати державно-моральними імперативами.

Ефективність державно-моральних імперативів залежатиме від того, чи скеровані державно-владні повноваження на можливість здійснювати громадянами «сродну» працю (для якої вони народилися – Г. Сковорода). Незалежно від того, чи буде праця, повсякденною, професійною, некваліфікованою, кваліфікованою, але вона має забезпечуватися такими адміністративно-правовими нормами, які давали б можливість виконувати її із задоволенням, в міру своїх природних задатків і бажань. В основному адміністративно-правові норми повинні захищати «сродну» діяльність членів суспільства, забезпечувати буття людини у світі.

Виконавчий і розпорядчий характер державного управління так чи інакше має двосторонній зміст: держава управляє людиною і допомагає їй, і в свою чергу, людина також управляє державою і допомагає їй. Проте у практичній діяльності органів державного управління таке зустрічається доволі рідко, інколи епізодично. Застосування державно-владних повноважень здебільшого стосуються примусу, обмеження дій людини всупереч природним нахилам, «сродній» діяльності, що й породжує адміністративно-правові делікти й зближує адміністративне право з кримінальним.

Що стосується *філософії порядку*, то варто зазначити: порядок – це чітка і зрозуміла організація будь-якої сфери діяльності щодо людського існування. У метафізичному розумінні слово «порядок» наближається до поняття «космос», де природні закономірності відображають чіткий алгоритм різноманітних природних систем, утворюючи природну впорядкованість, яка слугує взірцем для правового порядку в суспільстві.

Адміністративне право насамперед скероване на охорону громадського порядку у сфері захисту прав і свобод громадян, їхнього життя і здоров’я, поважання честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі. Йдеться переважно про громадські місця, де громадяни спільно проживають, відпочивають, спілкуються з метою реалізації необхідних життєвих потреб. На практиці інколи буває складно визнати місце громадським, де могли б застосовуватися й реалізовуватися норми позитивного (в даному випадку адміністративного) права. Але, умовно кажучи, громадським місцем у природному праві є будь-яка точка Всесвіту, де є людина. І в даному випадку громадський порядок – це порядок і в діях, і в думках, і в почуттях, тобто громадсько-природний порядок. Якщо громадянин дотримується належного

громадсько-природного порядку, то це створює гарантію для дотримання високого громадського порядку взагалі.

Варто наголосити, що адміністративне право запозичує багато природно-правових інститутів: адміністративний нагляд, громадський контроль, громадська думка, громадські формування тощо, які випливають із природної необхідності філософії охорони навколишнього середовища, філософії охорони Всесвіту, філософії охорони мікровсесвіту (людини). Але спокій, порядок у громадських місцях не завжди відображає спокій та порядок у Всесвіті. Це, очевидно, й стало причиною наближення багатьох понять адміністративного права до природного права.

Отже, герменевтика адміністративного права полягає в тому, що суспільні відносини потребують влади для підтримання онтологічного порядку. При порушенні природного порядку влада має онтологічне право застосувати адміністративний, а у випадку більшої суспільної небезпеки – й кримінальний примус. Герменевтичний дискурс в адміністративному праві підкреслює важливість інтерпретації нормативних актів, враховуючи як текстуальні особливості, так і соціально-культурний контекст їх застосування. Герменевтичний підхід дозволяє розкрити глибший зміст правових положень, забезпечуючи їх адаптацію до реальних суспільних потреб і динаміки правозастосування.

5.3. Суспільні та державні інтереси у кримінальному праві

Кримінальне право як галузь, що спрямована на захист суспільних і державних інтересів, вимагає осмислення крізь призму духовного мислення. Ексклюзивна модуляція його принципів та норм допомагає не лише карати за злочини, але й створювати умови для запобігання їхньому виникненню. Природно-правова реальність слугує підґрунтям для визначення оптимального балансу між захистом суспільства та дотриманням прав кожної людини, формуючи гуманістичну сутність кримінального права.

Філософський зміст кримінального права не зводиться лише до проблем способів й мір покарання, до умовного відшкодування, компенсації збитків чи психічного тиску на осіб, схильних до вчинення зла. Очевидно, головна сутність полягає у відновленні порушеної гармонії Всесвіту, що зводиться до двох чинників: *спокути і запобігання*, які й визначають інтерес (як основної засади права) у кримінальному законодавстві.

Спокута (як покарання) за попередню неправомірну діяльність розрахована на успіх у подальшому житті як винної людини, так і суспільства. В цьому утверджується інтерес у вигляді морально-етичних концепцій. Хоча у кримінальному праві суспільний інтерес рідко співпадає з особистим, проте він має значення для практичних і навіть теоретичних потреб винуватця. Адже, спокутувавши свою провину, можна розраховувати на необхідні матеріальні й духовні інтереси. В результаті цього життєдіяльність покутника матиме позитивну спрямованість, з’являться потенційні можливості для творчості.

Філософія *запобігання* неправомірним діянням, шкідливим для суспільства вчинкам зводиться до виховання, переконання схильних до зла в тому, що можна було вчинити по-іншому. Інтерес у запобіганні злих намірів розрахований на утриманні уваги, задоволенні потреб духу і душі, застереженні від негативних збуджень. Адже кожна особа повинна передбачати кримінально-правові наслідки своїх дій і підкорятися суспільній волі, яка охороняє навіть її особисту волю. Тут відбувається переплетення, а також зіткнення інтересів суспільства і окремої людини, але рушійною силою в цьому виступають загальнолюдські потреби і цінності, які здійснюються через профілактику, пропедевтику. В такому розумінні кримінальне право визначається інтересом для захисту від злочинних посягань та інтересом для самозахисту від злочинних намірів.

Значення спокути за попередню неправомірну діяльність відображені у філософських концептах ознак складу злочину.

У Кримінальному Кодексі України злочином вважається суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Визначається також і ступінь суспільної небезпеки у правовому полі. Доцільно розглянути це поняття не у правовому полі, а у природно-правовому просторі, який формує природне право, тому назвемо це діяння *злоучинком*.

Вважаємо, що *злоучинок у природному праві* – це духовно-моральна категорія зла, порушення гармонії Всесвіту в думках, пристрастях та мотивах вчинку, що призводить до світової небезпеки. Зауважимо, що найбільшу світову небезпеку завдає негативна думка, негативні пристрасті, а згодом – і негативні мотиви вчинків. Тобто, основне – не зла дія, а зла думка, мотив.

Вбачаємо, що склад злоучинку в природному праві – це сукупність деонтологічних ознак, які засвідчують порушення онтологічних засад (як злоучинок проти цілісності Всесвіту). Онтологічні засади відображають установку світобудови за допомогою природно-правових норм. Тобто це буття світу, котре ґрунтується на жорстких законах, яке існує поза свідомістю людини, у метафізичному вимірі. Процес життєдіяльності людини (пов'язаний з думками, пристрастями та вчинками) утворює деонтологічний процес.

Для природного права (як і для позитивного) властивим є наявність ознак складу злоучинку. Також існує чотири групи ознак, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Дві перші групи можна назвати об'єктивними, а дві наступні – суб'єктивними елементами (ознаками) складу злоучинку в природно-правовому просторі. Аналогічно до позитивного права у природному праві об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона є необхідними елементами складу злоучинку. Відсутність одного з них свідчить про відсутність складу злоучинку. Здійснимо філософський аналіз кожної ознаки.

Об'єктом злоучинку в природному праві є відносини людини з Всесвітом, ставлення до всього, що є на світі. Причому ці відносини можуть виражатися у формі

думок, пристрастей і мотивів вчинків. Тому важливим є те, що людина думає про Всесвіт, його правову будову і все, що у ньому перебуває.

Загальним об'єктом слід визнати всю сукупність всесвітніх відносин, які контролюються природним правом. До цих відносин належать усі життєві проблеми людини, все те, що потрібно для здійснення запланованого Природою деонтологічного процесу.

Родовий об'єкт злоучинків в природному праві зазначений у наступних категоріях: смиренність, щедрість, чистота, доброзичливість, поміркованість, лагідність, працелюбність, для яких існують відповідно протилежні аморальні риси: гординя, захланність, нечистота, заздрість, нестриманість, гнів, лінивство.

Предметом злоучинку в природному праві є компоненти духовного світу та культурні цінності. Перша група предметів злоучинку є найбільш важливою. Сюди належить все, що не створене людиною, зокрема рослинний і тваринний світ, людина. Знищення, руйнування дарів Природи, негативне ставлення до явищ Природи є предметом злоучинку.

Щодо людини як природного створіння, то негативні думки, пристрасті і вчинки, пов'язані з посяганням на її життя, здоров'я, приниженням гідності та інше, є злоучинком. Навіть ті ж діяння проти себе особисто підлягають покаранню.

Інша група предметів – це «друга Природа», яка створена людиною, що має культурні цінності. Це, здебільшого, речі матеріального світу, які не є шкідливими для життєдіяльності.

Об'єктивна сторона злоучинку – це сукупність передбачених природним правом ознак, які характеризують як зовнішні, так і внутрішні прояви всесвітньо небезпечних думок, пристрастей і мотивованих вчинків, що посягають на об'єкт природно-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням. Ідеться про всесвітньо небезпечні діяння (думки, пристрасті, мотивовані вчинки); всесвітньо небезпечні наслідки таких діянь; причинний зв'язок між всесвітньо небезпечними діяннями і їхніми наслідками; факультативні ознаки (місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злоучинку) в природному праві.

Суб'єктом злоучинку в природному праві є психічно здорова особа, юридична особа, група людей, нація, суспільство і населення планети загалом. У позитивному праві суб'єктом злоучинку є психічно здорова людина, яка досягла встановленого законодавством віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Природне право не визначає конкретного віку, з якого може наставати природно-правова відповідальність. Регламентація віку є індивідуальною, вона залежить від ступеня усвідомлення власного «Я» у житті, розуміння того, що є добром і злом.

Осудність особи у природному праві не може бути медичною і юридичною, вона є лише природно-правовою. Людина має бути здатною аналізувати свої думки, пристрасті, вчинки, керувати ними (воля повинна мати природно-правовий характер).

Природне право визначає також спеціальних суб'єктів злочинів. Це, зокрема, батьки, педагоги, священнослужителі, державні діячі та інші. До них належать і

юристи, які повинні здійснювати, крім професійної, ще й духовну місію. Додаткові ознаки і властивості спеціальних суб'єктів зобов'язують думати і діяти обачніше, оскільки вони мають спеціальне призначення – виховувати людей в онтологічному вимірі.

Суб'єктивна сторона складу злоучинку в природному праві також відображає психічне ставлення особи до вчиненого нею всесвітньо небезпечного діяння та його наслідків. Основною і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злоучинку є вина.

У філософії права вина є природно-правовою ознакою людських думок, пристрастей і вчинків. Людина усвідомлює свою вину тоді, коли її діяння суперечать онтологічному, коли вона не виконує того, що повинна виконувати для підтримання цілісності Всесвіту. У випадку усвідомлення своєї вини в людини виникають муки сумління, сором, страждання, каяття, виправлення заподіяного, спокутування тощо. Відповідною природно-правовою реакцією на визнання вини є прощення. Вина у природному праві може проявлятися також у двох формах: умислу або необережності.

Згідно з нормами природного права, злоучинок вважають вчиненим навмисно, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала всесвітньо небезпечний характер свого діяння, передбачала всесвітньо небезпечні наслідки і бажала чи свідомо допускала настання цих наслідків. Перші дві ознаки умислу (свідомість і передбачення) характеризують інтелектуальну, а третя (бажання чи свідоме допущення всесвітньо небезпечних наслідків) – вольову сферу психіки винного. Прямий умисел полягає у бажанні настання негативних наслідків, а непрямий (евентуальний) умисел – у свідомому допущенні можливості їх настання.

Мотив злоучинку виступає рушійною силою, приводом, спонукальною причиною до особистої зацікавленості людини в думці, пристрасті і вчинку. Це психічні процеси, скеровані на різноманітні потреби і шляхи їх реалізації. Якщо мотиви мають онтологічний характер, то такі діяння не є злочинними. Тобто вони не є пом'якшувальною обставиною, а повністю виключають вину.

Але мотиви не повинні мати пасивного обґрунтування, яке наближається до лінощів. Річ у тім, що людина є активною особою, і мотиви мають бути активними, але помірними.

Мета злоучинку є усвідомленим передбаченням бажаного результату правомірної думки, пристрасті, вчинку. Злочинна мета завжди суб'єктивна, вона поділяється на загальну й часткову, ближню й віддалену, кінцеву та проміжну. Ближня мета може бути ще негайною, коли людина має на меті негайно спричинити зло. Відповідно до мети створюють (підбирають) засоби, які необхідні для її досягнення.

Отже, філософський аналіз ознак складу злоучинку в природно-правовому просторі здійснюється аналогічно до такого аналізу у правовому полі. Позитивне право (як науковий підхід) спонукає до постійного пошуку оцінок ознак складу злоучинку, утворює підґрунтя для творчих дискусій. Але ці пошуки, дискусії будуть

краще обґрунтовані, якщо вдатися до порівняння їх з ознаками складу злоучинку у сфері природного права.

У філософському розумінні злоучинку важливу роль відіграє природно-правова свідомість (правосвідомість – у сфері природного права). Правосвідомість характеризується акмеологічністю (до якого рівня людина може зрозуміти). В ініціюванні правопорушень велику роль відіграє підсвідома зона (те, що затаїлось у людині).

У Всесвіті закладено (ніби заплановано злими силами) злоучинок, це – його складова. У природному праві латентності не існує, оскільки думка вже впливає на структуру Всесвіту.

Злочинцями не народжуються, ними стають; хоча первинні задатки до злоучинку в дитини можуть бути закладені Природою. Як свідчить філософська пенологія (вчення про покарання), зло має метафізичний зміст. У покаранні людини людиною має бути відсутня помста. Мета покарання у позитивному праві – перевиховати людину, дати їй зрозуміти її онтологічне призначення.

Виховання як процес впливу однієї людини на іншу виникло з появою людини. Можна вважати, що з того ж часу й існує «проблема виховання».

Річ у тім, що людина як вище творіння Природи наділена індивідуальним розумом та свобідною волею. А виховання, з теоретичного боку, є своєрідним зламом свобідної волі іншою. Індивідуальна властивість розуму може сприймати цей злам як насильство або примхи, власні вигадки. Тим більше: той, хто здійснює виховання, вимагає поведінки саме такої, яка йому до вподоби.

Але чи часто можемо відчути: є встановлені правила поведінки, визнані більшістю людей, державою, вони пройшли певний еволюційний розвиток, апробацію, і цих правил потрібно дотримуватись безвідмовно, вважаючи їх своєрідною догмою. Такі міркування мають логіку, проте вони не позбавлені, говорячи мовою юриспруденції, певного насильства.

Проблему становить передовсім сама людина, якій притаманна певна поведінка, вона контролює себе і відповідає за свій стан. При цьому відомо, що одну і ту ж вимогу можна по-різному поставити, наприклад, перед підлеглими. В одному випадку, коли вимога висловлена у рекомендаційній формі, підлеглий виконає вказівку залюбки, а в іншому, коли керівник висловиться в різній наказовій формі, – усвідомлено, ніби на зло, вчинить інакше.

Який же смисл у слові «виховання»? Виховувати можна людину доти, поки вона повністю не усвідомить стан своєї свобідної волі. Після усвідомлення того, що власна свобідна воля має бути не залежною від іншої людини, процес «виховання», як правило, припиняється. Що ж далі? Адже вплив однієї людини на іншу відбувається в будь-якому віці. Так, вплив є, але це вже буде процес формування, яким можна досягти значно більших результатів, ніж вихованням. Цей процес непомітний, він ніби вивищує людину, враховує її власну гідність і дію на власний розсуд. Можна твердити,

що відбувається формування індивідуальних норм поведінки на основі загальнолюдської моралі.

Людина – творець моральних норм, але, на жаль, ми не завжди замислюємось над глибиною і якістю моралі. У свідомості та почуттях людини формується вища мораль. Вона зовні невидима, оскільки насамперед регулює думку людини. На основі вищої моралі, сформованої думки виникає елементарна мораль, яка проявляється вже не в думках, а в діях людини. Саме елементарна мораль є видимою для інших, вона стає приводом для обговорення теми виховання.

Отже, щоб поведінка людини була бажаною, треба вплинути не так на її дії, як на думку. Формування думки у підлеглих – складніше завдання, ніж формування дії, оскільки неправильна думка рано чи пізно спричинить неправильну дію, неправомірну поведінку. Правильно роблять ті керівники, які не вимагають, а пропонують, переконують, допомагають (навіть мимовільно) сформувати необхідні вищі моральні норми.

Слід брати до уваги і наступне: мораль творить людина, яка сама є недосконалою, а, отже, і моральні норми не є всесильними, не завжди можуть бути прийнятними. Іноді мораль (думка) не є всезагальною, а має характер локальний, місцевий, регіональний. У такому разі є підстави говорити про різні моральні норми у різних місцевостях, населених пунктах, державах чи етносах. Тобто однакова поведінка людини може мати протилежні оцінки. Як же чинити правильно, об’єктивно?

Відповідь прихована у *класифікації моралі на позитивну і негативну*. Позитивна мораль прямо відповідає природним нормам життєдіяльності людини, негативна – суперечить цим нормам. Іншими словами, критерієм якості моральних норм є природні норми.

Під природними нормами можна розуміти багато чинників. Слід виходити з того, що людині, крім свобідної волі, даний ще й розум. Цих якостей не має жодна жива істота, крім людини. Свобідна воля дає людині можливість діяти без впливу інших людей, а розум контролює ці дії, орієнтуючись на закони розвитку природи, закони функціонування Всесвіту.

Але не так просто вибрати «взірець поведінки» в Природі у потрібну хвилину. Тоді на допомогу приходить здоровий глузд, що визначає якість моральних норм. Моральні норми, які не заперечуються здоровим глуздом, є позитивними, а ті, що заперечуються, – негативними. Але людина, як це не прикро, не завжди примушує себе замислюватись над цим, діє, як всі, а «всі можуть помилятися, йти не тією дорогою».

Тепер поставимо запитання: хто формує мікроклімат у середовищі? Звичайно, ті люди, які там перебувають. Які ж чинники так чи інакше впливають на формування морального мікроклімату, моральних орієнтирів, професійних, моральних норм у колективі? Зрозуміло, що всі «моральні дороги ведуть до держави», адже моральний стан держави, її моральний рівень неминуче позначаються на вихованні людини, насамперед – молодої. Держава повинна дбати про формування і прищеплення позитивних моральних норм. Особливу роль у цьому відіграє, зокрема, особистий

приклад державного службовця високого рангу. Мають значення також критерії, за якими визначають осіб, гідних високих посад, почесних нагород тощо.

У Конституції України наша країна задекларована як правова держава. Це правильно, оскільки неправова держава взагалі не має права на існування. Теоретично правильне визначення держави має природно-духовне схвалення.

Природні норми допускають державне утворення, навіть існує в цьому потреба, щоб реально здійснювати виховання громадян. Іншими словами, у поняття «природна норма» входить поняття «держава», яка має бути правовою, оскільки заснована на природному праві.

Правових держав, у повному розумінні цього слова, людство поки що не знає. Були недовготривалі правові держави, які здебільшого відповідали своєму призначенню, але існували вони не довго. Тому сподівання на те, що Україна буде винятком у світі і швидко стане правовою державою, марні. Потрібно виходити із власних, реальних можливостей, а починати належить саме з молодого покоління, з духовно-морального виховання.

Цінність запобігання неправомірним діянням відображено у *філософських аспектах профілактики.*

Правопорядок у суспільстві визначається поведінкою його членів, але стан неправомірності здебільшого утворюють особи з низьким рівнем правосвідомості, слабким практичним розумом, недостатнім життєвим досвідом. Названі риси повністю притаманні неповнолітнім особам, які саме з цієї причини потребують правового профілактичного впливу, належного правового виховання та юридичного навчання. При цьому необхідною умовою успішності такої роботи і водночас її підґрунтям є формування філософії правової профілактики.

У становленні особистості персони важливу роль відіграють щонайменше три чинники: *природні задатки, історичні умови та правова соціалізація*.

Природні задатки особи визначають індивіда як окрему, самостійну людину. Тут важливу роль відіграють елементи спадковості (генна теорія), астрологічні впливи, місце народження і взагалі природні норми. Індивідами народжуються всі, проте особистостями всі стати не можуть, оскільки для цього потрібні додаткові правові чинники впливу на формування індивіда, що власне є предметом даного дослідження.

Історичні умови мають незаперечний факт свого впливу в процесі формування особистості. Адже її соціалізація здійснюється відповідно до процесів соціальної дійсності в закономірному й історичному розвиткові. Тому конкретно-історичні умови життєдіяльності особи, вимоги часу та існуючі суспільно-правові відносини накладають свій відбиток на формування особистості. Людина не може бути поза суспільством, поза впливом позитивного права, хоча в окремих випадках і це має місце. Проте загальні природно-правові закономірності впливають на особу беззаперечно.

Правова соціалізація, з одного боку, є різновидом загальної соціалізації. Це в тому випадку, коли соціалізація здійснюється на основі позитивного права. З іншого боку,

якщо брати до уваги природне право, правова соціалізація співпадає із загальною соціалізацією. У будь-якому випадку, правова соціалізація людини – це віддзеркалення діалектики її формування як особистості, усвідомлення нею почуття обов'язку, вироблення для себе міри правової відповідальності.

Зосередимо увагу на неповнолітніх, які найбільш негативно впливають на криміногенну ситуацію.

Винятково важливе місце у формуванні особистості неповнолітніх належить саме правовому вихованню та навчанню як цілеспрямованим юридичним процесам, у результаті яких в учня-вихованця з'являється можливість вільно орієнтуватися у питаннях щодо елементарних правових норм і змісту правопорушення як предмета пізнання дійсності.

Для неповнолітнього (як особи, що не досягла віку настання позитивно-правової дієздатності) важливим є розуміння об'єктивного та суб'єктивного віку правопорушення. Об'єктивність передбачає розуміння завданої шкоди суспільству, окремим людям, оточуючому середовищу і т. п. Молода особа повинна усвідомити, що своїми діями (незалежно від обставин) вона може порушувати гармонію існуючого порядку, втручаючись у цілісність світобудови, і тим самим призводить до руйнування, порушення природних зв'язків.

Суб'єктивна сторона правопорушення означає невміння особистості підлітка розпоряджатися власною свобідною волею, нездатність приймати самостійні правові рішення через низьку самосвідомість. Ось чому досягнення мети у самореалізації власного «Я» у неповнолітніх часто має протиправний характер.

З метою запобігання негативній соціалізації особистості неповнолітніх, недопущення вчинення ними правопорушень (у тому числі й неусвідомлюваних) необхідна систематична правова профілактика. Зупинимося на філософському змісті цієї категорії.

Вважаємо, можливим, що філософія правової профілактики має щонайменше два розуміння: як *система раціональних заходів і як ірраціональний режим*. Раціональні заходи здебільшого ґрунтуються на позитивному праві, знанні та дотриманні його норм, а ірраціональний режим – на природному праві, що також вимагає належного знання та дотримання.

Тому в першому випадку *філософія правової профілактики – це система раціональних заходів правової соціалізації неповнолітніх, спрямованої на деонтологічний процес особи з метою підтримання правової гармонії в суспільстві.* Тобто раціональні заходи профілактики можна побудувати лише на чинному законодавстві шляхом правового виховання, поясненні можливих антиномій позитивного права, які часто викликають у неповнолітніх двоякий підхід до вибору поведінки. Ці заходи спрямовують на активну правову соціалізацію підлітка, його обізнаність із законами , які забезпечують йому свідоме ставлення до життя, до своїх посильних обов'язків. Іншими словами, правова соціалізація забезпечує належний

деонтологічний процес неповнолітній особі, запобігаючи тим самим вчиненню правопорушень.

Крім того, філософія правової профілактики дає можливість усвідомити неповнолітньому, що своїми неправомірними діями він порушує правову гармонію, що встановлена суспільством, існуючою державною владою. Правову гармонію тут слід розуміти як існуючий правовий порядок у державі, вимоги до громадян тощо.

У другому випадку *філософія правової профілактики – це ірраціональний режим свобідної волі у правовому просторі неповнолітнього, який підтримує синергетичні правові процеси з метою утримання онтологічного стану цілісності Всесвіту.*

Так, ірраціональний режим встановлює не позитивне, а природне (і надприродне) право. Людина до створення цього режиму не причетна. Вона лише усвідомлює, що існують природні і надприродні сили, на які повністю неможливо впливати. При намаганні людини порушити гармонію цих сил настають природні санкції у вигляді катаклізмів, нещасть, негараздів, горя, хвороб тощо. Такого усвідомлення неповнолітній може досягти шляхом виявлення власної свобідної волі як необхідності людського існування. Свобідна воля на відмінну від свавілля має правові межі, які неповнолітня особа встановлює сама для себе, виходячи зі ступеня правової соціалізації, духовно-моральної кореляції дорослих тощо. При цьому правовий простір містить у собі багато (множину) параметрів, які впливають на поведінку особи. Сюди також належать елементи суб'єктивної сторони правопорушень.

Синергетичні правові процеси – це дія природного й надприродного права у вигляді природно-правового хаосу. Ці процеси не потребують дій людини, вони самоорганізовані та саморегульовані. Неповнолітньому бажано усвідомлювати, що саме ірраціональність дає можливість пояснити правову синергетику. Раціональне мислення може навіть зашкодити такому праворозумінню, виходячи зі стану неповнолітності.

Філософсько-профілактичні заходи мають бути спрямовані на думки та дії неповнолітнього таким чином, щоб стверджувати тезу про світ як постійно онтологічний стан (тобто про те, щоб він непорушний, перебуває у стані початкового створення й гармонії). Порушення, які здійснюються людиною, – це недопустимі похибки, які частково руйнують Всесвіт. У випадку перевищення допустимості цих похибок руйнується цілісність Всесвіту взагалі, що може призвести до загибелі всього людства. Зокрема, всезростаюча кількість правопорушень, – це пряма дорога до такої загибелі.

Слід зазначити, що філософія правової профілактики неправомірних дій неповнолітніх і як система раціональних заходів, і як ірраціональний режим вимагають *пропедевтичних дій* з боку органів державної влади.

Пропедевтика є вступом до курсу будь-якої науки, що подається в стислій і доступній формі. Філософською пропедевтикою можна назвати всі відомості з філософії, права, логіки, що містяться у програмах навчальних дисциплін курсу

середньої школи, оскільки вони є вступом до інших наук, які студенти вивчатимуть у різних вищих навчальних закладах.

У контексті зазначеного зосередимо увагу на філософсько-правовій пропедевтиці, яка має профілактичне значення для неповнолітніх. При цьому йтиметься про сім'ю і середню школу, де закладається основний фундамент філософсько-правової профілактики, що здебільшого залишається на все життя. Адже мета будь-якої пропедевтики – це виховання і навчання людини.

Вважаємо, що *філософсько-правова пропедевтика містить в собі такі чинники: любов, духовність, моральність – у сім'ї; повага, взаєморозуміння, етичність, історизм, науковість, державність.*

Так, у сім'ї формується первинне поняття любові. Спочатку це відбувається в одному напрямі – любові до дитини, а потім паралельно виникає інший – любов до батьків, старших, оточуючого середовища тощо.

Зрозуміло, що любов до дитини має бути природно-правовою, на засадах природно-духовної ієрархії. Йдеться про недопущення культу дитини, вседозволеності в її поведінці, потурання її примхам і т. п.

Щодо *духовності*, її пропедевтичного впливу на поведінку дитини, то сім'я повинна формувати розуміння величі людини у Всесвіті, адже людина є вищим творінням світу. Все, що створене у світі, фактично підвладне людині, служить її благом. Але треба мати вироблений природно-правовий стереотип поведінки користування цим благом.

Моральна пропедевтика зводиться до виконання беззаперечних правил поведінки у сім'ї та поза нею. Це правила хорошого тону, правила співжиття, правила шляхетного поводження, правила спілкування і тощо. Дуже корисними у даному виді пропедевтики є релігійні норми та цінності, виховання на прикладах історії українського народу, традицій регіону і родини.

Таким чином, сімейна пропедевтика створює ґрунт для правової соціалізації, формування особистості і здійснює свого роду ранню профілактику можливих, часто дрібних правопорушень. Це дає підставу стверджувати про існування так званого родинного права. Тому не конче потрібно, щоб дитину дошкільного віку навчали рахувати, писати, читати, а передусім слід навчити її любові, духовності й моральності. Цього буде достатньо з огляду можливостей сімейного виховання, оскільки наступні завдання – це завдання школи (не відкидаючи при цьому активної участі сім'ї).

Середня школа є не тільки продовжувачем сімейної пропедевтики, а передусім її організатором. Адже яку дитину виховають у сім'ї, такого учня матиме й школа. Тому в школі продовжується виховання почуття любові і закладається фундамент поваги до людей та світу. Велика кількість учнів у школі, наявність нових людей, які займаються пропедевтичною діяльністю, та інші несімейні чинники прискорюють формування поваги, а згодом – і любові.

При цьому особливо цінним виявляється *взаєморозуміння* між батьками та школою. Взаєморозуміння конче потрібне, оскільки правова пропедевтика здійснюється хоча й індивідуально, проте в загальній формі. Вчитель не має такої змоги індивідуально впливати на поведінку учня, як батьки на свою дитину. Слід також дотримуватись єдності вимог до поведінки неповнолітнього. Кероване взаєморозуміння між самими учнями також застерігає від дитячих ревнощів, відчуття уявної несправедливості тощо.

Питання *історизму* та його виховного впливу є завжди актуальним для школи. Варто наголосити, що українська нація є найстарішою в Європі. І ті цінності, надбання українського народу щодо поведінки людини не повинні бути забутими, насиченими невластивими їй нормами моралі, як це має місце в сьогоднішніх умовах. В історії Україні ніколи не було проблем зі злочинністю, неправомірною поведінкою. Все вирішувалося на основі високої духовності та моральності, чого, на жаль, не спостерігаємо сьогодні. Тому в сьогоднішній Україні повинно існувати своє високорозвинуте народне право, яке діяло б не лише на підсвідомому рівні, й було б усвідомленим і використаним.

У шкільній пропедевтиці існують певні проблеми *науковості*. Річ у тім, що кожен предмет здебільшого викладається ізольовано один від одного, незважаючи на певну наступність чи спорідненість тем. У кожній дисципліні є своя науковість, але йдеться про право як науку об'єднуючу. Ідеї права, дух права повинні охоплювати всі навчальні дисципліни: фізику, астрономію, природознавство, математику, біологію, зоологію, астрономію, анатомію людини, історію та ін., оскільки метою середньої школи є виховання повноцінного громадянина України з належною, тобто правомірною поведінкою. Об'єднати ці дисципліни може поняття про природне право. Адже кожна дисципліна так чи інакше вивчає закони Природи, закони розвитку живих організмів, закони небесних світил та інші, що становлять основу природного права. Для досягнення виховної мети необхідно постійно про це нагадувати і вказувати на те, як ці закони впливають на поведінку людини та як їх потрібно дотримуватись, щоб не здійснювати правопорушень.

Державність у шкільній пропедевтиці пронизує всі навчальні дисципліни та виховні заходи. Проте ми наголошуємо на знанні законів (позитивне право), які створює держава. На наш погляд, шкільний курс з основ правознавства забезпечує цю ділянку роботи лише частково, оскільки вивчають його тільки у старших класах. Тому вважаємо, що нарівні з християнською та учнівською етикою необхідно вивчати основні вимоги Конституції України або хоча б поєднувати ці дисципліни вже у молодших класах.

Таким чином, на середню школу (після сім'ї) лягає велика відповідальність у профілактиці правопорушень серед неповнолітніх. Тому пропедевтичний аспект правової профілактики повинен бути завжди правильно зорієнтований і в сім'ї, і в школі.

Отже, філософія профілактики правопорушень серед неповнолітніх має пропедевтичний аспект. Сімейна та шкільна пропедевтики безпосередньо впливають на формування особи та правову соціалізацію. Метою правової пропедевтики є виховання правомірної поведінки неповнолітньої особи, правова профілактика не тільки її дій, а й думок, почуттів і свідомості. До цього зобов'язує нас і складна криміногенна ситуація, і, зрештою, природний обов'язок людини XXI століття, який формує інтерес до кримінального права.

5.4. Феноменологія кримінального процесу і криміналістики

Кримінальний процес і криміналістика, як складові ефективного правосуддя, потребують глибокого духовного мислення для розуміння їхньої сутності та призначення. Ексклюзивна модуляція методів і підходів до розслідування злочинів відкриває нові горизонти у досягненні справедливості. Природно-правова реальність, яка пронизує ці процеси, спрямована на виявлення істини, захист прав людини та зміцнення довіри до правової системи, що є основою справедливого суспільства.

У кримінальному та кримінально-процесуальному праві основне місце відводиться таким феноменам, як *подія, подія злочину* (у даному підрозділі доцільно вести мову не про злоучинок, а саме *злочин*) *місце події, місце злочину.* Так, *подія* – один із видів юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин. До події відносять природні явища, що відбуваються поза волею людини (повінь, землетрус, народження, смерть тощо). Під виникненням події поза волею людини мають на увазі не причину, що викликала її, а процес впливу події на конкретні правовідносини. Події бувають різних видів, серед яких є форс-мажорні, непереборна сила, що потребує додаткового пізнання у конкретному випадку.

Подія злочину – це обставина, що підлягає доказуванню у кримінальній справі. На стадії порушення кримінальної справи наявність чи відсутність події злочину, відомості про яку містяться у заяві або повідомленні про злочин чи інших джерелах, встановлюють шляхом проведення огляду місця події, збору пояснень від окремих громадян тощо. На стадії досудового розслідування та розгляду кримінальної справи в суді подія злочину підлягає доказуванню як обов'язковий елемент предмета доказування у повному обсязі.

Вищенаведені поняття розглянуто з позицій позитивного права, тобто чинного законодавства, де основним є дія або бездіяльність. У природному праві перевага надається спочатку думці, а потім слову та дії (бездіяльності). Чотири ознаки злочину: суспільна небезпечність, протиправність, винність і караність також характерні у природному праві. Тільки замість суспільної небезпеки тут ідеться про світову небезпеку. Протиправність і винність не доводяться у судовому порядку, оскільки їх особа визначає сама для себе. Кару не обов'язково може встановити суд. Це можуть бути різні природні сили, духовні особи тощо.

З позиції філософії права *злочин* – одна із найнебезпечніших форм деструктивного активізму індивідів і груп, які вносять значний дисбаланс у ситуації коливних,

нестійких рівноваг, на яких утримується цивілізація. Маючи загальну деструктивну скерованість, злочинність виконує декілька соціальних функцій усередині цивілізованої системи: злочини дозволяють певним категоріям індивідів реалізувати свої трансагресивні нахили; злочини випробовують міцність і надійність нормативно-ціннісних структур цивілізації, примушують постійно займатися зміцненням своїх основ, підтримувати в стані готовності засоби стримування і блокування деструктивного натиску кримінального середовища; злочини маркують небажані, девіантні лінії ймовірного розвитку цивілізації.

Таким чином, злочин – спотворена, руйнівна форма самореалізації, самовиявлення окремих аспектів людської природи, а також таких властивостей людини, як інтелект, воля, пристрасть тощо. Однак філософію цікавлять метафізичні й онтологічні початки світового буття, що зумовлюють існування кримінальної реальності. Вона у своїх пошуках першопричин кримінальних подій схильна виходити за межі природного і соціального світів, будуючи казуальні, пояснювальні моделі метафізичного характеру. Предметом осмислення злочину є метафізична реальність, «закулісний» світ вищих першопричин, які оберігають людину від злочинів або підштовхують її до них, адже нею керують вищі безособові сили, влада яких над нею безмежна. Існує невідома людині лінія долі. Причини вчинюваних людьми злочинів губляться далеко за межами сфер, доступних людському сприйняттю й розумінню. Метафізичний підхід передбачає, що в злочині завжди є, що піддається міркуванню, аналізу, – певний «нерозкладений концентрат», що містить у собі смисли, недоступні людському розумінню. І тут людині нічого не залишається, як задовольнятися імперативом, який вимагає осягнення незбагненого через усвідомлення його незбагненності.

Тобто *злочин у філософсько-правовому розумінні – це передусім порушення гармонії Всесвіту, що тримається на природних і надприродних законах, її може руйнувати лише людина не тільки діями (бездіяльністю), а й словом і, найбільше, думкою, почуттями.* Призначення людини полягає у формуванні правильних думок, а потім – у їх втіленні у словах і діях. Оскільки думки можуть компрометувати людину, коли їх висловлювати вголос, то людина часто тримає думку в таємниці, однак злі наміри зберігаються. Виходячи з того, що людина є мікрокосмосом, то сукупністю цих злих намірів вона руйнує Космос загалом, себе та інші мікрокосмоси зокрема. Тому порушується цілісність Космосу, його гармонія і небезпека стає не тільки суспільною, а й світовою.

Порушення природно-правових норм здійснюються швидше від порушення позитивно-правових норм. Тут відсутня латентність, але існує цілковита віктимність. Потерпілий сам винен у всіх неприємностях, але велике значення при цьому має місце події та місце злочину.

У позитивному праві *місце події* – це певна територія чи приміщення, в межах яких відбулася сама подія злочину або виявлені його наслідки. Щодо одного злочину

може існувати декілька місць подій. Місце події і його матеріальна обстановка є відображенням наслідків певної події.

Місце злочину – це простір, у тому числі територія місцевості, лінія кордону, ділянка земної, водної поверхні чи повітряного простору, приміщення або транспортний засіб, де були розпочаті, продовжені, закінчені чи припинені злочинні дії. Місце вчинення злочину – найповніше джерело інформації. Залежно від характеру відображення злочину на місці події можливі різні ситуації, пов'язані з характером події, тобто результативність огляду місця злочину визначається якомога більшим збором інформації.

Місце злочину і місце події – поняття, що не завжди співпадають. Місце події є ширшим поняттям, котре пов'язане з виявленням матеріальних змін, що стосуються події злочину; місце злочину – це місце здійснення злочинного наміру, який спричинив матеріальні наслідки.

Доцільно проводити філософсько-правовий огляд спочатку місця події, адже саме на цьому місці були закладені підвалини майбутнього злочину в думках людини, її планах, намірах. Огляд місця події повинен дати відповідь на запитання: чому саме в цьому місці зародилася злочинна ідея, чому саме вибір впав на цю, а не іншу людину. Випадковостей у Природі, а також у поведінці людей не існує. Не все людина може пізнати, сприйняти, пояснити. Існує метафізична діяльність у Всесвіті, що здійснюється поза свідомістю і волею людини. Особливо це стосується космічного простору.

Космічний простір Всесвіту – не вакуум, не пустота, він заповнений не тільки газом і космічний порохом, а й різноманітними фізичними полями – електричними, магнітними, електромагнітними та іншими, які створюються в результаті випромінювання всіх космічних тіл Всесвіту, планет і окремих зірок, сузір'їв і галактик. Але ці поля не руйнують Всесвіт, не утворюють дисгармонії. Вони самореалізуються, самоорганізуються і мають вплив на біологічні ритми всіх живих організмів Землі, оскільки магнітні силові лінії пронизують ці організми, збуджують їх, спонукають до дій (зокрема злочинів, які скоюють **духовно не захищені особи**).

Всі збурення на Сонці, особливо електромагнітна і корпускулярна радіація, створюючи відомі нам електричні і магнітні бурі, інші феномени, як в атмосфері, так і в біосфері Землі, викликають збільшення кількості аварій і катастроф на транспорті, нещасні випадки на виробництві, смертельні випадки у лікарнях, що посилює вибухонебезпечність конфліктних ситуацій у структурах суспільства. В такі періоди помітно загострюються хронічні захворювання, посилюються функціональні розлади нервово-психічної і серцево-судинної систем, зростає кількість інфарктів міокарда, мозкових інсультів, змінюються показники крові не тільки у хворих, а й у цілком здорових людей: число лейкоцитів зменшується, а лімфоцитів навпаки зростає, еритроцити ж мають тенденцію посилювати електричний заряд.

Слід зауважити, що вплив небесних світил, Сонця на людину не є стабільним. Існують місця посиленого і послабленого впливу, існують цикли впливів зі

зростаючою і спадаючою силою. Крім того, на одних людей впливи Всесвіту бувають сильнішими, на інших – слабшими. Це залежить від місця народження і перебігу людського життя та інших факторів.

Сукупність усіх космічних впливів у момент народження людини, спадковість і довкілля, кліматичні умови та багато інших чинників створюють певні передумови для формування людської конституції, темпераменту і характеру, талантів і здібностей людини, слабких місць в організмі, схильність до захворювань, різних відмінних рис, властивостей, якостей, які, зі свого боку, в сукупності можуть визначити долю кожного індивідуума зокрема. Тобто одна і та ж людина в аналогічних ситуаціях, але в різних місцях поводитиме себе по-різному. Звичайно, відстань між цими місцями повинна бути великою. Людина найкраще себе поводить на батьківщині. Але вплив суспільних сил, організація самого суспільного життя має також велике значення у поведінці людини.

Кожна людина в момент народження фіксує, сприймає Сонячну енергію як життєву субстанцію, прану, яка визначає надалі її психологічні, емоційні та енергетичні потенції. Тому все людство і все життя на Землі залежить від якості Сонячної животворної субстанції, якої вони набули при народженні і використовують упродовж життя. Зодіакальні закони – це закони 12 рівнів трансформації Сонячної енергії протягом одного періоду обертання Землі навколо Сонця. Що стосується планетарних впливів, то у спрощеному вигляді вони або сприяють правильному розподілу життєвої енергії (якщо це так звані щасливі, доброзичливі планети), або шкодять цьому (якщо цей вплив «шкідливий»). У будь-якому випадку людина має можливість самотужки утримувати свою поведінку в правомірному полі.

Індивідуальні, добові, сезонні біоритми людини підкоряються духовності людини. Якщо людина володіє високою духовною культурою (правильні, онтологічні думки, правильні орієнтири любові, добрі наміри і т.д.), то вона уникає негативних біоритмів, негативних природних впливів. Чим негативніші психологічні та інші потенції отримала людина у вигляді кванту сузір'їв, тим ступінь її духовної культури має бути вищим. Тому не дивно, що окремим людям просто «щастить» у житті, незважаючи на їхні й доволі низький рівень інтелектуальної культури.

Оскільки людський організм, сама людина є мікрокопією Всесвіту, то повинна бути синхронність усіх процесів, що відбуваються в житті людини з процесами «Центру». Але людина часто вдається до асинхронності, що здійснює своїми думками, тобто духом. Тому небезпечні місця, геопатогенні зони неоднаково впливають на всіх людей.

Отже, при філософсько-правовому огляді місця злочину треба: а) дослідити, чи місце злочину співпадає з місцем події; б) виявити місце події; в) уточнити, чи подія злочину мала місце; г) оцінити окремо місце події і місце злочину з позицій природного права, провести філософсько-правову експертизу; д) за можливості виявити види і ступінь порушень норм природного права винних і потерпілих осіб; е) перенести отриману філософсько-правову інформацію у поле позитивного права.

Звичайно, ці дії здійснює уповноважена особа – слідчий, який є основною фігурою в організації огляду місця події. Якість такого огляду залежить від ступеня його особистої духовної культури, вміння здійснювати метафізичний аналіз, визнання існування природного права та закономірностей його санкцій.

Відомо, що *криміналістика* – це юридична наука про спеціальні прийоми, методи і засоби, які застосовують у кримінальному судочинстві з метою запобігання злочинам, їх розкриття і розслідування, а також під час розгляду кримінальних справ. У криміналістиці використовують результати досліджень найрізноманітніших наук: природничих, технічних і суспільних. Тобто криміналістичні методи є сукупністю методів інших наук, скерованих на вивчення злочинності, її причин, особи злочинця, заходів попередження злочинності. Зрозуміло, що криміналістичні методи повинні перебувати у правовому полі, не виходити за межі чинного законодавства норм позитивного права.

Однак спробуємо розглянути, дослідити можливість застосування норм природного права до окремих криміналістичних прийомів. Мова йтиме про *дактилоскопію, криміналістичне дослідження письма, дослідження цифрового письма, дослідження писемної мови, габітоскопію (габітологію),* тобто частину криміналістичних об’єктів, які є своєрідними феноменами у праві.

У *дактилоскопії* важливим є сліди рук, запахові сліди. Зокрема, сліди рук є прямим відображенням морфологічних особливостей рук та їх шкірного рельєфу. Це сховані механізми функціонування знакових систем, закономірності, які сама людина повністю пізнати не може, оскільки всі антропологічні зміни людини є результатом впливу природних законів. Тому структурна антропологія досліджує природно-правові закономірності і забезпечує позитивне право глибинними пластами кримінологічної культури. Звичайно, лінії на пальцях (руці), петльові, завиткові і дугові, капілярні візерунки, а також розміри пальців, очей, носа, вуха, характер зморщок, колір шкіри та інші чинники є індивідуальними, тому структурна антропологія готує ґрунт для неповторних методологічних установок щодо «читання» слідів рук та проведення дактилоскопічних експертиз. Тобто утворюється підґрунтя для феноменології криміналістики.

У криміналістичній науці запахові сліди – це інформація, яка переноситься при випаровуванні від запахоутворювальних поверхонь на об’єкти зовнішньої обстановки. Тіло людини під впливом її духу й душі залишає сліди кодової програми, які є метафізичними універсалами у пізнанні запахових слідів. Молекули запаху є складовими елементами молекул тіла людини. Проте тіло під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, згідно зі загальними тенденціями природних законів, «відправляє» назовні відповідні закодовані інформаційні молекули, за якими можна дати відповідну характеристику конкретній особі.

У криміналістичному дослідженні письма, цифрового *письма, писемної мови* основну роль відіграє чинник нелінійного мислення людини.

Вчені зазначають, що нелінійне мислення випливає з дії свідомості та підсвідомості, що є неструктурозованим і має зовнішні прояви: неадекватна мова, почерк і навіть поведінка. Кодова програма правопису є деконструктивною, що пов'язано з процедурою розкладу лінгвіністичних структур. Тобто почерк і підпис мають природно-правовий зміст.

Спеціалісти твердять, що буквене письмо, підписи відображають автоматичну систему рухів, які формуються на основі умовно-рефлекторної діяльності під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Почерк піддається певним змінам, тому може з'явитися його новий варіант. Така варіаційність свідчить про рухомість нервових зв'язків у корі головного мозку, про спрямованість пристосуватися до письма у незвичних умовах. Розрізняють просторову орієнтацію рухів, напрями лінії письма в межах рядків, форму рядка, розмір рядків щодо друкарської лінії, розмір інтервалів між словами, розмір абзаців, розмір і форму лінії полів тощо. Загальними ознаками почерку є ступінь виробленості, конструктивної складності, переважні напрям і форма рухів, темп письма, прогин, нахил, зв'язність, натиск письмових знаків.

Почеркознавці наголошують на тому, що письмо є засобом збереження думки людини за допомогою спеціально створених умовних позначок – абстрактних графічних накреслень (символів), належить до найвеличніших винаходів людства. Майже кожній умовній позначці притаманний більш-менш постійний графічний вигляд. Відхилення від цієї постійності зумовлюють неповторність, індивідуальність кожного, що дає змогу судити про особистість людини.

Тобто ступінь нелінійності мислення в кожної людини різний, який залежить від природних і соціальних чинників. Хоча нелінійне мислення є індивідуальним, проте воно підкорене нормам природного права, оскільки навіть навмисно змінений почерк (автопідробка, імітація) видно неозброєним оком. А отже, порушення норм природного права в частині зміни власного почерку має певну приховану (часто злочинну) мету.

Так склалося, що особистий підпис людини (автограф) слугує для неї посвідчувальним знаком. Часто підпис відрізняється від почерку більшим ступенем автоматизації і виробленості рухів. Це пояснюється тим, що формування підписів відбувається на базі почергових навиків, і в них відображаються основні їхні властивості – індивідуальність і відносна стійкість. При формуванні підпису, що здійснюється, як правило, в період юності, а відшліфовується під час професійної діяльності, автор вносить інформацію про себе, про свою велич, авторитет, які, звичайно, бувають адекватними, перебільшеними чи недооціненими. Це здебільшого є фантазією автора, його ступенем творчості, рівнем природного чи штучного мислення. Однак виконання підпису, незважаючи на його автоматичність, є все-таки різним, оскільки однозначно впливають обставини, стан виконавця, певні незручності тощо.

Цифрове письмо формується за аналогічними законами почерку. Але є певні відмінності. Написання цифр не піддаються таким змінам, яких зазнають букви та письмо, почерк взагалі. Це пов'язано з перервами у мисленні (без певного логічного зв'язку), що можна назвати скачкоподібністю нелінійного мислення.

Інтелектуальні навики у тексті і в почерку можуть бути різними. Кожна людина володіє більш-менш стабільними законами формування писемної мови. Тут нелінійність мислення прямує до лінійності, за винятком штучної заміни власного взірця своєї писемної мови. Хоча і це можна помітити при аналізі достатньої кількості і повного обсягу вільних зразків тексту (заяв, скарг, пояснень, клопотань, відповідей на заяви і т.д).

Можна здійснити філософський аналіз *габітології (габітоскопії)* як науки про опис зовнішніх ознак людини. Так, ступінь логічного мислення, розумових задатків, ділових і моральних якостей «записані» в очах, в погляді людини, особливо, коли вона перебуває у невимушеній обстановці. Під впливом цих та інших чинників формується обличчя особи, її поза тощо. На обличчі можна «прочитати» онтологічні засади, ставлення до виконання обов'язку. Більшу інформацію можна отримати, простеживши динаміку людини, її поведінку, пози, тести, манери у спілкуванні і т.д. Філософсько-методологічні міркування про людину притаманні практично кожному, оскільки кожна людина мимовільно читає і складає словесний портрет оточуючих. Але ґрунтовніше оволодіння філософськими знаннями приносить габітоскопії більше користі.

Отже, філософія криміналістики ґрунтується на світоглядних методологічних засадах експерта, його знаннях основ багатьох наук. Але видається, найбільш підготовленим експертом-криміналістом є та особа, яка ще й визнає природне і надприродне право та має успіхи у його розумінні й дотриманні природно-правових приписів.

Криміналістика породила таку галузь, як *оперативно-розшукове право*. Підтвердженням існування оперативно-розшукового права слугують і такі чинники, як давність, професійна спеціалізованість, живучість негласних (конспіративних) традицій, спеціалізоване мислення. Як відомо, основні компоненти оперативно-розшукового права існували з часу виникнення проблем у суспільстві, відтоді, коли відповідальні особи були безпорадними у регулюванні поведінки рядових членів суспільства. Спочатку це відображалося на розвиткові мистецтва військової розвідки, здобуття «язика», використання такої дешевої робочої сили, як полонені і т.д. Це право було в основному неписаним. Тут переважали інструкції, рекомендації, накази, моральні настанови, а згодом – і таємні розпорядження й обґрунтування. Тому давність елементів оперативно-розшукового права підтверджує його необхідність.

Професійна спеціалізованість ґрунтується на тому, що підготовка працівників оперативно-розшукової діяльності (ордистів) ведеться давно. Раніше це були курси, школи, училища, інститути, а тепер університети внутрішніх справ, служби безпеки тощо. Існують окремі наукові спеціальності. Загалом існує досить великий досвід підготовки оперативних працівників.

У свідомому житті людина часто вдається до певного маскування, конспірування і має від цього задоволення. Такі дії пов'язані як з природними потребами, так і з негласними (конспіративними) традиціями. Тим більше, що життя інколи вимагає

таких дій, що не підлягають осуду, а, навпаки, викликають зацікавленість і потребу пояснити такий спосіб усамітнення.

Працівники, які тривалий час займаються оперативно-розшуковою діяльністю, зазнають певної професійної деформації, що проявляється у спеціалізованому мисленні. Мислення такого професіонала відрізняється від інших тим, що він власний життєвий процес формує на оперативних засадах. Тому й говорять, що оперативники у відставку чи, скоріше, запас ніколи не йдуть.

Розглянуті вище життєві чинники ще раз підтверджують, що оперативно-розшукове право існує й отримує визнання не тільки серед спеціалістів, а й громадськості.

Оперативно-розшукове право можна обґрунтувати, застосовуючи положення деяких сучасних філософських течій, зокрема таких, як *екзистенціалізм, феноменологізм, герменевтика, біхевіоризм* та інші.

Оперативно-розшукова діяльність – це насамперед *екзистенційна діалектика* людини, її логіка. Екзистенційне обґрунтування полягає в тому, що життєдіяльність людини, її переживання мають здійснюватися згідно з природно-правовими нормами, тобто людина даремно не витрачає внутрішньої енергії. Глибока таємниця екзистенції позначається на відповідних діях людини (як фізичних, так й інтелектуальних). Ці дії людини в окремих випадках потрібно розшифровувати, виявляти причини формування внутрішнього стану людини (подібно до поліграфа – детектора брехні).

Відомо, що у філософії під *феноменом* розуміють такі об’єкти і події, які людина бачить завдяки власному досвідові. Апріорні закони поведінки людини оперативний працівник виводить із власних почуттєвих якостей, відкинувши всі існуючі теорії, версії, різні проблеми. Тим самим феноменологія допомагає проникнути у таку сферу, яка недоступна емпіричним дослідженням. Тобто потрібна спеціальна галузь права, яка скерувала би правові звання оперативного працівника у сферу пізнання правової дійсності. Цією галуззю є оперативно-розшукове право.

Для пізнання причин тої чи іншої поведінки людини потрібно володіти мистецтвом інтерпретації, тлумачення, яким володіє *герменевтика*. Вона висвітлює засадничі принципи, заховані, втаємничені в екзистенції людини. В результаті оперативний працівник читає не «букву» поведінки, а її «дух», принципи. Саме такий герменевтичний процес може забезпечити оперативно-розшукове право.

Біхевіоризм доводить, що розглядати поведінку людини потрібно у визначеній ситуації, у певний момент, а не будь-коли. І на основі спостереження виводити правила конкретної поведінки. Адже оперативно-розшукове право скероване на дослідження подразнення і відповідної реакції людини, вплив на її психіку органів внутрішньої секреції (це, до речі, слабке місце в законі про оперативно-розшукову діяльність), що ховаються під загальною назвою «нетрадиційні методи збору інформації». Оперативні працівники часто на підсвідому рівні використовують закони вербального і невербального біхевіоризму для визначення, наприклад, причетності людини до злочину. Але ці закони мають бути відображені в оперативно-розшуковому праві.

Зауважимо, що ці та інші філософські тенденції визначають в оперативно-розшуковому праві межі й мету втручання у права людини. Адже посягання на права людини, її свобідну волю – це вимушений засіб, який обґрунтовує оперативно-розшукове право і спеціально підготовлений для цього фахівець.

Отже, примусовість і таємничість оперативно-розшукового права обмежена. Застосування норм цього права здійснюється засобами, які не суперечать природному праву, здоровому глузду, загальнолюдським цінностям.

6.1. Поняття людського природного скарбу та його джерела

Всесвітні *закони віри, надії, любові* впливають на пошукову діяльність людини, на онтологічні передбачення, провидіння, що є необхідним для формування законних життєвих засад.

Ці закони мають значний вплив на формування буттєвих засад земного життя людини, оскільки їхня енергія і принципи впливають на різні аспекти життя.

Щодо *закону віри*, то йдеться про силу впливу на психологічний стан людини, її переконання та уявлення про світ. Віра в свої можливості і в успіх сприяє самореалізації та досягненню мети.

Закони надії є драйвером (прискоренням, стимулятором) для досягнення мети і подолання перешкод. Надія стимулює людину відновлювати втрачену віру в себе та світлої майбутньої перспективи. Драйвер вказує на внутрішні і зовнішні фактори, які мотивують людину до вчинення певних дій або досягнення земних успіхів.

Закон любові сприяє формуванню позитивних міжособистісних відносин, розвитку співчуття та емпатії (схвильованості, співпереживання). Закон надає сенс й значення життю, робить людину відкритішою до світу та інших людей.

В цілому ці закони допомагають людині розвивати гармонійне відношення з собою та оточуючим світом, що впливає на її загальний стан та благополуччя і задоволеності життям.

Наприклад, надія може бути драйвером для вдосконалення успіху або відновлення втрачених можливостей, віра – для подолання викликів, а любов – для формування та збереження сімейних зв’язків.

Людське життя за допомогою законів віри, надії, любові можна розглядати, як незупинний пошук істинності, оскільки ця потреба вбудована в сутність людської природи.

Відомо, що існує потреба у цінності, тому людина завжди шукає її, яка надає життю сенс і значення. Цінності можуть виявлятися в різних формах, включаючи моральні принципи, відносини з близькими, самореалізацію через розвиток особистості та внесок у суспільство.

Людина завжди прагне добра, яке може виявитися в благополуччі, щасті і гармонії та допомозі іншим. Ця потреба відображає бажання людини покращити своє життя та життя оточуючих.

Крім того, людина постійно намагається розширити свої знання, розвивати свої навички і розуміння світу навколо себе. Цей пошук істинності проявляється у бажанні розуміти себе, своє місце в світі, природу явищ та розвиток суспільства. Тому пошук істинності як цінності, добра та розвитку є не тільки властивістю людської природи, але й ключовим фактором, що визначає наші вчинки, мету та напрям життя.

Пошук істинності і добра відбувається завдяки внутрішньому імперативу або внутрішній потребі, яка є властивою людській природі. Цей внутрішній імпульс діє, як

атрактор і приводить людину до пошуку відповідей на питання про сенс життя, про природу добра та істини.

Внутрішній імператив зобов'язує людину виробити потребу зрозуміти світ, себе і своє місце в ньому. Він стимулює людину до постійного пошуку. Цей імпульс може виникати з глибокого внутрішнього роздуму, рефлексії над своїм життям і значенням подій. Такий **внутрішній пошук стає цінним скарбом**, оскільки він допомагає людині зрозуміти себе, оточуючий світ і власні цінності. Відкриваючи істинну і розкриваючи добро в серці, людина наближається до більшого розуміння свого життя та світу.

Через внутрішній імператив людина відчуває потребу у пошуку істини та добра і саме цей процес робить їхнє життя багатшим і ціннішим. Цей імператив (імпульс, потреба) взаємодіє з різними аспектами життя людини, такими як цінності, мета, діяльність та взаємовідносини. Він притягує і об'єднує різні життєві процеси, спрямовані на задоволення цієї потреби в пошуку істини, добра та розвитку. Тому *внутрішній імпульс виступає синергетичним атрактором*, що координує різноманітні аспекти життя людини та сприяє самоорганізації та стабільності її життєвого шляху.

Тобто синергетичний атрактор – це явище, коли система, така як людський розум або поведінка, тенденційно рухається до певних станів або мети, які є оптимальними або вигідними. У контексті пошуку скарбів, синергетичний атрактор може впливати на те, як людина спрямовує свою увагу і зусилля у пошуках. Він може керувати вибором напряму, методів та стратегій пошуку, спрямовуючи їх до найефективніших шляхів досягнення мети. Таким чином, синергетичний атрактор допомагає коригувати пошук певних груп скарбів, забезпечуючи отримані шляхи досягнення бажаного результату. Тому виникає логічне запитання про те, що таке філософсько-правовий скарб людини і як класифікувати ці скарби.

Слід вважати, що **філософсько-правовий скарб людини – це сукупність чеснотних цінностей, вищої етичної правової медійності, метаантропологічної культурно-правової різноманітності, що визначають її світогляд та взірчасту життєву методологію (1).**

Цей скарб формулюється під впливом культурного середовища, освіти, досвіду та взаємодії з іншими людьми. Він включає у себе такі складові: *повага до прав людини, принципи справедливості, демократичні цінності, розуміння моральних норм* та інші аспекти, що визначають гідність і гармонію особистості в суспільстві. Філософсько-правовий скарб є основою для розвитку суспільства, забезпечуючи його стабільність, рівноправ'я та добробут.

З іншого боку, **філософсько-правовий скарб людини – це вміння відтворювати свою метаантропологію через самовідданість та громадянську позицію з метою забезпечення функціонування онтологічних норм земного життя (2).**

Ця дефініція філософсько-правового скарбу людини підкреслює важливість вміння індивіда розуміти, втілювати свою сутність і цінності через самовідданість та громадянську позицію. Метаантропологія означає розуміння себе, як особистості у

контексті світу та мети свого існування. Самовідданість вказує на готовність працювати на благо інших та загального добробуту, а громадянська позиція означає активну участь у суспільному житті та дотриманні законів суспільства, і моральних норм. Метою цього усього є забезпечення функціонування онтологічних норм життя – основних принципів існування, які визначають сенс та цінність життя людини. Таким чином, ця дефініція підкреслює важливість розуміння та втілення людиною моєї мети та цінностей в контексті суспільства та Всесвіту.

Перша дефініція філософсько-правового скарбу, яка зосереджується на пошуках, розглядається як підхід до вивчення й аналізу філософії права, який акцентується на теоретичних основах, цінностях та ідеалах, які направляють пошук сенсу та значення права. Цей сенс стає детермінантою сенсу життя людини через кілька ключових аспектів:

1. Забезпечення справедливості та порядку. Право встановлює правила та норми, які сприяють справедливому та рівному поводженню з усіма членами суспільства. Тому у всьому слід шукати дорогоцінний правовий скарб.
2. Сенс життя людини немислимий без впорядкування. Норми життя забезпечують його не тільки тактику, а й стратегію – перехід у трансцендентний світ. Для такого переходу потрібно набувати відповідних чеснот, олюднювати себе. Звідси й виникає потреба пошуку скарбу, що здійснюється здебільшого синергетичним методом.
3. Філософія права використовує інтердисциплінарний підхід, поєднуючи знання з філософії, правознавства, соціології, політичних наук та інших галузей. Це творче мислення також входить у скарб людини і дає можливість творчого пошуку.
4. Творчий процес пошуку скарбу людини забезпечує постійна адаптація до змін. Адже сучасне право «прив'язане» до суспільних відносин, які розвиваються, змінюються під впливом соціальних, економічних чинників. Нові умови і виклики потребують творчості. Усі ці та інші аспекти здійснюють пошук філософсько-правового скарбу творчим процесом, що вимагає унікального мислення та інноваційних підходів до вивчення та розвитку правової науки.

Друга дефініція, яка стосується реалізації філософсько-правового скарбу у життя, може вважатися більш практичною модуляцією філософії права, є орієнтованою на те, як ці філософські концепції та цінності переносяться на конкретні законодавчі акти, правові практики та поведінку учасників правових систем. Ідеться про дотримання, виконання, використання, застосування здобутого скарбу. Це стосується не тільки особистого життя, зокрема вибору морально-чеснотних шляхів досягання мети, уникнення дій, які можуть завдати шкоди іншим, а й участі у громадських акціях, підтримці прав людини та соціальної справедливості, розвитку освіти, культури тощо.

Реалізація здобутих філософсько-правових скарбів є важливим аспектом інтеграції нормативних принципів у повсякденне життя і сприяє формуванню гармонійного і справедливого громадянського суспільства.

Пошук і реалізація скарбів є дорогоцінними інструментами для досягнення природно-надприродної плідності, розуміючи таку плідність, як не лише фізичний аспект, але й емоційний, інтелектуальний та духовний розвиток. Пошук скарбів включає у себе пошук знань, цінностей, досвіду та мудрості, може збагатити індивіда на всіх рівнях його існування. Цей процес сприяє розвитку особистості, підвищенню самосвідомості, та самореалізації. Реалізація цих скарбів у житті може допомогти людині досягати гармонії з природою та навколишнім середовищем, розкривши свій потенціал і здібності для створення чогось нового та корисного для себе та суспільства. Це може виявитися у власній творчості, розвитку технологій, науки, культури, мистецтва та в інших сферах життя, де потрібне правове регулювання.

Такий підхід до життя може сприяти не лише особистому зростанню, а й створенню благополучного та гармонійного середовища для наступних поколінь, зберігаючи і розвиваючи природні і надприродні ресурси для майбутніх поколінь.

Існує взаємодія між правовими нормами, процедурами та інструментами, що сприяють ефективному пошуку, захисту та реалізації цінностей і ресурсів у суспільстві. Це відображається у правовій синергії пошуку і реалізації скарбів.

Зокрема, правова система створює рамки і механізми для захисту прав та інтересів особи під час пошуку та реалізації скарбів. Це включає правовий захист власності, авторських прав, прав на здоров’я, безпеку тощо.

Правові норми регулюють доступ, використання та розподіл природних, економічних та культурних ресурсів для забезпечення їх сталого використання та збереження для майбутніх поколінь. Правова система сприяє створенню стимулів для інновацій, наукових досліджень та розвитку технологій, що сприяють пошуку та реалізації нових скарбів у суспільстві.

Крім того, правова система також відображає етичні цінності та принципи справедливості, які впливають на спосіб пошуку та використання скарбів у суспільстві.

Усі ці аспекти правової енергії, синергії сприяють ефективному та гармонійному пошуку і реалізації скарбів у суспільстві, забезпечуючи баланс між інтересами особи і загальним благополуччям суспільства.

У природно-правовій системі мають місце флуктуації у пошуку і реалізації скарбів людини. Вони відображають зміну або коливання у сприйнятті та застосуванні правових норм і принципів різних часових, культурних та соціальних контекстах.

Так, культурні зміни впливають на сприйняття та використання правових норм. Погляди на права, свободи та обов’язки можуть змінюватися з плином часу внаслідок різноманітних трансформацій. Також розвиток технологій може породжувати нові правові виклики і нагальність адаптації правових норм до нових умов. Наприклад, виникнення інтернету і цифрових технологій вимагає розвитку нових правових механізмів для захисту особистої інформації та приватності.

Зміна соціальних цінностей може впливати на сприяння та застосування правових норм. Наприклад, зростання освіченості та толерантності може призвести до зміни

законодавства щодо прав людини та гендерної рівності. Це стосується й економічних, політичних факторів. Там відповідні принципи можуть спричиняти коливання у правовій сфері, змінюючи пріоритети і стратегії у реалізації права.

Ці флуктуації є невід'ємною частиною постійного процесу адаптації правової системи до змін у суспільстві. Іноді вони можуть сприяти прогресу та розвитку, а іноді створювати виклики і проблеми, які потребують уваги та розв'язання з боку правової системи.

Філософія права завжди залишається одним із ключових напрямів дослідження людського суспільства та його взаємин. Пошук фундаментальних джерел, які лежать в основі правових принципів та норм, відображає не лише бажання зрозуміти природу права, але й прямування до розкриття внутрішнього зв'язку між правом та більш глибокими метафізичними реаліями.

Серед різноманітних джерел, які впливають на формування філософсько-правових скарбів людини, *займають метафізичні та виважені культурологічні концепції*, які пронизують правову думку і практику, дозволяють краще зрозуміти сутність та обґрунтованість правових норм та цінностей, що лежать в основі суспільного ладу. Метафізичні концепції уособлюють в собі *природні філософські правові джерела та інші уроки корінних цінностей*, а виважені культурологічні концепції передають *зміст штучності джерел філософсько-правових скарбів людини.*

До природних джерел та їхніх уроків корінних цінностей належать:

1) **закони природи;**
2) **надприродні чесноти;**
3) **органічні закони громади;**
4) **етичні професійні кодекси.**

Штучним джерелам відповідають:

1) **міжнародне законодавство;**
2) **державне законодавство.**
3) **судова практика;**
4) **правова доктрина.**

Звичайно, це основні, як видається, джерела скарбів людини, але варто враховувати, що існує ще цілий ряд факторів, які також впливають на формування і їхній розвиток. Наприклад, важливим додатковим джерелом може бути особистий досвід кожної людини, його унікальність та індивідуальність. Кожен з нас накопичує власний багаж знань, навичок, вражень та власних життєвих ситуацій, які формують наше світосприйняття та цінності. Також важливим є міжособистісні відносини, які впливають на нашу поведінку та взаємодію з іншими людьми, а також культурне середовище, в якому ми зростаємо та розвиваємось. Тому, незважаючи на те, що основні джерела скарбів людини можуть бути загальними для багатьох, варто пам'ятати про індивідуальний контекст кожної особистості, який, звичайно, впливає на її внутрішній правовий світ і життєві цінності.

Основними й первинними джерелами набуття скарбу людини є *закони природи* (множина онтологічних законів світла, множина онтологічних законів простору і часу, множина онтологічних законів рослинного світу, множина онтологічних законів Сонячної системи, множина онтологічних законів розвитку природи водоповітряного простору, множина онтологічних законів розвитку природи наземного простору), а також множина онтологічних законів біологічного і психічного розвитку людини. У цю (останню) множину входять раніше створені онтологічні закони, які є завершальними у світобудові.

Ці закони становлять основу для розвитку філософсько-правових концепцій. Наприклад, вони впливають на створення позитивних правових норм, спрямованих на збереження навколишнього середовища, формувати онтологічні філософсько-правові погляди та світ навколо себе. Синергетика цих законів дає можливість атракторним способом, методом отримувати чесноти із метафізичних ірраціональностей і переносити їх у культурологічну раціональність. Така буттєва трансформація утворює метаантропологічне нагромадження і має скарбові запаси на всі роки земного життя. Головне, щоб збудити у собі атракторні властивості, тоді результати впотужнюватимуться у філософії права, у її методологію і сам предмет.

Надприродні чесноти, зокрема, такі як справедливість, доброта, милосердя і багато інших, допомагають людині стати кращою версією себе та впливати на її спілкування з іншими та взаємодію у суспільстві. Вищі чесноти допомагають людині розвивати емпатію (співпереживання), розуміння та підтримку співгромадян, що може вести до покращення міжособистісних відносин і створення позитивного соціального середовища. Отримання цінного кладу з надприродних чеснот може виявитися в самому задоволенні від того, що людина робить добро і допомагає іншим, а також в удосконаленні власної особистості. Крім того, ці чесноти можуть привести до підвищення репутації, отримання довіри та підтримки від оточуючих, що в свою чергу може відкривати нові можливості та перспективи у житті.

Таким чином, надприродні чесноти стають справжнім кладом для людини, збагачуючи її життя значущими внутрішніми та зовнішніми нагородами. При цьому головним залишається проблема уміння набутих тих вищих, надприродних чеснот.

Значним філософсько-правовим скарбом є *органічні закони громади*, що відносяться до уроків корінних цінностей.

Відомо, що громада – це соціальна група людей, які мають спільні інтереси, цінності або територіальні зв’язки і відображають найбільш онтологічні засади, функціонують за ідеями, законами Природи (за винятком громад зла). Вони можуть бути сформовані на основі різних факторів, таких як місце проживання, етнічна або культурна приналежність, релігійні переконання, мистецький інтереси, гуртки, товариства тощо. Громада може включати в себе різні категорії людей, які співпрацюють та взаємодіють один з одним за досягнення спільної мети і задоволення власних потреб. Звичайно, громади можуть бути лише складовими частинами суспільства. Це невелика група людей з спільними інтересами, цінностями або

територіальними зв’язками. Вона може існувати в межах певної території або бути сформована на основі інших критеріїв.

Громади взаємодіють між собою на природних засадах, розвивають свої власні норми та правила, які регулюють поведінку своїх членів і сприяють гармонійному функціонуванню. Їхні норми регулювання діяльності часто стають органічними законами, які визначають специфічні аспекти життя та взаємодії в межах конкретної громади.

Професійні інтереси здебільшого відокремлюються від громади, хоча активно співпрацюють з нею. Філософсько-правову скарбницю поповнюють *етичні професійні кодекси*. Ці кодекси часто втілюють природно-правові норми. Вони базуються на загальноприйнятих цінностях, таких як справедливість, інтегритет (дотримання моральних переконань, етичних стандартів, недопущення руйнівних втручань), добра, поваги до особи тощо. Звичайно, у кодексах можуть мати місце й інші, етнічно-професійні норми, які не обов’язково належать до загальноприйнятих природних джерел.

Основна мета етичних професійних кодексів полягає в тому, щоб відображати і закріплювати корінні цінності та принципи, на яких ґрунтується певна професія або спільнота. Ці корінні цінності є основою для формування скарбу людини у вигляді правил поведінки та етичних стандартів, які визначають, як фахівці повинні онтологічно діяти у різних ситуаціях.

Онтологічність джерел філософсько-правових скарбів людини проявляється у глибокому зв’язку з природними та культурними реаліями, що визначають життя суспільства. Закони природи, що відображають функціональні закономірності природи, співіснують з надприродними чеснотами, що визначають моральні та етичні стандарти поведінки. Організаційні закони громади, виражені у правових нормах, регулюють спільні відносини, а етичні професійні кодекси встановлюють стандарти чесності й інтегритету у конкретних професійних сферах. Ці джерела узгоджуються у тому, що спрямовані для створення основ для справедливого, етичного та гармонійного функціонування суспільства.

Крім природних джерел існують штучні джерела скарбу людини. Вони створенні самою людиною системами, які включають у себе імперативні правові норми, технологічні досягнення, культурні цінності та інші соціальні конструкти. Ці норми необхідні для забезпечення порядку, організації суспільства та розвитку людського потенціалу. Штучні джерела скарбу відображають конкретний досвід та мудрість людства, сприяючи розвитку інституцій, інновації та культурного розвитку. Вони допомагають людям забезпечити ефективність функціонування суспільства, розв’язати конфлікти, зберегти історичні та культурні цінності, а також забезпечити умови для соціального та економічного процесу.

Однак, штучні джерела скарбу, такі як позитивні правові системи, культурологічні конструкти і технології, можуть іноді менше враховувати уроки природи та її керівних цінностей. Це може статися через те, що людські створення іноді орієнтуються на інші

пріоритети або втрачають зв'язок з природними циклами і законами. Над цими проблемами працює філософія права.

Авторитетним штучним джерелом скарбу людини є *міжнародне законодавство* як система правових норм, які регулюють взаємодію між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права.

Основний скарб людини випливає з того, що завдання міжнародного законодавства є забезпечення миру, безпеки і прав людини, розвитку міжнародних відносин та співпраці між державами. Це законодавство охоплює широкий спектр питань: від регулювання військових конфліктів до захисту навколишнього середовища та економічної співпраці.

Характеристика міжнародного законодавства в якості штучного джерела скарбу людини може бути такою:

1) міжнародне законодавство охоплює всі країни світу та встановлює загальноприйняті норми та стандарти, які важливі для всіх людей;
2) воно забезпечує захист основних прав і свобод людини на міжнародному рівні, що є важливим джерелом формування особистісного скарбу;
3) це законодавство сприяє створенню стабільності та спокою у світі, що робить можливим розвиток особистості та її скарбів;
4) воно стимулює співпрацю між державами та розвиток міжнародних відносин, що може призвести до збагачення культурного, соціального та економічного досвіду людини.

В цілому філософсько-правовий скарб людини в такому штучному джерелі як міжнародне право допомагає забезпечити рівність, справедливість та мир на міжнародному рівні.

Однак, не всі держави визнають міжнародне законодавство як основне штучне джерело скарбів людини. Це залежить від ідеології конкретної країни, тобто її політичного, економічного та культурного контексту.

Певні сукупності цінностей, принципів та ідей випливають із *державного законодавства*. Фактично в тій чи іншій мірі філософсько-правовий скарб вбудований в позитивні закони людства, правові норми держави. Цей скарб включає в себе базові права, свободи людини, принципи правової держави, засади справедливості та рівності перед законом, а також визначення моральних та етичних стандартів суспільства. Філософсько-правовий скарб допомагає забезпечити правову впевненість громадян, забезпечує стабільність і порядок у суспільстві та відображає його цінності й пріоритети.

Державне законодавство потрібне, але воно повинно бути наближене до природного законодавства. У цьому наближенні (хоча й неадекватному) міститься філософсько-правові скарби. Як його досягнути?

Наближення державного законодавства до природного законодавства є складним завданням. Для цього спочатку необхідно, щоб реакційні державні установи неприродної ідеології рішуче, активно зменшили свою діяльність. Тоді

існуюча потужна композиція зла попадає під імперативний виховний вплив фабрики добра. Проблема існує у реалізації такого первинного заходу. Далі буде легший сценарій: узгодження правових норм з загальними принципами моралі, справедливості, етики. Допомагатимуть надприродні чесноти, яких повинні набувати вищі керівні особи держави і переконати в цінностях такої довготривалої акції своїх підлеглих. Існує майданне переконання українського суспільства.

Судова практика як штучне джерело філософсько-правових джерел може надати різноманітні скарби. Вони відображають основні принципи справедливості, рівності перед законом, захисту прав людини.

Зокрема, це стосується прецедентів. Судові рішення можуть створювати прецеденти, які встановлюють стандарти та правила для подальших розглядів подібних справ. Це допомагає створювати єдине стабільне правове підґрунтя. Воно полягає в тому, що рішення в конкретній справі, винесене судом, надалі є обов'язковим для суддів при вирішенні аналогічних справ. Судові прецеденти не відповідають вимогам державної політики і в той же час дає судді можливість збагачувати свій філософсько-правовий скарб через аналіз різноманітних життєвих ситуацій та співставлення їх з визначеними нормами, як природними, так і державними. Через цей процес суддя розвиває своє розуміння законності, правового почуття, справедливості та вищої моралі, що відображається у його прийнятих рішеннях.

Таким чином, кожна розглянута справа стає джерелом нових знань і досвіду, який сприяє зростанню судді як професіонала і допомагає йому в онтологічному вирішенні подальших справ на основі ефективної реалізації можливості такого штучного джерела скарбу як судовий прецедент.

Безперечним філософсько-правовим скарбом є *правова доктрина*.

Правова доктрина – це сукупність теорій, принципів, досвіду та висновків у галузі права, які розвиваються і формуються вченими, юристами, суддями та іншими фахівцями у правовій науці, дослідженні проблем теоретичних та практичних аспектів права.

Наука у праві в кінцевому рахунку включає в себе різноманітні тлумачення законів, аналіз судової практики, дискусії щодо правових питань, а також висновки, щодо правових проблем і вирішення суперечностей в законодавстві. Правова доктрина відображає академічний та професійний досвід у сфері права і використовується як джерело авторитетних думок і рекомендацій для вирішення правових питань.

Філософсько-правовим скарбом правова доктрина є тому, оскільки вона представляє собою не лише набір правових теорій і принципів, а й систему філософських уявлень про природу права, справедливості свободи і прав людини. Вона включає в себе різноманітні погляди та дискусії щодо сутності права, моралі, чеснот, а також аналізує етичні та соціокультурні аспекти правових норм.

Крім того, правова доктрина відображає історичний розвиток правової думки та зміну підходів до правових питань протягом часу. Вона дозволяє розуміти та інтерпретувати законодавство в контексті його соціального значення й еволюції. Тому

правова доктрина є важливим джерелом філософсько-правового скарбу, яке допомагає розуміти, аналізувати, розкривати та розвивати правову систему суспільства. Однак видається спірним питанням вважати чи це джерело скарбу природне чи штучне.

Можливо, що правова доктрина має елементи як природного, так і штучного джерела. Це залежить від методології наукового дослідження, від того які установки, методи та методики використовує дослідник: природно-правові чи позитивістсько-правові. У цих роздумах все залежить від того, що розуміти під природно-правовою і позитивістсько-правовою методологією, на що дає відповідь предмет філософії права та її методологія.

Отже, скарб людини – це сукупність цінностей, знань, досвіду, які вона набирає протягом життя і вважає важливими для свого особистого та професійного розвитку, задоволення потреб і досягнення мети. Крім розглянутих природних і штучних джерел скарбу певне значення мають міжособистісні відносини, самосприйняття і самовдосконалення, інтереси, різноманітні хобі, навколишнє середовище тощо. За допомогою джерел скарб людини збагачується, зростає, створюючи основу для особистого розвитку, щасливого життя та досягнення успіху.

6.2. Ордологічні цінності правомірних життєвих нагромаджень людиною

Скарб для тіла це добра душа. Онтологічні тілесні потреби не матеріальні речі, а доброта, моральні цінності, чесноти та чистота душі, що є справжнім обдаруванням для тілесного життя. Тілесним уявленням тіла є захоплення, гоніння за матеріальними статками. Це відображається у витрачанні значних зусиль, енергії на набуття матеріальних благ за ушкодження психічного й фізичного здоров’я, а також у втраті гармонії між тілом і душею. Недопустимим є піддання фізичному напруженню, стресу або недостатній рухливості, що може викликати різноманітні проблеми здоров’я. Також це може включати недостатню гігієну, неправильне харчування або вживання шкідливих речовин, що може впливати на фізичне та психічне здоров’я. Такий стан може призвести до стресу, втрати спокою та загального відчуття задоволення від життя. Тобто потреби, порядок (німецькою – ordnung), а точніше ордологічні цінності.

Ордологічні цінності як онтологічну систему порядку стосується встановлення стабільності у суспільстві, а також відповідальності й дисципліни в особистому житті. Ці цінності сприяють підтримці гармонії між тілом, душею та зовнішнім світом, що є важливим для досягнення щасливого і задоволеного життя.

Важливо розуміти, що у людини панують атракторні властивості - набуття максимального матеріального багатства. Проте таке не контрольоване набуття не завжди узгоджується з потребами, певним порядком, гармонією з іншими людьми та із власним здоров’ям.

Видається, що тілесний скарб повинен перебувати у таких обмеженнях, які притаманні конкретні людині, її призначенню в суспільстві . Мова не йде про перебування всіх людей в одних обмежувальних рамках і не у вседозволеності синергетичного атрактора, а відповідно до наявних метаантропогічних задатків. Тобто

відповідь на запитання: скільки можна набувати матеріальних благ повинно дати гармонія тіла, душі і духу. Тоді можна вести мову про ордологічні цінності правомірних життєвих нагромаджень. Для цього необхідно сформувати дефініцію про корекцію пошуку тілесних скарбів в атрактовному варіанті.

Вважаємо, що **тілесний синергетичний атрактор – це тяжіння людини до матеріальних, природних і не природних благ з метою покращення земного життя відповідно до законів розвитку тіла (біологічного і психічного) з урахуванням ордологічних цінностей та допустимого рівня нагромадження.**

Розглянемо такі компоненти цієї дефініції:

1. *Необхідність збільшення цінностей фізичних зусиль.*
2. *Підсилення значення обов'язку та відповідальності за матеріальне.*
3. *Встановлення правового контексту для матеріального благополуччя.*
4. *Розвиток ордологічних чеснот із розумінням та спостережуваними результатами.*
5. *Визначення чеснот, які сприяють матеріальному благополуччю.*
6. *Забезпечення душі онтологічною енергією.*
7. *Створення захисту для душі у земному житті.*
8. *Підготовка душі до переходу у трансцендентний світ.*
9. *Досягнення повного щастя у трансцендентному світі.*

Для філософії права буде цінним розглянути конкретні компоненти окремо та розкрити їх значення і важливість.

1. *Необхідність збільшення цінностей фізичних зусиль* вказує на важливий вклад фізичних знань у досягненні мети. Цінність фізичної праці та наполегливість є важливою для досягнення успіху у будь-якій сфері життя.

Фізичні зусилля породжують матеріальний інтерес до життя, але щоб було відсутнє тілесне мудрування, яке веде до смерті. Розвиваючи лише фізичні аспекти життя, людина може відчувати певне задоволення й інтерес, проте це може бути тимчасовим. Треба уникати повного поглиблення в матеріальний світ. Збуджений інтерес випливає із фізичних зусиль, але він повинен і допомагати уникати відчуття пустоти і нудьги, які часто супроводжують поверхневий матеріалізм.

Матеріальне благополуччя не завжди гарантує відсутність тілесного мудрування або зайняття духовними практиками. Людина може бути заможною, але все ще шукати задоволення в матеріальних речах, що веде до втрати духовного зв'язку. Хоча матеріальне коріння утримує до деякої міри дерево життя і матеріальність може бути єдиним із аспектів життя, який надає стійкості та структури. Матеріальні ресурси можуть забезпечувати основні потреби та комфорт у житті. Однак, для досягнення повноцінного задоволення та гармонії, важливо розвивати інші аспекти, такі як духовність міжособистісні зв'язки та особистий розвиток. Тоді ордологічні цінності матимуть реальний ґрунт для існування.

Звичайно, ордологічні цінності, здобуті фізичними зусиллями, визначаються через такий вплив, який фізична праця має на саму особистість, її характер та світогляд.

Ордологічні цінності можуть включати:

1) **самодисципліну та вольові якості**. Фізичні зусилля допомагають формувати самодисципліну, вольові якості та витривалість, що може бути корисним у всіх сферах життя;

2) **здоров'я та енергія**. Активний спосіб життя сприяє підтримці здоров'я та збільшення рівня енергії, що робить можливим досягнення більш високої меті та задоволення від життя;

3) **самопізнання**. Фізичні зусилля можуть допомогти людині краще пізнати своє тіло, його можливості та обмеження, що сприяє розвитку самосвідомості та самореалізаційності;

4) **стресостійкість**. Регулярна фізична активність допомагає знижувати рівень стресу та підвищити стресостійкість, що відображається на загальному самопочутті та емоційному стані;

5) **самовдосконалення**. Фізичні зусилля можуть бути частиною шляху самовдосконалення, вони вимагають постійного зусилля, вдачі та розвитку, що сприяє особистому росту;

Загалом, ордологічні цінності – це скарб, здобутий через фізичні зусилля, відображаються не лише на фізичному рівні, а й мають глибокий вплив на особистісний розвиток та життєву філософію Однією з онтологічних умов є те, щоб ордологічні цінності здобувалися правомірними життєвими діями. Тоді скарб буде дійсним.

2. *Підсилення значення обов'язку та відповідальності за матеріальне* вказує на необхідність відчуття відповідальності за свої дії та обов'язки у відношенні до матеріальних благ. Збільшення обов'язку та відповідальності сприяє стабільності і розвитку як індивіда , так і суспільства.

Вважаємо, що *основними обов'язками матеріального є забезпечення життєво необхідних матеріальних потреб, підтримку основних земних аспектів життя, збереження та зміцнення фізичної обителі.*

Забезпечення життєво необхідних матеріальних потреб означає забезпечення основних елементів, які необхідні для фізичного виживання та життя в комфортних умовах. Це включає в себе:

а) харчування. Доступ до достатньої кількості харчів, які забезпечують необхідну кількість поживних речовин для підтримки здоров'я та енергії;

б) житло. Можливість проживати у безпечному та комфортному житловому приміщенні де можна: відпочивати , спати , зберігати особисті речі виховувати дітей і т.д.;

в) одяг. Наявність достатнього одягу, що відповідає погодним умовам та забезпечує захист від небезпек та здоров'я;

г) медичне обслуговування. Доступ до медичної допомоги та медичних послуг для підтримки здоров'я та лікування захворювань;

д) освіта. Можливість отримання освіти та розвитку, що дозволяє розширювати знання та навики для успішного функціонування у суспільстві.

Ці потреби задовольняють створенню базових умов для розвитку та самореалізацію особистості.

Підтримка основних земних аспектів життя означає забезпечення умов для повсякденного функціонування та комфортного існування у цьому світі. Це включає в себе:

а) економічна стабільність. Здатність забезпечити фінансову стабільність та матеріальну безпеку для себе та своєї сім'ї здійснюючи розумне управління фінансами та здійснюючи раціональні фінансові рішення;

б) соціальні відносини. Розвиток та підтримка здорових і взаємовигідних відносин з оточуючими людьми, родиною, з друзями та колегами ,що сприяє психологічному комфорту та підтримці у складних ситуаціях;

в) фізичне здоров'я та добробут. Забезпечення найменшого рівня фізичного здоров'я та благополуччя, включаючи здоровий спосіб життя , регулярну фізичну активність та відповідний медичний догляд;

г) сприятливе оточення. Створення сприятливого та безпечного середовища для життя та розвитку включаючи доступ до чистого повітря, води, безпечного життя та відкритих просторів;

д) особистий розвиток. Постійне самовдосконалення та розвиток включаючи здобуття нових навичок, набуття нових знань та розширення горизонтів у різних сферах життя.

Збереження та зміцнення фізичної обителі означає створення умов та прийомів які сприяють збереженню та покращенню фізичного здоров'я та безпеки. Це зокрема здоровий спосіб життя та безпечність, медичний догляд, санітарія та гігієна, психологічний комфорт .

Ці важливі елементи забезпечення загального благополуччя та життєвої якості які в деякі мірі вже висвітлювалися , створюють умови для повноцінного та здорового життя. Вони дозволяють людині реалізувати свій потенціал і досягти успіху у різних сферах життя.

Яка існує відповідальність людини за тяжіння до матеріального?

Вважаємо що така відповідальність може виявлятися на кількох рівнях: свідомість, розумне, використання ресурсів, етика, самообмеження, пошук рівноваги та ін.

Але **основна відповідальність це усвідомлення людини що вона коронована на панування у світі** серед усього живого і неживого ресурсу. Ця точка зору базується на ідеї антропоцентризму, яка визнає людину як центральний фактор у Всесвіті. Звичайний антропоцентризм не відкидає важливості збереження екологічної рівноваги, поваги до всіх форм життя на планеті. Деякі філософські напрями також підкреслюють важливість колективної відповідальності враховуючи взаємодію та взаємозалежність всіх живих і неживих систем у природі. Тому людина повинна

усвідомлювати велику відповідальність за її вплив на світ як важливий аспект життєдіяльності.

3. *Встановлення правового контексту для матеріального благополуччя* зазначає важливість законодавчого регулювання для забезпечення захисту прав та інтересів у сфері матеріального благополуччя. Правовий контекст утворює стабільність , справедливість та рівність у доступі до матеріальних ресурсів. Це здійснює як природне, так і надприродне право ,тобто правові рамки, межі.

Природно-правовий контекст регулює право на життя, безпеку, працю, освіту та інші. Ці права вважаються базовими та необхідними для гідного життя кожної людини. Філософія права підносить природно-правовий контекст до рівня ордологічних цінностей.

Так, вона вивчає фундаментальні принципи цінності та ідеї, що лежать в основі правової системи. У рамках ордологічних цінностей, які спрямовані на розуміння суті і значення життя, природно-правовий контекст може відігравати важливу роль. Ось деякі способи, якими філософія права може підносити природно правовий контекст до рівня ордологічних цінностей: гуманістичний підхід, повага до природи ,баланс індивідуальних й соціальних цінностей та ін. Зокрема, філософія права розглядає взаємозв’язок між правами та обов’язками людини як складову частину її природно-правового статусу. Це може включати в себе розуміння не лише прав індивідів, але й їхню відповідальність перед суспільством та природою.

Природні, навіть природно-правові норми фіксують присутність тіла людини у світі, обґрунтовують просторовість, моторність, темпоральність тіла, підносять його онтологічне значення тіла.

Філософія права може аналізувати співвідношення тіла людини з просторовими аспектами, такими як місце проживання, територіальна приналежність та обмеження власності. Це впливає на правові норми і політику, пов’язані з правами власності, обмеженням використання землі та іншими правовими аспектами.

Розглядаючи можливості тіла, варто зазначити, що воно є ключовим аспектом у визначенні прав і обов’язків.

Наприклад, мобільність людини може впливати на її можливість користуватися різними послугами та ресурсами, а також на її взаємодію з іншими людьми та правовою системою.

Темпоральність тіла розглядаються як часові аспекти життя та діяльності людини, такі як довгострокове планування, відповідальність за минулі дії, відповідальність за майбутні наслідки. Це може включати розгляд строків давності для правових позовів, умов погодження угод та інші часові аспекти, що впливають на правовий статус особи.

Підносячи онтологічне значення тіла, філософія права може розглянути тіло як ключовий аспект існування та функціонування людини у суспільстві, що впливає на її права, обов’язки та взаємодію з оточуючим світом.

Позитивно-правовий контекст для матеріального благополуччя означає наявність законів, норм, політик та інституцій, які сприяють створенню умов для забезпечення матеріального стану населення. Це включає в себе декілька аспектів:

1. Закони про працю та соціальне забезпечення. Позитивно-правовий контекст передбачає наявність законодавства, яке регулює умови праці, заробітну плату, право працівника та соціальні виплати, такі як пенсії, допомога по безробіттю, соціальні виплати для сімей тощо.
2. Закони про власність. Наявність законів та правових механізмів, що регулюють власність, забезпечує стабільність та захист прав власності. Це важливо для економічного розвитку, інвестицій та підтримки підприємництва.
3. Податкове законодавство. Податки та податкова політика можуть впливати на матеріальне благополуччя, забезпечуючи необхідні фінансові ресурси для спеціальних програм, інфраструктури освіти та охорони здоров'я.
4. Фінансова регуляція. Наявність правових норм та інституцій, що регулюють фінансові установи, банківську діяльність, інвестиції та фінансові ринки, сприяє стабільності фінансової системи та економічному зростанню.
5. Законодавство про конкуренцію. Закони про захист конкуренції створюють умови для розвитку конкурентного середовища, що сприяє інноваціям, ефективності та підвищення якості товарів послуг за доступними цінами.

Тобто, позитивно-правовий контекст також слугує тілесним синергетичним атрактором тяжіння людини до матеріальних благ, економічного розвитку, соціальної справедливості та забезпечення основних потреб населення.

4. *Розвиток ордологічних чеснот із розумінням та спостережуваними результатами* зазначає про важливість розвитку та прояву моральних чеснот у повсякденному житті з очевидними і позитивними результатами. Ордологічні чесноти включають в себе чесність, справедливість, терпимість та інші, їх розвиток сприяє гармонійному суспільству.

Щоб здійснити розвиток ордологічних чеснот, потрібно їх спочатку набути. Це, зокрема, стосується *якісних видимих ордологічних результатів, моральних дій, елементарної поведінки та ін.*

Якщо вести мову про *якісні видимі ордологічні результати* розвитку чеснот, це може означати конкретні зміни або покращення у поведінці, відносинах та суспільному житті людей. Це стосується: зміни відносин між людьми, зростання етичних стандартів, розвиток соціальних навиків, змін в організаційних культурах, збільшення громадської активності та ін. Отримані результати можуть бути помічені та оцінені спостереженням, анкетуванням, інтерв'юванням або іншими методами досліджень.

Розвиток моральних дій в ордологічній сфері може здійснюватись через різноманітні підходи та методи. До таких дій слід віднести: освіта, виховання, розвиток, приклад керівництва, соціальне моделювання, міжособисті взаємодії, підтримка інституцій.

Ці методи можуть використовуватись окремо або в комбінації для сприяння розвитку моральних дій в ордологічній сфері.

Розвиток елементарної поведінки в ордологічній сфері також може бути здійснений через різноманітні методи. Серед них: моделювання та наслідування, навчання через ігри та активності, постійний зворотний зв'язок, залучення до виховних програм, сімейне виховання та інше. Зокрема, забезпечення доступу до позитивних прикладів та ролей участі у громадських заходах або подіях, де люди можуть бачити і наслідувати елементарні моральні дії та поведінку.

Завдяки зрозумілим та спостережним результатам людина може оцінити свій ордологічний скарб і співставити його з вимогами правових норм.

5. *Визначення чеснот, які сприяють матеріальному благополуччю* вказує на ідентифікацію та розвиток чеснот, які сприяють досягненню матеріального успіху. До таких чеснот можуть відноситися: працьовитість, цілеспрямованість, ефективне управління ресурсами та інші, що впливають на збільшення благополуччя.

Тіло тяжіє до матеріального благополуччя, незважаючи на те, що смертність нівелює будь-які земні надбання, пов'язані з бруднителями тілесної чистоти. У тілі перебуває значна частина законів Всесвіту (якщо не всі), тому тілесні дороги повинні бути прямими і всяке відхилення від них призводить до фізичного падіння. Навіть ходіння по двох і більше стежках є недопустимим, оскільки така ситуація відображає набуття непотрібних, зайвих тілесних скарбів. Так, як рослина потребує води, так і людина потребує підживлення, але не перевищуючи природних, біологічних норм. Бурхливий розвиток мікрокосмосу не приносить цінності макрокосмосу. Ордологічна фабрика, ордологічне донорство мають онтологічні закони, яких змінити неможливо. Не все ордологічне має буттєве завершення. Тому намагання чинити тілесні вчинки свідчать про наповнення пожадливостями, надмірностями. Такий стан набуття скарбів здійснюється із порушенням законів Всесвіту, що не призводить до набуття онтологічної цінності. Надія на це марна.

Видається, що аксіомою у визначенні матеріальних чеснот в ордологічному бутті є така норма: *не приставати до свого майна*. Це означає бути стриманим чи обережним у використанні власної ресурсності, що містить такі аспекти:

1. Економне використання. Споживання ресурсів з урахуванням їхньої цінності та обмеженості.
2. Відмова від розкошей. Обмеження себе у розкішних витратах та розумне планування фінансів, щоб не надмірно витрачати на непотрібне.
3. Відповідальне володіння. Турботливе та обережне ставлення до майна, його підтримка, ремонт і захист від шкоди або витрат.
4. Розумне інвестування. Обмежене інвестування коштів у різні види активів з метою збереження та зростання власного майна.

Отже, не приставати до свого майна є онтологічною чеснотою для ордологічної сфери і означає виявляти розсудливість та усвідомлення в управлінні та використанні своїх ресурсів, щоб забезпечити їхнє довготривале й стабільне використання. Тоді тіло

прямуватиме до своєї субстанції за відображенням власної нормативної органічної цілісності.

6. *Забезпечення душі онтологічною енергією* вказує на важливість підтримки духовного розвитку та забезпечення енергії для душі через духовну практику, внутрішній розвиток та підтримку віри чи духовних цінностей.

Розглядати способи забезпечення душі скарбами не є однозначним. Це здійснюється *надприродним способом і природним*.

Надприродний спосіб має два виміри: *первісний і життєдіяльний*. *Первісний* вимір – це з'єднання з початковою джерельною енергією або вищим космічним світом, що може виявлятися через духовні практики, релігійні ритуали або містичні досвіди. Цей вимір включає в себе пошук духовного з'єднання, пошук внутрішнього світла та мудрості, які можуть виходити за рамки звичайного раціонального сприйняття. Тому душа своєю енергією підтримує у тілі життєдіяльний процес і є онтологічною силою, яка забезпечує життєдіяльність людини. Цю силу, енергію виконує кров людини, що є носієм душі. Звичайно, що кров відноситься до первісних дарів людини.

Життєдіяльнісний вимір пов'язаний з енергією, яке живить людську душу у щоденному житті, допомагаючи нам відчувати життєву силу, ентузіазм і радість. Живильний вплив на душу здійснюється через мозок, нерви, склад крові, внутрішню секрецію, спадковість, стан здоров'я і т.д. Це своєрідна фабрика душі із зазначеними умовними центрами (органами тіла).

Природний спосіб забезпечення душі скарбами – енергією включає в себе різноманітні практики, що допомагають відновити та зберегти енергію душі через взаємодію з природою та самим собою. До таких практик відноситься: природний спокій, медитація на природі, фізична активність на свіжому повітрі, підтримка природних циклів, спілкування з природними елементами, тощо.

До природного способу причетне тіло людини. Адже воно відображає суть душі, наповнення, прагнення та призначення. Тіло містить гени батьків, які передаються душі і становлять родинно-сімейний скарб. Це саме стосується різного роду звичаїв, вчинків.

Важливим скарбом душі є любов, яка перебуває у душі завдяки надприродним явищам і природним надбанням. Від людини залежить ступінь розвитку любові.

7. *Створення захисту для душі у земному житті* вказує на потребу у забезпеченні захисту та добробуту для душі у житті через розвиток емоційного та духовного благополуччя, підтримку позитивних взаємовідносин та забезпечення внутрішньої гармонії.

У земному ордологічному житті душа перебуває у тілі. Тому тілесні скарби мають відношення до душевних скарбів. Тілесні життєві нагромадження задовольняють душу або не задовольняють її, є цінними для душі або шкідливими. Це залежить від індивідуальних уподобань, цінностей та духовних переконань кожної людини.

Важливо розрізняти між матеріальними потребами та духовними цінностями. Для багатьох людей розуміння та практика духовності можуть бути більш важливими і

задовольняючими, ніж матеріальні блага. Вони можуть шукати задоволення в глибокому розумінні себе, взаємозв'язку з іншими, служінні громаді та розвитку духовних здібностей. Тому потрібно знаходити баланс між матеріальними та духовними потребами, щоб досягти гармонії і благополуччя у всіх аспектах онтологічного життя.

Тіло – це символ душі. По зовнішності, тобто по тілу часто можна багато отримати інформації про душу. Розглянемо деякі з них

1. Здоров'я й енергія. Здорове тіло забезпечує енергію та витривалість для духовної практики і розвитку. Збереження фізичного здоров'я є важливим аспектом духовного життя, оскільки воно дозволяє нам відчувати добре й активно займатися духовною практикою.
2. Самопізнання і саморозвиток. Через фізичний досвід ми можемо пізнати себе краще, розвивати свої можливості та виявляти свої потенційні можливості. Тренування, підвищення витривалості та розвиток фізичних навиків можуть допомогти у цьому процесі.
3. Гармонія та спокій. Фізична активність, розслаблення та певні техніки дихання можуть допомогти зняти стрес, заспокоїти розум та підтримати емоційну стабільність. Це дозволяє нам відчувати більшу гармонію та спокій у своєму ордологічному житті.
4. Свідомість і присутність. Через фізичний досвід ми можемо бути більш присутніми та уважними до даного моменту. Це допомагає людині бути більш свідомими та зосередженими на духовних практиках та розвитку.

Отже, ордологічні елементарні чесноти поповнюються для душі фабрикою тілесних діянь, причому, якщо ці діяння правомірні, гармонійні.

8. *Підготовка душі до переходу в трансцендентний світ* вказує на таку потребу через розвиток духовності і пошук внутрішньої мудрості та готовність до духовного перетворення.

Відомо про те, що в земному житті не потрібно збирати собі скарбів. Скарб згідно надприродних законів буде там, де буде після ордологічного життя серце (і навпаки). Тобто ордологічні цінності визначають місце перебування серця як координатора душі після тілесного панування.

Тіло теж впливає на деякі аспекти майбутнього душі, але не визначає його в повному обсязі. Зокрема, здорове тіло може довше і якісніше жити, що дає більше можливостей для духовного розвитку та вираження душі. Через тіло ми можемо впливати на своє оточення, розвивати власні навики та здібності, що може відкривати нові можливості для самореалізації та вираження своєї душі. Досвід, накопичений через фізичні взаємодії з навколишнім середовищем, може допомогти нам краще розуміти себе та світ навколо, що є важливим аспектом духовного розвитку.

Підготовка душі в ордологічному світі до трансцендентального світу може включати наступні етапи та вимоги.

1. Самопізнання. Першим етапом може бути розуміння самого себе, своїх цінностей, переконань та мети життя. Це допомагає визначити своє місце у світі та шлях до духовного розвитку.

2. Духовно-душевна практика. Регулярна духовно-душевна практика, така як медитація, молитва допомагає зосередитися, заспокоїти розум та розвинути внутрішню мудрість.

3. Служіння та благодійність. Доброчинність, служіння і допомога іншим можуть відігравати важливу роль у розвитку духовності та виконанні духовних завдань.

4. Розвиток моральних якостей – основи духовності.

5. Стриманість та внутрішня гармонія. Здатність до стриманості, самоконтролю та внутрішньої гармонії допомагає подолати матеріальні побажання та зосередитися на духовному розвитку.

6. Піднесені духовні практики. На вищих етапах можуть виникнути віддзеркалення вищих духовних станів, таких як розкриття істинної природи реальності, почуття єдності з космосом, злиття з безмежністю.

9. *Досягнення повного щастя в трансцендентному світі* вказує на головну мету духовного розвитку – досягнення кінцевого блаженства, щастя та гармонії, де душа може знайти вічний спокій та задоволення. Людина бачить тільки своє тіло, як дивовижний організм, в якому перебувають душа і дух. Але душа і дух наповнюють тіло життєздатними компонентами. Тобто існують взаємодії між тілом, душею, духом, утворюючи тим самим своєрідну метаантропологічну фабрику, яка виробляє необхідний скарб за допомогою надприродного права, оновлюється тіло і душа. Вони наберуть статусу духовної тілесності, духовної душевності у трансцендентному світі, відбудеться злиття з макрокосмосом.

Метаантропологічна фабрика права розглядається як метафора для процесу постійного вдосконалення людини через взаємодію з правом (надприродним, природним і штучним) та духовними цінностями. Цей підхід включає аналіз впливу права на розвиток особистості, а також вивченню того, як духовність впливає на правову систему та її застосування.

Такий погляд на право може стати основою для розвитку нових підходів до законодавства та правопорядку, які більше враховують духовність та особистісний розвиток кожної людини. Водночас, це вимагатиме дослідження сутності та заохочення духовних цінностей у сучасному суспільстві і їхньому впливу на правову систему.

У метаантропологічній фабриці права можна виділити кілька цехів, кожен з яких відповідає за конкретний аспект духовного та правового розвитку людини.

Це, зокрема:

- цех духовного розвитку, що відповідає за формування цінностей у людини через правову систему та її застосування;

- цех освіти, навчання та розвитку, що забезпечує набуття інтелектуальних й моральних якостей людини шляхом надання доступу до знань та освітніх ресурсів;
- цех етики, моралі та чеснот, який працює над встановленням етичних норм і цінностей у суспільстві через правові норми та стандарти поведінки;
- цех соціальної справедливості, який займається створенням умов для соціальної рівності та справедливості через правові механізми та інститути;
- цех душі та емоцій, який стежить за психологічним та емоційним станом людини, забезпечуючи захист її душевного благополуччя через правові закони та підтримку.

Звичайно, це не повний перелік цехів метаантропологічної фабрики права. Але кожен з них має свою важливу роль у сприянні повноцінному духовному та правовому розвитку людини.

Отже, ордологічні цінності правомірних життєвих нагромаджень випливають з того, що людина розвивається на землі через духовну практику, духовний розвиток, щоб досягти вищого стану існування у трансцендентному світі, що є щастям і онтологічним скарбом.

6.3. Екзистенціальні коштовності правового життя людини

Правове життя людини потребує морального насичення. Моральні принципи та цінності є основою для формування правових норм і правил, а також для визначення етичних стандартів поведінки в суспільстві. Без морального насичення правове середовище може стати механічним і бездушним, не враховуючи потреб та інтересів людей. Моральні принципи допомагають забезпечити справедливість, гідність та захист прав кожної особи, що є важливим для забезпечення гармонійного функціонування суспільства.

Історично право виникало на основі моральних норм і цінностей. Вони впливали на його формування та розвиток. Моральні норми виступали в певній ролі передумовою для створення правових норм, а також слугували важливим критерієм оцінки їх справедливості та ефективності.

Моральні норми визначають базові принципи справедливості, етики та гуманізму, які потім відображаються у правових актах і законах. Наприклад, заборона вбивства в моральних нормах знайшла відображення у правовому статусі вбивства у кримінальному кодексі.

Без моральних відповідей право стає механічним і втрачає зв’язок з реальними потребами та цінностями суспільства. Моральні норми, як віхи вказують напрям для формування правових норм, а також допомагають забезпечити їх справедливість та ефективність у вирішенні конфліктів та проблем.

Таким чином, мораль і право взаємодіють, доповнюючи одне одного і сприяючи створенню гармонійного та справедливого суспільства.

В екзистенції людини основну роль відіграють не стільки *моральні дії*, скільки *моральні почуття, сердечна чистота, душевне тепло, нормативна емоційність і врегульована емпатійність.*

Моральні почуття відіграють важливу роль в екзистенції людини, оскільки вони визначають її внутрішній світ і моральні орієнтири. Ці почуття, такі як совість, солідарність та інші впливають на рішення та дії людини, в тому числі і на її відношення до права.

Моральні почуття перетворюються у правові почуття, коли людина усвідомлює, що дотримання правових норм і законів сприяє забезпеченню справедливості, гармонії та благополуччя у суспільстві. Наприклад, солідарність може підштовхнути людину до дотримання правил, що забезпечують допомогу потребуючим, або захист вразливих груп населення.

Сердечна чистота – це стан душі, який відображається у внутрішній моральній якості людини, у її намірах, почуттях та діях. Це означає чесність, совість, співчуття та інші моральні якості, які визначаються високими моральними принципами.

Переформування сердечної чистоти на *правосердечну чистоту* означає, що ці внутрішні моральні якості та цінності переносяться на відносини з природним правом та його дотримання. Правосердечна чистота виявляється у повазі до прав інших, дотриманні принципів справедливості, виконанні своїх обов'язків чесно та відповідально. Це означає, що моральні принципи і цінності людини стають основою для її взаємодії з правом та іншими людьми у суспільстві.

Душевне тепло – це внутрішнє тепло, яке випромінюється з серця людини і виявляється у її доброті, любові, співчутті та взаємопідтримці. Це відчуття приємного тепла, яке виникає у взаємодії з іншими людьми та їхніми потребами.

У праві здійснюється трансформація душевного тепла у *сердечну правотеплину*. У контексті правових відносин це означає, що внутрішнє відчуття доброти, співчуття та солідарності перетворюється на дії та взаємодію згідно з принципами права і справедливості. Наприклад, людина з сердечною правотеплиною може виступати на захист прав інших, допомагати тим, хто потребує юридичної підтримки чи діяти відповідально та чесно у всіх правових справах. Тобто, душевне тепло трансформується у сердечну правотеплину, коли явно виявляється у поведінці та взаємодії людини з іншими в контексті правових норм та цінностей.

Нормативну емоційність можна розглядати як визначення або встановлення норм й стандартів, що регулюють вираження емоцій з людьми або в певному контексті. Це відображає те, як емоції розуміються, приймаються та виражаються в рамках певних норм, цінностей та культурних конвенцій (узгоджені правила, норми, угоди).

Нормативна правова емоційність може включати в себе встановлені суспільні чи культурні стандарти щодо того, які емоції вважаються прийнятними чи неприйнятними у певних ситуаціях або серед певних груп людей. Наприклад, у певних

культурах може існувати норма, що показ емоційного вибуху вважається несправедливим у деяких ситуаціях або що виявлення радості під час сумних подій може бути не соціально прийнятним.

Отже, нормативна емоційність відображає соціальні чи культурні норми та стандарти, що визначають як емоції та виражаються в певному оточенні або серед певної групи людей.

Врегульована емпатійність – це форма емпатії, яка виражається у здатності розуміти і сприймати емоції іншої людини, але при цьому зберігає певну об'єктивність і певну професійну здібність до врегулювання конфліктів або ситуацій.

Для юристів важливою є *правова емпатійність* як професійна модифікація врегульованої емпатійності. Це вміння розуміти почуття та переживання інших сторін конфлікту або справи, але при цьому здатність залишати об'єктивність та дотримуватися професійних норм і правил. Також правова емпатійність відображає вміння поставити юриста на місце іншої людини, зрозуміти її почуття, переживання та потреби в рамках правових відносин.

Правова емпатійність є важливою складовою професійної компетентності у сфері права, оскільки вона сприяє покращенню якості надання юридичних послуг, підвищенню довіри до правової системи та досягненню справедливих рішень у правових справах.

Розглянуті основні парадигми визначають природно-надприродний зміст екзистенції людини. Інша глибинна сутність у динаміці сприяють формуванню екзистенціальних коштовностей у праві. Якій парадигмі надати перевагу, сказати складно. Одне відомо, що моральні дії, моральні почуття, сердечна чистота, душевне тепло, нормативна емоційність, врегульована емпатійність характеризують філософський зміст екзистенціальних коштовностей у характері людини, а правові почуття, правосередечна чистота, сердечна правотеплина, нормативно-правова емоційність, правова емпатійність відображають глибинну сутність філософії права, її ексклюзивну модуляцію (особливу частину). В цілому і філософсько-правовий зміст розглянутих парадигм формують *онтологічні екзистенціали.*

Зауважимо, що згадані екзистенціальні парадигми діють синергетично, з любов'ю сприяють на буття не тільки більшого розуму, а й надприродної мудрості. А володіння розумного завжди є справним і фабрикує гідні екзистенціальні коштовності, скарби правового життя людини.

Виникає необхідність сформулювати дефініцію екзистенціальних коштовностей у праві.

Видається, що **екзистенціальні коштовності – це скарби, які виникають з любов'ю внаслідок еволюційного розвитку екзистенціалів у мудрому житті людини і відображають внутрішню справедливу цінність у правових відносинах.**

Звідси випливають такі компоненти:

1. *Прихилення праведної душі до любові.*
2. *Екзистенціально-правова мудрість людини.*

3. *Екзистенціально-коштовна симфонія у праві.*
4. *Природно-надприродні екзистенціали.*
5. *Еволюційно-правові скарби людини.*
6. *Ціннісний екзистенціально-правовий контекст.*
7. *Інтегральні досягнення справедливості у правових відносинах.*

1. Зосередимо свою увагу на понятті *«праведна душа і любов».* Від народження дитина отримує необхідний мінімум праведності як онтологічної здатності дотримання принципів справедливості, чесності та моральних норм у взаємодії з іншими людьми. Вона означає діяти відповідно до права і моральних стандартів, не завдаючи шкоди іншим, і робити так, щоб уникати несправедливості чи приниження інших осіб. Праведність часто визначається як діяльність або стан, який відповідає об'єктивним принципам справедливості. Це відповідає умовам природженої праведності.

В процесі життя, із зростанням досвіду, змінюються наші уявлення про праведність і власні цінності. Інколи природжена праведність набуває змін, які можуть мати і негативний аспект. Тому важливо постійно переосмислювати наші уявлення про праведність та відкрито взаємодіяти з іншими, щоб зберегти баланс між внутрішніми переконаннями і потребами спільноти.

Любов також онтологічна. Вона вказує на важливість, першість існування та сутності в житті людини і суспільстві. Онтологічна любов описує не лише емоційні відчуття, а й реальну, фундаментальну роль у побудові відносин, творенні зв'язків між людьми і формуванні смислу життя. Вона розглядається як основа існування, що дає значення та наповнення нашому існуванню, сприяючи розвитку особистості та сприяючи гармонії взаємин.

Тому праведна душа, як морально чиста та справедлива істота, природно повинна прихилитися до любові як безкорисливої пристрасті до блага інших. Прихилення впливає на екзистенціальний досвід людини, відношення до себе та інших до світу. Але перевершений «ліміт» неонтологічних властивостей не дає праведній душі наближатися до любові. В результаті правове життя людини не набуває екзистенціальних коштовностей.

Здійснення *прихилення праведної душі до любові* має важливі наслідки. Серед них: моральна рівновага, соціальна гармонія (теплі, здорові відносини, позитивний розвиток), особистісний розвиток (вироблення внутрішньої мудрості), емоційне благополуччя (зменшення стресу, підвищення настрою), сприяння добробуту інших (спонукання до більш сприйнятливого та доброзичливого ставлення до світу і людей). Загалом, прихилення до любові є важливим аспектом життя, який допомагає нам стати співчутливими та успішними членами суспільства.

2. *Екзистенціально-правова мудрість людини* вказує на її здатність до розуміння глибоких істин про існування та взаємовідносини з іншими, а також її вміння застосовувати ці знання у правовій сфері. Вона охоплює розуміння сутності права, моралі, справедливості та важливості гармонійного існування з іншими людьми та природою. Ця мудрість передбачає вміння розв'язувати складні правові проблеми з

урахуванням етичних та екзистенціальних аспектів, а також приймати мудрі рішення, спрямовані на досягнення загального блага і гармонії в суспільстві.

Набуття екзистенціально-правової мудрості є процесом, який вимагає відданості, самовдосконалення та постійного навчання. Розглянемо декілька шляхів, якими можна розвивати цю мудрість:

а) вивчення. Глибоке розуміння філософських, етичних та правових концепцій є важливим для розвитку екзистенціально-правової мудрості. Читання праць відомих філософів, юристів та мудре використання ресурсів в інтернеті можуть бути корисними джерелами знань;

б) саморефлексія. Важливо регулярно рефлексувати над власними цінностями, переконаннями та взаємовідносини з іншим. Це допомагає розвивати свідомість про себе та розуміння власного місця у світі;

в) досвід. Активне використання можливостей для набуття досвіду в різних сферах життя, а особливо в правовій практиці, дозволяє вдосконалювати навики прийняття рішень і розвивати екзистенціально-правову мудрість;

г) взаємодія з іншими. Спілкування різних культур, релігій та переконань допомагає розширити світогляд і розуміння різноманітних точок зору;

д) практика толерантності та емпатії. Вміння розуміти та співчувати іншим, навіть якщо їхні погляди відрізняються один від одного, сприяє розвитку мудрості та розуміння глибоких аспектів права та моралі.

Екзистенціально-правова мудрість впливає на формування екзистенціальних коштовностей правового життя людини в значних способах. Так, розуміння значних понять у контексті загальної мети та смислу життя допомагає людині знаходити рівновагу та гармонію в своєму правовому житті. Це додає екзистенціальній глибині та значущості її діяльності у правовій сфері.

Отже, екзистенціально-правова мудрість є важливим фактором у формуванні екзистенціальних коштовностей правового життя людини, оскільки вона допомагає розуміти, цінувати та усвідомлювати життя права та його вплив на особисте і суспільне існування.

3. *Екзистенціально-коштовна симфонія у праві* відображає набір душевно життєвих скарбів, які є цінними для співзвучного регулювання поведінки. Ці душевно життєві скарби включають, такі аспекти, як справедливість, свобода, гідність та інші і утворює онтологічну симфонію (співзвучність) у праві. Таку симфонію забезпечує синергетика. Вона є важливим інструментом для розуміння і вдосконалення взаємодії між різними аспектами правової системи та людськими цінностями. Синергетика допомагає вивчити, які ці елементи взаємодіють між собою, щоб створити гармонійне, симфонічне та ефективне правове середовище, яке сприяє розвитку суспільства та захисту прав людини.

Правові детермінанти можуть включати різноманітні фактори чи чинники, які не завжди безпосередньо співвідносяться з душевним або життєвими цінностями людини. Наприклад, політичні, економічні, соціокультурні або технологічні фактори

можуть впливати на формування та реалізацію правових норм. Однак за допомогою синергетики можна дослідити, як ці різноманітні чинники взаємодіють, симфонізують між собою з екзистенціально-життєвими цінностями, щоб зрозуміти їхній вплив на регулювання поведінки і досягнення метаантропологічної мети.

Усвідомлення такої симфонії у своїх правових почуттях може відбутися шляхом самопізнання та осмислення власних цінностей, переконань і переживань. Це може включати рефлексію над власним життєвим досвідом, сприйняттям навколишнього світу, а також вивченням філософських аспектів правових норм і принципів.

Деякі способи, які можуть допомогти цю симфонію у правових почуттях, містяться у саморефлексії, як проведення часу для самопізнання та роздумів над власними цінностями і переконаннями. Кращому розумінню сприяє освіта, діалог, практика тощо. Кожна людина може відчувати цю симфонію у своїх правових почуттях по-різному, і важливо знайти той спосіб, який найкраще відповідає її індивідуальним потребам і стилю мислення.

4. *Природно-надприродні екзистенціали* – це значні коштовності для правового життя людини. Адже моральні норми, які визначаються умовною душевною фабрикою, етичними переконаннями й цінностями людини, можна розглядати як її екзистенціали. Екзистенціали – це основні аспекти існування людини, які формують її ідентичність, досвід і ставлення до світу. У цьому контексті моральні норми визначають, як людина взаємодіє з іншими людьми та своїм оточенням, і вони є важливою складовою її екзистенції.

Зосередимо увагу на утворенні природно-надприродних екзистенціалах. Вони включають у себе фундаментальні аспекти буття, які перевищують матеріальний світ і можуть включати духовність, сенс життя, віру, відносини з вищими силами тощо. Ці екзистенціальні утворення через різноманітні фактори включаючи:

- соціокультурний контекст, враховуючи культурні та релігійні впливи, традиції, ритуали й обряди, які сприяють формуванню природно- надприродним екзистенціалам;
- особистий досвід, оскільки власні життєві досвіди, включаючи моменти досягнення успіху, страждання, сприйняття краси природи або відчуття піднесено перед величчю Всесвіту, можуть сприяти формуванню таких екзистенціалів;
- філософські та духовні роздуми, як поєднуються з вивченням філософських концепцій, медитацій, молитов та духовного пошуку. Це допоможе людині зрозуміти і відчути надприродні аспекти існування;
- віра, духовна практика та інші духовні заняття можуть сприяти з’єднанню з надприродним та формуванню екзистенціальних переконань;

− емоційні та емпатичні досвіди, трагедії або любові може спонукати людину рефлексувати про природно-надприродні аспекти свого існування.

Особливий інтерес у формуванні природно-надприродних екзистенціалів становить вища, надприродна взаємодія людини з Всесвітом. Ця взаємодія може бути досліджена і розглянута з різних точок зору, включаючи духовні, релігійні, філософські, природознавчі аспекти. Головне при цьому відчуття єдності людини з Всесвітом, присутності Всесвіту у своєму житті, зрозуміти своє місце у світі. Допомогу надає розуміння дії всесвітніх законів, поглиблення розуміння природи та інші різноманітні підходи.

Крім того, доведення моралі до стану чесноти призводить до розвитку екзистенціалів у людини. Чесноти в цьому контексті розглядаються як внутрішні якості, які відображають моральні цінності та характер особистості. Це можуть бути такі якості, як справедливість, милосердя, відданість, благородство, мужність та інші.

Отже, різноманітні фактори взаємодіють впливають один на одного, формуючи складні та унікальні природно-надприродні екзистенціали кожної людини.

5. *Еволюційно-правові скарби людини* можуть означати спадкові або вроджені складові правового мислення та поведінки, які сформувалися протягом еволюційного розвитку людства і впливають на спосіб, яким людина сприймає та застосовує право.

Можливі еволюційно-правові скарби людини, які розміщаються в її екзистенції – це:

а) природні права: ідея природних прав, які є вродженими та невід'ємними у кожної людини, може бути спадковою складовою правової свідомості;

б) емпатія: еволюційно виникла здатність співчувати іншим людям може впливати на формування моральних та правових норм, сприяючи розвитку справедливості і дбайливого ставлення до інших;

в) соціальна взаємодія: спроможність утворювати соціальні структури та спільноти може впливати на розвиток правових норм і систем, які регулюють взаємодію між людьми;

г) відповідальність: розвиток відчуття відповідальності перед іншими членами суспільства може бути вродженим поняттям, яке впливає на дотримання правових норм та обов'язків.

Також здійснення еволюції органічної природи за незмінними онтологічними законами впливає на сприйняття людиною власної екзистенції та її цінність. Усвідомлення процесів еволюції і природних може допомогти розуміти своє місце у світі, з навколишнім середовищем та її власну еволюцію як істоти. Це відчуття співпраці з природою та розуміння її законів може стати для людини коштовним скарбом в її екзистенції.

Слід врахувати, що аналіз еволюційної специфіки імплементації природно-правових норм у позитивно-правові може виявити різноманітні цінності, які будуть важливі для суспільства та індивідуальних осіб. Тому треба врахувати, що

еволюційні принципи у формуванні та застосуванні правових норм може сприяти створенню більш справедливого, громадянського суспільства. Що адаптація правових позитивно-норм до природних та еволюційних законів може сприяти стабільності та довгостроковому розвитку суспільства, допоможе зберегти природні ресурси, сприяти створенню гармонійного взаємозв'язку між суспільством та природою, створити захист прав та інтересів людей та іншого забезпечення їхнього благополуччя.

6. *Ціннісний екзистенціально-правовий контекст* – це сфера, в якій поєднуються цінності, душевність та право. В цьому контексті розглядаються взаємозв'язки між моральними цінностям, індивідуальним існуванням та правовою системою.

Це означає, що правова система і правові норми не існують відокремлено від соціальних та етичних цінностей, але враховують їх у своєму функціонуванні та застосуванні. У цьому контексті важливо розуміти, які правові норми відображають моральні цінності та впливають на індивідуальне існування людини, а також як індивідуальні цінності впливають на формування правових норм.

Ціннісний екзистенціально-правовий контекст враховує також індивідуальність та унікальність кожної людини, її досвід, переконання та життєві цінності, що впливають на сприйняття і застосування правових норм. Цей підхід важливий для побудови справедливого та гуманного суспільства, в якому права та свободи людини захищені і поважаються.

У ціннісному екзистенціально-правовому контексті розглядаються не лише правові норми, але й душевні цінності, які визначаються моральними переконаннями, етикою та іншими аспектами внутрішньої свідомості людини. Ці душевні норми визначають, як людина сприймає інші норми, взаємодіє зі світом навколо себе та приймає рішення.

У цьому контексті коштовність душевних норм означає їхню важливість та цінність для індивіда і суспільства в цілому. Ці душевні норми можуть включати такі цінності, як чесність, справедливість, милосердя, відданість, толерантність і багато інших, які формують моральний характер та сприяють гармонійні й взаємодії в суспільстві.

Душевно-ціннісні норми формуються з різних джерел: традиції, звичаї, релігійні вірування, соціокультурний фонд, спадкові наративи, сімейне оточення, громадська думка, індивідуальний життєвий досвід, особисті відчуття, рефлексія та самоспостереження тощо. Ці джерела взаємодіють між собою та формують комплексний набір цінностей та норм, які визначають моральний кодекс кожної особистості.

Отже, ціннісний екзистенціально-правовий контекст охоплює як правові, так і душевні норми, які визначають поведінку, взаємодію та рішення людини в суспільстві.

7. *Інтегральні досягнення справедливості у правових відносинах* охоплюють комплексний набір принципів та практик, спрямованих на забезпечення рівності, справедливості та законності. Деякі з цих досягнень як екзистенціальних коштовностей включають:

1. Рівність перед законом. Забезпечення того, щоб усі громадяни мали рівний доступ до правосуддя та однаковий захист прав і свобод.

2. Справедливий процес. Здійснення судових процедур та розгляд справ на підставі об'єктивних критеріїв і забезпечення права на захист, чесне суддівство та можливість апеляції.

3. Справедливі рішення. Прийняття судами обґрунтованих та справедливих рішень, які враховують всі обставини справи та відповідають принципам правосуддя.

4. Превентивні заходи. Запобігання порушенням прав та справедливість через ефективну правозахисну політику, контроль за дотриманням законів і вжиття заходів для попередження конфліктів й недоліків у правовідносинах.

5. Доступність юстиції. Забезпечення доступу до правосуддя для всіх верств населення, включаючи вразливі групи, незалежного статусу, економічного стану чи інших обставин.

Правове життя людини вимагає інтегральних внутрішніх цінностей, які відображаються у її моральних переконаннях, етичних принципах та особистих цінностях. Ці внутрішні цінності визначають ставлення людини до права, впливають на її поведінку та взаємодію з іншими членами суспільства.

Наприклад, внутрішні цінності, такі як справедливість, рівність, довіра та відповідальність, можуть покластися в основу моральних рішень та дій людини в контексті правових ситуацій. Людина з інтегральними внутрішніми цінностями буде керуватися не лише зовнішніми правилами та обов'язками, але й внутрішнім відчуттям справедливості та етичності.

Інтегральні внутрішні цінності також допомагають зберігати консистентність та цілісність особистості у різних сферах життя, включаючи соціальні, професійні та власні аспекти. Вони визначають ставлення людини до своїх прав та обов'язків, а також до прав та свобод інших людей.

Отже, інтегральні внутрішні цінності є важливим фундаментом для правового життя людини, оскільки вони визначають її моральний компас та впливають на її взаємодію з правовою системою та суспільством в цілому.

Інтеграція грає велику роль у зборі якісної і повної доказової бази будь-якої юридичної справи. Інтеграція в цьому контексті означає об'єднання різних джерел і видів доказів для створення цілісного та переконливого обґрунтування під час судового процесу або в інших правових процедурах.

В об'єднанні різних джерел доказів інтеграція може включати збір та об'єднання різних видів доказів, таких як свідчення, документи, експертні висновки, фізичні докази та інші для створення повної та переконливої картинки подій.

Здійснюючи аналіз та узгодження інформації інтеграція також передбачає аналіз різних джерел інформації та узгодження їх для визначення спільних фактів й відхилень, що може допомогти встановити правдивість історії.

Крос-перевірка доказів також потребує інтеграції. Вона включає крос-перевірку доказів для визначення їхньої достовірності та надійності, що може включати перевірку на суперечності або недоречності різними джерелами.

Нарешті, у створенні послідовного наративу інтеграція дозволяє створити наратив подій на основі всієї доступної інформації, що допомагає судовим органам чи іншим учасникам правового процесу краще зрозуміти ситуацію та прийняти обґрунтоване рішення.

Загалом, інтеграція грає важливу роль у зборі доказової бази, оскільки вона допомагає створити повну та переконливу картину подій, щодо екзистенціальної коштовності юриста і навіть потерпілого, тобто є ключовим для ефективного проведення правових процедур.

Отже, екзистенціальні коштовності правового життя людини втілюються в її онтологічних душевних цінностях, які визначають її дії та взаємовідносини з оточуючим світом. Ці цінності становлять основу для формування її ідентичності та сприяють гармонійному розвитку як особистості. Важливо розуміти, що поняття правового життя не обмежується лише законами і нормами, а також включає в себе внутрішні переконання та моральні цінності, які допомагають людині вибирати і діяти у відповідності зі своїм внутрішнім світоглядом. Тому збереження й розвиток екзистенціальних коштовностей правового життя є важливим аспектом для досягнення гармонії та особистісного зростання.

6.4. Духовно-правова скарбниця людського майбуття

Дух права підвладний «Альфі й Омезі», які оживляють початкові стани людей (з утроби, а потім згори). Між подвійним народженням здійснюється блукання, синергетичні флуктації, антиноми, спотикання та інші ексклюзивні модуляції, які є онтологічними, передбачуваними. Через це духовні тяжіння людина повинна пройти з точки «Альфи» у точку «Омега»: з нижчого буття у вище буття і наповнення за цей час скарбницю.

Тяжіння, які відчуває людина, під час свого життєвого шляху від точки «Альфа» до точки «Омега» можуть бути різноманітними : відрада, страждання, надія, розчарування, радість, втома, знання, невизначеність, досягнення, втрата та інше. Це відображає різноманітні аспекти людського досвіту та розвитку, Причиною перенесення цього тяжіння життя є слабкість духовних сил.

Духовність допомагає людині знайти внутрішню міць і надію в складних ситуаціях, а також розуміти значення своїх переживань і вчитися використовувати їх для особливого зростання. Бездуховність або слабкість духовних сил робить людину вразливішою до стресу, страждань і важкостей, що може впливати на її здатність ефективно впоратися з ними.

Виникає потреба у духовному підживлені через сприйняття органічних онтологічних норм. Це означає, що людина має потребу в розумінні свого місця в універсумі ,в осмисленні смислу та цінностей свого існування. Ці норми можуть бути

пов’язані з вірою, духовною практикою, природознавством, філософією, філософією права, канонічним правом або іншими науками й аспектами, які допомагають людині знаходити гармонію і розуміння у своєму житті.

Відсутність духовного підживлення призводить до духовних (онтологічних) помилок і метафізичної сліпоти, що ускладнює здатність людини бачити й розуміти правду. Духовна практика, саморозвиток і осмислення допомагають людині розвивати свою духовність і здатність до критичного мислення, що дозволяє розрізняти між правдивим, а також розуміти глибше сенс життя, тобто духовне життя.

Духовне життя людини складається з двох головних векторів: боротьба з неонтологічними бажаннями та зусиллями, спрямованими на життя згідно з онтологічними наративами. Це важлива частина духовного розвитку, що означає відмову від матеріальних або поверхневих цінностей на користь більш глибоких і духовних переконань. Очевидно, що така ситуація включає в себе встановлення внутрішньої межі, практику духовної медитації або відданість служінню іншим. Така боротьба є важкою, але вона приносить духовний розвиток, глибоке задоволення від творіння добра і повноваження своєї духовної скарбниці.

Адже, духовний стан людини впливає на всі аспекти її життя, включаючи успіхи, невдачі, здоров’я і т. д. Людина з розвиненим духовним життям зазвичай має більшу міць для подолання випробувань, здатність до внутрішнього спокою незалежно від зовнішніх обставин, і здатність до прямого розуміння й осмислення життя. Духовний розвиток допомагає людині знаходити глибоке задоволення і щастя навіть у складних ситуаціях.

Ситуація зводиться до того. що потрібно подбати про зміцнення духовних сил. Це можна здійснити за допомогою чеснот і духовного права, які є основними компонентами духу права.

Чесноти випливають з елементарної моралі, яку розвивають *архетипи духу і духотроніка*. *Архетипи духу* – це загальні або універсальні символічні образи, які відображають колективне підсвідоме та духовний аспект людського існування. Вони впливають на моральні цінності людини, визначаючи її уявлення про правильне та неправильне добро і зло. *Духотроніка* – це галузь науки, що вивчає взаємодію між духовним та фізичним світом, а також застосування технологій для підтримки та розвитку духовності людини. Духотроніка допомагає людині розвивати духовність і зосереджуватися на цінностях, які визначаються мораллю.

Таким чином, архетипи духу, духотроніка і мораль взаємозв’язані і можуть взаємодіяти для сприяння духовному розвитку людини.

На практиці людське існування обумовлене моральним внутрішнім імперативом (архетип духу), який веде до набуття чеснот за допомогою трансцендентальних технологій. Тобто, відчувається перехід від фізичного світу до духовного, який забезпечує духотроніка.

Архетип духу визначають розпізнавати добро виходячи із законів духовного життя людини. До змісту цих законів відноситься самовдосконалення, співчуття, взаємодія із

Всесвітом, духовна практика, гармонія між тілом, розумом і душею. Тут значну роль відіграє духовна глибина.

Духовна глибина – це стан, коли людина відчуває глибоке розуміння себе, своїх цінностей, сутності життя та своєї місії. Це може включати в себе високий рівень свідомості, співчуття, мудрості, відкритість до досвіду та здатність до відчуття глибокого зв'язку з усім, що нас оточує. Головним принципом законів духовного життя – це любов.

Любов виявляється як безкорисливе співчуття до інших, самопрощення, турбота про добробут інших людей та глибока повага до життя у всіх його проявах. Вона є могутнім засобом для досягнення гармонії, розуміння та успіхів в житті. Звичайно, існує й духовний закон любові.

Духовний закон любові – це принцип або правило, яке підкреслює значення підвищеного внутрішнього потягу до життєвих цінностей як основних елементів духовного розвитку та гармонії.

Такий інтерес закликає до виявлення безумовного співчуття, турботи й поваги до всього живого. Згідно з цим законом любов є силою, яка об'єднує всіх і призводить до внутрішньої та зовнішньої гармонії. Люди, які сповідують духовні закони, вважають, що слід жити відповідно до цього принципу, прагнути до розуміння, примирення та поширенню любові у своєму житті. Слід зазначити, що кожна людина має свій духовний закон життя, який записаний в умовному екзаменаційному білеті, відповіді на питання цього білета прийдеться давати у свій час.

Ця метафора висвітлює ідею, що кожна людина має свій власний шлях духовного розвитку і свої власні завдання чи випробування для вирішення свою скарбницю життєдіяльності. Для кожного цей шлях є різним і відповіді на питання життя приходить у відповідний момент, коли ми готові або й не готові до них. Важливо слухати своє серце, розвивати свідомість і намагатися зрозуміти які важливі відповіді припадають на наш власний «екзаменаційний білет» життя.

Зауважимо, що відповіді на своєрідному екзамені містяться у духовно-правовій скарбниці людського майбуття. Духовні відповіді, отримані кожною людиною відображатимуть її духовний розвиток, цінний внесок, який міститься у скарбниці людського майбутнього, яка заповнена під час земного життя. Ці відповіді включатимуть у собі мудрість, здобуту через особистий досвід, розуміння духовних принципів та сприйняття значення життя. Розглядувана скарбниця слугує важливим джерелом натхнення та відносної визначеності у духовному пошуку кожної наступної генерації при умові, якою вдасться ще за життя ознайомити із вмістом цієї скарбниці нове покоління.

Зупинимось на понятті духовно-правової скарбниці людського майбуття.

Вважаємо, що **духовно-правова скарбниця людського майбуття – це символ другого безтілесного народження в Омега-точці, де відбувається трансцендентальне з'єднання з внутрішньою сутністю людини під впливом раніше сформованого духу права. В цей момент розкривається особиста**

скарбниця, що містить в собі найцінніші духовні коштовності, які визначають істинний смисл і цінності правового способу життя.

Видається, що компонентами цієї дефініції будуть слугувати такі парадигми:

1. *Духовна мета земного життя людини.*
2. *Вплив духу права на внутрішню сутність людини.*
3. *Визнання цінності та духовне прозріння у правовому житті людини.*
4. *Особиста скарбниця духовних коштовностей (у загальній скарбниці).*
5. *Увідповідальнення за ненаповнену скарбницю.*
6. *Трансцендентально-правове єднання у людини.*
7. *Друге безтілесне народження людини у надприродно-правовій системі.*

1. *Духовна мета земного життя людини* підкреслює розуміння, що кожна людина може мати своє власне бачення світу. Це внутрішнє прагнення до розвитку свого духовного потенціалу, досягнення глибшого розуміння себе і світу, істинного щастя та гармонії. Вона може включати у себе такі аспекти, як самовдосконалення, пошук духовних цінностей, служіння іншим та зв'язок з вищими силами або космічними реаліями. Ця мета надає сенс й напрям життю людини, сприяючи її духовному зростанню та еволюції.

Також до духовної мети належить максимальне зменшення спотикання у житті. Тобто людина передбачає пошук гармонії, мирного і стабільного існування, де важливим є уникнення конфліктів, перешкод і негативних ситуацій. Вона може включати в себе прагнення до внутрішньої стійкості, розвиток навичок управління стресом і важкими ситуаціями, культивування спокою та рівноваги у душі.

Кожна людина має свій унікальний шлях або онтологічний правовий маршрут у цьому світі, і духовна мета полягає у розумінні і прийнятті цього шляху, а не у його радикальній зміні. Це може включати в себе прийняття життєвих обставин, з якими ми стикаємося і намагаємось знаходити духовний зміст і розвиток у них. Такий підхід сприяє збереженню внутрішньої гармонії та спокою, навіть у випадку зміни обставин чи викликів.

Важливим компонентом в житті людини, її межі є духовне мудрування. Особливо спеціально тоді, коли вона шукає глибшого розуміння себе, світу та свого місця в ньому. Ось деякі аспекти, які можуть бути важливими у помислах людини, яка прагне до духовного мудрування:

- самопізнання як ретельне розглядання своїх власних думок, почуттів та переконань для отримання глибшого розуміння себе;
- природа страждань, що спричиняє вивченню її природи та пошук шляхів їх подолання через сприйняття й прийняття;
- взаємозалежність, що супроводжується розумінням взаємозв'язку всього живого та взаємозалежності між усіма істотами;

- сприйняття реальності за допомогою виявлення глибинного сенсу та значення за кожною повсякденною ситуацією і досвідом;
- сприйняття внутрішнього спокою, що означає розвиток навичок медитації та практик, які сприяють досягненню внутрішнього спокою й рівноваги.

Ці аспекти можуть допомогти людині наближатися до своєї духовної мети й розкрити глибинні значення життя. Але все починається з думки, ідеї, недопущення, псування своєї природи розумом. Внутрішній намір, бажання та зберігання чистоти розуму та запобігання його псуванню є важливим етапом на шляху досягнення духовної мети.

Так, існують деякі способи, якими людина може зберігати чистоту розуму. Це: самовиховання, практика, медитації, обмеження негативних впливів, підтримка позитивних джерел, розвиток розумових навичок та ін.

Тоді буде зберігатися чистота свого розуму та спрямовуватиметься його на досягнення духовної мети.

2. *Вплив духу права на внутрішню сутність людини* є значним компонентом духовно-правової скарбниці людського майбуття.

Доцільно розглянути деякі аспекти цього впливу:

1) моральні та етичні цінності. Правові норми і стандарти часто відображають загальні моральні й етнічні принципи суспільства, його органічні закони. Вони можуть впливати на формування особистих цінностей та переконань людини.

2) відповідальність. Знання та розуміння законів і правових норм може сприяти розвитку внутрішньої відповідальності перед суспільством та собою. Але одних знань та розуміння замало, потрібні правові почуття ідей права.

3) правосвідомість. Свідоме дотримання законів може впливати на формування правосвідомості людини та її уявлення про справедливість й порядок. Проте не слід забувати, що дух права проникає й у підсвідому зону, де він діє також інтенсивно. Тому важливо, щоб цей дух був природно-правовий.

4) справедливість. Деякі правові принципи, такі як презумпція невинуватості та право на справедливий суд, можуть поглиблювати внутрішнє розуміння справедливості і дотримання природних принципів у власному житті;

5) достатність. Забезпечення законами прав людини та гарантій соціального захисту може сприяти внутрішньому відчуттю безпеки та стабільності.

Слід пам’ятати, що коли душевне право живить людину, то дух права її підживлює, підтримує онтологічно. Тобто дух права має живильний вплив на людину; підтримуючи її в існуванні, допомагаючи зберегти гармонію, рівновагу і набути необхідних духовно-правових скарбів. Коли правові норми відображають основні цінності та принципи, які підтримують добробут та справедливість в суспільстві, вони можуть стати джерелом натхнення та підтримки для людини. Це може сприяти не

лише її внутрішньому розвитку та самореалізації, а й створити сприятливу атмосферу для розкриття її потенціалу. Такий дух права може допомогти людині зберегти свою онтологічну цілісність та гармонію з навколишнім світом. Дух права потребує глибинного дослідження, оскільки він сам є скарбом для кожної людини.

3. *Визнання цінності та духовне прозріння у правовому житті людини* є компонентом духовно-правової скарбниці майбутнього. Розглянемо першу частину цього компоненту – *цінність*.

Цінність підтверджують такі детермінанти(принципи):

1) підтримка гідності. Правові норми, які визнають і захищають права та гідність кожної людини, створюють основу, для сприйняття цінності кожної особи в суспільстві.

2) справедливість та рівність. Визнання цих принципів перед законом допомагає кожній людині відчувати себе важливим та рівноправним членом суспільства.

3) соціальна підтримка. Забезпечення соціальних гарантій та прав людини сприяє визнанню її цінності та значення у практичному житті.

4) самореалізація. Існування правових можливостей та свобод сприяє самореалізації і вираженню індивідуальних потреб й здібностей кожної людини.

5) повага до загального добробуту. Визнання важливості спільних цінностей та взаємодії для досягнення загального благополуччя підтримує духовний розвиток та гармонію в суспільстві.

Друга частина, *духовне прозріння* – це:

1) здатність сприймати та розуміти значення правових принципів на рівні внутрішнього відчуття та співзвучності з правовими нормами і цінностями, які відображають загальні принципи справедливості й моралі;
2) духовний зріст. Процес розвитку і самопізнання через вивчення правових принципів та їх впливу на власну духовність й життя;
3) світоглядна глибина. Розуміння правових питань не лише на рівні юридичних норм, але й на рівні глибоких філософських й етнічних принципів;
4) підвищена свідомість. Здатність бачити позаду поверхневих аспектів права і розкривати його духовний сенс та значення для особистого й суспільного життя;

Тобто, духовне прозріння допомагає розуміти й відчувати внутрішню глибину та значення права, для людини, що є духовним скарбом.

4. *Особиста скарбниця духовних коштовностей (у загальній скарбниці)* відображає унікальність та індивідуальність кожної людини в контексті загальних цінностей людства. Вона включає в себе особисті цінності, переконання, досвід, навички та найглибші бажання кожної особи. До особистих аспектів скарбниці коштовностей належить:

- власні переконання, ідеали та пріоритети, які визначають значення на напрям життя;
- особисті духовні практики, вірування та зв’язок з внутрішнім «Я» і вищими силами;
- унікальні здібності та вміння, які додають цінності і приносять задоволення;
- історія особистих досягнень, викликів та перемог, які формують характер та сприяють розвитку;
- близькі взаємини та взаємодія з родиною, друзями і спільнотою, які надають підтримку й значення.

Створення особистої скарбниці духовних коштовностей виступає своєрідним онтологічним атрактором, який скеровує людину відчути силу надприродної висоти. Тому людина часто шукає надійну дорогу у трансцендентальний світ, щоб набути онтологічних властивостей. До цього приводить умовна фабрика природно-правової думки, яка вказує на процес формування й розвитку правової свідомості та цінностей у людини. Цей процес можна порівняти з роботою фактичної фабрики, де з сировини, або вихідних матеріалів, утворюється кінцевий продукт.

Особиста скарбниця духовних коштовностей, яка формується у результаті цього процесу, включає у себе такі аспекти:

1) Знання. Особиста скарбниця містить знання про правові норми, принципи і процедури, які допомагають людині розуміти її права й обов’язки в суспільстві.
2) Цінності. Вона також включає в себе кращі взірці, які формуються під впливом правових норм і принципів, такі як: справедливість, свобода, гідність, відповідальність.
3) Етичні принципи. Це також включає у себе розвиток етичних засад, моральних норм, які впливають на поведінку та взаємини в суспільстві.

Отже, фабрика природно-правової думки є важливим механізмом формування особистої скарбниці духовних коштовностей, яка допомагає людині розуміти, цінувати і дотримуватися права й справедливості.

5. *Увідповідальнення за ненаповнену скарбницю* може порівнюватися з не використаними та не примноженими талантами з відомою Біблійної притчі.

Кожна людина має ексклюзивні здібності таланти та можливості, які їй були даровані, і це надає їй певну відповідальність, увідповідальнення. Якщо ці таланти не використовуються або не розвиваються, вони залишаються не наповненими, не приносять користі. Так само і скарбницею духовних коштовностей - якщо людина не інвестує у свій духовний розвиток, у пізнання себе, у формуванні цінностей та принципів, її духовна скарбниця залишається не заповненою, що є недопустимим.

Ця аналогія нагадує нам про важливість використання та розвитку наших здібностей і можливостей, а також про відповідальність за наш духовний розвиток і внутрішнє збагачення. Лише тоді, коли ми інвестуємо у свій духовний розвиток і використовуємо свої таланти для блага себе та інших, ми зможемо досягнути повноти своєї потенціальної скарбниці.

Виникає природне питання: чому обов'язково наповнювати духовну скарбницю? Чому це так важливо для Всесвіту?

Вважаємо, що наповнена духовна скарбниця розглядається як внутрішній світ людини, який відображає загальні принципи та цінності макрокосмосу, тобто зовнішнього світу.

Коли людина активно працює над своїм духовним розвитком та наповненням своєї скарбниці цінностями, вона стає більш гармонійною і свідомою істотою. Це може включати розвиток емпатії, моральності, чесності, мудрості та інших духовних якостей, які сприяють покращенню якості життя та взаємин з іншими.

Якщо багато людей мають наповнені духовні скарбниці, це впливає на макрокосмос, тобто на суспільство в цілому. Зростає рівень розуміння, толерантності, солідарності та взаємоповаги, що сприяє створенню мирного гармонійного і правового громадського суспільства. Таким чином, правова краса, яка виражається у збереженні світу через дотримання правових норм і цінностей, *наближає природну культурологію до рівносильності надприродній онтології.*

6. *Трансцендентально-правове єднання у людини* відображає імплементацію елементів природного права у надприродне право. Природне право, яке містить у собі природний закон, вважається найвищою формою правових норм, які випливають з природи людини (хоча мають місце й надприродні закони, які не блокують природні закони).

Трансцендентальне єднання вказує на сполучення людини з вищими духовними чи метафізичними силами або реаліями. У контексті права це може означати внутрішнє відчуття принципів справедливості, моралі та правди, які переміщують конкретні закони чи правила, але визначають їх суть та цільове призначення.

Тобто трансцендентально-правове єднання у людині відображає глибоке відчуття та розуміння природного права через зв'язок з внутрішнім світом та універсальними принципами справедливості та моралі. Воно може надати основу для формування природного права, яке відображає глибину та всепроникнення правових норм у суспільстві.

Можна провести аналогію між трансцендентально-правовим єднанням у людини та концепцію «закону сполучених посудин» у філософії та науці взагалі. Закон сполучених посудин стверджує, що всі частини системи взаємозалежні і взаємозв'язані і зміна однієї частини впливає на всю систему.

У випадку трансцендентально-правового єднання у людині, це може розглядати як ідею, що всі аспекти людського існування – духовність, моральність ,чесноти, емоції, розум, поведінка тощо – є взаємозалежними та взаємозв'язаними. Подібно до того як

зміна однієї частини системи може вплинути на всю систему, розвиток та зростання духовності чи правової свідомості, може мати великий вплив на всі інші аспекти життя людини.

Отже, обидва концепти є компонентом духовно-правової скарбниці людського майбуття. Вони передбачають взаємозалежність та взаємовплив всіх елементів системи, будь-то людина чи система взагалі, і відображають важливість розуміння та усвідомлення цієї взаємозалежності для досягнення гарантії та розвитку.

7. *Друге безтілесне народження людини у надприродно-правовій системі* можна розглядати як метафору або концепцію, що вказує на глибоке перетворення особистості через розуміння та інтеграцію винних духовних аспектів з правовою системою або правовими принципами.

Це поняття може означати освідомлення винних цінностей, мети та сенсу життя, що виникає під впливом розвитку духовності і глибокого розуміння себе і своєї ролі у світі. А також перетворення особистості відокремлення від матеріальних аспектів і піднесення до вищого рівня свідомості та духовності. Крім того, здійснюється інтеграція з правом. Поєднання духовних принципів, цінностей і мудрості з правовими нормами, принципами, що сприяє гармонії і розумінню власних прав та обов'язків у суспільстві. Ми розглядаємо нове народження, де особистий перетворюючий досвід, який приносить зміни у сприйнятті себе і світу, що може бути рівносильним переосмислення власного життя та ідентичності.

Тому, друге безтілесне народження у надприродно-правовій системі вказує на важливість духовного розвитку та інтеграції з вищими духовними аспектами для досягнення глибокої гармонії і розуміння власної ролі у світі.

Поєднаємо концепцію другого безтілесного народження у надприродно-правовій системі з духовно-правовою скарбницею людського майбуття. Це поєднання відображає важливість розвитку та збагачення духовності і правових цінностей як частини особистого та колективного своєрідного процесу.

Процес другого безтілесного народження може служити як спосіб для піднесення духовності і свідомості людини до певного рівня. Це включає розуміння власної духовності, пошук сенсу та значення в житті, а також розвиток внутрішньої мудрості та моральних цінностей.

Важливою частиною цього процесу є інтеграція цих духовних принципів і цінностей з правовою системою. Це означає використання цих цінностей як основи для розробки правових норм, що відповідають вищим духовним ідеалам та сприяють гармонії та справедливості.

Звичайно процес другого безтілесного народження та інтеграція з правовою системою допомагає формувати духовно-правову скарбницю людського майбуття. Фактично, це завершальний процес цього народження, який включає в себе найцінніші та духовні правові цінності.

Отже, поєднання цих концепцій виводить людину на фініш, де духовність інтегрується з надприродно-правовою системою, виходячи із ступеня та якості сформованої виплеканої скарбниці.

Приступаючи до висновку, наголосимо, що духовний скарб людини є онтологічною сферою набутих духовних цінностей для метаантропологічних життєвих потреб. Він містить у собі енергію, тепло від підживлення органічними чеснотами, що дає людині жити і працювати у комфорті. Цього тепла треба в достатній мірі для повноцінного життя.

Отже, духовний скарб поступово наповнюється розумом і мудрістю, а його ароматність виступає синергією людського єднання. Синергія є дієвою, оскільки одну думку випромінює велика кількість людей і поволі зникає зло, а онтологічне бажане стає реальністю. Формування духовно-правової скарбниці людського майбуття відбувається в аксіосфері, що визначають дії та ставлення людини до світу. У контексті шляху від «Альфи» до «Омеги», була добра аксіосфера, як дух права, означає процес розвитку правових цінностей та принципів від початкового стану людини до вищого рівня свідомості й духовності.

УЗАГАЛЬНЕННЯ

У результаті аналізу природно-правової реальності через призму ексклюзивної модуляції виявлено, що суспільство і держава спираються на різні потреби, які визначають їхні пріоритети та спосіб функціонування. Природно-соціальні цінності суспільства визначаються його культурними, історичними та моральними уявленнями про справедливість і гармонію, тоді як вищі правові цінності держави зосереджуються на захисті прав та свобод громадян й забезпеченні стабільності й порядку.

Евристичні потреби існування позитивного права виражаються у необхідності регулювання взаємовідносин між особами та установами у суспільстві, забезпеченні правопорядку й розв'язанні конфліктів. Філософія доцільності сегментів правознавства вказує на необхідність розуміння та аналізу різних аспектів права для досягнення мети справедливості та ефективного функціонування правової системи.

Завершальний розділ про філософсько-правовий скарб людини підкреслює важливість розуміння та внутрішнього відчуття правових цінностей для досягнення гармонії та розвитку як індивіда, так і суспільства в цілому.

Отже, ексклюзивна модуляція дозволяє розкрити різноманітні аспекти природно-правової реальності і підкреслити важливість розуміння та внутрішнього переживання правових цінностей для стабільності, розвитку й гармонії суспільства.

ВИСНОВКИ

Ноосферна поведінка людини охоплює взаємодію людського розуму, духовності та соціальних процесів, що формують історичний і культурний розвиток цивілізації. У цьому контексті треба по-новому осмислити динаміку людських рішень, їхню непередбачуваність і здатність до самоорганізації. Тому філософсько-правова оцінка, ексклюзивна модуляція дає змогу розглянути ці явища через призму відповідальності, свобідної волі та моральних норм, які регулюють суспільне буття.

Дослідження доводить, що людська поведінка має риси як *квантового*, так і *синергетичного* характеру. Але ці підходи описують її з різних точок зору.

Квантова механіка говорить про невизначеність, суперпозицію станів та залежність результату від спостерігача. Якщо застосувати ці ідеї до людської поведінки, можна помітити, що людина часто перебуває у стані вибору між кількома можливими варіантами, і цей вибір залежить від контексту. Також можна говорити про суперпозицію психологічних станів, коли людина водночас переживає кілька протилежних емоцій, наприклад, одночасно відчуває радість і страх. Крім того, ефект спостерігача проявляється у тому, що люди змінюють свою поведінку, коли знаючи, що за ними спостерігають або їх оцінюють.

Синергетичний підхід, навпаки, досліджує, як складні системи самоорганізовуються через взаємодію їхніх елементів. У цьому контексті людська поведінка виявляє такі характеристики, як емерджентність, коли дії багатьох людей створюють нову якість, яка не зводиться до простої суми індивідуальних дій. Наприклад, культура, моральні норми чи соціальні рухи виникають через складну взаємодію багатьох чинників. Іншою важливою особливістю є динамічна рівновага – людина і суспільство постійно балансують порядком і хаосом, пристосовуючись до змін. Також слід згадати біфуркації – моменти, коли система (чи окрема людина) різко змінює свій стан, що може бути викликано кризами або важливими життєвими рішеннями.

Отже, основна різниця між цими підходами полягає в тому, що квантовий опис більше зосереджується на індивідуальній поведінці, невизначеності вибору і впливі зовнішніх факторів, тоді як синергетика пояснює процеси самоорганізації та розвитку поведінки у великих системах. У богословському контексті можна провести аналогію: квантова невизначеність може символізувати свобідну волю людини, тоді як синергетика – співпрацю Божої благодаті та людських зусиль у процесі духовного зростання. Таким чином, обидва підходи доповнюють одне одного у розумінні складності людської поведінки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аквінський Т. Сума теології. Вибрані твори. Львів: Свічадо, 2007. 456 с.
2. Арент Ганна. Про революцію. Київ: Дух і Літера, 2014. 358 с.
3. Аристотель. Нікомахова етика. Пер. з давн. грец. Харків: Фоліо, 2002. 352 с.
4. Аристотель. Політика. Пер. давньогрец. Київ: Основи. 2003. 384 с.
5. Барабаш М. П. Проблеми природного права в контексті української філософії. Державний університет управління, 2010. 220 с.
6. Біблія або Святе Письмо Старого і Нового Завітів. Українське Біблійне Товариство. Офіційний текст Святого Письма, 2000. 1524 с.
7. Бояр О. А. Філософія права: теоретичні та практичні аспекти. ЛітераЛТД, 2013. 312 с.
8. Буряк В. В. Природне право: історія та сучасність. Київ: Алерта, 2019. 344 с.
9. Гаврилюк В. Правова держава у світлі християнської традиції. Київ: Богословський інститут, 2008. 128 с.
10. Ганчук О. М. Правовий порядок: ціннісно-інституційний підхід: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «філософія права». Хмельницький, 2021, 18 с.
11. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Пер. з нім. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 456 с.
12. Головко В. І. Філософія права: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 342 с.
13. Держава/uk.m.wikipedia.org.
14. Державна влада/uk.m.wikipedia.org.
15. Дюркгейм Е. Про поділ суспільної праці. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 396 с.
16. Заблоцький В. О. Фізика і філософія: гармонія в суспільстві. Львів: Асторолябія, 2010. 320 с.
17. Зайцев О. М. Чесноти та етика в українській правовій культурі. Львів: Каменяр, 2020. 288 с.
18. Кант І. Критика практичного розуму. Пер. з нім. Харків: Фоліо, 2010. 312 с.
19. Кант І. Метафізика моральності. Київ: Основи, 2005. 192 с.
20. Ковальчук О. М. Природне право та його еволюція в контексті європейської філософії. ПЛІТ, 2004. 212 с.
21. Козловський І. В. Етика, право і суспільство: основи моральної культури. Львів: Світ, 2020. 368 с.
22. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
23. Кокорін В. І. Філософія права: Основи і принципи. Київ: Юридична книга, 2010. 216 с.
24. Костенко І. В. Філософія права: навчальний посібник. КНТ, 2012. 320 с.
25. Кравченко Л. В. Гармонія чеснот у природно-правовій концепції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. 276 с.

26. Мельник О. В. Правова онтологія: філософські аспекти. Харків: Право, 2017. 296 с.
27. Мельник О. Л. Право і мораль: філософсько-правовий аналіз. ВД «Професіонал», 2009. 240 с.
28. Миць І. І. Філософія права: навчальний посібник. Центр навчальної літератури, 2015. 268 с.
29. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, санкції. Львів: «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
30. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Львів: Літопис, 2001. 512 с.
31. Ран Д. Природне право і позитивне право. Львів: Центр правових досліджень, 2012. 148 с.
32. Сливка С. С. Паломницьке богослів'я: курс лекцій. Івано-Франківськ; Львів; Манява: Манускрипт-Львів, 2025. 370 с.
33. Сливка С. С. Природне та надприродне право: У 3-х частинах. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224с.
34. Сливка С. С. Проблеми філософії права: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 192 с.
35. Сливка С. С., Романова А. С. Філософія права: Том 7. Систематичний курс. Всеосяжна модуляція: підручник. Надприродно-правове підґрунтя. Вид. 4-е, перероб. і допов. Київ: «Видавництво Людмила», 2024. 296 с.
36. Сторожук Н. М. Право як регулятор людської поведінки: соціально-філософський аспект. Дніпро: Інновація, 2019. 320 с.
37. Тимченко П. О. Філософські основи права: методологія і практика. Одеса: Фенікс, 2021. 400 с.
38. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарчука. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
39. Франкл В. Людина в пошуках сенсу. Київ. Книги XXI, 2015. 200 с.
40. Хом'як О. С. Соціальні регулятори: метеологія та функції в суспільстві. Київ: Наукова думка, 2018. 240 с
41. Шевчук А. М. Мораль і право в суспільному розвитку. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2016. 312 с.
42. Ярошенко Г. О. Моральний імператив у правовій теорії та практиці. Чернівці: Рута, 2018. 352 с.
43. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Harvard University Press, 1977. 440 p.
44. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Beacon Press, 1984. 800 p.
45. Maclntyre A. After Virtue: A Study in Moral Theory. University of Notre Dame Press, 1981. 432 p.
46. Rawls J. A Theory of Justice. Harvard University Press, 1971. 607 p.
47. Taylor C. Sources of the Self: The Making of Modern Identity. Harvard University Press, 1989. 576 p.

Навчальне видання

СЛИВКА Степан Степанович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
https://stepanslyvka.site/

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Том 8

СИСТЕМАТИЧНИЙ КУРС

Ексклюзивна модуляція

Підручник
Природно-правова реальність

Підписано до друку ??????. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк.арк. ???. Наклад ??? прим. Зам. № ???.

Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: +38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net